

ศึกษาพุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต
ของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่
A STUDY OF ZEN BUDDHISM INFLUENCING ON THE LIFESTYLE OF
JAPANESE RESIDENTS IN CHIANG MAI PROVINCE

นายเอกวุฒิ กาวิละ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต
ของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่

นายเอกวุฒิ กาวิละ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Study of Zen Buddhism Influencing on the Lifestyle of
Japanese Residents in Chiang Mai Province

Mr. Ekavuth Kawila

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัด
เชียงใหม่” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร.สมหวัง แก้วสุฟอง)

กรรมการ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, ดร.)

กรรมการ

(ดร.ชูชาติ สุทธะ)

กรรมการ

(ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร.ชูชาติ สุทธะ

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายเอกวุฒิ กาวิละ)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่
พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่

ผู้วิจัย : นายเอกวุฒิ กาวิละ

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: ดร.ชูชาติ สุทธะ, ป.ธ.๕, พธ.บ. (รัฐศาสตร์), M.A. (Philosophy),
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง, พธ.บ. (ศาสนา), ศศ.ม. (ไทยคดีศึกษา),
M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Pali and Buddhism)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๘ มกราคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดพระพุทธศาสนาเถรวาท (นิกายเซน) ๒) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น และ ๓) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่ งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก ตลอดจนทำการสรุป วิเคราะห์ผลการวิจัย

พระพุทธศาสนานิกายเซน ไม่ต้องอาศัยตัวหนังสือหรือปริยัติธรรมใดๆ ไม่อยู่ในกรอบแห่งคำพูดใดๆ แต่ชี้ตรงไปยังจุดของจิตใจ และสอนคนให้มองย้อนเข้าไปในธรรมชาติของเขาเอง เพื่อเข้าถึงพุทธภาวะ ลักษณะความเชื่อเดิมคือศาสนาชินโตอันเป็นศาสนาดั้งเดิม จึงก่อให้เกิดเป็นพระพุทธศาสนาเซนแบบญี่ปุ่นขึ้น พระพุทธศาสนานิกายเซน คือสมาธิภาวนา หรือที่เรียกกันว่า “ซาเซน” จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และเชื่อกันว่าประสบการณ์ของการตรัสรู้นี้ได้รับการถ่ายทอดลงมาตามลำดับโดยไม่ขาดสาย รากฐานความคิดและความเชื่อ ที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการแสวงหาจิตเดิมแท้ หรือจิตหนึ่ง ในปรัชญาเซน เมื่อจิตปราศจากกิเลสตัณหาแล้วจึงจะเป็นจิตที่ปราศจากทุกข์ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ได้แทรกซึมนิกายเซนให้เข้าไปอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นโดยทั่วไป จนเกิดเป็นวัฒนธรรมอื่นๆ ขึ้นอีกมากมาย เช่น การจัดสวน การจัดดอกไม้ การยิงธนู การต่อสู้ (ซามูไร) แท้ที่จริงกระบวนการทั้งหมดนี้ เพื่อให้ชีวิตคนๆ หนึ่ง ได้มีสติสัมผัสกับปัจจุบันขณะเท่านั้นเอง

ความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น “การคืบคลานเข้าไปหรือการเคลื่อนย้ายไปอย่างช้าๆ” ของชาวญี่ปุ่น ตัวอักษร ๔ ตัว คือ Wa, Kei, Sei, Jaku ซึ่งคือปรัชญาแนวจิตศาสนาพุทธนิกายเซน ผ่านบริบทของวัฒนธรรม บุคลิกภาพ และสังคม ที่แฝงไว้ในวิถีชา วิถีการพินดาบ วิถีการแต่งบทกวีไฮกุ และวิถีการจัดสวนและดอกไม้ เป็นนิยามความสัมพันธ์ของเซนกับแนวทางการดำเนินชีวิต คือความสามัคคี ความกลมกลืน ความสงบ ความสมณะ ความเชื่อมั่นต่อกัน ความไว้วางใจ ความสะอาดบริสุทธิ์ ความจริงใจ และการเคารพ เป็นต้น

Thesis Title : A Study of Zen Buddhism Influencing on the Lifestyle of Japanese Residents in Chiang Mai Province

Researcher : Mr. Ekavuth Kawila

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Dr. Chuchat Suttha, Pali V, B.A. (Political Science),
M.A. (Philosophy), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Asst. Prof. Dr. Thepprawin Chanraeng, B.A. (Religions),
B.A. (Thai Studies), M.A. (Buddhist Studies),
Ph.D. (Pali and Buddhism)

Date of Completion : January 28, 2019

Abstract

The thesis entitled ‘A Study of Zen Buddhism Influencing on the Lifestyle of Japanese Residents in Chiang Mai Province’ is of three objectives: 1) to study the concept of Mahayana Buddhism (Zen), 2) to explore the factors influencing the lifestyle of Japanese people and 3) to investigate the relationship of Zen Buddhism that influenced the lives of Japanese residents in Chiang Mai province. The research was conducted by the qualitative research method based on the documents and in depth interviews as well as summary analysis.

According to Zen Buddhism, it is without any alphabet or the text to be studied, i.e. the words of the Buddha. It is not in the frame of any words, but pointing directly to the human mind and teaching to look back into their own nature to reach the Buddha nature. The original religion originated from Shintoism, thus causing Zen Buddhism in Japanese tradition. In addition, Zen Buddhism is a way of meditation called "Zazen". It derived from one generation to another generation and is believed that the experience of this enlightenment has been transmitted in chronological order. This conceptual idea leads to practice for seeking of an Essence of Mind or One Mind in Zen philosophy. When one's mind is deprived of passions, then it becomes a free spirit. These factors have influenced the lives of Japanese

people who have infiltrated the Zen to live in the Japanese way of life in general, as well as many other traditions such as gardening, flower arrangements, archery, fighting (Samurai). As a matter of fact, this whole process is to conduct people to be conscious of the present moment.

The relationship of Zen Buddhism that influences the lives of Japanese people, it is creeping in or moving slowly of 4 Japanese characters, Wa, Kei, Sei, Jaku, which is represented in the philosophy of Zen Buddhism through the context of culture, personality and society. It is hidden in the way of tea making, fencing, way of writing a Haiku poem and the way of gardening and flowers. It is the definition of the relationship of Zen and the way of life, harmony, peace, confidence, mutual trust, cleanliness, purity, sincerity and respect, etc.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ก็ด้วยความเมตตาจาก ดร.ชูชาติ สุทธิ และ ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง ในฐานะอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ประจำบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่ปรึกษาผู้คอยช่วยเหลือให้คำแนะนำ พร้อมตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์นี้ด้วยความเมตตาเป็นอย่างสูง

ขอขอบคุณพระคุณคณะครูบาอาจารย์ ประจำบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ และตลอดจนคณะคณาจารย์ทุกท่าน ที่กรุณาถ่ายทอดสรรพ วิชาการและกำลังใจที่ดีเสมอมา ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำบัณฑิตศึกษาทุกท่าน และพระนิสิต ทุกรูป และเพื่อนฆราวาสนิสิต ทุกๆ คน ผู้เป็นกัลยาณมิตรทุกรูป/คน ที่ช่วยเหลือข้อมูลในการศึกษาวิจัย ตลอดถึงผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่าทุกท่าน ที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงประกอบในการทำ วิจัยครั้งนี้

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา และบูชาคุณ บพการีผู้ให้กำเนิด และครอบครัวที่อุปถัมภ์ปัจจัยในการศึกษาและญาติมิตรทุกคน ขออาราธนาคุณ พระศรีรัตนตรัย ได้โปรดคุ้มครองอภิบาลทุกท่านที่มีอุปการคุณต่อผู้ศึกษาวิจัยตามที่ได้ระบุนามมานั้น และไม่ได้ระบุนามเอาไว้ ให้ประสบพบแต่ความสุขความเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ และธรรมสารสมบัติพิพัฒน์มงคลสมบุญพูนผลจนตลอดชนมายุกาล และขออุทิศส่วนกุศลนี้แด่ เจ้ากรรมนายเวร ตลอดถึงครูอาจารย์ และญาติมิตรทุกท่านที่ได้ล่วงลับไปแล้ว

นายเอกวุฒิ กาวิละ

๒๘ มกราคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ซ
สารบัญตาราง	ฌ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๕
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๖
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๗
๒.๑ พัฒนาการกำเนิดพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๗
๒.๒ ประวัติและวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่น	๖๒
๒.๓ วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่น	๘๕
๒.๔ ปัจจัยในนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น	๘๖
๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ	๙๓
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๒๕
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๑๒๕
๓.๒ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research)	๑๒๕
๓.๓ การวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสนทนากลึก (In-depth interview)	๑๒๖

๓.๔ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๑๒๖
๓.๕ ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย	๑๒๖
๓.๖ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๒๗
๓.๗ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๒๙
๓.๘ การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล	๑๓๐
๓.๙ การวิเคราะห์ข้อมูล	๑๓๐
๓.๑๐ การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๑๓๑
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๑๓๒
๔.๑ ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๑๓๒
๔.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๑๓๓
๔.๓ การสรุปและอภิปรายผล	๑๔๗
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๑๖๖
๕.๑ สรุปและอภิปรายผลการวิจัย	๑๖๖
๕.๑.๑ แนวคิดพระพุทธศาสนาหายาน (นิกายเซน)	๑๖๖
๕.๑.๒ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น	๑๖๗
๕.๑.๓ ความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่	๑๗๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๗๖
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๗๖
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	๑๗๗
บรรณานุกรม	๑๗๙
ภาคผนวก	๑๘๗
หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือวิจัย	๑๘๘
แบบสัมภาษณ์สัมภาษณ์เชิงลึก	๑๙๒
หนังสือขอความอนุเคราะห์ให้บันทึกเก็บข้อมูล	๑๙๔
ภาพการลงพื้นที่เก็บข้อมูลการวิจัย จังหวัดเชียงใหม่	๑๙๖
ภาพการลงพื้นที่เก็บข้อมูลการวิจัย ประเทศญี่ปุ่น	๒๐๐
แหล่งข้อมูลอ้างอิง	๒๐๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๔

สารบัญภาพ

รูปภาพที่ ๑ : ลำดับการถ่ายทอดนิยามานทั้งห้า

๒๗

สารบัญตาราง

ตารางที่ ๑ : ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่มเป้าหมาย	๑๒๖
ตารางที่ ๒ : ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๑๓๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(๑) การใช้อักษรย่อชื่อคัมภีร์

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยพุทธศักราช ๒๕๒๕ โดยเรียงลำดับตามคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จู.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส. ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	เอกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.อภฺรฐก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อภฺรฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิเทศ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรม

อภิ.วิ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

อง.ฉก.อ.	(ไทย) =	อังคุตตรนิกาย	มโนรลปุรณี	ฉกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ข.ธ.อ.	(ไทย) =	ขุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา		(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อกล่าวถึงชาวญี่ปุ่น เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า เป็นชนชาติที่ให้ความสำคัญกับกลุ่มงานและสังคมมากกว่า ตรงกันข้ามกับเรื่องส่วนตัว ที่มักจะเก็บไว้ก่อนหรือให้ความสำคัญเป็นอันดับรองลงมา วาสึจิ เทสึโร (和辻哲郎) นักวิชาการด้านจริยศาสตร์ชาวญี่ปุ่นได้กล่าวถึงลักษณะสังคมญี่ปุ่นไว้ว่าเป็นสังคมแบบบ้านหรือ “อิเอะ” (家) ขนาดใหญ่ที่เน้นความเป็นสาธารณะ อย่างไรก็ตามไดมินักวิชาการชาวญี่ปุ่นอีกท่านหนึ่งที่ทำให้ความเห็นในเชิงตรงกันข้ามซึ่งก็คือ ซึจียะอาากิฮิสะ (土屋彰久) โดยได้กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ “โคะคะมิน โนะ โอซะไร” (国民のおさらい) ตอนหนึ่งของเนื้อหาที่มีใจความว่า คนญี่ปุ่นขาดจิตสำนึกในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสาธารณะ ซึ่งคำกล่าวนี้ขัดกับภาพลักษณ์โดยทั่วไปของชาวญี่ปุ่น ที่ว่าในธรรมเนียมของคนญี่ปุ่น ทุกคนจะปฏิบัติตัวตามแบบแผนและมีสำนึกในความรับผิดชอบในหน้าที่ ที่ตนรับมาสูง^๑

การพัฒนา ส่งเสริม ปลุกฝัง แนวความคิด ความรู้ ให้กับพลเมืองและสังคมโดยรวมของทุกประเทศ จึงเป็นตัวแปรหลักของความสามารถในการแข่งขันระยะยาว (Long Term Competitiveness) การออกแบบวิถีการดำเนินชีวิต เป็นข้อต่อสำคัญของการพัฒนาประเทศในทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และสังคม กระแสการเปลี่ยนแปลงโลกได้ส่งผลกระทบทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมืองของทุกประเทศ กระแสการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นปัจจัยการเปลี่ยนผ่าน ผ่านการใช้เทคโนโลยี Social Media การก้าวขึ้นมาทางเศรษฐกิจของเอเชีย หรือภาวะอากาศเปลี่ยนแปลง เป็นต้น คนในโลกยุคใหม่ท่ามกลางพลวัตการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงต้องมีความพร้อมที่จะเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนผ่านเหล่านี้ หากสังคมหรือพลเมืองขาดความพร้อมในการก้าวผ่าน ก็จะทำให้ประเทศไม่สามารถเดินต่อไปได้ จนเสี่ยงกับการเป็นรัฐที่ล้มเหลว

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” คือแนวทางการศึกษาด้านปัจจัยการดำเนินชีวิตในบริบทต่างๆ เช่น การพัฒนาและเสริมสร้างให้พลเมือง และสังคมสามารถอยู่ได้อย่างภาคภูมิ พื้นฐานปรัชญาชีวิต รวมถึงองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมการดำเนินชีวิตของผู้คน โดยความเข้าใจเหล่านี้ควรเป็นความรู้

^๑ บัณฑิต ประดิษฐานวงศ์, คนญี่ปุ่นคิดอย่างไรกับ..., (กรุงเทพมหานคร: นิติสารเจแปนเวอร์ล, ๒๕๓๙),

พื้นฐานที่สั่น กระชับ เข้าใจง่าย และมีแนวปฏิบัติที่ชัดเจน ในบริบทที่เกี่ยวข้องกับพุทธในแนวคิดแบบ เช่น จำเป็นต้องเปลี่ยนถึงรากฐานแนวคิด (Paradigm Shift/Fundamental Change) ดังนั้นการมีส่วนร่วม และความเข้าใจของภาคส่วน จึงเป็นอีกปัจจัยในการเปลี่ยนรูปครั้งนี้อย่างยิ่ง

ในการศึกษานี้จึงไม่อาจพิจารณาแบบแยกส่วนได้ หากแต่ต้องอาศัยการทำความเข้าใจภาพรวมของระบบอย่างถ่องแท้ เพื่อให้สามารถกำหนดทิศทางและกระบวนการผลักดันให้ทุกองค์ประกอบของระบบ สามารถขับเคลื่อนไปได้อย่างเป็นรูปธรรม หรือกล่าวโดยสรุปคือ “ประเทศต้องมีการกำหนดเป้าประสงค์หลัก (Objective Function) ที่ระบุเป้าหมายของแนวคิดวิถีการดำเนินชีวิตอย่างชัดเจนว่าจะทำไปเพื่ออะไร และเป็นความเข้าใจร่วมของทุกภาคส่วนของคนในสังคม รวมทั้งยกให้แนวคิดการดำเนินชีวิตเป็นวาระแห่งชาติ (National Agenda) และจัดทำแนวปฏิบัติการทางการศึกษา (Action Agenda) ซึ่งประกอบไปด้วยยุทธศาสตร์ (Strategies) ที่สามารถแปลงไปสู่ภาคปฏิบัติ (Implementation) ได้อย่างเป็นขั้นตอน พร้อมใช้งานได้ในทันที”^๒

การบริโภคของมนุษย์ที่มีวัตถุนิยมเป็นพื้นฐาน จนกลายเป็นวัฒนธรรมบริโภคนั้น ผู้บริโภคไม่ได้บริโภคเพื่อความจำเป็นแก่การดำรงชีพ แต่เป็นการบริโภคเพื่อต้องการความสะดวกสบายโก้เก๋ หลงใหลภายใต้อำนาจของวัตถุนั้นมาปรนเปรอร่างกาย เพื่อความสนุกสนานและนัยทางการบริโภคเชิงบริโภคนิยม ดังนั้น ปัจจัยการดำเนินชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญซึ่งเกี่ยวข้องและจำเป็นสำหรับมนุษย์ เพราะพระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ เพื่อให้ได้พบกับสิ่งที่ดีที่สุด จะเห็นได้ว่าผลกระทบที่เกิดจากการบริโภคนิยม ได้ทำให้ศักยภาพของมนุษย์ลดลง ว่าตามหลักการบริโภคที่พระพุทธเจ้า ได้ตรัสให้ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้วบริโภคปัจจัย ๔ ได้มีพื้นฐานอยู่ที่การรู้จักประมาณ การบริโภคพิจารณาให้เห็นคุณค่าแท้ ยึดทางสายกลางในการบริโภคให้สอดคล้องกับฐานะทางเศรษฐกิจ รู้หลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสม การดำเนินชีวิตมนุษย์ทั้งทางโลกและทางธรรม ต่างก็มุ่งแสวงหาความสุขสบายในชีวิตทั้งนั้น เนื่องด้วยชีวิตมนุษย์โดยธรรมชาติต้องการกิน นอน สืบพันธุ์ ส่งผลให้มนุษย์มีความต้องการในปัจจัย ๔ มากขึ้น จึงจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยปัจจัย ๔ ประการ ดังนี้ (๑) ความต้องการอาหารหล่อเลี้ยงชีวิต (๒) ความต้องการที่อยู่อาศัย (๓) ความต้องการเครื่องนุ่งห่ม และ(๔) ความต้องการยารักษาโรค^๓ โดยสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การบริโภคแนวพุทธ” เป็นการบริโภค ที่กล่าวถึง การใช้สินค้าและบริการ บำบัดความต้องการ เพื่อให้ได้รับความพอใจ โดยเกิดคุณภาพชีวิตขึ้น หมายความว่า การบริโภคจะต้องมีจุดหมายคือจะต้องระบุให้ชัดเจนลงไปว่า ได้ผลหรือบรรลุจุดหมายอะไร จึงเกิดความพึงพอใจ ซึ่ง

^๒ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, **โครงการวิจัยเรื่องกำหนดแนวทางการพัฒนาการศึกษาไทยกับการเตรียมความพร้อมสู่ศตวรรษที่ ๒๑**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑-๓.

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๒/๑๑๒.

ไม่ใช่ความพอใจลอยๆ บนจุดหมายที่แอบแฝง^๔ ส่วนความหมายในทางพระพุทธศาสนาบอกเพียงว่าเป็นการกิน ใช้สอย เสพ^๕ แต่ไม่ได้บอกถึงการตอบสนองทางด้านอารมณ์และจิตใจ เพราะไม่มีเป้าประสงค์เพื่อสนองตัณหา ความต้องการ เป็นการบริโภคแบบพอกเสริม ส่วนการบริโภคในทางพระพุทธศาสนาเป็นเพียงมรรควิธีหรือจุดเริ่มต้นที่จะนำพาชีวิตไปสู่ความผาสุก และความดีงามในอนาคต การบริโภคมิได้เป็นจุดสุดท้ายหรือเป็นผล เช่น การบริโภคอาหาร มีจุดประสงค์เพื่อการอนุเคราะห์พรหมจรรย์ คือปรารถนาที่จะบรรลุวิมุตติ โดยอาศัยประโยชน์จากการลดอาหารให้น้อยกว่าธรรมดา บริโภคด้วยความรู้สึกเหมือนกินเนื้อบุตร^๖

โดยแนวคิดแบบเซนในชีวิตประจำวัน พบว่า (๑) พึงธรรมชาติ การมองต้นไม้ช่วยลดความวิตกกังวลได้ทุกเมื่อ (๒) มอบหมายงานที่ไม่สำคัญให้คนอื่นทำแทนก่อนที่จะเริ่มเครียด เพราะถ้ารอให้เครียดก่อนก็จะปล่อยมือได้ยาก (๓) ใส่ใจทุกรายละเอียดของอาหาร ถ้าอยากคลายเครียดด้วยการกินให้สบายใจขึ้น ต้องเคี้ยวช้าโดยคอยจับสังเกตรสชาติของเสียงที่ได้สัมผัส (๔) กระจายข่าว หาโอกาสหาโอกาสพักโดยยืนหลบมุมอยู่ข้างๆ เครื่องทำน้ำเย็น เพราะการซุบซิบนินทาจะช่วยลดความวิตกกังวลและช่วยเสริมสัมพันธ์ได้ (๕) พึงแรงกด ลองใช้นิ้วหัวแม่มือกับนิ้วชี้บีบกันแน่นๆ นาน ๒ นาทีเพื่อคลายเครียด (๖) เพิ่มสติสัมปชัญญะ โดยใช้หูฟังแบบตัดเสียงรบกวน ช่วยสกัดกั้นต้นเหตุอันดับหนึ่งของความเครียดจากการทำงาน (๗) จัดการกับอีเมล โดยไล่ลบอีเมลที่ไม่ต้องการ ตอนราวๆ บ่าย ๓ โมง เพื่อเรียกสมาธิกลับคืนมาและขจัดความวุ่นใจ (๘) พึงสีเขียว การเลี้ยงไม้ใบไว้ในห้องได้รับการพิสูจน์มาแล้วว่าช่วยลดระดับความดันโลหิตได้ (๙) ชันอาสา หนึ่งในบรรดาผลเชิงบวกที่เกิดจากการช่วยเหลือผู้อื่น คือจะไร้ซึ่งความวิตกกังวลในเรื่องงานโดยสิ้นเชิง (๑๐) เวลาทำงานที่ยืดหยุ่น หมายความว่าชั่วโมงทำงานที่ยืดหยุ่น เพราะความมีอิสระในเรื่องของการกำหนดเวลางาน ช่วยพิชิตความเครียดได้ดีกว่าชั่วโมงการทำงานที่สั้นลงเสียอีก^๗

ซึ่งแนวคิดพุทธแบบเซน มีลักษณะที่เป็นการจัดการตามแนวทางคำสอนของพระพุทธศาสนา จัดร้อยเรียงเนื้อหาด้วยการเอาชีวิตเป็นตัวตั้ง เน้นเรื่องปัญญาในพุทธศาสนา คือความเข้าใจว่าทุกสิ่งมีความไม่แน่นอน เกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธธรรมมิก, ๒๕๔๘), หน้า ๓๓.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๓.

^๖ ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๔๔๕/๓๓๗.

^๗ นิตยสาร Man's Health Club, **การบริหารวิถีชีวิตแบบเซน**, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินติ้ง, ๒๕๕๗), หน้า ๗๙.

ตามหลักของไตรลักษณ์ที่ทุกคน ทุกชีวิตต้องพบ ต้องเจอ และต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องในรูปแบบวิธีพุทธ^๔

ดังนั้นการวิจัยในเรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” เพื่อให้สามารถจัดเตรียมแผนการศึกษาตามแนวคิดพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตให้มีความสมบูรณ์พร้อมในทุกๆ ด้าน มีความชัดเจนในการกำหนดเป้าประสงค์หลักของพุทธในแนวคิดแบบเซนที่ชัดเจน สร้างความเข้าใจให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้เห็นทิศทางการพัฒนาระบบการศึกษาพุทธในแนวคิดแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตในทิศทางเดียวกัน มองเห็นความเชื่อมโยงและการบูรณาการ การทำงานระหว่างกัน รวมทั้งสามารถใช้เป็นรากฐานสำคัญของกระบวนการปฏิรูปทางระบบการศึกษา ซึ่งการวิจัยในเรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดพระพุทธรูปศาสนานิกายเซน (นิกายเซน)
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของพระพุทธรูปศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ แนวคิดพระพุทธรูปศาสนานิกายเซน (นิกายเซน) เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ ความสัมพันธ์ของพระพุทธรูปศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้เป็นการ “ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” โดยใช้หลักเกณฑ์แนวคิดพระพุทธรูปศาสนานิกายเซน และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเริ่มต้น เมื่อคนกินอยู่เป็น, (กรุงเทพมหานคร: ชมรมรวมใจเพื่อนธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview) ในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ ชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวนทั้งสิ้น ๑๐ คน ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาจากเอกสารเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดพระพุทธศาสนาหายาน (นิกายเซน) และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น รวมทั้งคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ อรรถกถา ฎีกา และเอกสารตำราวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ตำราวิชาการจากคณาจารย์ต่างๆ พร้อมทั้งหนังสือ บทความ นิตยสาร และงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยนี้

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้เริ่มดำเนินการ ในการศึกษาวิจัยในช่วง เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๖๐ ถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ รวมระยะเวลา ๑ ปี ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้เฉพาะในการวิจัย

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ให้ความหมายนิยามศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” ไว้ดังนี้

แนวคิดพระพุทธศาสนาแบบเซน หมายถึง แนวคิดนิกายของพระพุทธศาสนาหายาน นิกายหนึ่งที่มีจุดเริ่มต้นในอินเดีย และแผ่ขยายไปสู่ประเทศจีน โดยพระโพธิธรรม (ตั๊กม้อ) และได้เจริญเต็มที่ในประเทศญี่ปุ่นเป็น นิกายที่เชื่อมั่นในพุทธภาวะที่มีเท่าเทียมกันในมนุษย์ทุกคน การเข้าถึงภาวะดังกล่าวนั้น ต้องได้รับการ ฝึกฝนจิตและพัฒนาวิธีการดำเนินชีวิต ตลอดจนทัศนคติให้เข้าถึงภาวะรู้แจ้ง หรือที่เรียกว่า ซาโตริ (Satori) และการจัดการตามแนวทางคำสอนของพระพุทธศาสนา จัดร้อยเรียงเนื้อหาด้วยการเอาชีวิตเป็นตัวตั้ง เน้นเรื่องปัญญาในพุทธศาสนา คือ ความเข้าใจว่าทุกสิ่งมีความไม่แน่นอน เกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ตามหลักของไตรลักษณ์ที่ทุกคน ทุกชีวิตต้องพบ ต้องเจอ และต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้อง

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น หมายถึง แนวทางการใช้ชีวิตให้ประสบความสำเร็จ มีหลักปฏิบัติในปัจจัยด้านต่างๆ คือ แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิต แนวคิดทางวัฒนธรรมในเรื่องศิลปะ ค่านิยม ความเชื่อ และวิถีการดำเนินชีวิตของคนญี่ปุ่นที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนานิกายเซน เป็นต้น ในการศึกษาเน้นกรณีศึกษา คือ ชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ หนังสือ

สูตรของเว่ยหลาง (Platform Sutra) ท่านเว่ยหลาง หรือท่านฮุ่ยเน้ง หรือที่ชาวญี่ปุ่นเรียกว่า เอโนะ (Eno) เป็นพระสังฆปริณายกองค์ที่หก (นับแบบจีน) ผู้ให้กำเนิดนิกาย “ฉับพลัน” (Sudden Enlightenment) ซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วง พ.ศ. ๑๑๘๑ – ๑๒๕๖ ซึ่งคือสมัยราชวงศ์ถัง (Tang) ของประเทศจีน โดยปกติตามคัมภีร์ฝ่ายจีนการจะเรียกว่า “สูตร” นั้น ต้องเป็นธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าตรัสเอง หรือที่พระโพธิสัตว์องค์สำคัญๆ ตรัสเท่านั้น จึงแสดงให้เห็นได้ว่าสูตรของเว่ยหลางนี้เป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งคัมภีร์หนึ่ง พระพุทธทาสภิกขุเป็นผู้แปลพระสูตรนี้สู่ภาษาไทยจากฉบับภาษาอังกฤษ (ซึ่งแปลจากภาษาจีนต้นฉบับโดย มร. ว่อง มู ล่ำ) คัมภีร์นี้เป็นการบันทึกคำสอนของท่านสังฆปริณายกองค์ที่หกนี้ นับเริ่มแต่ประวัติของท่านเอง จนถึงคำสอนสำคัญในวาระที่แสดงธรรมต่างๆ ท่านสอนว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอาการแสดงออกของจิตนี้ กรรมดีกรรมชั่วเป็นเพียงผลของความคิดดีและคิดชั่วตามลำดับ ฉะนั้นภายในจิตเดิมแท้ (Essence of Mind) สิ่งทุกสิ่งย่อมบริสุทธิ์จริงแท้”^๙ คำสอนของท่านจึงเน้นให้ “ตัดขาดจากการข้องแวะกับรูปธรรมนับตั้งแต่ตำราไปจนถึงบุญกุศลหรือสวรรค์”^{๑๐} แต่ควรพึงสังเกตคุณธรรมชาติของจิตตนเอง หรือที่ท่านเรียกว่า จิตเดิมแท้ โดยไม่ต้องแสวงหาการบรรลุที่ใดเพราะโพธิหรือพุทธภาวะ (Buddhahood) มีอยู่ในใจของเราเอง ความรู้ต่างๆ ที่ได้เรียนรู้มาถือเป็นอวิชชาอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการยึดติด ความจริงแท้ไม่เป็นของคู่หรือทวิลักษณ์ (Duality) จึงไม่มีดี-ชั่ว ขาว-ดำ หรือ มีด-สว่าง ความจริงแท้ก็คือความว่าง (Emptiness) หรือตถตา (ความเป็นเช่นนั้นเอง - Suchness) ท่านสอนให้กำจัดความคิดแบบทวิลักษณ์ ซึ่งห่อหุ้มพัวพันจิตไว้จนไม่สามารถเห็นจิตเดิมแท้ได้ เพื่อให้สามารถมองเห็นความว่างภายในจิตซึ่งบริสุทธิ์สว่างไสว

คำสอนของฮวงโป (The Zen Teaching of Huang Po) เป็นหนังสือที่ พระพุทธทาสได้แปลจากหนังสือภาษาอังกฤษที่ Mr. John Bolfeld ได้แปลไว้จากต้นฉบับภาษาจีน แบ่งออกเป็น ๓ ภาคคือ ภาคที่ ๑ บันทึกชินเซาเป็นการรวบรวมบันทึกคำสอนและคำสนทนาระหว่างท่านเป่ย์ฮุ่ย (Pei Hsu) กับท่านครูบาฮวงโป ในขณะที่ท่านพักอยู่ในเมืองชินเซา (Chun Chou) ภาคที่ ๒ บันทึกวานลิงเป็นการประมวลคำสนทนา คำสอนและเรื่องเบ็ดเตล็ด ซึ่งบันทึกไว้โดยท่าน เป่ย์ฮุ่ยในขณะที่ท่านดำรงตำแหน่งข้าหลวงแห่งเมืองวานลิง ภาคที่ ๓ ภาคปกิณกะ เป็นบันทึกคำสอนคำสนทนาในเรื่องทั่ว ๆ ไปของครูบาฮวงโปที่ถูกบันทึกไว้ คำสอนหรือคำสนทนาที่สำคัญทั้ง ๓ ภาค ท่านฮวงโป เน้นให้ละการ

^๙ ว่อง มู ล่ำ, **สูตรของเว่ยหลาง (Platform Sutra)**, แปลโดย พระพุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๘.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๔.

ยึดติดแม้ในพระธรรมของพระพุทธองค์ หยุดการคิดวิเคราะห์แบบตรรกะหรือการคิดแบบทวิคติ (Dualistics) ทั้งนี้เพื่อให้จิตหนึ่ง (One Mind) หรือจิตเดิมแท้ ที่อยู่ในมนุษย์ทุกคนปรากฏ การจะบรรลุธรรมได้นั้นไม่ต้องไปค้นหาสิ่งใดจากภายนอกกายของเรา หากสามารถพิจารณาเข้าใจและยอมรับธรรมชาติของกายใจของเราเท่านั้นจึงจะเป็นหนทางแห่งการเข้าถึงจิตหนึ่ง ซึ่งก็คือการบรรลุธรรมนั่นเอง

เอียมการ์ด ชเลอเกล (IrmgardSchloegl) รวบรวม บันทึกของท่านรินไซ (Rinzai) ไว้ในหนังสือ “The Zen Teaching of Rinzai” ซึ่ง จงชัย เจนहतถการกิจ ได้นำมาแปลไว้โดยใช้ชื่อหนังสือว่า “บันทึกของรินไซ”^{๑๑} ซึ่งเป็นบันทึกคำสอนและเหตุการณ์ที่ติดต่อกันบ้าง ไม่ติดต่อกันบ้าง บางตอนก็จบในตัวเอง ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ตอนที่ ๑ กล่าวถึงแก่นคำสอนของรินไซ ตอนที่ ๒ เป็นช่วงที่รินไซจาริกไปพบปะบุคคลต่างๆ และเผยแพร่ธรรมด้วยวิธีการของท่านเอง ตอนที่ ๓ เป็นช่วงที่ท่านรินไซเข้ามาศึกษาธรรมกับท่าน โอบากุ หรือท่านฮวงโป ที่เราคันเคย จนถึงบั้นปลายชีวิตของท่าน ในวิธีการสอนของท่านรินไซ ซึ่งขึ้นชื่อว่าดุร้ายและตรงไปตรงมามากที่สุด เมื่อท่านได้ทวาดหรือเขียนศิษย์ ท่านก็สามารถทำลายความยึดมั่นในความคิดต่างๆ ของศิษย์ได้ ศิษย์ของท่านรินไซ คันเคยกับการเงี้ยวไม่ขึ้นจืดจางของท่าน นี่ถือเป็นตัวอย่างวิธีการสอนอย่างหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นอุบายที่ดี เพื่อให้ศิษย์หลุดออกจากการรังรัดของความพึงพอใจต่าง ๆ และในบันทึกของท่าน ท่านได้พูดไว้อย่างชัดเจน เด็ดขาด และฉับพลัน

เซนไค ชิบายามะ (ซูมิโกะ คุโตะ แปลจากภาษาญี่ปุ่นเป็นอังกฤษ พจนา จันทรสันติ แปลเป็นภาษาไทย) ซึ่งเป็นอาจารย์เซนคนสำคัญในวงการเซนของญี่ปุ่น ได้เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง “ดอกไม้ไม่จ่าวรรค์”^{๑๒} (A Flower Does Not Talk) ท่านได้บอกเล่าถึงความเป็น “เซน” ว่ามีคุณลักษณะ ๔ ประการ คือ ๑) เน้นการถ่ายทอดนอกคำภีร์ ๒) ไม่ยึดติดกับตัวอักษร ๓) จัดตรงเข้าสู่จิต ๔) เข้าถึงพุทธภาวะโดยการมองธรรมชาติแห่งตนทั้ง ๔ อย่างนี้มีมรรควิธีแห่งเซนนำไปสู่สัจธรรมแห่ง ธรรมชาติที่แท้การเข้าถึงสัจธรรมดังกล่าวด้วยวิธีธรรมชาติ และวิถีทางประหลาดๆต่างกันไป ตาม เอกลักษณ์ของอาจารย์ผู้ถ่ายทอดผู้ที่ จะเข้ารับการฝึกฝนต้องยึดถือหลัก ๓ ข้อ คือ ๑) ต้องมีศรัทธามั่น และตั้งใจมั่นที่จะรับการฝึกฝน ๒) จะต้องมีความมุ่งมั่นอย่างแน่วแน่ที่จะยอมทนต่อวินัยอันเคร่งครัด ๓) จะต้องมีความปราศรัย – ความสงสัยทางวิญญาณซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาที่เป็นเครื่องนำไปสู่สัจจะเซน แบ่งออกเป็นโซโตเซน และรินไซเซนทั้งวิธีการและการฝึกหัดอาจจะแตกต่างกันออกไปวิธีการฝึกฝนจึงต้องฝึกเพื่อให้ทนรับความยากลำบากและไม่หลงไหลไปกับสิ่งทั้งหลาย ที่ถือว่า

^{๑๑} เอียมการ์ด ชเลอเกล, **บันทึกของรินไซ**, แปลโดย จงชัย เจนहतถการกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐).

^{๑๒} เซนไค ชิบายามะ, **ดอกไม้ไม่จ่าวรรค์**, แปลโดย พจนา จันทรสันติ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๖).

เป็นทางลัดจนบางครั้งดู เหมือนจะก้าวร้าว โหดร้ายแต่ก็เป็นการปฏิบัติต่อระบบความคิดดั้งเดิมที่สืบต่อกันมา

นอกจากนั้นหนังสือได้แสดงถึง บทเพลงของชาเซน และภาพวาดของเซน ซึ่งเป็นผลงานของท่านฮาคูอิน – อาจารย์เซนชาวญี่ปุ่น ผู้มีชื่อเสียงอีกทั้งยังได้รับการยกย่องให้เป็น “ ครูจอมปราชาญใน รอบ ๕๐๐ ปี ” และ “ มหาสังฆราชาผู้ฟื้นฟูเซน ” ดังที่บางท่านอาจเคยเห็นผลงานของท่านฮาคูอินใน หนังสือคำสอนของท่านพุทธทาสภพาวาด บทกวี และคำบรรยาย ล้วนแสดงออกถึงจิตวิญญาณแห่ง เซนอันล้ำลึก

รศ. ดร. สมภาร พรหมทา ได้ใช้ความพยายามที่จะใช้กรอบความคิดของเถรวาทเพื่อวิเคราะห์แนวคิดของพระพุทธรูปศาสนานิกายเซน ในหนังสือ “พุทธศาสนานิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์”^{๑๓} มุ่งเน้นการวิเคราะห์ในสามประเด็นหลัก คือ ๑) ความคิดเรื่องโลกและชีวิตในทัศนะของเซน เซนไม่เห็นด้วยกับการวิเคราะห์หรือทอนสิ่งต่าง ๆ ลงไปเป็นหน่วยย่อย และเชื่อว่าสิ่งทั้งปวงในจักรวาลนี้ไม่สามารถแยกออกจากกัน เป็นจิต เจตสิก รูป และนิพพาน อย่างเช่นในคัมภีร์ฝ่ายอภิรรมของเถรวาทได้ การแบ่งเช่นนี้เป็นได้ในความนึกคิดเท่านั้น การพยายามแยกทอนสิ่งนั้นๆจะทำให้เรามองไม่เห็นสิ่งต่างๆ ตามที่เป็นจริง ๒) เซนกับการถ่ายทอดธรรมโดยไม่ผ่านคัมภีร์ – เซนเชื่อว่าตำราหรือคัมภีร์กับธรรมที่แท้จริงเป็นคนละเรื่องกัน เมื่อใดที่เราให้ความสนใจคัมภีร์ ก็คือการสนใจศึกษาหลักธรรมในแง่ปริยัติมากกว่าการปฏิบัติ เมื่อนั้นคัมภีร์หรือตำรานั้นเองจะกลายมาเป็นสิ่งบดบังตัวธรรมที่แท้ นอกจากนี้ ภาษาหรืออักษรมีข้อจำกัดในการถ่ายทอดธรรม ซึ่งก็คือประสบการณ์อันมีผลก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชีวิตนั้น ไม่สามารถถ่ายทอดให้กันทางคำพูดหรือตัวหนังสือได้อย่างสมบูรณ์ ๓) เซนกับตรรกวิทยา-มีคนอ้างว่าเซนปฏิเสธตรรกวิทยาเนื่องจากท่าทีในการพูด เขียน และกระทำแบบเซนค่อนข้างแปลกประหลาดในความรู้สึกของคนทั่วไป แต่เมื่อวิเคราะห์ดูให้ลึกลงไปแล้วกลับพบว่าความไม่มีเหตุผลที่ปรากฏเป็นเพียงวิธีการเท่านั้น ไม่ใช่จุดหมาย จุดหมายของเซนไม่ใช่การทำลายระบบเหตุผล หากแต่คือความมีเหตุผล ความไร้เหตุผลเป็นเพียงกลวิธีสำหรับนำไปสู่ความมีเหตุผลเท่านั้น

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เขียนถึง ‘เซน’ ในหลายมิติ ในหนังสือชื่อ “นิกายเซน”^{๑๔} ท่านเชื่อว่าที่เซนมีที่ท่าดุเดือดนั้นเพราะต้องการจะทำลายสังขาร ทำลายอัตตาให้หมดไป ท่านเห็นว่าโทสะเป็นปฏิกาคของปัญญา โทสะไม่เอื้อเพื่อชีวิตสัตว์ ปัญญานั้นไม่เอื้อเพื่อสังขาร เซนจึงต้องการทำให้คนแข็ง แม้จิตจะว่างหรือไม่ว่าง ก็ไม่โอนเอนตามไป ท่านยืนยันว่าหัวใจของเซนก็เหมือนกับศาสนา

^{๑๓} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนานิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๑๔} คึกฤทธิ์ ปราโมช, นิกายเซน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๔).

พุทธานุภาพอื่นหรือสัทธอื่น ได้แก่ การตรัสรู้ หรืออนุตรสัมโพธิญาณ แต่ของเขานั้นเรียกว่า ‘ชาโคตร’ หมายถึงการได้พระศนะใหม่เกี่ยวกับชีวิตและสิ่งทั้งปวง การจะเข้าถึงภาวะชาโคตรนั้นต้องผ่านฉานเป็นเครื่องมือเท่านั้น แม้เขาสอนให้คนใช้ชีวิตตามปกติ แต่ขณะเดียวกันการใช้ชีวิตทุกทางต้องเป็นไปเพื่ออริยสัจ คือใช้ชีวิตให้อยู่ในอริยมรรคตามแนวของเถรวาท

สมภาร พรหมทา ได้แบ่งเนื้อหาของพระพุทธานุภาพมหายาน ออกเป็น ๒ ภาค ใน หนังสือ เรื่อง “พุทธานุภาพมหายาน นิกายหลัก”^{๑๕} โดยภาคแรกว่าด้วยมหายานที่มีต้นกำเนิดใน อินเดีย ซึ่งหมายถึงนิกายมหายานิกะ และโยคจาร ภาคที่สองว่าด้วยมหายานที่มีต้นกำเนิดในจีน อัน ได้นิกาย สุขาวดี และ เซน ในภาพรวมหนังสือนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า มหายานกับเถรวาทมีหลักปฏิบัติที่ แตกต่างกัน ในเรื่องพุทธรัตนะ กล่าวคือชาวพุทธเถรวาทเชื่อว่าพระพุทธรูปที่เป็นบุคคลนั้นไม่มีอีกแล้ว แต่ชาว มหายานเชื่อว่า พระพุทธรูปเจ้าสิทธิเดชเสด็จดับขันธเข้าสู่ปรินิพพานนั้นคือนิรมาณกายย้อนกลับ คืนสู่ ภาวะของสัมโพธิญาณอีกครั้งหนึ่ง

อาจกล่าวได้ว่านิกายย่อยของมหายานที่สำคัญคือสี่นิกายได้แก่ มหายานิกะ โยคจาร สุขาวดี และเซน เพราะมีแนวความคิดเป็นของตนเองค่อนข้างชัดเจน แม้จะมีการแตกนิกายย่อยใน มหายานจำนวนมาก มหายานเคยมีแนวความคิดที่เป็นเอกภาพอยู่ช่วงหนึ่งคือระหว่างพุทธศตวรรษที่ ห้าถึงเจ็ด ในช่วงนี้มีวรรณกรรมของฝ่ายมหายานจำนวนหนึ่งเกิดขึ้น และวรรณกรรมเหล่านี้ได้ รวบรวมแนวความคิดของทั้งสี่นิกายทั้งหมดเอาไว้ด้วยกัน วรรณกรรมเหล่านี้ได้แก่ มหายานศรัทโธต ปาฐสาสตร์ วิมลเกียรตินิรเทศสูตร สัทธรรมปุณฑริกสูตร

วคิน อินทสระ ได้เขียนหนังสือ “สาระสำคัญแห่ง พุทธปรัชญา มหายาน”^{๑๖} ซึ่งได้ อธิบาย ความหมาย กำเนิด ของมหายาน รวมถึงความแตกต่างกับเถรวาท หลักธรรมสำคัญ และ ปรัชญาที่สำคัญ ท่านวิเคราะห์ว่า เมื่อกล่าวทางด้านปรัชญาแล้วก็มี ๒ สายใหญ่คือ ๑) สายศูนยตวาท ซึ่งมีพระศนะว่า สิ่งทั้งปวงเป็นของสูญ หรือสภาพว่างเปล่า สิ่งที่มีอยู่ล้วนเป็นสมมติบัญญัติ ท่าน นาการชุน เป็นผู้ประกาศปรัชญาสายนี้ และ ๒) สายอัสติวาท แบ่งเป็น ๒ สาย สายแรกเรียก สาย จิตต ภูตตถตา มีพระศนะว่าโลกมีมูลการณ (The First Cause) คือจิตสากลที่ครอบงำอยู่ทั่วไป เรียกว่า พุทธภาวะบ้าง ธรรมกายบ้าง ตถาคตคัพพะบ้าง จิตสากลนี้มีลักษณะเหมือนพระเจ้า (God) ส่วนสาย ที่สอง วิชญาณตวาท ไม่ยอมรับจิตสากลของจิตตภูตตถตา และไม่ยอมรับว่าสิ่งทั้งปวงเป็น ของ สูญของศูนยตวาท แต่เห็นว่าจิตเกิดดับ โดยสภาพ แต่มีสันตติ (Continuity) คอยเชื่อมโยงอยู่ ปรากฏการณทั้งหลายเป็นภาพสะท้อนของจิตหรืออาลัยวิญญาน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่และเป็นสิ่งเดียวที่

^{๑๕} สมภาร พรหมทา, พุทธานุภาพมหายาน นิกายหลัก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๑๖} วคิน อินทสระ, สาระสำคัญแห่ง พุทธปรัชญามหายาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๙).

แท้จริง สิ่งภายนอกต่าง ๆ ที่รับรู้ด้วยอายตนะนั้นเป็นเพียง ideas in the mind สิ่งภายนอกเหล่านั้นไม่จริงเลย

ขุนริว ชูชุกิ ได้เขียนหนังสือ “Zen Mind : Beginner’s Mind” ซึ่ง นรา สักโรจน์ ได้แปลเป็นภาษาไทยและให้ชื่อว่า “จิตใหม่หัวใจเซน”^{๑๗} แนวคิดหลักในหนังสือเล่มนี้แบ่งเป็นสามภาค คือ ภาคที่หนึ่ง-การปฏิบัติที่ถูกต้อง (การปฏิบัติซาเซน) ได้แนะนำถึงท่วงท่า การหายใจ การควบคุม ที่สำคัญคือโน้มน้าวให้เห็นว่า ทวิภาวะ (Dualistic) เป็นอุปสรรคของการเข้าถึง “จิตดั้งเดิม” ภาคที่สอง-ทัศนคติที่ถูกต้อง คือต้องมีความเชื่ออย่างแรงกล้าในธรรมชาติดั้งเดิม หรือ จิตดั้งเดิม ว่ามีอยู่ในทุกคน ต้องมีความแน่วแน่ว่าซาเซนเท่านั้นที่จะทำให้บรรลุพุทธภาวะที่มีอยู่ในตัวเรา ทั้งยังสร้างกำลังใจให้การทำซาเซนซ้ำแล้วซ้ำอีกเป็นเรื่องไม่ยาก จนถึงขั้นนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ภาคที่สาม-ความเข้าใจที่ถูกต้อง คือต้องไม่ใช่ความเข้าใจในเชิงปัญญาเท่านั้น ความเข้าใจที่แท้จริงต้องลงมือปฏิบัติเพราะประสบการณ์ไม่อาจอธิบายกันได้ด้วยการสื่อสารเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน อธิบายถึงจิตวิญญาณเซนดั้งเดิมคือการยอมรับถึงสัจธรรม ไม่ยึดติดแม้แต่การเข้าถึงซาโตริ ฝึกให้มองโลกในแง่บวก เชื่อว่าใจที่พร้อมนั้นเองจะทำให้เกิดปัญญา การตระหนักถึงจิตอันบริสุทธิ์ท่ามกลางภาพลวงตา ก็คือการปฏิบัติ การพยายามขับไล่ภาพลวงตาออกไป รังแต่จะทำให้มันชัดเจนขึ้นหนักขึ้น ให้เราเพียงพูดว่า “โอ...นี่คือภาพลวงตา” แล้วก็ไม่ต้องไปสนใจมัน

รศ. ดร.บุรุษชัย จงกลณี สะท้อนแนวคิดไว้ในหนังสือ “เซน...ปฏิบัติ : นิกายเซน”^{๑๘} โดยมีจุดประสงค์ที่จะนำเรื่องราวเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างเซน มาเสนอให้ผู้สนใจในการศึกษาปฏิบัติ โดยมีทั้งส่วนที่อธิบายหลักธรรมโดยตรง เช่น เรื่องจิตดั้งเดิมแท้ (Essence of Mind) ของท่านเว่ยหลาง จิตหนึ่ง (One Mind) ของท่านฮวงโป ตถตา ส่วนที่เป็นปริศนาธรรม หรือ โกอาณที่ปรากฏในคัมภีร์คำสอนในฝ่ายเซน ส่วนที่เป็นนิทานเซน รวมถึงส่วนที่เป็นการถ่ายทอดธรรมแบบแปลก ๆ เช่น แบบตะโกน เป็นต้น

๑.๖.๒ วิทยานิพนธ์ และสารนิพนธ์

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (พรรณา) ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “จิตบริสุทธิ์โดย ธรรมชาติ : ในทัศนะของเถรวาทกับมหายาน”^{๑๙} พบว่าเรื่องจิตบริสุทธิ์โดยธรรมชาติส่วนมากจะเข้าใจ ว่าเป็นแนวคิดของฝ่ายมหายานล้วนๆ ซึ่งมีผู้พยายามนำมาอธิบายปะปนคำสอนเถรวาท ครั้งหนึ่ง อาจารย์

^{๑๗} ขุนริว ชูชุกิ, *จิตใหม่หัวใจเซน*, แปลโดย นรา สักโรจน์, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ปารณ, ๒๕๕๓).

^{๑๘} บุรุษชัย จงกลณี, *เซน...ปฏิบัติ นิกายเซน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประกายเพชร, ๒๕๕๐).

^{๑๙} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, “จิตบริสุทธิ์โดยธรรมชาติ: ในทัศนะของเถรวาทกับมหายาน”, *รวบรวมบทความทางวิชาการเรื่องมหาจุฬาริชาการโดยคณะกรรมการฝ่ายวิชาการ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

เสถียร โพธิ์นันทะ แสดงปาฐกถาว่าแนวคิดเรื่องจิตบริสุทธิ์เป็นของนิคายมหาสังฆิกะที่เกิดขึ้น ในช่วงหลังสังคายนาครั้งที่ ๒ แล้วพัฒนามาในสายมหายาน เกรวาทไม่เคยใช้คำว่า “บริสุทธิ์” กับจิต ของปุถุชนทั่วไป อย่างมากก็ใช้เพียงแค่คำว่า “ประภัสสร” ซึ่งหมายถึงจิตผุดผ่องในยามที่กิเลสชนิดละเอียดอ่อนหรืออนุสัยกิเลสยังไม่ฟุ้งขึ้นมาทำงาน หรือหมายถึงจิตผุดผ่องของจิตผู้ได้ฌานสมาบัติ เพราะนิรณันระงับไปเท่านั้น เหตุที่อาจารย์เสถียรมีทัศนะอย่างนี้ เพราะเกรงว่าถ้าใช้คำว่าจิตบริสุทธิ์กับคนที่ยังไม่หมดกิเลส จะไปขัดแย้งกับแนวคิดเรื่องอนุสัยกิเลสที่นอนเนื่องย่นพัวพันอยู่ในจิตตลอดเวลา ดังนั้นจิตบริสุทธิ์จึงควรใช้กับจิตพระอรหันต์เท่านั้น ในบทความนี้เรื่องจิตบริสุทธิ์โดยธรรมชาติน่าจะเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับทั้งในฝ่ายเกรวาทและมหายาน ความขัดแย้งระหว่างนิคายมหาสังฆิกะกับเกรวาทไม่น่าจะเกี่ยวกับเรื่องจิตบริสุทธิ์โดยธรรมชาติและ การใช้คำว่า “บริสุทธิ์” กับจิตของปุถุชนทั่วไปก็ไม่น่าจะขัดแย้งเรื่องอนุสัยกิเลสที่ย่นพัวพันอยู่ในจิตตลอดเวลา

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทธิโส) ได้ทำสารนิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ มรรควิธีแห่งโกอาณ ปริศนาธรรมในพุทธศาสนานิกายเซน”^{๒๐} พบว่ามรรควิธีแห่งโกอาณ คือ การใช้ถ้อยคำขัดแย้งและการแสดงออกด้านการกระทำทางกาย เช่น การตบการตี เป็นต้น เพื่อแสดงถึงสัจธรรมอันสูงสุดของเซน ในยุคแรกใช้เป็นจุดสุดท้ายก่อนเกิดชะโตะริ เมื่อจิตของผู้ฝึกฝนเริ่มจะหลุด พ้น และในยุคที่สองเป็นการรอคอยเงื่อนไขทั้งหลายสุกงอม เมื่อจิตของผู้ฝึกฝนนั้นจะหยั่งสู่สภาวะ แห่งความหลุดพ้น

พระมหาประสงค์ กิตติธำมโน (พรมศรี) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การอธิบายความเรื่อง จิตในพระพุทธศาสนานิกายเซน”^{๒๑} พบว่า พระพุทธศาสนาเกรวาทได้กล่าวถึงจิตโดยมุ่งประเด็นเพื่อชำระจิตให้หลุดพ้นจากกิเลส ตัณหาและอุปาทาน พื้นฐานของจิตเป็นธรรมชาติรับรู้อารมณ์อยู่ตลอดเวลา เกิดดับสลับต่อเป็นสันตติ เป็นตัวนำกำหนดพฤติกรรม และเป็นเหตุให้เกิดนามรูป สรรพสิ่งในโลกทั้งรูปและนามไม่มีสิ่งใดมีตัวตนอยู่โดยแก่นแท้ของมันเอง ต้องอิงอาศัยเหตุอาศัยปัจจัย วิธีการปฏิบัติพัฒนาจิตของเกรวาทมีข้อปฏิบัติที่ชัดเจนเป็นระบบ ฝ่ายพระพุทธศาสนานิกายเซนเห็นว่าโลกไม่ใช่สิ่งอื่นใดนอกจากจิต การพัฒนาจิตมุ่งตรงสู่ความรู้แจ้งคือซาโตริ ด้วยวิธีการปฏิบัติแบบจิตสู่จิต แต่ไม่มีคำอธิบายวิธีการปฏิบัติเชิงแบบแผน

การอธิบายความของพระพุทธศาสนานิกายเซน ใช้คำและตัวอักษรที่แตกต่างกัน แต่ความหมายเหมือนกับเกรวาท เน้นอธิบายถึงสิ่งสมบูรณ์สูงสุด มุ่งเน้นอธิบายความลัดตรงสู่จิตไม่ว่า

^{๒๐} พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทธิโส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มรรควิธีแห่งโกอาณ (ปริศนาธรรม) ในพุทธศาสนานิกายเซน”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^{๒๑} พระมหาประสงค์ กิตติธำมโน (พรมศรี), “การอธิบายความเรื่องจิตในพระพุทธศาสนานิกาย เซน”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

แนวคิดนั้นจะเกี่ยวกับอะไร ไม่สนใจอธิบายความที่เป็นข้อปลีกย่อย พระพุทธศาสนานิกายเซนเน้นปฏิบัติแบบปัญญาวิมุตติ บรรลุแบบฉับพลัน มีเหตุผลเพื่อประยุกต์ให้เข้ากับคนส่วนใหญ่และวิถีชีวิต แต่ประสบการณ์ทางจิตที่เรียกว่า “ซาโตริ” ถ้าเกิดขึ้นกับใครก็เป็นเหตุให้เกิดความเปลี่ยนแปลง และเป็นอิสระอย่างแท้จริงของชีวิต

อรรณี ฉัตรโชติธรรม “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตประภัสสรในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดจิตเดิมแท้ของนิกายเซน”^{๒๒} พบว่าจิตเดิมแท้ของเซนมีลักษณะสำคัญคือความไม่ติด ข้องโดยเฉพาะในด้านคู่ตรงกันข้ามและไม่ให้ความสำคัญภาวะเปลือกนอก (แปดเปื้อน) ของจิตไม่ว่า จะเป็นความโลภความโกรธความหลงก็ตามเพราะต้องการให้ชี้ตรงไปที่จิตส่วนลึกที่สุดเมื่อตัวรู้ (จิต) กับสิ่งที่ถูกรู้ (วัตถุ) กลายเป็นสิ่งอันเดียวกันหรือเมื่อจิตกลายเป็นความตระหนักรู้บริสุทธิ์ในความตระหนักรู้บริสุทธิ์นี้ จะไม่มีภาวะแปลกปลอมจะไม่มีกระบวนการสร้างความคิดและไม่มีมโนทัศน์ด้านใดๆเกิดขึ้น แต่เซนยอมรับจิตในแต่ละบุคคลว่ามีอยู่แบบสัมผัส ว่างโดยแก่นสาร แต่ไม่รู้แก่นสารนี้ จิตจึงแบ่งแยกและยึดถือ และกระบวนการทั้งหลายที่เกิดจากความไม่รู้ ล้วนเป็นมายา เป็นมโนทัศน์ที่จิตสร้าง จึงเป็นเป้าหมายที่ไม่มีอยู่จริง วิถีชีวิตแบบเซนดำเนินไปเพื่อปลดปล่อยมโนทัศน์เหล่านั้นให้คืนสู่โลกของความเป็นจริง เซนไม่แสวงหาอนาคต เพราะอนาคตเป็นมโนทัศน์ ไม่แสวงหาพุทธะ เพราะพุทธะเป็นมโนทัศน์อีกอันหนึ่ง หากต้องการให้มายาทั้งหลายสิ้นสุดลง จิตต้องหยุดสร้างตนเองจากจุดยืนของอัตตา-ความยึดถือ คือ จิตว่าง หรือจิตความหลุดที่เรียกว่า ซะโตริ หรือมีคำเรียกหลายอย่าง คือจิต (mind) พุทธะ (Buddha) ธรรม (Dharma) และจิตหนึ่ง (One Mind) ซึ่งก็เหมือนกับจิตคือ พุทธะ และนิกายเซนเน้นสอนเรื่องจิต มีเป้าเพื่อตระหนักรู้จิตอย่างสมบูรณ์ การรู้แจ้งคือการเปิดเผย ธรรมชาติภายในคือจิตนั่นเอง

รัตนชัย บุญศรี ได้ศึกษา “อิทธิพลพุทธศาสนานิกายเซนในงานของท่านพุทธทาสภิกขุ”^{๒๓} พบว่าคำสอนของเซนมีอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรม เช่น การชงชา การจัดดอกไม้ บทกวีไฮกุ เป็นต้น นอกจากนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ใช้แนวคิดเรื่องศูนยตา จิตว่าง และจิตไม่ยึดมั่น มาเป็นแนวทางในการสอนที่สวนโมกข์ โดยเน้นธรรมปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยใช้หลักพุทธเถรวาท มาสอน เช่น ปฏิจสุมุปาท อนัตตา เป็นต้น

^{๒๒} อรรณี ฉัตรโชติธรรม, “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตประภัสสรในพุทธปรัชญาเถรวาท กับแนวคิดจิตเดิมแท้ของนิกายเซน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๒๓} รัตนชัย บุญศรี, “อิทธิพลพุทธศาสนานิกายเซนในงานของท่านพุทธทาสภิกขุ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

รอบทิศ ไวยสุศรี ได้ทำสารนิพนธ์เรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุชะโตะริกับการบรรลุนิพพาน”^{๒๔} พบว่าแง่สภาวะแนวคิดในเรื่องลักษณะสภาวะของชะโตะริและสภาวะของนิพพานนั้นมีทั้งส่วนที่มีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันคือแนวคิดที่คล้ายคลึงกัน ๑) เป็นสภาวะแห่งความจริงแท้สูงสุดทั้งนิพพาน และชะโตะรินั้นล้วนเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของทั้งเซนและเถรวาท เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด อันเป็นสภาวะแห่งการรู้แจ้งสัจธรรมอันจริงแท้สูงสุด เช่นเดียวกับนิพพานเกิด เมื่อทำลายกิเลสอวิชชาได้หมดสิ้นชะโตะริก็เกิด เมื่อทำลายกำแพงแห่งมายาความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนได้หมดสิ้นเช่นกัน ๒) เป็นสภาวะแห่งความว่างอันเป็นหนึ่งเดียว ชะโตะริคือสภาวะที่เราประจักษ์ชัดด้วยจิตของเราเอง ถึงสภาวะอันจริงแท้ของธรรมชาติแห่งจักรวาลเดิมแท้ ว่าทุกสรรพสิ่งเป็นหนึ่งเดียวกัน ไม่ได้มีอะไรที่แปลกแยกแตกต่างกัน ทุกสรรพสิ่งล้วนเป็นสัจญตาว่างเปล่าจาก ฉันทะ คนสัตว์ ตัวตน บุคคลเราเขาอันเป็นเพียงภาพมายาที่เกิดจากความยึดมั่นถือมั่นอย่างผิดๆ ในขณะที่นิพพานเองนั้นก็ เป็นสภาวะแห่งความว่างอย่างเห็นได้ชัด เป็นสภาวะแห่งการรู้แจ้งความจริงแท้ มีสภาวะเป็นอนัตตา อันว่างเปล่าจากการยึดมั่นถือมั่นในตัวตนสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาโดยสิ้นเชิง ๓) เป็นสิ่งที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยภาษาและเหตุผล-ชะโตะริ เป็นสภาวะแห่งความจริงแท้อันเป็นหนึ่งเดียวกัน ที่ว่างเปล่า หลุดพ้นจากการยึดมั่นถือมั่น แบ่งแยกฉันทะตัวตนบุคคลเราเขา ฯลฯ โดยสิ้นเชิง

ดังนั้น สภาวะแห่ง ชะโตะริ จึงไม่สามารถที่จะถูกอธิบายถ่ายทอดหรือเข้าถึงได้ด้วยภาษา หรือเหตุผลทั่วไป อย่างที่เราใช้กันอยู่ได้ เพราะภาษา และเหตุผลที่เราใช้อยู่ นั้น ล้วนแฝงไว้ด้วย กรอบแห่งความหลง ยึดมั่นถือมั่นแบ่งแยกอย่างผิดๆทั้งสิ้น นิพพานเองก็เป็นเช่นนั้น เป็นสภาวะที่ไม่สามารถอธิบาย ให้เข้าใจเห็นแจ้งได้ด้วยภาษาและ เหตุผลทั่วไป เพราะเป็นสภาวะความจริงแท้แห่ง ปรมาต্ম ที่หลุดพ้นจากกรอบแห่งกิเลสอวิชชาความ ยึดมั่นถือมั่นทั้งปวง ที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วย ความรู้ แบบสมมติบัญญัติ ที่เต็มไปด้วยกรอบของกิเลส อวิชชาในแง่สภาวะของผู้บรรลุ ผู้บรรลุ นิพพานนั้น มีการอธิบายลักษณะไว้ค่อนข้างเป็นระบบชัดเจนว่า คือผู้ที่ทำลายกิเลส อวิชชา รากะ โทสะ โมหะ เหตุแห่งทุกข์ทั้งปวงได้หมดสิ้น มีปัญญารู้แจ้งแจ้งในธรรมอันจริงแท้ เป็นอิสระจากกิเลส อวิชชา ความยึดมั่นถือมั่นทั้งปวง นอกจากนี้ผู้บรรลุนิพพานยังมีระบบ การวัดที่ชัดเจน ดังเช่น ผู้ที่เป็น อรหันต์ก็คือ ผู้ที่ละสังโยชน์ทั้งสิบประการได้หมดสิ้นแล้ว ซึ่งสังโยชน์สิบนี้เองที่เป็นระบบตัววัด

ศรีนวล ศรีจินดาภรณ์ ได้ทำ “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องความหลุดพ้นตามพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทและนิกายเซน”^{๒๕} เห็นว่าเถรวาทและเซนนี้ มีความแตกต่างกันใน

^{๒๔} รอบทิศ ไวยสุศรี, “ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุชะโตะริกับการบรรลุนิพพาน”, สารนิพนธ์พุทธ ศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๒๕} ศรีนวล ศรีจินดาภรณ์, “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องความหลุดพ้นตามพระพุทธรูปศาสนา เถรวาทและนิกายเซน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๓).

แง่มุม ต่างๆเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายสูงสุด เช่นมีหลักปฏิบัติแห่งศีลสมาธิปัญญา หรือระบบ วัชฌิมาปฏิบัติอย่างไร เดียวกับเถรวาท แต่เช่นนิยมการปฏิบัติแบบฉัณพัตถนมากกว่าที่จะเป็นไป ตามลำดับ สิ่งที่เกิดเพี้ยนกันไป บ้างได้แก่วิธีการเช่นฝ่ายเถรวาทมีวิธีการพิจารณาร่างกายว่าเป็นของน่าเกลียด ซึ่งฝ่ายเซนไม่มีส่วนนี้ เซนมีวิธีชบโกอาณซึ่งฝ่ายเถรวาทไม่มี ความผิดเพี้ยนเหล่านี้กล่าวได้ว่าเป็นรายละเอียดปลีกย่อยที่ไม่ขัดแย้งกับหลักการใหญ่เพราะไม่ว่าจะเป็นวิธีการของฝ่ายเถรวาท หรือของฝ่ายเซน วิธีการเหล่านั้น ล้วนมุ่งหมายให้บุคคลใคร่ครวญถึงสภาวะธรรมอย่างเดียวกัน ทุกวิธีการเหล่านั้นล้วนมุ่งหมาย ให้บุคคลใคร่ครวญถึงสภาวะธรรมอย่างเดียวกัน ทุกวิธีการเป็นการไถ่ถอนอัตตา เป็นไปเพื่อการคลาย กำหนด เป็นไปเพื่อความสว่าง ไม่ยึดมั่นถือมั่น ผลในขั้นปลาย คือ การตรัสรู้ ซึ่งเกี่ยวกับการตรัสรู้ ก็มีขั้นตอนแตกต่างกันไป ชาโตริในระดับต่าง เทียบได้กับการบรรลุมรรคผลชั้นต่างๆ อันได้แก่ โสตาบัน สกิกามี อนาคามี และอรหัต ผู้ที่บรรลุถึงความหลุดพ้นในขั้นสมบูรณ์สูงสุด ทั้งของเถรวาท และเซน ย่อมเป็นผู้ที่มีจิตใจเยือกเย็นมั่นคง และสงบเป็นนิจสิน จิตใจจะเป็นอิสระจากเครื่องร้อยรัดต่างๆ ทั้งปวง เป็นผู้ที่มีมองเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริงอย่างเดียวกัน และย่อมประสบแต่ความสุขสูงสุดเป็นนิรันดร์เช่นเดียวกัน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) การบริโศกปัจจัย ๔ ตามแนวพุทธ หมายถึง การบริโศกปัจจัย ๔ ด้วยบริการบำบัดความต้องการ เพื่อให้ได้รับความพอใจ โดยเกิดคุณภาพชีวิตขึ้นจะต้องมีจุดหมายว่า จะบริโศกเพื่ออะไรจุดหมาย ควรจะเป็นการได้มาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุดด้วยการบริโศกที่น้อยที่สุด การลดการบริโศกและการแข่งขันให้มาแบ่งปันกัน จะช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตของมนุษย์และสันติสุขได้ การบริโศกปัจจัย ๔ จึงเป็นการบริโศกที่มุ่งพัฒนาคุณภาพ และศักยภาพของความเป็นมนุษย์เท่านั้น ไม่ได้มุ่งพัฒนาวัตถุ ซึ่งเป็นคุณค่าภายนอก โดยรู้จักการใช้ปัญญาในการรู้จักพิจารณาในการเลือกบริโศกปัจจัย ๔ เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่แท้จริง มีคุณค่าอยู่ในตัวของมันเอง การบริโศกเป็นปัจจัยระดับพื้นฐานการสร้างเหตุปัจจัยที่ดีงาม อันจะนำไปสู่การไม่ตกเป็นทาสตัณหา คือ ความเป็นอสรภาพ การบริโศกแนวพุทธต้องรู้จักตั้งเป้าหมาย หรือคำถามว่า บริโศกเพื่ออะไร สิ่ง บริโศกนั้นเป็นไปด้วยความเป็นประโยชน์หรือไม่ จะเห็นได้ว่าการบริโศกเชิงพุทธนั้น จำเป็นที่จะต้องคิดอย่างมีเหตุผลอยู่เสมอ หากไม่มีการใช้ปัญญาคิดอย่างแยบคายมีเหตุผล คุณค่าที่เกิดจากการบริโศกก็จะไม่เกิดขึ้น ถ้าหากศึกษาตามหลักเกณฑ์การใช้สอยทรัพยากร และบัญญัติไว้ในพระวินัยไว้อย่างน่าสนใจ ก็จะพบบรรทัดฐานในการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย โดยเฉพาะเรื่องปัจจัย ๔ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เป็นหลักการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้มีชีวิตแบบเรียบง่าย รู้จักประมาณและพอเพียง การปรับตัว และการอยู่ร่วมกันในสังคม^{๒๖}

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สื่อเกษตร จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๖๔.

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ปรากฏว่าได้มีผู้ทำวิจัย ทั้งในเรื่องแนวคิดของจิตประภัสสรและจิตเดิมแท้ของเซน จิตบริสุทธิ์โดยธรรมชาติ มรรควิธีแห่งโกอาน ซึ่งทำให้ทราบถึงหลักการและแนวทางในการพัฒนาจิตเพื่อเข้าสู่ ชาโตริ ของพระพุทธศาสนาเถรวาท นิกายเซน และแนวคิดแบบวิถิปุทธ ซึ่งในการทำการวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นที่จะทำการศึกษาในเรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” ที่ยังไม่ปรากฏว่ามีการศึกษาวิจัยไว้อย่างใด

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการวิจัยเชิงเอกสาร และใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยอาศัยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตามลำดับขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

๑.๗.๑ การรวบรวมข้อมูล

๑) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary) ได้แก่ เอกสารเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ตลอดจนแนวคิดพระพุทธศาสนาเถรวาท (นิกายเซน) และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น ซึ่งมีเอกสารที่สำคัญได้แก่ สูตรของเว่ยหล่าง (Platform Sutra) คำสอนของฮวงโป (The Zen Teaching of Huang Po) และบันทึกของรินไซ (The Record of Linji) ทั้งฉบับแปลภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เป็นต้น รวมทั้งพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

๒) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary) เช่น ตำราหนังสือ บทความข้อเขียนและเอกสารอื่นๆ ในหัวข้อหลักๆ ที่เกี่ยวกับการกำเนิดและการพัฒนาการของพระพุทธศาสนาเถรวาท รวมทั้งแนวคิดพระพุทธศาสนานิกายเซน และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น เป็นต้น และการสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ ชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวนทั้งสิ้น ๑๐ คน

๑.๗.๒ วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้ศึกษาค้นคว้าไว้ มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ อธิบายความ และแสดงผล เพื่อให้เกิดความ เข้าใจที่ชัดเจนมากที่สุด หาเอกสารเพิ่มเติม เพื่อสนับสนุนการวิจัยเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๑.๗.๓ กลั่นกรองและเรียบเรียง

๑) คัดกรองข้อมูล ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์ไว้แล้ว เฉพาะส่วนที่มีความสำคัญ และมีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย

๒) จัดพิมพ์เรียบเรียงข้อมูล อธิบายความให้เกิดความต่อเนื่อง และเข้าใจได้ง่ายต่อผู้อ่าน
เอกสารงานวิจัย

๑.๗.๔ นำเสนอคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

- ๑) นำเสนอและปรับปรุงแก้ไข ตามคำแนะนำของคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
- ๒) นำเสนอผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

- ๑.๘.๑ ได้ทราบแนวคิดพระพุทธศาสนายาน (นิกายเซน)
- ๑.๘.๒ ได้ทราบปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น อันจะเป็นประโยชน์ในการนำมาปรับประยุกต์ใช้กับชาวไทย
- ๑.๘.๓ ได้ทราบความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่ ที่จะนำมาปรับใช้กับชาวล้านนาได้อย่างเหมาะสม

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้า ประมวล แนวคิด ทฤษฎี จากนโยบาย ตำรา บทความ คู่มือ รวมทั้งผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้เป็นยุทธวิธีแนวทางในการดำเนินการวิจัย ซึ่งสรุปเป็นประเด็น ดังต่อไปนี้

- ๒.๑ พัฒนาการกำเนิดพระพุทธศาสนาหายาน
- ๒.๒ ประวัติและวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่น
- ๒.๓ วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่น
- ๒.๔ ปัจจัยในนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น
- ๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ

๒.๑ พัฒนาการกำเนิดพระพุทธศาสนาหายาน

เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาและการกำหนดพระวินัยต่าง ๆ มีความชัดเจนถูกต้อง เนื่องจากพระพุทธองค์จะทรงเป็นผู้ตัดสิน เมื่อมีข้อขัดแย้งต่างๆ หลังจากที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้มีการทำการสังคายนา พระธรรมวินัยครั้งที่ ๑ พระภิกษุสงฆ์ได้แบ่งแยกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ กลุ่มที่ไม่ต้องการเปลี่ยนแปลง พระธรรมวินัย ก็คือฝ่ายเถรวาทในปัจจุบัน ส่วนอีกกลุ่มที่เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงวินัยเล็กน้อย ตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงอนุญาตไว้เป็นเรื่องจำเป็นก็คือนิกายสังฆิกะ ซึ่งได้พัฒนาต่อมาจนกลายเป็นฝ่ายมหายาน ในปัจจุบันท่านนาคารุณได้มีบทนิพนธ์เรื่องการแบ่งแยกนิกายไว้เป็นภาษาจีน (พ.ศ. ๒๕๔๘) และท่านกุมารชีวะได้แปลออกมาอีกทีหนึ่งว่า

เมื่อพระพุทธองค์ทรงดำรงอยู่ในโลกไม่มีคำคัดค้านพระสัทธรรม และเมื่อพระทำปฐมสังคายนา ก็จัดตั้งพระบรมศาสดายังดำรงพระชนม์อยู่ แต่ร้อยปีหลังจากนั้นเมื่อพระเจ้าอโศกทรงอุทธรณ์ให้เกิด ปัญจวรรคบริษัท (การประชุมใหญ่ทั้ง ๕ เหล่า) นั้นแล ที่พระอาจารย์เจ้าแห่งพระธรรมวินัยหาข้อยุติไม่ได้ จึงเกิดนิกายต่างๆ ขึ้น นับเป็นต้นตอ ที่มาของนิกายต่างๆ สืบต่อมา^๑

^๑ ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องมหายาน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๕๖),

ในช่วง ๕ ศตวรรษแรกในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา นับได้ว่าแผ่ไพศาลเจริญก้าวหน้ายิ่ง แต่อย่างไรก็ตาม อุปสรรคทั้งภายในและภายนอก อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางความคิดของพระสงฆ์ โดยพระสงฆ์บางกลุ่ม ได้ตั้งคำถามถึงความเป็นพระพุทธพจน์ที่แท้จริงของพระวินัยและต้องการเพิ่มเติมพระวินัย ในขณะที่พระสงฆ์บางกลุ่มยึดถือเอาการตีความที่หละหลวมของพระวินัยเป็นที่ตั้ง ความแตกต่างนี้เพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ จนกลายเป็นความแตกแยก เหนือสิ่งอื่นใด ศรัทธาประชาชนมีความเห็นว่าพระภิกษุสงฆ์ ใช้โอกาสในการเป็นพระสงฆ์เพื่อตัวเองมากเกินไป^๒ ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๕ จึงได้เกิดมีขบวนการใหม่เกิดขึ้น อีกขบวนการหนึ่งในพระพุทธศาสนา ขบวนการนี้เรียกตนเองว่า ลัทธิมหายาน ลัทธินี้ค่อยๆ พกตัวเองขึ้นมาจากนิกายมหาสังฆิกะ ผสมผสานกับปรัชญาของนิกายพุทธศาสนาอื่นๆ ทั้ง ๑๘ นิกาย รวมทั้งนิกายเถรวาทด้วย ก่อกำเนิดจนเป็นลัทธิมหายาน^๓

คำว่า “มหายาน” มาจากธาตุศัพท์ มหา + ยาน แปลว่าพาหนะที่กว้างขวางใหญ่โต ซึ่งสามารถขนสัตว์พาหนะวิญญูสงสารได้เป็นจำนวนมาก หลักธรรมของนิกายมหายานนี้ โดยหลักการใหญ่แล้ว เป็นหลักการเดียวกันกับนิกายเถรวาท คือ สอนเรื่องอริยสัจ ๔ และปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดเช่นเดียวกัน คือ ความหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิง ในส่วนที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนนั้น อยู่ที่นโยบายการเผยแผ่ กับทั้งวิธีการเผยแผ่นั้น พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ถือ คุณภาพของศาสนิกชนเป็นจุดหลัก แต่พระพุทธศาสนา ฝ่ายมหายานถือปริมาณของศาสนิกชนเป็นจุดสำคัญ กล่าวคือ ฝ่ายมหายานถือว่าเมื่อมีปริมาณ มากแล้วคุณภาพก็จะค่อยๆ ตามมา ด้วยการอบรมบ่มนิสัยได้ ฉะนั้น “ฝ่ายมหายานจึงบัญญัติ พิธีกรรมและจารีตแบบแผนต่างๆ ขึ้นชนิดที่ฝ่ายเถรวาทไม่มี เพื่อให้เป็นอุบายโกศลชักจูงประชาชน ให้มาเลื่อมใส และมีการลดหย่อนพระวินัยไปตามกาลเทศะ แนวคิดและหลักธรรมต่างๆ ของพระพุทธศาสนาดั้งเดิมก็ได้ถูกเปลี่ยนแปลงขึ้น เช่น เรื่องบารมี และหลักธรรมต่างๆ จึงเกิดขึ้นมา”^๔

อาจกล่าวได้ว่า หลังพุทธปรินิพพาน พระพุทธศาสนาได้มีพัฒนาการ ๓ ช่วง โดยที่ แต่ละช่วงกินเวลาประมาณ ๕๐๐ ปี ๕๐๐ ปีแรกเป็นยุคที่เถรวาทรุ่งเรือง ๕๐๐ ปีที่ ๒ มหายาน รุ่งเรือง

^๒ Paul Williams, *Mahayana Buddhism : The Doctrinal Foundations*, 2nd Edition, (New York: Routledge, 2009), p. 22.

^๓ สุมาลี มีหนองคาย, *พุทธศาสนามหายาน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖.

^๔ พระครูปริยัติคณานุรักษ์ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม), “การศึกษาเปรียบเทียบบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๑.

และ ๕๐๐ ปีที่ ๓ วัชรยาน ซึ่งเป็นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่ง ของมหายานได้เจริญรุ่งเรือง^๕ “ประมาณในปี พุทธศักราช ๖๔๓ (ค.ศ. ๑๐๐) พระเจ้ากนิษกะ ผู้มีอำนาจอยู่ในอินเดียภาคเหนือ ได้สนับสนุนให้มีการสังคายนา” อีกครั้งหนึ่งพระเจ้ากนิษกะถือเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด พระองค์หนึ่งภายหลังสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาอย่างแรงกล้า ในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน จึงทรงอุปถัมภ์การสังคายนา ครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายาน ได้มีการรื้อยกรองพระไตรปิฎกฉบับภาษาสันสกฤต มหายานจึงแยกตัวออกไปจากฝ่ายเถรวาทอย่างชัดเจน และเจริญรุ่งเรืองอย่างแพร่หลาย มีพระสงฆ์ และชาวพุทธสำคัญ ที่เป็นปราชญ์ เป็นที่ปรึกษา เป็นกวี ในราชสำนัก พระองค์ทรงส่งสมณทูตไปประกาศศาสนาในเอเชียกลาง ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนา แพร่หลายไปยังประเทศจีน เกาหลี มองโกเลีย และญี่ปุ่น ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนา นิกายต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา รวมทั้งนิกายเซนในประเทศญี่ปุ่นด้วย

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้ ถือเป็นการปรับตัวจากการถูกกวาดล้างในสมัยเมจิ และปรับตัวรับกับวัฒนธรรมทางเทคโนโลยีใหม่ๆ รวมทั้งการศึกษาสมัยใหม่จากประเทศตะวันตก การปรับตัวที่สำคัญคือ การก่อตั้งองค์กรชาวพุทธจำนวนมาก วัดหลายแห่งได้ปรับเปลี่ยนวัดให้กลายเป็นสถานศึกษาในรูปแบบโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย ตลอดจนสถาบันวิจัยทางพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามองค์กรเหล่านี้ ส่วนใหญ่ก็มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา ๕ นิกายหลัก อันได้แก่ นิกายโจโด (Jodo/สุขาวดี) นิกายชิน (Shin หรือ Jodo Shin สุขาวดีใหม่) นิกายชินงอน (Shingon/มนตรยาน) นิกายนิชิเรน (Nichiren/ลัทธิธรรมปฐมนิธิ) และนิกายเซน (Zen)

นิกายเซน (Zen)

เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนานิกายเซน จึงนับถือพระมหากัสสปเถระว่าเป็นปฐมอาจารย์ และถือว่าเป็นนิกายวิปัสสนาโดยเฉพาะ ไม่ต้องอาศัยตัวหนังสือหรือปริยัติธรรมใดๆ ไม่อยู่ในกรอบแห่งคำพูดใดๆ แต่ชี้ตรงไปยังจุดของจิตใจ เพราะฉะนั้น บางทีจึงมีนามเรียกว่า “การเผยแผ่นอกคำสอน” นิกายเซน นับตั้งแต่พระมหากัสสปเถระ ได้มีเกจิอาจารย์สืบทอดมาอีก ๒๘ องค์ จนถึงสมัยท่านโพธิธรรม จึงได้นำคติของนิกายนี้มาสั่งสอนในประเทศจีน แล้วต่อจากนั้นก็มียุคอาจารย์จีนสืบทอดมาอีก^๖ ดังนี้

๑. พระโพธิธรรม Bodhidharma (ญี่ปุ่นเรียก ดารุมะ Daruma)
๒. ฮุยเช่อ Hui-Ke (ญี่ปุ่นเรียก เยกะ Yeka หรือ เอกะ Eka)

^๕ พอล วิลเลียมส์, **พระพุทธศานามหายาน : พื้นฐานแห่งคำสอน**, แปลโดย สมหวัง แก้วสุฟอง, (ภาควิชาปรัชญาและศาสนา, คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), หน้า ก.

^๖ อภิชัย โพธิประสิทธิ์ศาสตร์, **พระพุทธศานามหายาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๕๙.

๓. เซิงฉาน Seng-Tsan (ญี่ปุ่นเรียก สีสาน Sisan)
๔. เต้าซิน Tao Hsin (ญี่ปุ่นเรียก โดชิน Doshin)
๕. หุงเจิน Hung-Jen (ญี่ปุ่นเรียก กุนิน Gunin)
๖. ฮุยเน้ง Hui Neng (นิกายฝ่ายใต้ ญี่ปุ่นเรียก เยโนะ Yeno หรือ เอโนะ Eno)
๗. เฉินชิว Shen Shiu (นิกายฝ่ายเหนือ ได้รับการแต่งตั้งภายหลัง)

พระโพธิธรรม (ท่านตั๊กม้อ) ท่านได้ถ่ายทอดคำสอนพร้อมทั้งมอบบาตรและจีวร อันเป็นสัญลักษณ์ของตำแหน่งพระสังฆปริณายกติดต่อกันมาจนถึงท่านฮุยเน้ง (Hui Neng) พระสังฆปริณายกองค์ที่ ๖ นับตั้งแต่สมัยของ ฮุยเน้ง เป็นต้นมา พระพุทธศาสนานิกายฉานได้เติบโตขึ้น ด้วยจิตใจแบบจีน และเจริญรุ่งเรืองติดต่อกันมาเป็นเวลาหลายร้อยปี นับเป็นยุคทองของนิกายฉาน ซึ่งเวลาส่วนใหญ่อยู่ในสมัยราชวงศ์ถัง พระสูตรที่สำคัญของนิกายฉาน ได้แก่ ลังกาวตารสูตร วัชรกัณฐะนิเทศสูตร ปรัชญาปารามิตาสสูตร เป็นต้น “นักประวัติศาสตร์เห็นว่า ฉานะ (นิกายฉาน) เกิดจากการประสานคำสอนพุทธมหายานของอินเดียเข้ากับปรัชญาเต๋า”^๗ ของจีน

หลังจากพระโพธิธรรม (ท่านตั๊กม้อ) ได้ละสังขารไปแล้ว มีศิษย์สืบทอดเผยแผ่คำสอนของท่าน ต่อมาอีกหลายรุ่น ที่มีชื่อเสียงได้แก่ ท่านเว่ยหลาง (ฮุยเน้ง) พระสังฆปริณายกองค์ที่ ๖ และศิษย์ของท่านเว่ยหลางที่มีความโดดเด่นก็คือ ท่านฮวงโป (ญี่ปุ่นเรียกท่านโอบากุ) ส่วนศิษย์ของท่านฮวงโปที่สืบทอดคำสอนต่อมาก็คือท่าน ลินฉี ชาน (Linji Chan ญี่ปุ่นเรียก ท่านรินไซ) ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งสำนัก ลินฉี และต่อมาพัฒนาเป็นสำนักรินไซเซนในประเทศญี่ปุ่น “พระพุทธศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่นนั้น โดยประวัติแล้วได้พัฒนามาจากลัทธิชาน (Chan) ของจีนในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ นี้เอง ชื่อลัทธิชานนี้เป็นภาษาจีนซึ่งได้แปลงมาจาก ภาษาสันสกฤตว่า ‘ฉยาน’ และตรงกับภาษาบาลีว่า ‘ฉาน’”^๘ ลัทธิฉาน ที่มีพระโพธิธรรมเป็นผู้เผยแผ่ในประเทศจีนนี้ ถือเป็นต้นกำเนิดของ พระพุทธศาสนานิกายเซนทุกสำนัก ในปัจจุบัน

ศาสนาในประเทศญี่ปุ่นมีลักษณะเป็นการผสมผสานความเชื่อ คล้ายคลึงกับที่พบในศาสนาพุทธของประเทศจีน แม้ว่าความเชื่อที่นำมาผสมผสานกันของจีนและญี่ปุ่นนั้น จะแตกต่างกันในด้านความเชื่อของศาสนา และลัทธิดั้งเดิมที่มีอยู่ก่อนการแพร่เข้ามาของพระพุทธศาสนา นั่นคือพระพุทธศาสนาแบบจีน มีการผสมผสานปรัชญาพุทธจากอินเดีย กับความเชื่อจากลัทธิเต๋า และขงจื้อ ศาสนาหลักของชาวญี่ปุ่นในยุคประวัติศาสตร์ก็คือ พระพุทธศาสนา ประเทศญี่ปุ่นมีประวัติศาสตร์ ที่ได้รับการบันทึกเป็นหลักฐานแน่นอน เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๐ นี้เอง และพระพุทธศาสนา ในประเทศ

^๗ สุมาลี มหณรงค์ชัย, **พุทธศาสนา มหายาน (ฉบับปรับปรุงแก้ไข)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, พ.ศ. ๒๕๕๐), หน้า ๓๔๐ – ๓๔๑.

^๘ นพ ท้าพระจันทร์, **กำเนิดแห่งเซน**, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ธารบัวแก้ว, ๒๕๔๓), หน้า ๖.

ญี่ปุ่นนั้นได้รับการเผยแพร่มาจากประเทศจีนและประเทศเกาหลี ซึ่งนับว่าได้ผ่านการ หล่อหลอม กลั่นกรองจากความเชื่อและวัฒนธรรมจนเป็นพุทธศาสนาแบบจีนแล้ว เมื่อสืบทอดสู่ญี่ปุ่นจึงได้ ผสมผสานกับลัทธิความเชื่อเดิมคือ ศาสนาชินโตอันเป็นศาสนาดั้งเดิม จึงก่อให้เกิดเป็น พระพุทธศาสนาแบบญี่ปุ่นขึ้น

สรุปว่า การสืบทอดเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งส่วนใหญ่มาจากประเทศ จีน ทั้งโดยพระภิกษุและธรรมมาจารย์ จากประเทศจีนเดินทางไปเผยแพร่ในญี่ปุ่นทางหนึ่ง และ พระภิกษุ ชาวญี่ปุ่นเองที่เดินทางไปศึกษาคำสอน และการปฏิบัติ ตลอดจนนำพระสูตรและอรรถกถา ที่สำคัญจากประเทศจีนมาเผยแผ่ในประเทศญี่ปุ่นอีกทางหนึ่ง ญี่ปุ่นได้พัฒนาคำสอนต่างๆ เหล่านี้ ให้ เข้ากับ วัฒนธรรม และความรู้สึกนึกคิดแบบญี่ปุ่น โดยมีการก่อตั้งนิกายต่างๆ หลายนิกาย ซึ่งเป็นของ ญี่ปุ่นเอง

นิกายเซน (Zen) มาจากพุทธศาสนานิกายฉาน (Chan) ของจีน รากศัพท์ของคำว่า “เซน” หรือ “ฉาน” มาจากคำว่า “ชฺยานะ” ในภาษาสันสกฤตซึ่งแปลว่า “สมาธิภาวนา” (Meditation) พระพุทธศาสนานิกายเซนเจริญเติบโตในประเทศจีนนับแต่พระโพธิธรรมเข้ามาเผยแผ่ พระพุทธศาสนา และถ่ายทอดผ่านศิษย์อีก ๕ รุ่น จนถึงท่านฮุยเญ่ (หรือท่านเว่ยหลาง) พระสังฆปริ ายกองค์ที่ ๖ หลังจากนั้นพระพุทธศาสนานิกายเซน แดกออกเป็น ๕ สาขาใหญ่ ได้แก่ เว่ยหยาง (Wen Yang) หยุนเหมิน (Yun Men) ฟาเหยน (Fa Yen) เฉาต้ง (Tsao Tung) และลินจี (Linji ญี่ปุ่น เรียก รินไซ) ภายหลังพระญี่ปุ่น ๒ ท่าน ที่ได้จาริกไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศจีน และนำ กลับมาเผยแผ่ในประเทศญี่ปุ่น ท่านแรกคือท่านเออิไซ (Eisai พ.ศ. ๑๖๘๔ – ๑๗๕๘) ได้ไปศึกษากับ สำนัก ลินจี และกลับมาญี่ปุ่น ก่อตั้ง “รินไซเซน” (Rinzai Zen) ขึ้นในปี พ.ศ. ๑๗๓๔ ส่วนท่านที่สอง คือท่านโดเกน (Dogen พ.ศ. ๑๗๔๓ – ๑๗๙๖) นักปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคนหนึ่งของญี่ปุ่น ได้ไป ศึกษาแนวคิดจากสำนักเฉาต้ง (Tsao Tung) และได้กลับมาญี่ปุ่นก่อตั้งสำนัก “โซโตเซน” (Soto Zen) แนวการสอนทั้ง ๒ สำนักไม่เน้นที่ปริยัติหรือคัมภีร์ แต่เน้นที่ประสบการณ์ตรงทางศาสนาหรือที่ เรียกว่า “ซาโตริ”^๙

คำสอนหลัก

ตามประวัติ “โดยอาศัยข้อความในพระสูตรจีนฉบับหนึ่งที่ชื่อว่า ต้าฝิ่นเทียนอันผู้เจียอี้จึง ซึ่งเป็นพระสูตรที่ท้าวมหาพรหมทูลถามปัญหาแก่พระพุทธองค์ ใจความโดยย่อของพระสูตรกล่าวถึง พระพุทธเจ้าขณะทรงประทับอยู่ ณ ภูเขาชิลมกุฏ ท้าวมหาพรหมได้มาถวายดอกไม้เป็นพุทธบูชา พร้อมทูลขอให้แสดงธรรม พระพุทธองค์ทรงชูดอกไม้นั้นขึ้นท่ามกลางพุทธบริษัท แต่มิได้ตรัสอะไร ใน เวลานั้นเหล่าเทพ มนุษย์และสวาททั้งหลาย ต่างไม่เข้าใจความหมาย มีเพียงพระมหากัสสปะที่ยืน

^๙ ดร. ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, ศาสนาและปรัชญา ในจีน ทิเบต และญี่ปุ่น, ๒๕๕ – ๒๕๖.

น้อยๆ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า พระองค์ทรงมีธรรมจักขุอันถูกต้อง และมีนิพพานจิต *ภาวะที่แท้ย่อมไม่มีลักษณะ* ขอพระมหากัสสปะพึงรักษาไว้ให้ดี พระพุทธทวณะนี้ถือว่าเป็นที่มาของคำสอนแบบ ธยานะ (เซน)^{๑๐} ภายหลังพระพุทธองค์ทรงประทานผ้าจีวรสังฆาฏิให้พระมหากัสสปะ พร้อมทั้งตรัสชมว่า ท่านเป็นผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอด้วยพระองค์ ซึ่งต่อมาเกิดเป็นธรรมเนียมในการส่งมอบจีวรสังฆาฏิพร้อมทั้งบาตร เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการสืบทอดตำแหน่งผู้นำสูงสุด หรือพระสังฆปริณายกของนิกายฉาน (เซน) หลังจากท่านโพธิธรรม เป็นพระสังฆปริณายก ท่านยังได้สืบทอดตำแหน่งโดยการมอบ บาตร จีวร และคัมภีร์ลังกาวดารสูตร ให้กับพระสังฆปริณายกองค์ต่อๆ มาจนถึงสมัย ท่านฮูยเน้ง พระสังฆปริณายกองค์ที่ ๖ ท่านได้ยกเลิกการส่งมอบสิ่งเหล่านี้ ซึ่งอาจมาจากคำสอนหลักของนิกายที่เห็นว่า ไม่ควรยึดติดกับสิ่งใดเลยแม้แต่สิ่งเดียว

“เซนคือการถ่ายทอดพิเศษนอกคัมภีร์ (A special transmission outside the Scriptures) ไม่พึ่งพาถ้อยคำและอักษร (No dependence on words and letters) หากแต่เป็นการชี้ตรงไปที่จิตของคน (Direct pointing to the soul of man) และสอนคนให้มองย้อนเข้าไปในธรรมชาติของเขาเองเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะ”^{๑๑} (Seeing into one's nature and the attainment of Buddhahood)

ข้อความข้างบนนี้ ถือเป็นคำจำกัดความของพระพุทธศาสนานิกายเซน ที่กะทัดรัด ที่สุด และมีผู้นิยมกล่าวถึงเสมอ เป็นข้อความที่แสดงถึงคุณลักษณะโดดเด่นของ พระพุทธศาสนา นิกายเซน ดังนั้น “เซนไม่มีตำรา ไม่มีการติดตำรา มีแต่การฝึกตำราเสียให้หมด เพราะตำรานั้นเอง เป็นม่านอวิชชา ที่บังตาคนไม่ให้เห็นความว่าง ตำราเป็นเพียงรอยบันทึกร่องคำพูด ธรรมตัวจริงนั้น แสดงไม่ได้ด้วยคำพูด ถึงไม่ได้ด้วยคำพูด แต่ถึงได้ด้วยการแทรกตัวเข้าไปในธรรมชาติ จนกระทั่ง ถึงธรรมชาติเดิมแท้ของธรรมชาติ กล่าวคือ “ความว่าง” ตามที่ฮวงโปได้กล่าวไว้นั่นเอง สูตรอะไร ก็ตามที่กำลังแพร่หลายอยู่ในสมัยที่มีการปฏิบัติเซน ก็ล้วนแต่มีไว้สำหรับ “ฝึก” เสียก่อนทั้งนั้น แล้วจึงจะผ่านเข้าไปถึงมือเซนได้ สูตรของมหายานสูตรใดก็ตาม เมื่อผ่านเข้าไปถึงมือ เซนก็ล้วนแต่จะถูกตีความ หรือถูก “ฝึก” ให้กลายเป็นความว่างไปเสียทั้งนั้น เป็นความว่างที่ไม่อาจจะติดอยู่ในสูตรใด หรืออักษรตัวใดนั่นเอง”^{๑๒}

^{๑๐} สุมาลี มหณรงค์ชัย, *พุทธศาสนา มหายาน (ฉบับปรับปรุงแก้ไข)*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔๑.

^{๑๑} สมภาร พรหมทา, *พุทธศาสนามหายาน นิกายหลัก*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๗๕

^{๑๒} จอห์น โบลเฟลด์ (John Bolfeld), *คำสอนของฮวงโป*, แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมบุษยา, ๒๕๓๑), หน้า (๔) – (๕).

พระพุทธานุศาสนิกายเซน เชื่อว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเพียงอาการแสดงออกของจิตกรรมดีกรรมชั่ว เป็นเพียงผลของความคิดดีและคิดชั่วตามลำดับ”^{๑๓} ภายในจิตเดิมแท้ (Essence of Mind) สิ่งทุกอย่างย่อมบริสุทธิ์จริงแท้ “พุทธภาวะหรือธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะนั้นไม่ใช่เป็นของคู่ (Duality)”^{๑๔} จึงสอนให้ “สลัดของที่เป็นอย่างๆ อย่างตรงกันข้ามเสียให้สิ้นเชิง พร้อมทั้งอกุศลเจตสิกต่างๆ อย่าง และควรปักใจลงไปทีภาวะแท้จริงของตถตา (ความเป็นแต่อย่างนั้นอย่างเดียวนั้นเป็นอย่างอื่นอีกไม่ได้)”^{๑๕} ท่านหุงเิน (Hung-Jen) พระสังฆปริณายกองค์ที่ ๕ ได้เทศนาสอนไว้ว่า “การที่ใครจะบรรลุอนุตรสัมโพธิได้นั้น ผู้นั้นจะต้องสามารถรู้แจ้งด้วยใจเอง ในธรรมชาติแท้ของตัวเอง หรือที่เรียกว่า จิตเดิมแท้ อันเป็นสิ่งที่ใครสร้างขึ้นไม่ได้ หรือทำลายให้สูญหายไปก็ไม่ได้ ช่วงเวลาขณะจิตเดียวเท่านั้น ผู้นั้นสามารถเห็นแจ้งจิตเดิมแท้ได้โดยตลอดกาลทั้งปวง ต่อจากนั้นทุก ๆ สิ่งก็จะเป็นอิสระจากการถูกกักขัง กล่าวคือเป็นวิมุติหลุดพ้นไป ตถตา (คือ ความเป็นแต่ที่เป็นอยู่เช่นนั้น ไม่อาจเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นได้ ซึ่งเป็นชื่อของจิตเดิมแท้ชื่อหนึ่ง) ปรากฏขึ้นเป็นครั้งเดียวหรือช่วงขณะจิตเดียว ผู้นั้นก็จะเป็นอิสระจากความหลงได้ตลอดกาลไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ว่าสถานการณ์รอบข้างจะเป็นเช่นไร ใจของผู้นั้นก็ยังคงอยู่ในสภาพแห่ง “ความเป็นเช่นนั้น” สถานะเช่นนี้ ที่จิตได้รู้ถึงนั้นแหละคือ ตัวสัจธรรมแท้ ถ้าเจ้าสามารถเห็นสิ่งทั้งปวงโดยลักษณะการเช่นนี้ เจ้าจะได้รู้แจ้งจิตเดิมแท้ ซึ่งเป็นการตรัสรู้อันสูงสุด”^{๑๖}

นอกจากนี้นิกายเซนยังมีความเห็นว่าสัจภาวะที่แท้จริงนั้น ย่อมอยู่เหนือการพูด การคิด ซึ่งจะค้นหาสัจธรรมในหนังสือพระไตรปิฎกย่อมไม่พบ เว้นแต่จะต้องหันมาบำเพ็ญดูจิตใจของตนเอง เพราะสัจธรรมนั้นเราจะหาได้ภายในตัวเราเองจะไปค้นหาจากภายนอกไม่ได้ ทั้งนี้เพราะ “สรรพสัตว์มีพุทธภาวะ หรือธรรมกายรุ่งเรืองสุกใสอยู่ด้วยกันทุกๆ คน คำพูด หรือตัวหนังสือ หาเพียงพอที่จะอธิบายถึงสัจภาวะอันนี้ไม่” เพราะฉะนั้น บางคราวจึงจำเป็นต้องอาศัยปริศนาธรรม และคำพูดที่เสียดแทงเข้าไปถึงหัวใจหรือจิตเดิมแท้ เพื่อช่วยพาไปให้เห็นความจริงดังกล่าวนี้ พระพุทธานุศาสนิกายเซนยังเชื่อว่า พุทธภาวะอันเป็นภาวะอันบริสุทธิ์มาแต่ดั้งเดิม แต่ถูกอวิชชากำบัง ทำให้หลงผิดเข้าใจว่าตนนั้น เกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งเป็นความหลงผิด และต้องกำจัดอวิชชานี้ ออกไป

^{๑๓} ว่อง มู ล่ำ, *สูตรของเว่ยหล่าง (Platform Sutra)*, แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๘.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

^{๑๖} ว่อง มู ล่ำ, *สูตรของเว่ยหล่าง (Platform Sutra)*, แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕.

ด้วยวิธีการทำ ซาเซน (Zazen) เพื่อทำมานให้เกิด ปัญญา กับมานจะแยกกันมิได้ มานที่ไร้ปัญญา ก็มิใช่มานชนิดโลกุตระ^{๑๗}

อย่างไรก็ตาม ไม่อาจสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนานิกายเซนปฏิเสธคัมภีร์โดยสิ้นเชิง เนื่องจากในความจริง พระพุทธศาสนานิกายเซนนับถือและศึกษาพระสูตร อยู่หลายคัมภีร์เช่น ลังกาวตารสูตร วัชรปรัชญาปารมิตาสสูตร ติมัลเกียรตินิทเทศสูตร เป็นต้น กล่าวกันว่า เมื่อตอนที่ พระโพธิธรรม ได้จาริกไปที่ประเทศจีน เป็นยุคที่เมืองจีนกำลังศึกษาพระไตรปิฎก และเขียนตำราพระพุทธศาสนากันอย่างแพร่หลาย รวมทั้งมีการสอนพระอภิธรรม ด้วยถ้อยคำที่ลึกซึ้ง บริบท ในขณะนั้น กล่าวได้ว่า ผู้คนยึดติดและท่องจำพระคัมภีร์เป็นหลัก ดังนั้น หลักการเผยแผ่พระธรรมของพระโพธิธรรม จึงเน้นเรื่องประสบการณ์ตรงที่ไม่อาจถ่ายทอดได้ด้วยภาษา ตัวอักษร หรือคำพูด ดังที่พระโพธิธรรม ได้เทศนาให้หลวงจีนเซนกวงที่จะมาสมัครเป็นศิษย์เรียนธรรมด้วยว่า “ธรรมของพระพุทธเจ้านั้น จะรู้ได้ด้วยการฝึกตน ด้วยวินัยอันเคร่งครัด เป็นเวลานาน ต้องอดทน ต่อสิ่งที่อดทนได้ยาก และด้วยการปฏิบัติสิ่งที่ปฏิบัติได้ยาก คนที่มีบาป และมีปัญญาไม่ถึง ก็จะไม่เห็นธรรมนั้น คนเช่นนั้นถึงจะพยายามอย่างไรก็ไม่ได้ผล”^{๑๘}

ในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาท กล่าวเอาไว้ไปในทางเดียวกัน และค่อนข้างชัดเจนว่าประสบการณ์ทางธรรมที่พระพุทธองค์ทรงประสบนั้น พระองค์ไม่สามารถถ่ายทอดให้ใครได้ ที่ทรงทำได้ก็คือ ทรงชี้แนะแนวทางสำหรับปฏิบัติเพื่อเข้าถึงประสบการณ์เหล่านั้นด้วยตัวผู้ฟังเอง ดังพระพุทธวจน ในธรรมบท ขุททกนิกาย ที่ว่า

“เอตถปิ ตุมहे ปฏิปนนา	ทุกขสสันตํ กริสสธ
อกขาโต โว มยา มคโค	อญญาเย สลลสสถนํ
ตุมเหติ กจจํ อาตปปี	อกขาตาโร ตถาคตา
ปฏิปนนา ปโมกขนติ	ฉายิโน มารพณนา” ^{๑๙}

“ด้วยว่า เธอทั้งหลายดำเนินไปตามทางนี้แล้ว จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เราวิธีถอนลูกศร คือกิเลสแล้ว จึงชี้บอกทางนี้แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรทำความเพียรเองเถิด ตถาคตเป็นเพียงผู้ชี้บอกเท่านั้น ผู้บำเพ็ญภาวนา ดำเนินตามทางนี้แล้ว เพ่งพินิจอยู่ จักพ้นจากเครื่องผูกแห่งมารได้”^{๒๐}

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน อภิขัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, **พระพุทธศาสนามหายาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาเมฆกวีวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๖๔ – ๒๖๗.

^{๑๘} ศักยสิทธิ์ ปราโมช, **นิกายเซน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๔), หน้า ๓๓-๓๔.

^{๑๙} สมภาร พรหมทา, **พุทธศาสนามหายาน นิกายหลัก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๙๗.

^{๒๐} ขุ.ขุ. (ไทย), ๒๕/๒๗๕-๒๗๖/๑๑๗.

จากข้อความนี้ พระพุทธองค์ตรัสไว้ชัดเจน ว่าพระองค์เป็นเพียงผู้ชี้ทาง เพื่อให้สาวก ได้รับประสบการณ์ทางธรรม อันเกิดจากความเพียรด้วยตัวเอง

ลักษณะที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนานิกายเซน คือ สมาธิภาวนา (Meditation) หรือที่เรียกกันว่า “ซาเซน” (Zazen) พระพุทธศาสนานิกายเซนได้สืบทอดประสบการณ์ ของการตรัสรู้ ด้วยการปฏิบัติสมาธิภาวนา จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และเชื่อกันว่าประสบการณ์ ของการ ตรัสรู้ นี้ ได้รับการถ่ายทอดลงมาตามลำดับโดยไม่ขาดสาย นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าศากยमुณี (Sakyamuni) เรื่อยมาจนถึงอาจารย์เซนในปัจจุบัน^{๒๑}

นิกายย่อยในพระพุทธศาสนานิกายเซน

ตำแหน่งประมุขสงฆ์ของนิกายเซนเรียกว่า สังฆปริณายก พระโพธิธรรม หากนับตามสายอินเดีย ถือเป็นพระสังฆปริณายกองค์ที่ ๒๘ แต่เฉพาะในสายจีนถือว่าท่านเป็นพระสังฆปริณายกองค์ที่ ๑ และในประเทศจีนมีพระสังฆปริณายก เพียง ๖ ลำดับเท่านั้น และลำดับสุดท้ายก็มีถึง ๒ ท่าน เหตุเพราะว่าพระสังฆปริณายกองค์ที่ ๕ ได้แต่งตั้งให้ท่านฮู๋เน้ง (หรือเว่ยหลง) เป็นผู้สืบทอด ตำแหน่งแต่ฉินฮิว ซึ่งเป็นหัวหน้า แห่งคณะศิษย์ของพระสังฆปริณายกองค์ที่ ๕ ซึ่งได้รับการยอมรับ ว่าเป็นผู้เฉลียวฉลาด เรียนรู้มาก มีปฏิภาณ คล่องแคล่ว ก็ได้ประกาศว่าตนเองเป็น สังฆปริณายก องค์ที่ ๖ เช่นกัน และด้วยเหตุที่ท่านเป็นคนพูดเก่ง มีสานุศิษย์จำนวนมาก อีกทั้งมีลักษณะบางอย่าง คล้ายกับนักการเมือง ท่านจึงเป็นผู้สนับสนุนช่วยเหลือราชสำนักในช่วงวิกฤตของบ้านเมือง ในการฟื้นฟูราชวงศ์ขึ้นมาอีกครั้ง เมื่อองค์พระจักรพรรดิได้ปราบปรามพวกกบฏ และเสด็จขึ้น ครองราชย์อีกครั้งแล้ว พระองค์ก็ได้สร้างวัดขึ้นมาใหม่เพื่อถวายให้แก่ท่านฉินฮิว ทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบแทนที่ท่านฉินฮิวได้เคยช่วยเหลือทางด้านการเงินแก่พระองค์ (ในช่วงปราบกบฏ) จากนั้น ท่านฉินฮิวก็เจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ในฐานะเป็นอาจารย์แห่งลัทธิรู้แจ้งอย่างค่อยเป็นค่อยไป (Gradual Enlightenment) ซึ่งได้กลายเป็นนิกายพุทธศาสนาที่เป็นทางการในประเทศจีนในขณะนั้น

ในขณะเดียวกัน นิกายฝ่ายใต้ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ฉนวนทกลวงตุง เรียกตัวเองว่าเป็นลัทธิ รู้แจ้งอย่างฉับพลัน (Sudden Enlightenment) นำโดยท่านฮู๋เน้ง ซึ่งเป็นศิษย์ที่ได้รับการมอบบาตร จีวร และคัมภีร์ จากพระสังฆปริณายกองค์ที่ ๕ แต่ไม่ได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการ อย่างไรก็ตาม การจัดลำดับพระสังฆปริณายกนี้ ได้จัดลำดับใหม่เมื่อท่านฉินฮิว และท่านฮู๋เน้งมรณภาพไปแล้ว โดยท่านฉินฮุย (Shen Hui) ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านฮู๋เน้ง ได้ประท้วงคัดค้านต่อการที่ทางราชการได้ประกาศให้ท่านฉินฮิวเป็นพระสังฆปริณายกองค์ที่ ๖ โดยท่านฉินฮุยได้ชี้แจงเหตุผลว่าท่านหุ่เงิน (พระสังฆปริณายกองค์ ๕) ไม่ได้ส่งมอบตำแหน่งพระสังฆปริณายกให้แก่ท่านฉินฮิวแต่อย่างใด

^{๒๑} ดร. ทวีวัฒน์ ปุณทริกวิวัฒน์, ศาสนาและปรัชญา ในจีน ทิเบต และญี่ปุ่น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๒๙๐

หากแต่ได้ส่งมอบตำแหน่งดังกล่าวให้แก่ท่านฮุยเน้ง เพราะได้ตระหนักรู้ถึงการรู้แจ้งของท่านฮุยเน้ง ต่างหาก การประท้วงครั้งนี้ทำให้ในที่สุดคณะกรรมการแห่งองค์พระจักรพรรดิ (Imperial Commission) ซึ่งนำโดยองค์รัชทายาทได้พิจารณาตัดสินให้ท่านฮุยเน้ง เป็นพระสังฆปริณายกองค์ที่ ๖ และแต่งตั้งให้ท่านเจินชิว เป็นพระสังฆปริณายกองค์ที่ ๗ หลังจากนั้น นิกายฝ่ายใต้ก็ได้เป็นที่รู้จัก และมีผู้คนยอมรับนับถือ อย่างแพร่หลายในประเทศจีน

ท่านฮุยเน้งมิได้แต่งตั้งผู้สืบทอดตำแหน่งพระสังฆปริณายกไว้อย่างใด แต่ท่านก็ได้ มอบจีวรของพระพุทธเจ้า (Buddha's Robe) บาตรและคัมภีร์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งตำแหน่ง ที่สืบทอดกันมาไว้กับลูกศิษย์ ชื่อ เสอเจิน เจียวชิ (Seigen Gyoshi) พร้อมกับสั่งให้เก็บจีวร และสิ่งของเหล่านั้นไว้ที่ประตูวัดโซเคอิ The Sokei Temple (ซึ่งเป็นวัดที่ท่านฮุยเน้งสร้างไว้ที่ ซูเคอิ Sukei) ใกล้มณฑล กวางตุ้ง^{๒๒}

นับตั้งแต่สมัยของท่านฮุยเน้งหรือเว่ยหลาง (Hui Neng พ.ศ. ๑๑๘๑ - ๑๒๕๖) พระสังฆปริณายกองค์ที่ ๖ เป็นต้นมา พระพุทธศาสนานิกายฉวนได้เติบโตขึ้นด้วยจิตใจแบบจีน และเจริญรุ่งเรืองติดต่อกันมาเป็นเวลาหลายร้อยปี นับเป็น “ยุคทองของนิกายฉวน” ซึ่งเวลาส่วนใหญ่ตกอยู่ในสมัยราชวงศ์ถัง^{๒๓} นิกายฉวน “ได้พัฒนาวิธีการหลายอย่างซึ่งต่อมากลายเป็นเอกลักษณ์ของสำนักนี้เช่น มีการถ่ายทอดธรรมด้วยวิธีการตะโกน เพื่อปลูกให้ศิษย์ตื่น มีการใช้คำสั้นๆ ตอบคำถาม เพื่อให้หลุดจากกรอบของตรรกะ บ้างก็ใช้ไม้เท้าแสดงธรรม เรื่อยไปจนถึงการใช้วิธีรุนแรงต่างๆ แต่วิธีการเหล่านี้กลับได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก พระฉวนเพิ่มจำนวนขึ้นตามลำดับจนกลายเป็นชุมชนสงฆ์ขนาดใหญ่ มีการจัดระเบียบการปกครองอย่างชัดเจน พระฉวนส่วนใหญ่ยังต้องทำงานออกแรงควบคู่ไปกับการนั่งวิปัสสนา”^{๒๔} หลังจากปี พ.ศ. ๑๓๘๘ เกิดการกวาดล้างพุทธศาสนาครั้งใหญ่ในประเทศจีน เนื่องจากจักรพรรดิให้การสนับสนุนลัทธิเต๋า สาวกของนิกายฉวนต้องหลบหนีการกวาดล้างไปอาศัยตามสถานที่ต่างๆ จนเกิดเป็นสำนักต่างๆ ขึ้น ที่สำคัญมี ๕ สำนักใหญ่ คือ

๑. นิกายลินฉี Linji (ญี่ปุ่นเรียก รินไซ Rinza)

แยกออกมาอีก ๒ สาย คือ ฮวงหลุง Huang Lung และ หยางชิ Yang Chi

๒. นิกายเฉาตัง Tsao Tung (ญี่ปุ่นเรียก โซโตะ Soto)

๓. นิกายยุนเมน Yun Men (ญี่ปุ่นเรียก อุมมอน Ummon)

^{๒๒} พระมหาคะนอง เชาว์ทองกลาง, “วิถีสู่การบรรลุธรรมในพุทธปรัชญารินไซเซน”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑, (มกราคม - เมษายน ๒๕๕๐): ๖ - ๗.

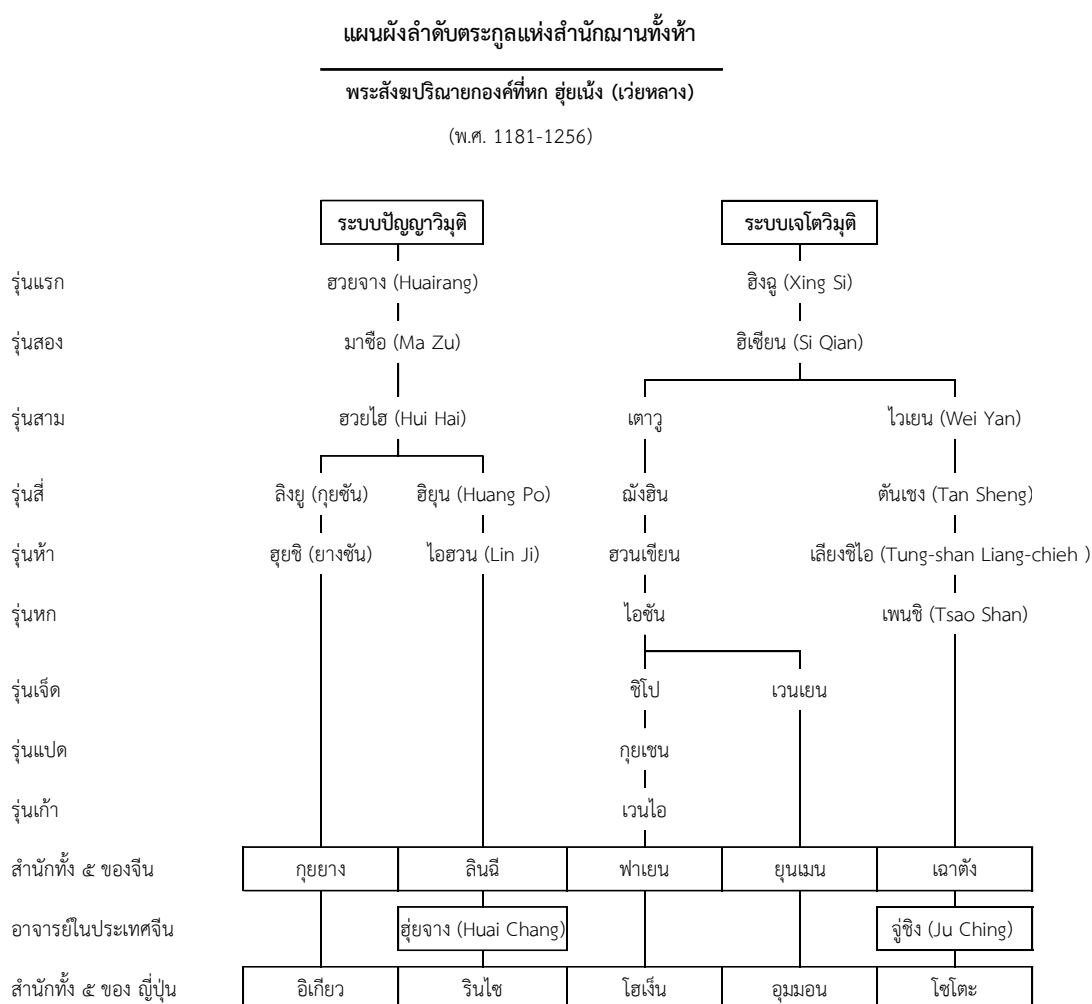
^{๒๓} ดร. ทวีวัฒน์ ปุณทริกวิวัฒน์, ศาสนาและปรัชญา ในจีน ทิเบต และญี่ปุ่น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๖.

^{๒๔} สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนา มหายาน (ฉบับปรับปรุงแก้ไข), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔๘.

๔. นิกายกุยยาง Kuei Yang (ญี่ปุ่นเรียก อิเคียว Ikyo)

๕. นิกายฟาเยน Fa Yen (ญี่ปุ่นเรียก โฮเง็น Hogen)^{๒๕}

แผนภูมิรูปภาพการแสดง ลำดับการถ่ายทอดนิกายมานทั้งห้า

รูปภาพที่ ๑ : ลำดับการถ่ายทอดนิกายมานทั้งห้า^{๒๖}

ในบรรดาสถาบันทั้ง ๕ นี้ สำนักที่สำคัญและยังดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบันมีเพียง ๒ สำนักเท่านั้น คือ สำนักรินไซ และสำนักโซโตะ หลังจากท่าน ฉินฮุย (Shen Hui) ซึ่งได้หักท่วงทางการ จนทำให้ท่านฮุยเง้งได้รับการประกาศให้เป็นพระสังฆปริณายกอย่างเป็นทางการแล้ว ผู้ที่สืบทอด แนว

^{๒๕} Sutra Translation Committee of the United States and Canada, *The Seeker's Glossary of Buddhism*, (New York : 2541), p. 271.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน อิศระมนี, พลิกตำรา รินไซ นิกายเซ็น, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลื่องเชียง, ๒๕๓๐), หน้า ๒๔.

การปฏิบัติสืบทอดจากท่านและมีชื่อเสียงก็คือ ท่านโอบากุ Obaku (หรือที่จีนเรียกว่า ฮวงโป Huang Po) และมาถึงศิษย์ของท่านฮวงโปคือ ท่านลินฉี หรือท่านรินไซ (Rinzai) ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้ง นิกายรินไซ เซนในที่สุด^{๒๗}

กำเนิดของพระพุทธศาสนานิกายเซน

พระพุทธศาสนานิกายเซน ที่แพร่หลายในประเทศญี่ปุ่น ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมาพร้อมๆ กัน กับ สำนักโซโตเซน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่อยู่ในระหว่างการปกครองของท่าน โชกุน คามาคุระ (Kamakura พ.ศ. ๑๗๓๕ – พ.ศ. ๑๘๗๖) รินไซเซน เป็นสำนักที่มีบทบาทสำคัญของการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น เหตุผลหลักมาจากการประยุกต์หลักการเข้ากับวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ตั้งแต่การต่อสู้ การจัดดอกไม้ การดื่มชา โดยการปฏิบัติเน้นไปที่การบรรลุธรรมแบบฉับพลัน และการใช้โกอัน (Koan) แม้ภายหลังสำนักรินไซเซน จะถูกกวาดล้างไปพร้อมกับพุทธศาสนานิกายอื่นๆ ในยุคโมโมยามะ (Momoyama Period พ.ศ. ๒๑๑๖ – ๒๑๔๖) จนทำให้ความนิยมได้เสื่อมถอยลง แต่ยังคงได้รับการฟื้นฟูกลับมาในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ และแพร่หลายที่สุดในปัจจุบันทั้งในประเทศญี่ปุ่นและทั่วโลก

ก่อนยุคของโชกุน คามาคุระ เป็นยุคที่ประเทศญี่ปุ่นวุ่นวาย มีการรุกรานของพวกมองโกลเลีย และการแย่งชิงอำนาจของตระกูลใหญ่ๆ สถาบันสงฆ์ที่สำคัญในขณะนั้นคือ นิกายเทนได และนิกายชินงอน ซึ่งได้สะสมทรัพย์สินและที่ดินจำนวนมากที่ได้มาจากการบริจาคของชนชั้นสูงและปัญญาชน จึงทำให้ทั้งสองนิกายนี้มีอิทธิพลอย่างมากในการปกครองประเทศด้วย ภายหลังที่ท่านคามาคุระรบชนะสงคราม ได้มีการสถาปนาระบบโชกุน หรือรัฐบาลทหารขึ้น มีการยึดอำนาจบริหารบางประการจากจักรพรรดิในกรุงเกียวโต เพื่อต่อต้านความอ่อนแออันเป็นความเสื่อมของการปกครองในเกียวโต สนับสนุนความมั่งคั่งถาวรและศิลปการต่อสู้ป้องกันตัว ตลอดจนความมีระเบียบวินัยซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่จะฟื้นฟูอำนาจการควบคุมทั่วประเทศ ถือเป็นยุคที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของมวลชนอย่างแท้จริง (Religion of the Mass) จากเดิมที่เคยผูกขาดอยู่ในหมู่คนชั้นสูงและปัญญาชน ยุคนี้เป็นยุคที่มีนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นหลายท่าน เช่น ท่านโฮเนน (Honen – ผู้ก่อตั้งนิกายโจโด Jodo หรือนิกายสุขาวดี) ท่านชินราน (Shinran – ผู้ก่อตั้งนิกายโจโดชิน Jodo Shin หรือนิกายสุขาวดีใหม่) ท่านนิชิเรน (Nichiren – ผู้ก่อตั้งนิกายนิชิเรน เพียงท่องชื่อสัตธรรมปณทริกสูตรว่า “Nam Myoho Renge Kyo”) ท่านโดเจน (Dogen – ผู้ก่อตั้งโซโตเซน) ท่านเออิไซ (Eisai – ผู้ก่อตั้งรินไซเซน)^{๒๘}

^{๒๗} พระมหาคะนอง เชาว์ทองหลาง, “วิถีสู่การบรรลุธรรมในพุทธปรัชญารินไซเซน”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๕๐): ๗.

^{๒๘} Edward Irons, *Encyclopedia of Buddhism*, (New York: Facts on File, Inc., 2008), p. 407.

ลัทธิมานจากประเทศจีนได้เผยแผ่เข้ามาในประเทศไทยญี่ปุ่นก่อนยุคคามากุระแล้ว แต่ยังไม่แพร่หลาย จนกระทั่งท่านเออิไซ (Eisai พ.ศ.๑๖๘๔ – ๑๗๕๖) ซึ่งเป็นพระของนิกายเทนได ได้เดินทางไปประเทศจีน เพื่อค้นหาจุดกำเนิดของพระพุทธศาสนานิกายเทนได (รู้จักกันในชื่อสำนักเทียนไท่ หรือลัทธิธรรมปณฺฑริกในประเทศจีน) แต่เมื่อท่านไปถึงภูเขาเทียนไท่ ท่านกลับพบว่าคณะสงฆ์ที่นั่นกลายเป็นชุมชน ฆาน (Chan) ไปเสียแล้ว อีก ๒๐ ปีต่อมาคือประมาณ พ.ศ.๑๗๓๐ ท่านได้เดินทางไปประเทศจีนอีกครั้ง และได้ศึกษาอยู่ที่นั่นเป็นเวลา ๔ ปีภายใต้การชี้แนะของสำนัก ฮวงหลง ลินจี (Huang-Long Linji School) จนกระทั่งท่านได้รับการรับรองให้เป็นอาจารย์เซน จากนั้นท่านจึงเดินทางกลับประเทศญี่ปุ่นในปี พ.ศ. ๑๗๓๔ และท่านได้สร้างวัดฮวงหลง (โอรโย) เป็นสาขาของนิกายรินไซขึ้นเป็นครั้งแรกที่เมืองฮาากาตะ เกาะกิวชิว ซึ่งอยู่ทางใต้สุดของเกาะญี่ปุ่น^{๒๙}

ท่านเออิไซ (Eisai) ได้พยายามที่จะประยุกต์เซนให้เข้ากับสำนักเทนได ซึ่งนับว่ายังมีอิทธิพลต่อการปกครองในสมัยนั้นอยู่ แต่ท่านพบว่าผู้นำของนิกายเทนไดไม่สนใจในการประยุกต์นี้ ท่านเออิไซจึงได้หาการสนับสนุนแนวคิดของท่าน จากสำนักโชกุนคามากุระ โดยได้นำเสนอไว้ในหนังสือของท่าน ชื่อ การส่งเสริมเซนเพื่อป้องกันชาติ (On Promoting Zen to Protect the Nation) เนื่องด้วยบริบทในขณะนั้นมีการรุกรานจากมองโกล มีการแย่งชิงอำนาจของชนชั้นปกครอง ความอ่อนแอของสถาบันจักรพรรดิ ถือเป็นช่วงเวลาที่มีความแตกแยกในประเทศอย่างมาก ศาสนาจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในฐานะที่เป็นศูนย์รวมจิตใจเพื่อการฟื้นฟูศรัทธาของประชาชนทั่วประเทศ และด้วยการสนับสนุนของท่านโชกุนคามากุระ ท่านเออิไซได้สร้างวัด จูฟูกุจิ (Jufuku-ji) ในเมืองคามากุระ หลังจากนั้นอีก ๒ ปี ท่านก็ได้สร้างวัดเคนนินจิ (Kennin-ji) ในเมืองเกียวโต จากการที่ท่านเออิไซได้พยายามที่จะแทรกซึมเซน เข้าไปในองค์กรของนิกายเทนได ในที่สุดกลับกลายเป็นว่าท่านประสบความสำเร็จในการก่อตั้งเซนให้เป็นนิกายที่แพร่หลายขึ้นอีกนิกายหนึ่ง ในประเทศญี่ปุ่น

อาจารย์เซนในยุคคามากุระ คือช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นผู้กำหนดท่าทีของพุทธศาสนาในเมือง และมีอิทธิพลต่อการคัดเลือก โชกุน สภา และนักรบชามุไร นับเป็นเวลาหลายศตวรรษที่ คามากุระเซน มีกองกำลังครอบงำได้ทั่วทั้งประเทศ แต่ก็ไม่เคยใช้อิทธิพลนี้ในการล้มล้างทำลาย พุทธศาสนานิกายเทนได หรือล้มล้างความรู้เรื่องของ พุทธศาสนานิกายสุขาวดี (Pure Land Buddhism)

ในช่วงของท่านเออิไซนี้เอง ที่พิธีชงชาได้กำเนิดขึ้น ถือเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกปฏิบัติเซน ท่านเออิไซ ได้เน้นการดื่มชาเพื่อสุขภาพ ซึ่งในปี พ.ศ. ๑๗๕๔ ท่านได้เขียนบทความเรื่อง การดื่มชาเพื่ออายุยืนยาว (On Drinking Tea and Prolonging One's Life) พิธีชงชาได้ถูกออกแบบมาเพื่อดึงความสนใจให้อยู่กับปัจจุบันขณะ เพราะเชื่อว่าความจริงแท้จะปรากฏในเพียงขณะเดียวเท่านั้น พิธี

^{๒๙} เอียมมาร์ด ชเลอเกล, **บันทึกของรินไซ**, แปลโดย จงชัย เจนหัตถการกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๑๖.

ชงชานี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นในการแทรกซึม เซน ให้เข้าไปอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชน โดยทั่วไป จนเกิดเป็นวัฒนธรรมอื่นๆ ขึ้นอีกมากมาย เช่น การจัดสวน การจัดดอกไม้ การยิงธนู การต่อสู้ (ชามูโร) แท้ที่จริงกระบวนการทั้งหมดนี้เพื่อให้ชีวิตคนคนหนึ่ง ได้มีสติสัมผัสกับปัจจุบันขณะเท่านั้นเอง

สำนักรินไซเซน นับว่าเป็นสำนักที่มีอิทธิพลในการปกครองประเทศญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก ในยุคศักดินาของญี่ปุ่น (Medieval Japan or Feudal Japan พ.ศ. ๑๗๓๕ – ๑๘๗๙) เพราะเป็นสำนักที่สามารถระบุตัวหรือแต่งตั้งโชกุนได้จึงถือว่าสำนักรินไซเซนมีความรุ่งเรืองอย่างยิ่งในยุคนี้ อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ในทันทีที่การปกครองในระบบโชกุนล่มสลายในปี พ.ศ. ๒๔๑๑ (ยุคเมจิ - Meiji Restoration) และได้มีการฟื้นฟูระบบจักรพรรดิกลับคืนมา มีการสนับสนุนลัทธิชาตินิยมแบบชินโต (Shinto Nationalism) พระพุทธศาสนาได้ถูกกวาดล้าง นอกจากนี้ยังต้องแข่งขันกับการแพร่ขยายเข้ามาของคริสต์ศาสนา (ไม่นับรวมถึงศาสนาแนวใหม่ ของญี่ปุ่นอีกจำนวนมาก) รวมทั้งต้องเผชิญกับการไหลทะลักเข้ามาของความรู้จากฝั่งตะวันตก ทั้งในด้านปรัชญา และเทคโนโลยี พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาทุกนิกายถูกบังคับให้ลาสิกขา ใช้ชีวิตเป็นฆราวาสธรรมดา ต้องทำมาหาเลี้ยงชีพเอง กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาในยุคนี้ต้องหลบซ่อน และปรับตัวอย่างมากเพื่อให้อยู่ภายใต้การปกครองในระบบรัฐบาลใหม่ ซึ่งถูกครอบงำโดยศาสนาชินโต (Shintoism) ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ กลุ่มรินไซเซนได้เข้าร่วมกับ นิกายพุทธศาสนาอื่นๆ ในการต่อสู้กับโลกใหม่ ภายใต้รัฐธรรมนูญแบบอเมริกัน ที่กำหนดให้มีอิสระในการนับถือศาสนา และแยกการศาสนาออกจาก การปกครองอย่างชัดเจน ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ และ ๒๕ มีสำนักของรินไซต่างๆ เกิดขึ้นมากมายทั่วทั้งประเทศ ทั้งโดยเจ้าอาวาสของวัด และผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับวัด โดยจัดตั้งสำนักศึกษาภายในอารามวัด ที่มีชื่อเสียง ไหญ่โตและเก่าแก่ เช่นวัดเค็นนินจิ วันเค็นโซจิ วัดโตฟุคุจิ และวัดเอ็นกาคุจิ เป็นต้น

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ พระในสำนักรินไซเซน ชื่อ โซเอน ซากุ (Soyen Shaku พ.ศ. ๒๔๐๒ – ๒๔๖๒) ได้เดินทางไปยัง ชิคาโกเพื่อปราศรัยในสภาศาสนาของโลก (the World's Parliament of Religions) ซึ่งท่านได้ปราศรัยหลักเป็นจำนวนสองครั้ง ในกรณีนี้ ถือได้ว่าท่านเป็นผู้แทนท่านแรก ของสำนักรินไซเซนในโลกตะวันตก หลังจากนั้นท่านได้เดินทางกลับไปอเมริกาอีกครั้งหนึ่ง และได้ทำการสอนรินไซเซนจากประสบการณ์ของท่านเป็นครั้งแรกที่ซานฟรานซิสโก ท่านได้สนับสนุนให้ศิษย์ของท่าน ซึ่งได้แก่ ดร. ไดเซตสึ เทอิทาโร ซูซูกิ (Dr. Daisetsu Teitaro Suzuki พ.ศ. ๒๔๑๓ – ๒๕๐๙) เนียวเง็น เซนซากิ (Nyogen Senzaki พ.ศ. ๒๔๑๙ – ๒๕๐๑) และโซคัทซึ ซากุ (Sokatsu Shaku) ให้ไปเผยแพร่มรินไซเซนในโลกตะวันตก ความพยายามของพระนักบุกเบิกนี้ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนโดยชาวอเมริกันจำนวนมากที่เริ่มเข้าถึงพุทธศาสนาสำนักรินไซเซน ในอีกหลายปีต่อมาหลัง สงครามโลกครั้งที่ ๒ ฟิลิป คาพลัว (Philip Kapleau) ซึ่งเป็นผู้สื่อข่าวศาสนาดูธรรมในประเทศญี่ปุ่นใน

ปี พ.ศ. ๒๔๘๙ ซึ่งมีความชื่นชมในเซน เขาได้กลับมาที่ญี่ปุ่นอีกครั้งเพื่อศึกษาเซน จากอาจารย์หลายท่าน ภายหลังจากที่เขาได้กลับภูมิลำเนาที่สหรัฐอเมริกา เขาได้ตั้งศูนย์ โรเชสเตอร์ เซน (Rochester Zen Center) ซึ่งภายหลังเติบโตเป็นศูนย์กลางสมาคมเซนนานาชาติ (International Association of Zen Centers)

อาจารย์ ชิเกทสึ ซาซากิ (Shigetsu Sasaki Roshi ๒๔๒๕ – ๒๔๘๘) หรือที่เรียกกันว่า ท่านโซเย็น ซาคุ (Soyen Shaku) ได้ตั้งรกรากในนิวยอร์ก ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ และได้ก่อตั้ง สถาบันเซนแห่งอเมริกาเป็นแห่งแรก (Zen Institute of America) ภายหลังจากท่านได้แต่งงาน กับศิษย์ของท่านชื่อ รุท ฟูลเลอร์ เอเวอเรตต์ ซาซากิ (Ruth Fuller Everett Sasaki พ.ศ. ๒๔๓๖ – ๒๕๑๐) และหลังจากที่ท่านได้มรณภาพ รุท ฟูลเลอร์ ซาซากิ ได้ย้ายไปพำนักที่ประเทศญี่ปุ่น และได้จัดตั้งสถาบันเซนแห่งแรกของอเมริกาในญี่ปุ่น (the First Zen Institute of America in Japan) เพื่อจะช่วยเหลือชาวอเมริกันที่ปรารถนาจะศึกษาเซน จึงถือได้ว่าโลกของรินไซเซนกลับมาครบวงจรอีกครั้งหนึ่ง^{๓๐}

องค์ประกอบและความโดดเด่น

สำนักกรินไซเซน ในฐานะที่เป็นพัฒนาการมาจากพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม มาเป็นพระพุทธศาสนาหมายานในอินเดีย เผยแผ่เข้าไปในประเทศจีนและเกาหลี โดยพระโพธิธรรม จนทำให้เกิดนิกายฉาน (Chan) ขึ้นในประเทศจีน แล้วจึงขยายเข้าไปเติบโตในประเทศญี่ปุ่น หลอมรวมกับความเชื่อและวัฒนธรรมแบบญี่ปุ่น จนเป็นนิกายเซน (Zen) ผ่านความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจนแตกออกมาเป็น สำนักกรินไซเซนแล้ว ก็จะเห็นได้ว่า “คำสอนของธยานะ (ฉาน) ซึ่งมีลักษณะเป็นวิธีการที่ไร้กรอบผูกมัด ทำให้ยากที่จะชี้ชัดลงไปว่า สำนักใดมีอิทธิพลสูงสุดต่อการเกิดขึ้นของธยานะ (และเซนในเวลาต่อมา) อีกทั้งคำสอนธยานะสามารถประยุกต์เข้ากับสำนักอื่นๆ ในทางมหายานได้ทั้งหมด นับตั้งแต่สำนักพุทธมหายานในอินเดีย คือ มหายมิกะและโยคจาระ เรื่อยไปถึงสำนักพุทธมหายานในจีน คือ เทียนไท่ สุขาวดี และหว่าเหยียน (อวตังสกะ) เหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อความคิดของคณาจารย์ธยานะทั้งสิ้น”^{๓๑}

ในมุมมองของเซน ที่เป็นนิกายหนึ่งในพระพุทธศาสนา จึงมีเป้าหมายสูงสุดเฉกเช่นกันคือ การออกจากกองทุกข์ ด้วยการตระหนักรู้ความจริง ตามความเป็นจริง จนสามารถเปลี่ยนทัศนคติ และท่าทีในการดำเนินชีวิต ที่เซนเรียกว่า ซาโตริ (Satori) โดยยึดอริยสัจจ์ ไตรลักษณ์ และปฏิจจสมุปบาท

^{๓๐} Edward Irons, *Encyclopedia of Buddhism*, (New York: Facts on File, Inc., 2007), p. 408-409.

^{๓๑} สุมาลี มหณรงค์ชัย, *พุทธศาสนา มหายาน (ฉบับปรับปรุงแก้ไข)*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๓๕๑.

เป็นแกนหลักในการอธิบายธรรม โดยมี ศีล สมาธิ ปัญญา ความหลุดพ้น (วิมุตติ) และวิมุตติญาณทัสสนะ เป็นแนวปฏิบัติคัมภีร์สาระ^{๓๒}

และด้วยความที่เซน เป็นพัฒนาการมาจากพระพุทธศาสนาหายาน ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอาจารย์วาท คือยึดถือคำสอนของอาจารย์เป็นหลัก มองพระพุทธพจน์ในแง่ปรัชญา วิพากษ์วิจารณ์ ความหมายของพระพุทธพจน์ ไปในแง่ต่างๆ ตามความคิดของบุคคลแต่ละบุคคล หรืออาจารย์ แต่ละท่าน ปรับปรุงธรรมวินัยไปตามกาลเทศะ เพื่อความเหมาะสมแก่ประชาชน และสิ่งแวดล้อม ยึดบุคคลเป็นแกนกลาง คำนึงถึงสติปัญญา ความคิดความรู้ และความสามารถ ของบุคคลเป็นเกณฑ์ แทนที่จะปรับบุคคลให้เข้าหาพระพุทธพจน์ แต่ปรับพระพุทธพจน์เข้าหาบุคคล เพื่อประโยชน์ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีหลักปฏิบัติเพื่อช่วยให้มหาชนพ้นทุกข์ให้ได้มากที่สุด โดยไม่คำนึงถึง ตนเอง ดังนั้น จึงมีเป้าหมายในการบำเพ็ญญาณให้ถึงพระโพธิสัตว์ ภายใต้แนวความคิดและความเชื่อว่าแต่เดิมสรรพสัตว์ทั้งหลายมีโพธิจิตสะอาดบริสุทธิ์ แต่ถูกอวิชชา กิเลสตัณหาบดบังไว้ ดังนั้น ปัญญาที่จะบรรลुและตระหนักรู้ความจริงตามความเป็นจริงนั้น ไม่ได้เกิดจากสิ่งที่อยู่ภายนอก แต่อยู่ภายในตัวเราในอง ทุกสิ่งล้วนอยู่ภายใต้กฎปฏิจกสมุปบาท หรือ ตถตา คือ ความเป็นเช่นนั้นเอง เพราะมีเหตุ มีปัจจัย เพราะมีสิ่งนี้ จึงมีสิ่งนั้น

พระพุทธศาสนานิกายเซนทุกสำนัก เน้นการใช้ให้เข้าถึงสภาวะธรรมของจิตหรือความเป็นพุทธะโดยแท้จริง โดยการอาศัยวิธีจากภายนอกเข้ามาเป็นสิ่งที่พิจารณาเพื่อให้เกิดปัญญา เช่น มุ่งเน้นแต่เรื่องของความเป็นอริยบุคคล โดยไม่อาศัยรูปแบบและพิธีกรรม มุ่งเน้นให้อยู่กับความจริงทั้งปวงของชีวิต ความจริงทั้งทางด้านการปฏิบัติธรรม ความจริงของบุคคลที่เป็นอยู่^{๓๓}

เซน มีวิธีการสอนด้วยการกระตุ้นจากปัญญาจากภายใน (intuitive) ไม่เน้นคัมภีร์ แต่เน้นการปฏิบัติ และประสบการณ์จากสภาวะธรรมโดยตรง ทั้งมีความเชื่อว่า ต้องมีฉานเพื่อให้เกิดปัญญา ที่เซนเน้นมากอีกเรื่องหนึ่งก็คือ เซนอยู่ในชีวิตประจำวันจริงๆ และเชื่อว่า "ซาโตริ เป็นความหมายที่แทรกตัวอยู่ในประสบการณ์ชีวิตประจำวันของเราอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การกิน การดื่ม หรือแม้แต่ในการประกอบธุรกิจทุกอย่าง"^{๓๔}

ในส่วนของความเป็นพระพุทธศาสนานิกายเซน สำนักรินไซนั้น เอกลักษณะที่โดดเด่นมาจากพัฒนาการในด้านวิธีการสอนหลายอย่าง เพื่อให้หลุดจากความคิดอ่านอย่างมีกรอบที่เรียกว่า ทวิ

^{๓๒} ว่อง มู ล่า, **สูตรของเว่ยหล่าง (Platform Sutra)**, แปลโดย พุทธศาสนิกชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๙๘ – ๙๙.

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน นพ ท่าพระจันทร์, **กำเนิดแห่งเซน**, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ธารบัวแก้ว, ๒๕๔๓), หน้า ๘

^{๓๔} Daisetz T. Suzuki, **Zen and Japanese Culture**, Bollingen Series LXIV, (New York: Princeton University Press, 2513), p. 16.

คติ หรือทวิภาวะ (Duality) เพราะเชื่อว่า การเรียกสิ่งหนึ่งว่าดีสิ่งหนึ่งว่าชั่ว หรือสิ่งหนึ่งว่าขาวกับสิ่งหนึ่งว่าดำ เป็นเพียงสมมุติบัญญัติอย่างหนึ่งเพื่อประโยชน์ในการสื่อสาร แต่ไม่ใช่ภาวะที่แท้จริงของสิ่งเหล่านั้น ในขณะที่ทวิภาวะกลับบิดเบือนและทำให้เชื่อไปว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นเช่นนั้นจริงๆ (ดีจริง ชั่วจริง ขาวจริง ดำจริง เป็นต้น) จนไม่สามารถตระหนักรู้ถึงธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ ได้ วิธีการสอนเหล่านี้ได้แก่ “การถ่ายทอดธรรมด้วยวิธีการตะโกน เพื่อปลุกให้ศิษย์ให้ตื่น มีการใช้คำสั้นๆ ตอบคำถามเพื่อให้หลุดจากกรอบของตรรกะ บ้างก็ใช้ไม้เท้าแสดงธรรม เรื่อยไปถึงการใช้วิธีรุนแรงต่างๆ”^{๓๕}

นอกจากนี้ความโดดเด่นอีกด้านหนึ่งของสำนักรินไซเซน คือ การเน้นเรื่องการบรรลุธรรมแบบฉับพลัน (Sudden Enlightenment) โดยใช้โกอัน (Koan หรือปริศนาธรรม) และมอนโด (Mondo หรือการถามตอบอย่างฉับพลัน โดยไม่ผ่านการใช้ความคิดพิจารณา) ประกอบกับการทำซาเซน (Zazen หรือการทำสมาธิภาวนา) โดยมีจุดเป้าหมายเพื่อกระตุ้นปัญญาจากภายใน (intuitive looking into) เพื่อให้เข้าถึงพุทธภาวะ หรือจิตบริสุทธิ์ดั้งเดิมก่อนที่จะมีวิชา และกิเลสตัณหาบดบังไว้ “คำสอนของท่านรินไซตั้งอยู่บนพุทธธรรมอย่างมั่นคง แต่ไม่ยึดติดอยู่กับการสอนด้วยคำพูดและการเรียนอย่างมีแบบแผน วิธีการสอนของสำนักรินไซ โดยเฉพาะตัวท่านรินไซเอง ขึ้นชื่อว่าดุร้ายและตรงไปตรงมามากที่สุด เมื่อท่านได้वाद หรือเขียนศิษย์ ท่านก็สามารถทำลายความยึดมั่นในความคิดต่างๆ ของศิษย์ได้ ศิษย์ของท่านรินไซจะคุ้นเคยกับการเงี้ยวขึ้นจตจ้องของท่าน ซึ่งถือเป็นอุปายในการสอน ที่ตืออย่างหนึ่ง เพื่อทำให้ศิษย์หลุดออกจากการรังรัดของความพึงพอใจต่างๆ”^{๓๖}

พระสูตรและคัมภีร์สำคัญ

วิธีที่น่าจะเหมาะสมที่สุด ในการลดความสับสนระหว่างนิกายและสำนักต่างๆ ก็คือ การไล่เลียงลำดับครูอาจารย์ในแต่ละสำนัก ซึ่งจะให้เห็นความต่อเนื่องสัมพันธ์กันตามลำดับสาย นั้นหมายความว่า เอกสารหรือคัมภีร์ทางศาสนาตั้งแต่ยุคต้นจนถึงยุคของท่านอยู่เนิ่น ควรจะถือเป็นเอกสารที่เซนทุกนิกายทุกสำนักยอมรับร่วมกัน ส่วนเอกสารหรือบันทึกคำสอนหลังจากยุคท่านอยู่เนิ่นจะถือเป็นเพียงทัศนะส่วนตัวเฉพาะนิกายหรือสำนักนั้นเท่านั้น เมื่อยอมรับเงื่อนไขดังกล่าวนี้ การวางท่าทีต่อเอกสารสำคัญๆ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนิกายเซน จึงมีความถูกต้อง นั่นคือ สูตรต่างๆ เช่น ลังกาวตารสูตร วัชรเนติกสูตร และสูตรของเว่ยหลาง ควรถือเป็นแหล่งคำสอนที่เซนทุกสำนักยอมรับร่วมกัน (และบางสูตร เช่นก็ยอมรับร่วมกับมหายาน สาขาอื่นๆ ด้วยเช่นกัน) ในส่วนของบันทึกคำสอนของรินไซ (The Zen Teaching of Rinzaï) บทเพลงแห่งสมาธิของท่านฮะกุอิน (Hakuin Zenji Zazen

^{๓๕} สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนา มหายาน (ฉบับปรับปรุงแก้ไข), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, พ.ศ. ๒๕๕๐), หน้า ๓๔๘.

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน เอี่ยมมาร์ค ชเลอเกล, บันทึกของรินไซ, แปลโดย จงชัย เจนหัตถการกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

Wasan) และผลงานของ ดร. ชูชูกิ (Daisetz Teitaro Suzuki) เป็นต้น ซึ่งมีอยู่มากมาย รวมทั้งผลงานของนักวิชาการท่านอื่นๆ^{๓๗}

ลัทธิการตรัสรู้ (Lankavatara Sutra)

ลัทธิการตรัสรู้ เป็นหนึ่งในคัมภีร์ที่สำคัญ ในการแสดงคำสอนของนิกายฌาน (หรือ เซน) ในประเทศจีนโดยเฉพาะ กล่าวกันว่า พระโพธิธรรม ซึ่งถือว่าเป็นปฐมาจารย์ นิกายเซน เดินทางมาถึงประเทศจีน และลงมือเผยแผ่ลัทธิการตรัสรู้ ในเมืองจีนเป็นครั้งแรก ลัทธิการตรัสรู้ พิมพ์ขึ้น ๒ ฉบับ คือ ฉบับที่เป็นภาษาสันสกฤต และฉบับที่แปลเป็น ภาษาจีน ซึ่งมีอยู่ ๔ ส่วนด้วยกัน คือ

- ๑) ฉบับที่ท่านธรรมรักษ์แปลระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕-๒๕๖ ปัจจุบันนี้หาต้นฉบับไม่ได้
- ๒) ฉบับที่ท่านคุณภักดิ์แปลเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖ ยังมีต้นฉบับเหลืออยู่
- ๓) ฉบับที่ท่านโพธิธิ์แปลเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖ ยังมีต้นฉบับเหลืออยู่
- ๔) ฉบับที่ท่านศึกษานันทะแปลเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๒๕๔๗ ยังมีต้นฉบับเหลืออยู่

ลัทธิการตรัสรู้ ถือเป็นพระสูตรที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง จัดเป็นพระสูตร ที่มีขนาดยาว และมีความซับซ้อนทั้งในเรื่องความคิดและการเรียบเรียง นักวิชาการได้ลงความเห็น ว่า ลัทธิการตรัสรู้ มีการเรียบเรียงขึ้นอย่างช้าที่สุดก็ในพุทธศตวรรษที่ ๙ แม้ว่าจะระยะเวลาการเรียบเรียงพระคัมภีร์จะเป็นที่ยอมรับกัน แต่จากการศึกษาพบว่าแนวคิดสำคัญๆ บางอย่างได้มีการจัดอย่างเป็น ระบบ และขยายเพิ่มเติมโดยคณาจารย์ฝ่ายมหายานบางท่าน เช่น พระอสังคะ และวสุพันธุ ซึ่งท่านทั้งสองมีชีวิตอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙ ดังนั้นเนื้อหาหลักของลัทธิการตรัสรู้ จึงควรจะต้อง มีอยู่ก่อนหน้านั้น

ลัทธิการตรัสรู้ถือเป็นตัวแทนของคัมภีร์ที่เป็นรากฐานสำคัญ ของพุทธศาสนา มหายานที่มีชื่อเรียกกันต่างๆ เช่น โยคจาร (ซึ่งยืนยันถึงความเป็นหนึ่งเดียวของการทำสมาธิ) วิชญาณวาท (ยืนยันการรับรู้) และจิตตมาตรา (ยืนยันว่าจิตเท่านั้นที่มีอยู่) เช่นเดียวกันกับปรัชญา ปารมิตาสูต ซึ่ง เป็นพื้นฐานของปรัชญาмайิกะ ลัทธิการตรัสรู้ และคำสอนอื่นๆ ก็ได้กลายเป็น พื้นฐานของ ปรัชญาโยคจาร และวิชญาณวาท^{๓๘}

เนื้อหาในลัทธิการตรัสรู้ มีข้อสัมพันธ์ถึงอวตัสกสูตร ของนิกายโยคจาร และคัมภีร์ ศรัทธาปาฐสูตร ซึ่งกล่าวถึงการตั้งขึ้นแห่งศรัทธาตามแบบฉบับของท่านอัสวโฆส และเนื้อหาในพระสูตรนี้เริ่มความว่า พระพุทธองค์ตรัสแสดงธรรมบนภูเขาลังกา ให้แก่ท้าวราพนาสูร พร้อมด้วย พระโพธิสัตว์ และเหล่าเทพยดามากมาย

^{๓๗} พระมหาคะนอง เขียวทองกลาง, “วิถีสู่การบรรลุธรรมในพุทธปรัชญารินไซเซน”, วารสารพุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๔๐): ๘.

^{๓๘} เตลลา, สันตินา ปีเตอร์, ต้นไม้แห่งโพธิ์ = The Tree of Enlightenment : คำสอนแห่งพระพุทธศาสนา, มหายาน, วัชรยาน, แปลโดย สมหวัง แก้วสุฟอง, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (เชียงใหม่: แม็กซ์พรีนติ้ง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๖๑.

หลักคำสอนสำคัญของลัทธิลัทธิเต๋า คือ จิตเป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่ง บางครั้ง เรียกว่า จิตตมาตรา คือจิตเท่านั้นที่เป็นจริง พระสูตรได้กล่าวถึงไตรโลก ไว้อย่างชัดเจน คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ ว่าเป็นจิตนั่นเอง กล่าวคือ สิ่งต่างๆ ที่มีอยู่อย่างหลากหลายในโลกนี้ ได้แก่ รูปและนาม แห่งประสบการณ์เป็นเพียงการแสดงออกของจิตเท่านั้น

ลัทธิลัทธิเต๋า อธิบายไว้ว่า การที่มนุษย์ไม่สามารถปลดปล่อยตัวเองออกจาก การแบ่งแยกกระหว่างแนวคิดเกี่ยวกับผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ คือสาเหตุหลักแห่งการที่มนุษย์จะต้อง กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก ติราบเท่าที่มนุษย์ไม่สามารถที่จะปลดปล่อยตัวเองจากการแบ่งแยก เช่นนั้นได้ มนุษย์ก็ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น ความสามารถที่จะ ปลดปล่อยตัวเองจากแนวคิดความเป็นคู่ (Dualistics หรือทวินิยม) ระหว่างผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ นั้นเอง คือกุญแจที่นำไปสู่การตรัสรู้

จิตตมาตรา เป็นจิตที่อยู่เหนือ และเป็นจิตที่ทำลายแนวคิดความเป็นคู่ (Dualistics) เช่น การมีอยู่และไม่มีอยู่ ความเหมือนและความต่าง สิ่งถาวรและสิ่งที่ไม่แน่นอน จิตนี้อยู่เลย แนวคิดเรื่อง ตัวตน สิ่งของและกรรม อยู่เหนือความคิดทางตรรกะของเหตุและผล เพราะแนวคิดเรื่องความเป็นคู่ นั้นมาจากความคิดแบบผิดๆ เป็นความคิดเชิงแบ่งแยก จิตที่กล่าวไว้ในลัทธิลัทธิเต๋าคือ สุนทรียภาพที่ ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปรัชญาปารมิตาสูตานั้นเอง

ลัทธิลัทธิเต๋าดูเหมือนจะแสดงไว้ว่า วิญญาณมี ๘ ระดับ ซึ่งได้แก่ วิญญาณ ๕ ที่เกิดจากอายตนะ ภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส) ที่เป็นกายภาพไปกระทบกับ อายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) และ วิญญาณประการที่ ๖ คือ การเกิดขึ้นของการนึกคิดจินตนาการกับใจ นอกจากนี้ยังมี วิญญาณอีก ๒ ประเภท คือ วิญญาณที่เป็นที่เก็บ (อาลัยวิญญาณ) และวิญญาณที่ ก่อให้เกิดตัวตน (กลียภู มโนวิญญาณ) แนวคิดเรื่องวิญญาณ ๘ ประการนี้คือรากฐานของ ปรัชญาโยคศาสตร์หรือ วิช ญาณวาท^{๓๙}

นอกจากนี้ ในพระสูตร ยังมีหลักคำสอนที่เป็นพื้นฐานของพระพุทธศาสนาหลายประการ ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ คำสอนเรื่องไตรกาย หรือ กาย ๓ อันได้แก่ ธรรมกาย หรือกายที่อยู่ เหนือ โลภะ สัมภเวสีหรือกายแห่งความสุขในสวรรค์ และนิรมาณกาย ซึ่งคือกายที่อยู่ในโลก หรือกายที่ เปลี่ยนแปลง โดยทั่วไปแล้วกายทั้ง ๓ หรือไตรกายสะท้อนให้เห็น ถึงความจริงแห่งการตรัสรู้ ๓ ระดับ คือ ธรรมกายเป็นอันเดียวกับการตรัสรู้ขั้นสูงสุด ซึ่งอยู่เหนือรูปและนาม สัมภเวสี เป็นกายที่ แสดงออก ถึงมิติอันเป็นสัญลักษณ์ และเป็นจุดเริ่มต้นของพุทธภาวะซึ่งเป็นกายที่บรรลุถึง ระดับของ จิตที่พัฒนาแล้ว ส่วนนิรมาณกาย หรือกายมนุษย์ ก็คือมิติของพุทธภาวะที่เราทุกคน ที่ยังไม่ได้ตรัสรู้

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๓.

เข้าถึงและเข้าไปมีส่วนร่วมอยู่ ในโลกแห่ง ปรากฏการณ์ และกายระดับมนุษย์นี้เอง ที่ปรากฏในหลากหลายรูปแบบ เพื่อที่จะสั่งสอน อบรมช่วยให้สรรพสัตว์ พ้นทุกข์^{๔๐}

ปรัชญาปารามิตาสูตร (Prajñāpāramitā Sutra)

ปรัชญาปารามิตาสูตร จัดเป็นพระสูตรรุ่นดั้งเดิมที่สุดพระสูตรหนึ่ง และถือเป็นรากฐานของพระสูตรมหายานทั้งหมด เนื้อหาหลักเกี่ยวข้องกับแนวคิดในเรื่องสุญญตา ซึ่งได้รับการพัฒนามาจากหลักปัจจุสมุปบาทของพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม แนวคิดเรื่องสุญญตานี้ ได้พัฒนาต่อมา โดยท่านคุรุณาการชนแห่งนิกายมหายิมิกะ จนกลายเป็นความคิดหลักทางพุทธปรัชญา ที่ลึกล้ำ และโดดเด่นในโลกจนทุกวันนี้

คำว่า ปรัชญา เป็นคำภาษาสันสกฤต หมายถึง ปัญญา (ที่นำไปสู่ความหลุดพ้น) และคำว่า ปารมิตา ก็เป็นคำในภาษาสันสกฤตอีกเช่นกัน แปลตามตัวอักษรได้ว่า “ที่ได้ไปถึงยัง อีกฟากหนึ่ง” ดังนั้น ปรัชญาปารมิตาจึงแปลว่า “ปัญญาพาให้ลุถึงฟากฝั่งโน้น คือ จากวัฏฏสงสารเข้าไปให้ถึงพระนิพพานนั่นเอง ซึ่งโดยความหมายก็คือ ปัญญาสมบูรณ์อันทำให้พ้นทุกข์ หรือ “โลกุตระปัญญา-ปัญญาเห็นความว่าง” นั่นเอง^{๔๑}

คัมภีร์ปรัชญาปารมิตานี้ มีอยู่หลายคัมภีร์และมีหลายชื่อด้วยกัน เช่น มหาปรัชญาปารมิตา อัชตสหัสริกปรัชญาปารมิตา ซึ่งเป็นคัมภีร์เล่มใหญ่ ส่วนคัมภีร์ขนาดเล็กอีกเล่มหนึ่งชื่อ ปรัชญาปารมิตาหฤทัยสูตร (Heart Sutra) ซึ่งพูดถึงเรื่องของความว่าง และเรียบเรียงไว้อย่างเป็นระบบ สั้นและกะทัดรัดมาก เป็นพระสูตรฉบับที่ใช้อักษรภาษาจีนทั้งหมดเพียง ๒๘๖ ตัวเท่านั้น พระสูตรนี้ได้แปลเป็นภาษาจีนครั้งแรกประมาณ พ.ศ. ๗๑๓

ท่านกุมารชีวะ ได้แปลคัมภีร์ต่างๆ ของปรัชญาปารมิตา รวมทั้งคัมภีร์ อัชตสหัสริก อันเป็นคัมภีร์พื้นฐานของกลุ่มคัมภีร์ปรัชญาปารมิตา แต่คัมภีร์วัชรเจติกาถือเป็นคัมภีร์ที่มีอิทธิพลต่อความคิดของชาวจีนมากที่สุด หลักสำคัญในคัมภีร์วัชรเจติกาถือปรัชญาปารมิตาสูตรกล่าวว่า สรรพสิ่งล้วนเป็นเพียงมายา เป็นเพียงปรากฏการณ์ และเป็นเพียงผลิตผลของจิตของเราเท่านั้น สรรพสิ่งที่ปรากฏในโลกล้วนเหมือนความฝัน ฟองน้ำ เงาม หยาดน้ำค้าง สายฟ้าแลบ

ส่วนในคัมภีร์ปรัชญาปารมิตาหฤทัยสูตร (Heart Sutra) ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่สั้นที่สุด กล่าวถึงแนวคิดเรื่อง สุญญตาไว้โดยชัดเจนว่า เมื่อพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์เข้าสมาธิได้รู้แจ้งว่า ชันธ ๕ นั้นโดยสภาพที่แท้จริงแล้วเป็นของสูญ โอ! สารีบุตร รูปร่างนี้คือสุญญตา สุญญตาคือรูป รูปร่างมิใช่อื่นจากสุญญตา สุญญตามิใช่อื่นจากรูป สุญญตาคืออะไร รูปร่างก็คือสิ่งนั้น สิ่งเดียวกันอาจเรียกว่า เพทนาการ

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๕.

^{๔๑} Bhikkhu Dhammavīro, **ปรัชญาปารมิตา หฤทัยสูตร**, แปลโดย ละเอียด ศิลาน้อย, ชุมพรคททางปัญญา, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์สายน้ำ, ๒๕๒๗), คำนำผู้แปลและเรียบเรียง.

ความคิด พิชาน ... โอ! สารีบุตร ในสุญญตาไม่มีรูปเพทนาการ ความคิด ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ... จิตของพระโพธิสัตว์ผู้อาศัยปรัชญาปารมิตา ไม่มีเครื่องกีดขวาง ก้าวล่วงความเห็นผิดต่างๆ เสียได้ ท่านจึงบรรลุนิรวาณะ อันเป็นขั้นสุดท้ายของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์แห่งอดีต อนาคต และปัจจุบัน อาศัยปรัชญาปารมิตาได้บรรลุความตรัสรู้สมบูรณ์สูงสุด รูปนี้ว่างเปล่า ความว่างเปล่าคือรูป รูปมิใช่สิ่งอื่น นอกจากความว่างเปล่า ความว่างเปล่ามิใช่สิ่งอื่นนอกจากรูป สุญญตา คืออะไร รูปก็คือสิ่งนั้น สิ่งเดียวกันอาจเรียกว่า ความรู้สึก ความคิด การรับรู้...ดูก่อนสารีบุตร ในสุญญตานี้ ไม่มีรูป ความรู้สึก ความคิด ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ...จิตของ พระโพธิสัตว์ ผู้อาศัยปรัชญาปารมิตา ไม่มีเครื่องกีดขวาง ก้าวล่วงความเห็นผิดต่างๆ เสียได้ ท่านจึง บรรลุนิรวาณ อันเป็นขั้นสุดท้าย พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอดีต อนาคต และปัจจุบัน อาศัยปรัชญา ปารมิตา จึงได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณอันสูงสุด เพราะฉะนั้น บุคคลจึงควรรู้ปรัชญาปารมิตา คือ มหามนต์ มนต์แห่งมหาปัญญา มนต์สูงล้ำ มนต์อันหาค่ามิได้ ซึ่งสามารถช่วยทำลายความทุกข์ยาก ทั้งมวล มันคือสัจจะ เพราะมันไม่ใช่ความคิด^{๔๒}

วิมลเกียรตินิเทศสูตร (Vimalakirti Nirdeśa Sutra)

วิมลเกียรตินิเทศสูตร นับเป็นพระสูตรที่มีอิทธิพลทางความคิดให้กับปรัชญาเซน และพระพุทธศาสนาเถรวาทหลายนิกายที่แพร่หลายอยู่ในประเทศจีน และในประเทศญี่ปุ่น อาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะ ได้แปลพระสูตรนี้ เป็นภาษาไทย ใน พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นพระสูตร หรือปรัชญาที่กล่าวถึงสุญญตา อันเป็นคำที่ใช้แพร่หลายในฝ่ายพระพุทธศาสนาเถรวาท

ประวัติของวิมลเกียรตินิเทศสูตรนี้ มีต้นกำเนิดราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๕ เมื่อพระนาคราชุนรจนารรกถา มหาปรัชญาปารมิตาสูตฺร ท่านได้อ้างข้อความในวิมลเกียรตินิเทศสูตรนี้หลายตอน แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ต้นฉบับสันสกฤตของพระสูตรนี้ ในปัจจุบันได้หายสาบสูญ ค้นหาไม่พบ แม้ในคัมภีร์ศึกษาสมุจจัย ของพระสันติทเวะ (ซึ่งรจนาในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓) ก็ได้ยกข้อความในพระสูตรนี้มาอ้างไว้หลายแห่ง จึงทำให้เราสามารถเห็นเค้าโครงพระสูตรนี้ ในรูปภาพสันสกฤตแต่ก็มีใช้พระสูตรนี้ทั้งสูตร อย่างไรก็ดีถือเป็นโชคดีของวรรณคดีพระพุทธศาสนา เถรวาท ที่ได้มีผู้แปลถ่ายทอดรักษาไว้ในภาษาจีน ภาษาทิเบต ในครั้งโบราณกาล เฉพาะวิมลเกียรตินิเทศสูตร ในภาคภาษาจีน แปลกันไว้ถึง ๗ สำนวนด้วยกัน แต่เหลือตกทอดมาถึง ปัจจุบันเพียง ๓ สำนวนเท่านั้น คือ

๑. ฉบับแปลของอุบาสกจีเหลียน ในพุทธศตวรรษที่ ๗
๒. ฉบับแปลของพระกุมารชีพ ในพุทธศตวรรษที่ ๙

^{๔๒} อภิชาติ โพธิประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนาเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙) หน้า ๑๘๒ - ๑๘๓.

๓. ฉบับแปลของพระสมณเฮียงจั้ง ในพุทธศตวรรษที่ ๑๑^{๔๓}

พระสูตรนี้ได้บรรยายไว้ว่า ครั้งหนึ่ง ท่านวิมลเกียรติโพธิสัตว์ มิได้ไปประชุมในที่ประชุมของวิมลเกียรติเพราะป่วย พระพุทธองค์จึงสั่งให้พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ไปถามข่าวคราวเกี่ยวกับความเจ็บไข้ของท่านวิมลเกียรติโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายก็พากันอดเอื้อนไม่ยอมไป โดยอ้างเหตุผลว่า ตนเองมีค่าไม่สมควรจะไปให้คำแนะนำแก่ท่านวิมลเกียรติโพธิสัตว์ สุดท้ายพระมัญชุศรีโพธิสัตว์จึงต้องไป และได้ถามถึงสุขภาพของท่านวิมลเกียรติโพธิสัตว์ ท่านได้กล่าวตอบ ด้วยคำพูดอันเป็นที่น่าประทับใจว่า “ความเจ็บไข้ของพระโพธิสัตว์ เกิดจากมหากุณฺหา และมีอยู่ในเวลาที่สรรพสัตว์ยังคงมีอวิชชา เมื่อใดความป่วยของสรรพสัตว์หมดสิ้นไปแล้ว เมื่อนั้นความป่วยไข้ของข้าพเจ้า จะหมดไปด้วย ข้าพเจ้าป่วยก็เพราะสรรพสัตว์ทั้งหลายป่วย” จุดเด่นที่มีความสำคัญอย่างมากของวิมลเกียรตินิทเทศสูตรอยู่ตรงที่ว่า การที่จะเป็นพระโพธิสัตว์ และดำรงชีวิตตามแบบอย่างพระโพธิสัตว์นั้น *ไม่จำเป็นต้องบวชเป็นพระภิกษุ* ใครๆ ก็อาจปฏิบัติได้เหมือนกันทั้งสิ้น พืชแห่งความเป็นพุทธะอาจค้นพบได้จนกระทั่งในชีวิตแห่งค้นหา ความหมายอันแท้จริงของพระสูตรนี้ ก็คือ การค้นคว้าหาความเป็นพุทธะในตัวเอง ซึ่งเต็มไปด้วย ตัณหานานับประการให้พบ แล้วทำตัวให้บริสุทธิ์^{๔๔}

ปรัชญาหลักที่แสดงไว้ในพระสูตรนี้ ถือว่าเป็นรากฐานความคิดและความเชื่อ ที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการแสวงหาจิตเดิมแท้ (Essence of Mind) หรือจิตหนึ่ง (One Mind) ในปรัชญาเซนของท่านเว่ยหล่าง (ฮฺยฺเน้ง) และท่านฮวงโป นั่นเอง

วัชรเนติกสูตร (Diamond Sutra)

คัมภีร์วัชรเนติก เป็นคัมภีร์ที่มีอิทธิพลต่อความคิดของชาวจีนมากที่สุดอีกคัมภีร์หนึ่ง ความหมายของชื่อพระสูตรนี้ หมายถึง พระสูตรว่าด้วยปัญญาญาณอันสมบูรณ์ประดุจเพชรที่จะตัดภาพมายา คืออวิชชาและอุปาทานอันเป็นเครื่องกีดขวางมิให้บุคคลบรรลุถึงความรู้แจ้ง ในคัมภีร์วัชรเนติกปรัชญาปารมิตาสูต (Vajracchedikā Prajñāpāramitā Sūtra) สอนไว้ว่า *สรรพ สิ่งล้วนเป็นเพียงมายา เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏการณ์ และเป็นเพียงผลผลิตของจิตของเราเท่านั้น* สรรพสิ่งที่ปรากฏในโลกล้วนเหมือนความฝัน ฟองน้ำ เฉาก๊วย น้ำค้าง แสงฟ้าแลบ

เนื้อหาสาระสำคัญ เป็นเรื่องของการเทศนาสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แก่พระสุกัณฐิ ซึ่งเป็นพระอรหันตสาวก ที่พระเชตวันมหาวิหาร ว่าด้วยการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ซึ่งต้องกระทำด้วยความ *ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสรรพสิ่งทั้งปวง* เป็นการอธิบายถึงหลักสัจธรรมอันเป็นความว่างเปล่า ปราศจากแก่นสารของอัตตาตัวตน และสรรพสิ่งทั้งปวง *แม้ธรรมะ และพระนิพพาน ก็มีสภาวะ*

^{๔๓} เสถียร โพธิ์นันทะ, *ขุมนุมพระสูตรมหายาน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๖), หน้า ๕-๖.

^{๔๔} อภิชาติ โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, *พระพุทธศาสนามหายาน*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๘๘.

เป็นสัญญาตาเอกเช่นเดียวกัน สรรพสิ่งเป็นแต่เพียงสักว่าชื่อเรียกสมมุติขึ้น กล่าวหาหาได้มีแก่นสาร แท้จริงอย่างใดไม่ เป็นเพราะสิ่งทั้งปวงอาศัยเหตุปัจจัย ประชุมพร้อมกันเป็นแดนเกิด หาได้ดำรงอยู่ ด้วยตัวของมันเอง เช่นนี้แล้ว สิ่งทั้งปวงจึงเป็นเพียงมายา พระโพธิสัตว์เมื่อบำเพ็ญบารมี พึงมองเห็น สรรพสิ่งในลักษณะเช่นนี้ เพื่อมิให้ยึดติดในมายาของโลก และท้ายที่สุด พระพุทธองค์ได้สรุปว่า ผู้เห็น ภัยในวัฏสงสารพึงยังจิตมิให้บังเกิดความยึดมั่นผูกพัน ในสรรพสิ่งทั้งปวง เพราะสังขตธรรมทั้งหลาย อุปมาดังภาพมายา ดังเงา ดังความฝัน ดังฟองในน้ำ และดังสายฟ้าแลบ เกิดจากการอิงอาศัย ไม่มีสิ่ง ใดเป็นแก่นสารจริงยั่งยืน

แนวคิดในเรื่องสัญญานี้ ได้พัฒนาต่อไปโดย ท่านคุรุณาการชุน แห่งนิกายมารยัมิกะ จน กลายเป็นความคิดหลักทางพุทธปรัชญา ที่ลึกล้ำและโดดเด่นในโลกจนทุกวันนี้ พระสูตรนี้ได้รับการ แปลเป็นภาษาไทยโดย อาจารย์ เสถียร โพธิ์นันทะ^{๔๕}

สูตรของเว่ยหลาง (Platform Sutra)

พระสูตรนี้ คือบันทึกที่เขียนขึ้น ตามคำสอนของท่านฮุ่ยเน้ง (หรือท่านเว่ยหลาง) ซึ่งเป็น พระสังฆปริณายกองค์ที่ ๖ ถือเป็นผู้ออกตั้งนิกายเซนแบบฉับพลัน (Sudden Enlightenment School) ทางภาคใต้ของ ประเทศจีน พระสูตรนี้ได้บันทึกไว้ในช่วง พ.ศ. ๑๑๖๑ - ๑๔๔๙ ซึ่งมีหลาย สำนวนด้วยกันและรวมถึงสำนวนที่ค้นพบในถ้ำ ตันฮวง (Dunhuang) ในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ด้วย สำนวน ที่เหลือนอกจากนั้นถูกบันทึกไว้ในช่วงราชวงศ์หมิง (พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๑๘๗) เนื้อหาสาระของพระสูตร ได้บรรยายถึงคำสอน ของท่านฮุ่ยเน้งที่สอนให้ศิษย์ชื่อ ฟาไห่ (Fa Hai)^{๔๖} รวมถึงคำสอนใน สถานการณ์ต่างๆ

พระสูตรนี้แบ่งเป็น ๗ หมวด ดังนี้

หมวดที่ ๑ ว่าด้วยชีวประวัติของท่านเล่าเอง

หมวดที่ ๒ ว่าด้วยปรัชญา

หมวดที่ ๓ ว่าด้วยข้อปฏิจา-แลวิสันนา

หมวดที่ ๔ ว่าด้วยสมาธิและปรัชญา

หมวดที่ ๕ ว่าด้วยธนาเยะ

หมวดที่ ๖ ว่าด้วยบาปสำนึก (การสำนึกบาป)

หมวดที่ ๗ ว่าด้วยคำสอนอันเหมาะสมแก่อุปนิสัยและสิ่งแวดล้อม

นอกจากเรื่องประวัติของท่านฮุ่ยเน้งแล้ว พระสูตรนี้พยายามอธิบายหลักการของ พระพุทธศาสนาหายาน โดยมีความเชื่อว่า สรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนมีพุทธภาวะ (Buddhahood) อยู่

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน

^{๔๖} Edward Irons, *Encyclopedia of Buddhism*, (New York: Facts on File, Inc., 2008), p. 388.

ในตัว แต่เป็นเพราะจิตเดิมแท้ (Essence of Mind) ถูกห่อหุ้มด้วยอวิชชา กิเลส ตัณหา การบรรลุธรรม ก็คือการทำให้อวิชชากลับคืนสู่ภาวะเดิม หรือ “ในภาวะแท้ของ ตถตา (สภาพที่มีแต่ ความเป็นเช่นนั้น จะเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไม่ได้) ท่านเว่ยหลางอ้างถึงข้อความที่ได้กล่าวไว้ในพระสูตรชื่อ โพธิสัตว์ศีลสูตรว่า “จิตเดิมแท้ของเราเป็นของบริสุทธิ์โดยเด็ดขาด และถ้าเราได้อวิชชาใจ ของเราเอง และรู้แจ้งชัดว่าตัวธรรมชาติแท้ของเราคืออะไรแล้ว เราจะลุล่วงพุทธภาวะได้ทุก ๆ คน (ที่มีความรู้เช่นนั้น) ข้อความในพระสูตรชื่อวิมลกิริยนิเทศสูตรก็ได้กล่าวไว้ว่า “ทันใดนั้นเขาตรัสรู้ แจ่มแจ้งสว่างไสว และได้รับใจของเขาเองกลับคืนมา”^{๔๗}

สูตรของเว่ยหลางนี้สอนให้ละความคิดเป็นคู่สุดโต่ง (Duality) เช่น ดี-ชั่ว มีดี-สว่าง เพราะเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เรายึดติดในสมมุติบัญญัติ “ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเพียงอาการแสดงออกของจิตกรรมดีกรรมชั่ว เป็นเพียงผลของความคิดดีและคิดชั่วตามลำดับ”^{๔๘} ภายในจิตเดิมแท้ (Essence of Mind) สิ่งทุกอย่างย่อมบริสุทธิ์จริงแท้ “พุทธภาวะหรือธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะนั้นไม่ใช่เป็นของคู่ (Duality)”^{๔๙} และมีอยู่ในทุกคน “ถ้าเอาการตรัสรู้ออกเสียแล้ว ก็ไม่มีอะไรแตกต่างกันระหว่างพระพุทธเจ้ากับคนสามัญอื่นๆ ความสว่างไสวราบเรียบเท่านั้น ก็เพียงพอแล้วที่จะทำใครก็ได้ให้กลายเป็นคนเสมอกันกับพระพุทธเจ้า เพราะเหตุที่ธรรมะทั้งหลายเป็นของมีอยู่ในใจของเราแล้ว จึงไม่มีเหตุผลในข้อที่ว่า เราไม่สามารถเห็นซึมซาบแจ้งชัด ในสภาวะแท้ของ ตถตา (สภาพที่มีแต่ความเป็นเช่นนั้น จะเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไม่ได้)”^{๕๐} ท่านเว่ยหลางสอนว่า “ปรัชญาทั้งสี่นี่ย่อมมาจากจิตเดิมแท้ และมีได้มาจากวิถีภายนอกเลย” จึงควรเพ่งสังเกตจิตภายในตัวเราเองเพื่อให้เห็นจิตเดิมแท้ หรือตถตา ซึ่งเมื่อ “ปรากฏขึ้นครั้งเดียวเท่านั้นแก่ผู้นั้นแล้วเขาก็เป็นอิสระจากโมหะ ไปชั่วนิรันดร์”^{๕๑}

ตถตา หรือจิตเดิมแท้ เป็นสิ่งเรียกแทนกันโดยท่านอธิบายว่า “ขนาดของใจนั้นใหญ่หลวงเหมือนกันกับของอวกาศ มันเป็นสิ่งบัญญัติไม่ได้ คือมันไม่ใช่ของกลมหรือของเป็นเหลี่ยม ไม่ใช่ของโตหรือของเล็ก ไม่ใช่ของเขียวหรือเหลือง แดงหรือขาว ไม่ใช่ความขงหรือความขึ้น ไม่ใช่ความถูกหรือความผิด ไม่ใช่ของดีหรือของชั่ว ไม่ใช่ของอันแรกหรือของอันสุดท้าย พุทธเกษตร (คือขอบเขตของพุทธะหนึ่งๆ) ทุกๆ เกษตรนั้น ว่างเหมือนกันกับอวกาศ อย่างที่จะเป็นอื่นไปไม่ได้เลย แม้ธรรมชาติ (แห่งความเป็นพุทธะ) อันประเสริฐของเรา ก็ว่างเช่นเดียวกัน และไม่ใช่ภูมิธรรมอันเดียวเรื่องเดียวนี้

^{๔๗} ว่อง มู ล่า, สูตรของเว่ยหลาง (Platform Sutra), แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๕๔.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

เท่านั้น ที่เรารู้ถึงการตรัสรู้ (เพราะว่าธรรมชาตินั้น) มันเป็นเรื่องเดียวกันกับจิตเดิมแท้ ซึ่งเป็นภาวะแห่ง “ความว่างเด็ดขาด” (กล่าวคือ ความว่างของสิ่งซึ่งมีอยู่แท้ๆ)”^{๕๒}

เมื่อเราสามารถเข้าถึงจิตเดิมแท้ได้แล้ว จะมีภาวะบริสุทธิ์สว่างไสว ไม่มีสิ่งใดให้ต้องลู่ออก เพราะ “ใจนั้นมีขนาดแห่งความจุอันใหญ่หลวงโดยเหตุที่ใจนั้นสิ่งซึม (ติดเนื่องเป็นอันเดียวกันอยู่ทั่วไป) ตลอดสากลธรรมชาติ (คือ วงแห่งธรรมาณาจักร กล่าวคือ สากลจักรวาล) เมื่อเรานำมันมาใช้ เราก็สามารถจะทราบอะไรได้หลายสิ่งจากบรรดาสิ่งที่มันอยู่ทั้งหมดแต่เมื่อใดเราใช้มันเต็มขนาดของมัน เมื่อนั้นเราก็ทราบได้สารพัดสิ่งไม่มีอะไรเหลือ รู้ทุกๆ สิ่ง ภายในสิ่งหนึ่ง และหนึ่งสิ่งภายในทุกๆ สิ่ง เมื่อใดใจของเราทำหน้าที่ของมันโดยไม่ติดขัด และเป็นอิสระที่จะ “ไป” หรือ “มา” เมื่อนั้นชื่อว่ามัน อยู่ในภาวะแห่ง “ปรัชญา””^{๕๓}

คำสอนของฮวงโป (Huangbo Teaching)

ท่านฮวงโป หรือที่ญี่ปุ่นเรียกว่า ท่านโอบากุ (Obaku) ท่านนับเป็นศิษย์หลานหรือศิษย์รุ่นที่สองของท่านฮุ่ยเน้ง (เว่ยหลาง) กล่าวคือเมื่อท่านฮุ่ยเน้ง พระสังฆปริณายกองค์ที่ ๖ แห่งนิกายเซน ได้รับการถ่ายทอดธรรมโดยตรง แบบจิตสู่จิตจาก พระสังฆปริณายกองค์ที่ ๕ แล้ว (ดูรายละเอียดใน ๒.๓.๒ นิกายย่อยในพระพุทธศาสนานิกายเซน) นิกายเซนแยกออกเป็น ๒ สายใหญ่ สายเหนือ นำโดย ท่าน เฉินชิว (สายบรรลุมรรคแบบค่อยเป็นค่อยไป หรือ Gradual Enlightenment) ส่วนสายใต้คือ สายของท่านฮุ่ยเน้ง ที่เจริญรุ่งเรืองและแพร่หลายจนเป็นนิกายย่อยอีกนิกายหนึ่ง เรียกว่าสายบรรลุมรรคแบบฉับพลัน (Sudden Enlightenment) ศิษย์คนสำคัญของท่านฮวงโป หรือศิษย์รุ่นที่หนึ่ง คือ มา ตสุ (ตาว อาย) ซึ่งถึงแก่กรรมภาพเมื่อ พ.ศ. ๑๓๓๑ สำหรับท่านฮวงโปนี้ถือเป็นศิษย์รุ่นสองต่อจาก ท่าน มา ตสุ (แต่ได้รับการสอนโดยตรงจากท่านฮุ่ยเน้งหรือท่านเว่ยหลาง) กล่าวกันว่าท่านถึงมรณภาพในปี พ.ศ. ๑๓๔๓ แต่ก่อนที่ท่านจะมรณภาพท่านได้ถ่ายทอดคำสอนนิกายนี้ให้แก่ อ้ายสั่น ซึ่งต่อมาคือผู้ก่อตั้งสำนักลินฉี (ญี่ปุ่นเรียกกรินไซ และคือกรินไซเซนในปัจจุบัน) และด้วยเหตุนี้ท่านฮวงโป จึงได้ชื่อว่า เป็นผู้ก่อกำเนิดพุทธศาสนาสำนักกรินไซเซน

คำสอนของครูบาฮวงโป นี้แบ่งออกเป็น ๓ ภาค คือ

๑) ภาคที่หนึ่ง บันทึกชินเซา ซึ่งเป็นการรวบรวมบันทึกคำสอน และคำสนทนาระหว่าง เปยฮุ่ย (Pei Hsu) กับครูบาฮวงโป (Huang Bo) ในขณะที่ท่านครูบาพักอยู่ในเมืองชินเซา (Chun Chou)

^{๕๒} ว่อง มู ล่า, **สูตรของเว่ยหลาง (Platform Sutra)**, แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๔๕.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

๒) ภาคที่สอง บันทึกวานลิง เป็นการประมวลคำสนทนา คำสอน และเรื่องเบ็ดเตล็ด ซึ่งได้บันทึกไว้โดย เป๋ย-ส่วย ในขณะที่ท่านผู้นี้ดำรงตำแหน่งข้าหลวง แห่งเมืองวานลิง และได้พบกับ ครูบาฮวงโปที่นั่น

๓) ภาคที่สาม ภาคปิกณกะ บันทึกวานลิง เป็นบันทึกเรื่องเกี่ยวกับธรรมบางข้อ ที่ท่านครูบาฮวงโปเคยอธิบายไว้

คำสอนของครูบาฮวงโป อยู่ในหลักอันเดียวกันกับสูตรของเว่ยหลาง (Platform Sutra) คือ ทุกปรากฏการณ์ล้วนเกิดจากจิต “ภูเขาก็คือเป็นภูเขา น้ำก็เป็นน้ำ บรรพชิตก็เป็นบรรพชิต ชาวบ้านก็เป็นชาวบ้าน แต่ว่าภูเขานี้ แม่น้ำเหล่านี้ โลกเองทั้งหมด พร้อมทั้งดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวทั้งหลาย ทั้งหมดนั้นไม่มีอะไรสักอย่างหนึ่งที่ตั้งอยู่ภายนอกจิตของเธอ สากลโลกธาตุอันไพศาล ก็ตั้งอยู่แต่ภายในใจเธอเท่านั้น ภายนอกจิตไม่มีอะไรเลย ทิวเขาเขียวเป็นพืดจับสายตาของพวกเธออยู่ทุกทิศทุกทางก็ดี ฟาอันแว้งว้างซึ่งเธอเห็นสว่างจ้าอยู่เหนือโลกก็ดี ทั้งหมดนี้ไม่มีอะไรสักเส้นผมเดียวที่อยู่นอกออกไปจากความคิดที่พวกเธอคิดมันขึ้นมาเอง”^{๕๔}

คำสอนของฮวงโปนี้มีโครงสร้างที่ต่อต้านทวินิยม (Dualistic ดี-ชั่ว ขาว-ดำ ผิด-ถูก) เพื่อต้องการจะสกัดกั้นการยึดถืออันเกิดจากอวิชชา หรือการไม่รู้จริงของสิ่งทั้งปวง แล้วหลงไปว่า มีของเป็นคู่ๆ ซึ่งเมื่อมองให้ลึกซึ้งถึงความจริงแล้ว มันเป็นเพียงสังขารธรรมหรือมายา เมื่อไม่รู้สึกรว่ามีสิ่งใดเป็นของคู่ ก็จะไม่สร้างอุปาทาน ไม่ยึดถือสิ่งใดเป็นตัวตนหรือเป็นของตน ก็จะไม่รัก ไม่เกลียด ความคิดปรุงแต่งก็ไม่มี เมื่อความคิดปรุงแต่งไม่มี จิตก็เข้าถึงความว่าง หรือเข้าถึงความเป็นจิตเดิมแท้ หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า เมื่อจิตปราศจากกิเลสตัณหาแล้วจึงจะเป็นจิตที่ปราศจากทุกข์ “เมื่อไม่ทำอะไร ใดๆ เพราะอยากได้หรืออยากลูถึงอะไรเลยนั้นแหละ สภาวะเดิมที่ปราศจากทุกข์ จะปรากฏตัวออกมาเอง”^{๕๕}

เนื้อหาของคำสอนของท่านฮวงโปเน้นไปที่จุดสูงสุดคือ ความว่างจากความว่าง แต่ไม่ใช่ความว่างในแบบที่เราเข้าใจกันโดยทั่วไป ในการอธิบายครูบาฮวงโปจะใช้ วิชาวิธี (มีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่) รวมถึงเน้นเรื่อง “จิตหนึ่ง (One Mind) ซึ่งหมายถึง สิ่งๆ หนึ่ง ซึ่งมีอยู่ก่อนที่จะเกิดมีจิต ตามความหมายที่เรารู้จักกัน หรือยิ่งไปกว่านั้นก็คือก่อนเกิดมีสิ่งทั้งปวงนั่นเอง ก่อนเกิดมีสังสารวัฏ และนิพพานตามความรู้สึกทั่วไป สิ่งที่เรียกว่าจิตหนึ่งก็มีอยู่แล้ว” นอกจากนี้คำสอนยังพยายาม อธิบายให้ทุกสิ่งเป็นธรรมาธิฐาน หรือนามธรรม โดยไม่เกี่ยวกับรูปธรรมเลย เช่น “คำว่าโพธิสัตว์ อวโลกิเตศวรมิได้หมายถึงคน แต่หมายถึงความเมตตากรุณา โพธิสัตว์มัญชุศรี หมายถึง กฎแห่งเหตุผลที่ว่าสัตว์

^{๕๔} John Bolfeld, คำสอนฮวงโป, แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๗ – ๑๒๘.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

เป็นพุทธะอยู่แล้ว” ธรรมกาย หมายถึง ธรรมอันสูงสุด หรือโพธิ์ หรือหนทางแห่งการตรัสรู้ ดังนั้นเป็นต้น^{๕๖} ท่านยืนยันว่า ธรรมไม่อาจถ่ายทอดได้ด้วยการใช้คำพูดหรือตัวอักษร ให้ฟังไปที่จิตของตนเอง เพื่อเข้าใจและมองเห็นธรรมชาติเดิมแท้ของจิต “ธรรม (ธรรมตา) ของธรรมกายนั้น ไม่อาจแสวงหาได้ โดยทางการพูดจา หรือโดยทางการฟัง หรือโดยทางตัวหนังสือ ไม่มีอะไรที่อาจจะพูด หรือทำให้เป็นลายลักษณ์อักษร เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาให้เห็นได้ มีอยู่ก็แต่ความว่างแห่งสภาวะธรรมที่แท้จริงของสิ่งทุกสิ่งซึ่งเป็นอยู่เอง อันมีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่งและไม่มีอะไรมากไปกว่านั้นอีก”^{๕๗} “พวกเธอไม่ต้องศึกษาคำสอนใดๆ หมด จงเรียนแต่เพียงว่าทำอะไร จึ่งจะเว้นขาดจากการแสวงหา หรือการผูกพันตัวเองต่อสิ่งทุกสิ่งเท่านั้น”^{๕๘} “การตรัสรู้ ย่อมโผล่ออกมาจากจิตโดยตรง ไม่มีอะไรเกี่ยวกับการบำเพ็ญปารมิตาทั้งหกและข้อปฏิบัติอื่นๆ ของพวกเธอเลย การปฏิบัติบำเพ็ญทำนองนี้ ทั้งหมดทั้งสิ้นเป็นเพียงอุบายสำหรับกุมเอาประโยชน์ทางวัตถุ อันเนื่องอยู่กับปัญหาชีวิตประจำวันเท่านั้นเอง”^{๕๙} “เพียงแต่เธอรู้จักธรรมชาติแท้แห่งจิตของเธอเองเท่านั้น ซึ่งในธรรมชาตินั้นไม่มีตนเองไม่มีผู้อื่น แล้วเธอก็จะเป็นพุทธะองค์หนึ่งจริงๆ”^{๖๐}

ในเรื่องของจิตหนึ่งนี้ ได้มีการกล่าวถึงโดยสำนักเทียนไท่ หรือสำนักสัทธรรมปุณฑริก (ญี่ปุ่นเรียกเทนได) และสำนักอวตังสกะ (หรือสำนักหว่าเหยียน) ก่อนจะถึงสมัยท่านรินไซ “โดยทั้งสองสำนักต่างยอมรับใน ‘หลักการเรื่องจิตหนึ่ง (The One Mind)’ เหมือนกัน ต่างเชื่อในเรื่องกายธรรมของพระพุทธเจ้าที่ยิ่งใหญ่เทียบเท่าจักรวาล กายธรรมนี้คือสัจธรรมอันประเสริฐที่แทรกซึมอยู่ในทุกสิ่งโดยไม่แยกเว้น สิ่งทั้งหลายที่เรารับรู้ได้นั้นล้วนเป็นปรากฏการณ์”^{๖๑} ในการพยายามอธิบายเรื่องจิตหนึ่ง (One Mind) ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีลักษณะใดๆ เลยนั้น ท่านฮวงโปกล่าวไว้ว่า “พระพุทธเจ้าทั้งปวงและสัตว์โลกทั้งสิ้น ไม่ได้เป็นอะไรเลย นอกจากเป็นเพียง จิตหนึ่ง เท่านั้น นอกจาก จิตหนึ่งนี้แล้ว มิได้มีอะไรตั้งอยู่เลย จิตหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งที่ปราศจากการตั้งต้นนี้ เป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้นและไม่อาจถูกทำลายได้เลย มันไม่ใช่ของมีสีเขียวหรือสีเหลือง และไม่มีทั้งรูปทั้งการปรากฏ มันไม่ถูกนับรวมอยู่ในบรรดาสิ่งทั้งที่มีการตั้งอยู่ และไม่มีการตั้งอยู่ มันไม่อาจถูกลงความเห็นว่าเป็นของใหม่หรือเก่า

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน John Bolfeld, **คำสอนฮวงโป**, แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), คำชี้แจงหน้า ๓ - ๔.

^{๕๗} John Bolfeld, **คำสอนฮวงโป**, แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๖๖.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๘.

^{๖๑} สุมาลี มหณรงค์ชัย, **พุทธศาสนมหายาน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๑.

มันไม่ใช่ของยาว ของสั้น ของใหญ่ ของเล็ก ทั้งนี้เพราะมันอยู่เหนือขอบเขตเหนือการวัดเหนือการตั้งชื่อเหนือการทิ้งร่องรอยไว้ และเหนือการเปรียบเทียบทั้งหมดทั้งสิ้น”^{๖๒}

“จิต คือ พุทธะ (สิ่งสูงสุด) มันย่อมรวมสิ่งทุกอย่างเข้าไว้ในตัวมัน นับตั้งแต่พระพุทเจ้าที่ตรัสรู้แล้วทั้งหลายเป็นที่สุดในเบื้องสูง ลงไปจนกระทั่งถึงสัตว์ประเภทที่ต่ำต้อยที่สุด ซึ่งเป็นสัตว์เลื้อยคลานอยู่ด้วยอกและแมลงต่าง ๆ เป็นที่ต่ำในเบื้องต่ำ สิ่งเหล่านั้นทุกอย่างย่อมมีธรรมชาติของความเป็นพุทธะเท่ากันหมด และทุกๆ สิ่งมีเนื้อหาเป็นอันเดียวกันกับ จิตหนึ่ง”^{๖๓} ท่านฮวงโปยังยืนยันว่า จิตหนึ่ง พุทธะ และความว่าง (สุญญตตา) คือสิ่งเดียวกัน “จิตหนึ่งนั่นแหละคือ พุทธะ ไม่มีพุทธะอื่นใดที่ไหนอีก ไม่มีจิตอื่นใดที่ไหนอีก มันแจ่มจ้าและไร้ตำหนิ เช่นเดียวกับความว่าง คือมันไม่มีรูปร่างหรือปรากฏการณ์ใดๆ เลย”^{๖๔} “ความว่างอันใหญ่หลวงที่ครอบงำสิ่งทั้งปวงอยู่ทุกทิศทุกทางนั้น เป็นเนื้อแท้เดียวกันกับ จิต และเนื่องจาก จิต นั้น เป็นสิ่งที่ไม่อาจถูกแบ่งแยกออกเป็นส่วนๆ ได้ตามธรรมชาติของตัวมันเอง ดังนั้นสิ่งต่างๆ ทุกสิ่งจึงต้องเป็นเช่นนั้นด้วย” “ความว่าง หรือจิตนั้นแบ่งเป็นส่วนไม่ได้ เมื่อสิ่งต่างๆ ความจริงเป็นของว่าง ก็ให้มันว่างเป็นอันเดียวกันหมด ไม่ควรไปแบ่งแยกเป็นส่วนๆ จนมีส่วนดีส่วนชั่วเป็นต้น”^{๖๕}

วิธีการเข้าถึงพุทธะหรือหนทางแห่งการตรัสรู้นั้น ท่านฮวงโปสอนไว้ว่าให้ละความอยากทั้งหลายแม้ความอยากจะเข้าใจหรือบรรลุธรรม และให้หยุดความคิดปรุงแต่งทั้งหลายเป็นที่สุด “คนธรรมดาทั่วไปทุกคน พวกมันปล่อยตัวไปตามความคิดปรุงแต่ง ซึ่งอาศัยปรากฏการณ์ทั้งหลายที่แวดล้อมอยู่ เพราะฉะนั้นเขาจึงเกิดความรู้สึกที่เป็นความรักและความชัง ถ้าจะขจัดปรากฏการณ์ซึ่งเป็นเครื่องแวดล้อมเหล่านั้นเสีย เธอก็เพียงแต่หยุดความคิดปรุงแต่งของเธอเสีย เมื่อความคิดปรุงแต่งหยุดไป ปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เป็นเครื่องแวดล้อมก็จะกลายเป็นของว่างเปล่า เมื่อปรากฏการณ์กลายเป็นของว่างเปล่า ความคิดก็สิ้นสุดลง”^{๖๖}

ท่านฮวงโป เปรียบเทียบการเพิกถอนความคิดปรุงแต่ง เหมือนจิตของพระโพธิสัตว์ ซึ่งมีการเพิกถอน ๓ ระดับ “จิตของพระโพธิสัตว์นั้น เหมือนกับความว่าง เพราะท่านได้เพิกถอนสิ่งต่างๆ ออกเสียแล้ว และไม่ปรารถนาแม้แต่จะสร้างสมบุญกุศล การเพิกถอนนั้นมีวิธีอยู่ ๓ ชนิดด้วยกัน

^{๖๒} John Bolfeld, **คำสอนฮวงโป**, แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๙.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

^{๖๕} John Bolfeld, **คำสอนฮวงโป**, แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๗.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

๑. เมื่อทุกๆ สิ่งทั้งภายในและภายนอก ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ถูกเพิกถอนแล้ว เมื่อความยึดมั่นต่างๆ ไม่มีเหลืออยู่ เช่นเดียวกับใน ความว่าง เมื่อการกระทำทั้งหมด เป็นไปตามควรแก่สถานที่ และสิ่งแวดล้อมนั้นๆ (ไม่มีกิเลสเจือปน) และเมื่อความรู้สึกในฐานะเป็นผู้กระทำ และความรู้สึกว่ามีตัวตน ในฐานะเป็นผู้ถูกกระทำนั้นถูกเลิกล้างไปหมดแล้ว นั่นคือวิธีแห่งการเพิกถอนชนิดสูงสุด

๒. เมื่อในขณะหนึ่ง หนทางนี้ มีการดำเนินโดยการประกอบกุศลกรรมมีประการต่างๆ และอีกในขณะหนึ่ง การเพิกถอนกุศลเหล่านั้นก็มีอยู่ และไม่ดำรงความหวังที่จะรับผลแห่งกุศลนั้นไว้ นั่นคือวิธีแห่งการเพิกถอนชนิดกลางๆ

๓. เมื่อการประกอบบุญกุศลทุกชนิด ได้ทำไปเพื่อหวังที่จะได้รับผลตอบแทน ของบุคคลซึ่งแม้จะมีความรู้เรื่องความว่าง โดยได้ยินได้ฟังธรรมะข้อนี้ แล้วทำตนประหนึ่งว่าเป็นผู้ที่ยึดถือ นั่นคือวิธีแห่งการเพิกถอนชนิดต่ำที่สุด

วิธีชนิดแรก เหมือนกับได้ลูกโป่ง ที่ส่งขึ้นไปข้างหน้า อันที่ไม่สามารถจะทำให้ลงทางไปได้ วิธีชนิดที่สอง เหมือนกับได้ลูกโป่ง ที่ส่งขึ้นไปข้างๆ ซึ่งบางทีก็เห็นทาง บางทีก็มีด วิธีชนิดที่สาม เหมือนกับได้ลูกโป่ง ที่ถือไขว้ไปไว้ข้างหลัง จนกระทั่งมีหลุมอยู่ข้างหน้าก็มองไม่เห็นทาง”^{๖๗}

บันทึกคำสอนของรินไซ (Linji Record)

บันทึกคำสอนของรินไซนี้ คือ คำสอนและข้อปฏิบัติของท่านลินจี (Linji Yixuan) (เดิมชื่อ อ๋ายสิ้น หรือโอฉวน ลินจีคือตำบลที่ท่านอาศัยอยู่ แต่ชาวจีนนิยมเรียกเป็นฉายาเพื่อเป็นการให้เกียรติ) หรือชาวญี่ปุ่นเรียกว่า ท่านรินไซ (Rinzai Roku) พระภิกษุชาวจีนปลายสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ. ๑๑๖๑ - ๑๔๕๐) ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธรูปศาสนาสำนักรินไซเซน ชีวิตของท่านลินจีอยู่ในช่วงที่ราชวงศ์ถังในประเทศจีนตกต่ำ สังคมในขณะนั้นจึงสับสนอลหม่านไม่มีความสุข ในส่วน “ชีวิตของท่านรินไซ แบ่งออกเป็น ๓ ช่วง คือ การฝึกฝนกับอาจารย์ การจาริกไปในที่ต่างๆ เพื่อหาความสงบและทดสอบความรู้ของตนเอง และการสอนสาธุศิษย์ด้วยวิธีการของท่านเอง”^{๖๘}

บันทึกคำสอนของท่านรินไซ นี้เขียนขึ้นโดยศิษย์ของท่านรินไซเอง ซึ่งประกอบไปด้วยคำสอนบางตอน จากการฝึกฝนรวมทั้งวิธีในการถ่ายทอดธรรมของท่าน คำสอนของท่านรินไซนั้นได้ตั้งอยู่บนพุทธธรรมอย่างมั่นคง เพราะท่านรินไซเป็นผู้รอบรู้ในพระสูตรและพระคัมภีร์ต่างๆ แต่ท่านไม่ยึดติดอยู่กับการสอนด้วยคำพูด และการเรียนอย่างมีแบบแผน แต่ท่านมีวิธีการถ่ายทอดธรรมที่มี

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

^{๖๘} เอี่ยมการ์ต ชเลอเกิล, **บันทึกของรินไซ**, แปลโดย จงชัย เจนหัตถการกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๑๓.

เอกลักษณ์อย่างยิ่ง “ท่านขึ้นชื่อว่าเป็นผู้ที่ดูร้าย และตรงไปตรงมาที่สุด เมื่อท่านได้ดวงด หรือเขียนศิษย์ ท่านถือว่าเป็นการทำลายความยึดมั่น ในความคิดต่างๆ ของศิษย์ได้”^{๖๙}

ท่านลินจี หรือท่านรินไชนี้ เป็นศิษย์ของท่านครูบาฮวงโป (ญี่ปุ่นเรียก โอบากุ) ซึ่งได้รับการถ่ายทอดคำสอนมาจากท่านฮู่เน้ง (เว่ยหลง) โดยผ่านพระอาจารย์มา ๔ รุ่น คือ

- ท่านนานยิว Nanyue Huairang (พ.ศ. ๑๒๒๐ – ๑๒๘๗)
- ท่านหม่าซู Mazu Daoyi (พ.ศ. ๑๒๕๒ – ๑๓๓๑)
- ท่านไป่ซาง Baizhang Huaihai (พ.ศ. ๑๒๖๓ – ๑๓๕๗)
- ท่านฮวงโป Huangbo Xiyun (พ.ศ. ๑๓๙๓)
- ท่านลินจี Linji Yixuan (พ.ศ. ๑๔๐๙)^{๗๐}

เริ่มแรกท่านลินจีหรือท่านรินไชนี้ ได้มอบตัวเป็นศิษย์ของครูบาฮวงโป และได้ใช้เวลาศึกษาเซน (ในเวลานั้นเรียกว่า ฌาน – Chan) กับครูบาฮวงโปอยู่เป็นเวลา ๓ ปี โดยท่านได้เรียนรู้พระวินัยและข้อวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัด อยู่มาวันหนึ่ง เพื่อนคนหนึ่งบอกให้ท่านไปถามคำถามกับอาจารย์ฮวงโปว่า แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาคืออะไร พอท่านไปถาม ก็ถูกตีเข้าให้ ท่านไปถาม ๓ ครั้ง ก็ถูกตีด้วยไม้เท้าทั้ง ๓ ครั้ง ท่านเกิดความน้อยใจจึงลาออกจากสำนักไป แต่ครูบาฮวงโปได้บอกให้ท่านไปหาพระอิกองค์หนึ่งที่ริมแม่น้ำเคออัน และที่นั่นเองท่านได้พบกับพระต้ายู เมื่อพระต้ายูสอบถามได้ทราบเรื่องราวแล้ว จึงอธิบายกับท่านรินไชว่าที่ครูบาฮวงโปผู้อาจารย์ตีท่านนั้น มีจุดประสงค์ก็เพื่อจะเปลี่ยนท่านออกจากความทุกข์ต่างหากเล่า เมื่อพระต้ายูอธิบายจบในทันใดนั้น ท่านเกิดความรู้สึกสว่างไสวด้วยโลกุตตรปัญญาว่า “พุทธธรรมน้อยนิดยิ่งนัก” เพราะไม่มีอะไร มากไปกว่าการทำใจไม่ให้ทุกข์เท่านั้นเอง และท่านก็ไม่มีทุกข์เหลืออยู่อีกเลย อันมาจากการ หยุดคิดปรุงแต่งด้วยกิเลสเสียแล้วอย่างสิ้นเชิง และความรู้สึกแจ่มแจ้ง สว่างไสว เพราะจิตอันปราศจากกิเลสเช่นนั้น มันไม่มีอะไรที่จะสามารถนำมาอธิบาย ด้วยวาจาหรือตัวอักษรได้

อุปมาเหมือน คนเดินไปตกบ่อใกล้จะจมน้ำตาย แต่มีคนไปพบเข้า และช่วยเหลือให้ขึ้นมาจากบ่อได้ เมื่อคนๆ นั้นพ้นจากความตายคราวนั้นมาได้ ความรู้สึกที่สุดแสนจะเบาใจ ดีใจ เพราะพ้นภัยมาได้หยกๆ นั้น เขาไม่อาจจะหาคำพูดใดๆ มาพรรณนาบรรยายให้ใครฟังได้ นี่ฉันใด ความรู้สึกภายใน ที่จิตพ้นจาก กิเลสเสียได้ ก็ไม่มีคำพูดใดๆ ที่จะหามา พรรณนาบรรยายได้เช่นกัน เพราะฉะนั้นเมื่อใดที่ท่านรินไชจะสอนศิษย์ให้รู้ และเข้าใจถึงสภาวะการบรรลุเช่นนั้น ท่านจึงแสดงความรู้สึกออกมาด้วย เสียงตะโกนอย่างดัง หรือเอากำปั้นทุบบ้าง เอาแส้ปัดยุ้งหรือไม้เท้าตีเข้าให้บ้าง เป็น

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๗๐} ดูรายละเอียดใน Ruth Fuller Sasaki, *The Record of Linji*, (Hawaii: University of Hawai'i Press, 2552), p. VII - IX.

บางครั้งบางคราว ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการถ่ายทอดธรรมเฉพาะตัวของท่านโดยตรง ซึ่งการถ่ายทอดธรรมของท่านนั้นอาจดูค่อนข้างจะรุนแรง และแหวกแนวมากๆ สำหรับคนทั่วไป

หากคุณลักษณะเด่นของสำนักรินไซที่ว่า “เซนจะไม่อธิบาย ถ้าอธิบายก็ไม่ใช่เซน” นับว่าบันทึกคำสอนของท่านรินไซ ได้สะท้อนความโดดเด่นที่ว่านี้อย่างชัดเจน เพราะวัตถุประสงค์ของวิธีการนี้ ต้องการให้ผู้ศึกษาเซนได้สว่างโพลง และพบการบรรลุธรรมด้วยสติปัญญาของตนเอง ไม่ใช่การจำคำสอนมาจากอาจารย์ หรือจำมาจากคัมภีร์ที่เขียนไว้ “คำสอนของท่านรินไซ จึงเป็นคำพูด ที่ขาดหัววน แต่ละประโยคจะสอดคล้องกันอยู่ห่างๆ หมายความว่าคำพูดเหล่านั้น จะไม่มีการ พรรณนา เนื้อความอย่างกลมกลืน เพราะแต่ละประโยคเป็นปริศนา ที่มีความหมาย สอดคล้องกับ ประโยคถัดๆ ไปอยู่อย่างเร้นลับ”^{๗๑}

คำสอนหลักของท่านก็เน้นไปที่จิตหนึ่ง (One Mind) หรือจิตเดิมแท้ (Essence of Mind) หรือสุญญตา (ความว่าง Emptiness) เช่นเดียวกับท่านเว่ยหลางและท่านฮวงโป โดยแนวความคิดหลักคือทุกสิ่งล้วนเป็นมายา อันเป็นปรากฏการณ์ที่จิตสร้างขึ้น ทุกอย่างล้วนว่างเปล่า (สุญญตา แต่ไม่ใช่เป็นความว่างแบบไม่มีอะไรเลยหรือแบบนัตถิกวาทะหรือ Nihilism) ทางที่จะลู่ถึงจิตหนึ่งหรือจิตเดิมแท้คือการไม่สร้างความหวัง ไม่ยึดติดต่อสิ่งใดแม้เพียงสิ่งเดียว แม้แต่การตรัสรู้หรือพระพุทธเจ้าก็ไม่มุ่งหวังและไม่ยึดติด “จงเข้าใจให้แจ่มแจ้งว่าธรรมชาติของธรรมกายและพุทธภูมิเป็นเพียงมายา ภาพในจิต”^{๗๒}

“จิตหนึ่ง ซึ่งเล่นกับมายาภาพเหล่านี้ คือต้นกำเนิดของพุทธะทั้งหมด จงทำความรู้จักกับจิตหนึ่ง ไม่ว่าเจ้าจะอยู่ที่ไหน เจ้าก็คือบ้านของจิตหนึ่งนี้” “ศิษย์ทุกวันนี้ไม่ประสบความสำเร็จก็เพราะขาดความเชื่อมั่นในตนเอง เมื่อเจ้าขาดความเชื่อมั่นในตนเอง เจ้าจึงวิ่งวุ่นไปทีนั้น ไปทีโน้น วนเวียนไปตามอำนาจของสิ่งแวดล้อม เจ้าเคืองคว้างหมุนตัวด้วยตกอยู่ใต้อำนาจสรรพสิ่งทั้งหมดนั้น ดังนั้นเจ้าจึงไม่สามารถพบกับความหลุดพ้นได้ แต่ถ้าเจ้าสามารถทำใจได้สงบ หยุดการวิ่งที่ไม่สิ้นสุดลงเสียได้ แล้วทำตามเสียงกระซิบจากจิตเดิมแท้ เจ้าก็จะไม่แตกต่างจากพระพุทธเจ้าและพระสังฆปริณายก”^{๗๓}

^{๗๑} ดูรายละเอียดใน อิศระมุณี, พลิกตำรา รินไซ นิภายเซ็น, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๓๐), หน้า ๕.

^{๗๒} เอี่ยมมาร์ด ชเลอเกิล, บันทึกของรินไซ, แปลโดย จงชัย เจนหัตถการกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๒๗.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

“ธรรม คืออะไร ธรรม คือกฎแห่งจิตเดิมแท้ กฎแห่งจิตเดิมแท้ ปราศจากรูปแผ่กระจาย อยู่ทุกหนแห่ง สามารถรับรู้ได้ และมีอยู่ต่อหน้าต่อตาของเจ้า แต่ถ้าปราศจากศรัทธา เจ้าก็มัวแต่วิ่งไล่ตามชื่อและถ้อยคำ และต้องยุ่งยากในการหาความหมายจากคำพูดที่มีแบบแผนจำกัด”^{๗๔}

ท่านรินไซ สอนให้ละทิ้งการคิดแบบทวิลักษณ์ (Dualistic) เช่นเดียวกันโดยกล่าวว่า “ธรรมชาติแห่งจิตเดิมแท้ สิ่งนี้แผ่กระจายไปในทุกสิ่งทั้งในโลกแห่งโลกียะ และโลกแห่งธรรม ในความบริสุทธิ์และมลทิน ในความดีงามและความชั่ว สิ่งที่สำคัญที่สุดคือเจ้าจะต้องหลีกเลี่ยงจากการสร้างคำพูด เช่น ดีหรือเลว โลภียะหรือโลภุตระ และหลงผิดโดยการตั้งชื่อ ... จิตเดิมแท้เป็นดัง ‘นามแฝง’”^{๗๕}

ในเรื่องของความไม่ยึดติดนั้น ท่านรินไซได้เทศนาไว้ตอนหนึ่งว่า “ไม่มีพุทธ ไม่มีธรรม ไม่มีการฝึกฝน ไม่มีการตรัสรู้ อะไรคือสิ่งที่เจ้าไล่ตามอยู่อย่างร้อนรน วางศรัทธาของเจ้าไว้ข้างบนหัวของตัวเอง เจ้าข้างมีดบอด โง่งม ศรัทธาของเจ้ามันอยู่ในที่อันสมควรแล้ว เจ้าขาดสิ่งใดหรือผู้ดำเนินตามมรรค จิตหนึ่งเดินด้วยความถูกต้อง ต่อหน้าต่อตาเจ้าไม่แตกต่างไป จากพระพุทธเจ้า และพระสังฆปริณายก แต่เจ้าไม่เชื่อ กลับหันสู่ภายนอกเพื่อแสวงหา อย่าถูกหลอก ถ้าเจ้าหันสู่ภายนอก ไม่มีธรรม ไม่มีสิ่งใดๆ ที่จะเข้าถึงได้ จากภายในจงทำให้สงบ และอย่าได้ดิ้นรนแสวงหาสิ่งใดจากภายนอกดีกว่าที่จะมายึดติดอยู่กับคำพูดของอาตมา อย่าได้ยึดมั่นกับอะไรที่เกิดขึ้นแล้ว (อดีต) หรือแขวนตัวเองไว้กับสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น (อนาคต) วิธีทางนี้ดีกว่าการจาริกแสวงบุญเป็นเวลาถึง ๑๐ ปีทีเดียว”^{๗๖} “นักศึกษามรรคที่แท้จริง ย่อมไม่ยึดมั่นกับพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ หรือพระอรหันต์ ไม่ยึดมั่นทุกสิ่ง”^{๗๗}

อุดมคติ ๓ ประการ

อุดมคติถือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญอย่างยิ่ง ของพระโพธิสัตว์ในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ ให้ข้ามพ้นจากสังสารวัฏ ไปสู่ฟากฝั่งพระนิพพาน ซึ่งอุดมคตินี้ ถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา มหายาน และนิกายเซนทุกสำนัก มี ๓ ประการซึ่งประกอบด้วย

๑) มหาปัญญา

ในมิตินี้ หมายความว่า จะต้องเป็นผู้มีปัญญาเห็นแจ้งในหลักธรรม ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส ตัณหา อุปาทาน มีปัญญาสามารถเข้าใจเรื่องสุญญตา หรือความว่าง ได้อย่างลึกซึ้งถ่องแท้ ซึ่งจะยังผลให้ละความยึดถือ แม้กระทั่งพระนิพพาน

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

พระโพธิสัตว์มีความปรารถนาในการช่วยเหลือผู้อื่น และสัตว์อื่นอย่างดีที่สุด อย่างสุดกำลังของตน เห็นใจในความทุกข์ของผู้อื่นเสมอด้วยความทุกข์ของตนเอง ตามที่ท่านกล่าวว่า ความทนไม่ได้เพราะความกรุณาเป็นลักษณะของมหาบุรุษ คือท่านผู้มีอัธยาศัยใหญ่ (มหาบุริสภาวะสสลกขณั กรุณาสโท) ในฝ่ายเถรวาทมีเล่าเรื่องชาดกไว้ว่า ฤๅษีโพธิสัตว์นั่งอยู่ที่ชะง่อนผา มองลงมาข้างล่างตรงเชิงเขา เห็นแม่เสือตัวหนึ่งกำลังจะกินลูกของมัน เพราะความอดอยากหิวโหย จึงบอกให้ดาบสบริวาร รีบไปหาเนื้อสัตว์ที่ตายแล้วมาให้แม่เสือ ขณะที่นั่งรออยู่เห็นว่าจะไม่ทันกาล แม่เสือกำลังจะตัดสินใจ กินลูกของมันเต็มทีแล้ว ฤๅษีโพธิสัตว์จึงได้ตัดสินใจกระโดดลงมาจากชะง่อนผา มอบร่างกายตนให้เป็นอาหารของแม่เสือเพื่อช่วยลูกเสือไว้

เมื่อพิจารณาตามสามัญสำนึกของคนทั่วไป อาจเห็นว่าท่านฤๅพิริยัตถ์ทำเกินเหตุ หรือไม่ ควรต้องทำอย่างนั้น แต่ความกรุณาของท่านเป็นอย่างนั้นเอง เป็นธรรมดาของท่านอย่างนั้น เหมือน ธรรมดาของเรา หรือคนธรรมดาที่ทำอย่างนั้นไม่ได้ หมายความว่า จะต้องเป็นผู้มีจิตใจกรุณาต่อสัตว์ ทั้งหลาย อย่างปราดจากขอบเขต และพร้อมทั้งสละตนเพื่อช่วยเหลือสัตว์ ให้พ้นทุกข์^{๗๙}

“มหาอุบาย หมายถึงว่า พระโพธิสัตว์ จะต้องมียุทธวิธีการอันชาญฉลาด ในการแนะนำอบรมสั่งสอน ผู้อื่นให้เข้าถึงธรรม”^{๘๐} อุบายหรือกุศโลบายถือเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่ง ในการดำเนินไปสู่เป้าหมาย หรือเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ตัวอย่างเช่น บางคนอาจมีความรู้ดี ความสามารถดีแต่ขาดกุศโลบายในการดำเนินการงาน หรือเครื่องมือที่ทำให้บรรลุเป้าหมายได้ จึงไม่สามารถบรรลุภารกิจ

^{๔๐} อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนาหายาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๕๓ - ๓๕๔.

อย่างไรก็ตามอุบายหรือกุศโลบายนี้ ต้องไม่ใช่เรื่องเลวร้ายเหลวไหล หรือเรื่องหลอกลวง เอาเปรียบผู้อื่น แต่ต้องเป็นเรื่องของการใช้ปัญญาหาเหตุผล มีความคิดอันถูกต้อง ตรงต่อเหตุการณ์ และเหตุผลของเรื่องนั้นๆ เป็นเรื่องๆ ไป ตัวอย่างเช่น การเอาขนมมาเป็นรางวัลให้เด็ก เพื่อให้ทำการบ้าน ให้อาบน้ำ หรือให้เข้านอน เป็นต้น ในการทำความดีจะให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็ต้องมีอุบายในการทำ ความดี คือทำอย่างฉลาด รอบคอบ และรอบรู้ อีกทั้งต้องเข้าใจจักสังเกตพิจารณา ไตร่ตรองหาเหตุผล และทำให้ถูกในเรื่องนั้นๆ อาจารย์วศิน อินทสระ ได้เล่านิทานเรื่องหนึ่งไว้ในหนังสือพุทธปรัชญามหายาน เพื่อชี้ให้เห็นว่าอุบายนี้ความสำคัญในการสอน เรื่องโดยย่อมีดังนี้

“ชาย ๒ คนได้ไปศึกษาในสำนักอาจารย์เดียวกัน เมื่อเรียนจบแล้วจึงเดินทางกลับบ้านมา ด้วย ชายคนแรกสมมุติชื่อ ก. ได้เห็นรอยเท้าบนพื้นดิน จึงบอกเพื่อน สมมุติชื่อ ข. ว่ารอยนั้นคือรอยเท้าช้าง แต่ด้วยความเป็นคนช่างสังเกตและรอบรู้ นายข. กลับสามารถบอกได้ว่าช้างตัวนั้นมีขาเพียงข้างเดียว เมื่อเดินไปอีกเจอหลุมน้ำเล็กๆ มีน้ำขังอยู่เล็กน้อย ก. ก็บอกกับ ข.อีกกว่านี้เป็นหลุมน้ำปัสสาวะของผู้หญิง แต่ ข. กลับสามารถวิเคราะห์ว่าเป็นหลุมน้ำปัสสาวะของหญิงมีครรภ์ เมื่อเดินไปพบสิ่งใด ก. บอกว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ ข. ก็บอกว่าใช่เสมอ แต่เพิ่มเติมสิ่งที่รู้นั้นๆ เหมือนกันจน ก. ประหลาดใจว่า ข. รู้ได้อย่างไร ทำไม ข. จึงรู้มากกว่าตนเสมอ ไม่ว่าเรื่องอะไร ในที่สุดอดทนไม่ได้ จึงกล่าวตำหนิอาจารย์ให้ ข. ได้ยินว่า อาจารย์อคติไม่ยุติธรรม สอนวิชาให้ ข. มากกว่าตน ข. จึงเสนอว่าถ้าอย่างนั้นควรกลับไปหาอาจารย์ใหม่เพื่อ ก. จะได้เลิก กล่าวโทษอาจารย์

ทั้งสองคนเดินทางกลับมาหาอาจารย์เล่าเรื่องต่างๆ ให้อาจารย์ทราบ อาจารย์ จึงให้เงิน ๒ คนเท่าๆ กัน ให้ไปซื้อหม้อและใส่น้ำมันมาให้อาจารย์ในวันรุ่งขึ้น ก. ก็รีบไปซื้อหม้อดินและน้ำมันมาเต็มหม้อทันที ฝ่าย ข. ซื้อหม้อแล้วรุ่งขึ้นจึงไปซื้อน้ำมันใส่หม้อ เมื่อเปิดหม้อดู ปรากฏว่าน้ำมันในหม้อของ ก. น้อยกว่าในหม้อของ ข. อาจารย์ถามว่าทำไม จึงเป็นอย่างนั้น ก. ก็เล่าขั้นตอนไปตามที่เกิดขึ้น ในขณะที่ ข.เรียนอาจารย์ว่าเอาหม้อไปแช่น้ำไว้หนึ่งคืนก่อนเพื่อให้หม้อชุ่มน้ำจะได้ไม่ดูดน้ำมัน

จากนั้นอาจารย์ก็ถามเรื่องรอยเท้าช้างและเรื่องหลุมปัสสาวะ ข. ก็อธิบายว่าสังเกตเห็นกิ่งไม้ข้างทางเดินไปด้านเดียว อีกด้านหนึ่ง ยังเรียบร้อย จึงเข้าใจว่าข้างเชือกนั้นต้องมีขาข้างเดียว ส่วนเรื่องหญิงมีครรภ์นั้น สังเกตได้จากรอย ฝ่ามือที่พื้นทรายใกล้ๆ หลุมนั้น ธรรมดาหญิงมีครรภ์แก่ เมื่อนั่งปัสสาวะ จะพยายาม เอามือข้างใดข้างหนึ่งยันไว้เป็นการช่วยไม่ให้ล้ม เพราะทรงน้ำหนักตัวไม่ไหว ก. จึงก้มลงกราบขอโทษอาจารย์ที่เคยคิดว่าอาจารย์สอนวิชาให้ไม่เท่ากัน”

เรื่องนี้สอนให้เห็นว่า แม้จะสอนเหมือนกัน แต่คนต่างกัน ก็สามารถรับรู้และเข้าใจได้ไม่เท่ากัน ไหวพริบปฏิภาณ หากมีมากในผู้ใด และผู้นั้นใช้ไปในทางสร้างสรรค์ย่อมหาทางเรียนรู้ วิเคราะห์และทำงานให้ลุล่วงได้มีประสิทธิภาพมากกว่า

กุศโลบายจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งในการสั่งสอนคนเพราะแต่ละบุคคลมีพื้นฐานภูมิและสติปัญญาที่แตกต่างกัน แม้พระพุทธเจ้าเองก็ทรงใช้กุศโลบายนานาประการ ในการประกาศศาสนา

และสั่งสอนพระสาวกเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ทรงประสงค์ ทรงใช้สื่อการสอนเป็นอันมาก ทรงได้เปรียบที่มีพระญาณพิเศษรู้ศักยภาพของผู้ที่จะทรงโปรด แล้วทรงใช้สื่อการสอนให้เหมาะสมแก่ผู้นั้น เช่น บางครั้งทรงใช้ผ้าเช็ดหน้า บางคราวทรงใช้ดอกบัว บางคราวทรงสร้างสถานการณ์จำลองขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับอุปนิสัยของผู้ที่จะทรงโปรดนั้นๆ พระโพธิสัตว์ก็เช่นเดียวกัน ต้องมีกุศโลบายจำนวนมากเพื่อสั่งสอนผู้อื่น^{๘๑}

แนวคิดในแบบของนิกายเซน

พระพุทธศาสนานิกายเซนนั้น ถือเป็นพระพุทธศาสนาสายมหายาน ที่มีความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคน ล้วนมีพุทธภาวะอยู่ในตนเอง และถือเป็นศาสนาแบบอาจารย์วาท โดยเน้นวิธีการสอนที่มีเอกลักษณ์ เพื่อให้บรรลุธรรมแบบฉับพลัน (Sudden Enlightenment) ในส่วนที่เป็นพระพุทธศาสนา มหายาน ซึ่งเป็นการพัฒนาแนวความคิด และความเชื่อทางด้านปรัชญาของอินเดียจากสำนักต่างๆ โดยเฉพาะสำนักมหายิมิกะ และสำนักโยคอาจารย์ เมื่อพระพุทธศาสนามหายานแผ่ขยายเข้ามาในประเทศจีนและเกาหลี ยุคที่สำคัญคือ สมัยท่านโพธิธรรม (ตักม้อ) แนวคิดปรัชญาพระพุทธศาสนามหายานก็ได้พัฒนาไปอีก จนเกิดความเชื่อและนิกายต่างๆ ขึ้นอีกหลายนิกายในประเทศจีน เช่น เตียนไท่ (สัทธรรมปุณฑริก) สุขาวดี (Pure Land) อวตังสกะ ธาราน (ฉาน/เซน) เป็นต้น พระสูตรมหายาน และแนวความคิดของนิกายต่างๆ นี้ ล้วนมีอิทธิพลต่อการพัฒนาคำสอนทั้งสิ้น ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจแนวคิดในการบรรลุธรรมแบบฉับพลัน จึงควรได้ศึกษารายละเอียดของแนวคิดสำคัญๆ ดังนี้

แนวคิดเรื่องซาโตริ (Satori)

พระคุณเจ้าเซนไค ชิบายามะ (Zenkai Shibayama) สมภารเจ้าอาวาส แห่งอารามนันเซนจิ ในกรุงโตเกียวได้บรรยาย ถึงลักษณะของเซนและซาโตริไว้ในหนังสือ ดอกไม้ไม่จรรรรค์ (A Flower Does Not Talk) ความว่า “เช่นมิใช่ข้อสรุปทางความนึกคิดที่เข้าถึงได้ ด้วยเหตุผลและ การคิดใคร่ครวญ วิธีแห่งนี้นั้นมีอาจพบได้โดยความรู้แบบแบ่งแยกของเรา และมีใช่ เพียงเท่านั้น แม้ความรู้ และความคิดของเราทั้งหมด ซึ่งเป็นผลผลิตของจิตสำนึกก็จำเป็นจะต้อง ขจัดออก อย่างสิ้นเชิงด้วย หากทำได้สำเร็จแล้วจะเข้าถึงสัจจะแห่งประสบการณ์บริสุทธิ์ซึ่งจะช่วยให้เราตื่นขึ้นสู่จิต หรือที่เรียกว่าความว่าง หรือสุญญตา และในประสบการณ์ภายในอันลึกซึ้งนี้แหละ ที่เซนดำรงอยู่ ถ้าพูดในแง่จุดหมายแล้ว ประสบการณ์แห่งเซนก็คือ การตระหนักรู้ถึงรากฐาน แห่งการดำรงอยู่ ถ้าพูดในแง่มุมส่วนตัวแล้วก็อาจอธิบายได้ว่า เซน คือ การตื่นขึ้นสู่จิตอันล้ำลึกของมนุษย์ ซึ่งโดยภาษาแห่งเซน เราเรียกการตื่นขึ้นนั้นว่า ‘ซาโตริ’ ซึ่งแปลว่า การตรัสรู้ เพื่อหมายถึงสัจจะแห่งประสบการณ์ทางศาสนา”^{๘๒}

^{๘๑} วคิน อินทสระ, **พุทธปรัชญามหายาน**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑), หน้า ๕๑-๕๓.

^{๘๒} เซนไค ชิบายามะ, **ดอกไม้ไม่จรรรรค์**, แปลโดย พจนา จันทรสันติ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕ - ๔๖.

ท่านพุทธทาสได้อธิบายภาวะของการรู้แจ้ง หรือซาโตริ จากสูตรของเว่ยหลาง (Platform Sutra) ไว้ว่า “พอปัญญาแท้จริงเกิดขึ้นแม้ชนิดเดียว ในขณะนั้นก็เกิดการเปลี่ยนรูปขึ้น ภายในจิต เช่น เปลี่ยนจากความมืด มาถึงความสว่าง จากความเปื้อน มาเป็นความสะอาด จากความร้อน มาเป็นความเย็น เป็นต้น เป็นของใหม่ขึ้นมา มากน้อยตามสมควรแต่ความรู้จักแยก (discrimination) และความรู้จักระบุของที่ต้องการ (particularization) ของตนเอง หมายความว่า พอปัญญาเกิด ก็ต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในภายในด้วยเสมอไป ถ้าผิดไปจากนี้ ก็คือยังไม่มีอะไรเกิดขึ้น”^{๘๓}

ดร. ชูชุกี ก็ได้ให้มุมมองในเรื่อง ซาโตริไว้อย่างน่าสนใจว่า “หากปราศจาก ซาโตริ ก็เหมือนไม่มี เซน วิถีแบบเซน เริ่มที่การ “เปิดใจสู่ ซาโตริ” นิยามของซาโตริ อาจกล่าวได้ว่า คือ การมองเข้าไปรู้แจ้งภายในอย่างฉับพลัน (intuitive looking-into) ซึ่งแตกต่างอย่างตรงข้ามกับกับความรู้ความเข้าใจที่เกิดขึ้นเพราะความสามารถทางสติปัญญา (intellectual) หรือจากขบวนการ ทำความเข้าใจโดยวิธีตรรกะ (Logical Understanding) ไม่ว่าจะนิยามอย่างไร ซาโตริ หมายถึง การเปิดเผยโลกทัศน์ใหม่ ด้วยจิตที่ยังไม่ได้ถูกครอบงำด้วยทวิทัศน์ (Dualistic Mind)”^{๘๔}

นอกจากนั้น ดร. ชูชุกียังได้กล่าวว่า ซาโตริต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑) ไม่มีเหตุผล (Irrationally) “หมายถึงซาโตริต้องไม่ใช่ข้อสรุปทางเหตุผล และต้องไม่ใช่สิ่งที่ผ่านการพิจารณาทางสติปัญญาโดยทั่วๆ ไป ใครก็ตามที่ได้ประสบการณ์ซาโตริก็จะไม่สามารถอธิบายได้อย่างเป็นเรื่องเป็นราว หรือตามหลักตรรกะใดๆ”

๒) เป็นการหยั่งรู้จากภายใน (Intuitive Insight) “วิลเลียม เจมส์ (William James) ได้ชี้ข้อสังเกตที่น่ายอเยาะว่า ... อีกชื่อหนึ่งของซาโตริ คือ “เคนโซ” (Kensho) ซึ่งมีความหมายว่า “การเห็นสาระ หรือ ธรรมชาติ” (Essence or Nature)” ซึ่งได้พิสูจน์ชัดเจนว่าได้มี “การเห็น” หรือ “การรับรู้” ซาโตริ ... หากปราศจากข้อคิดที่มีคุณภาพนี้ ซาโตริคงขาดความแหลมคม อันเป็นเหตุผลที่แท้จริงของซาโตริ

๓) ความเชื่อถือได้ (Authoritativeness) “หมายถึงความรู้ที่ตระหนักรู้โดย ซาโตริ เป็นความรู้ขั้นสูงสุด โดยที่หลักตรรกะใดๆ ก็ไม่สามารถจะปฏิเสธได้ เป็นการตระหนักรู้ด้วยตนเอง ตรรกะทั้งหลายสามารถใช้ได้เพียงการอธิบายการตีความของความเชื่อมโยงกับความรู้อื่นๆ ซึ่งอยู่ในจิตของเรา ดังนั้น ซาโตริ ก็คือรูปแบบของการรับรู้ การรับรู้ภายใน ซึ่งเกิดขึ้นในส่วนลึกที่สุดของจิต (Consciousness)”

^{๘๓} ว่อง มู ลำ, สูตรของเว่ยหลาง (Platform Sutra), แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๑.

^{๘๔} D.T. Suzuki, *An Introduction to Zen Buddhism*, edited by Christmas Humphreys (London : Rider & Company, 1986) p. 88.

๔) การยืนยัน (Affirmation) “อะไรก็แล้วแต่ที่เชื่อถือได้ และเป็นที่สุดย่อมไม่สามารถปฏิเสธได้ แม้ว่าประสบการณ์ ชาโตริ อาจถูกบรรยายในลักษณะของคำปฏิเสธในบางครั้ง ก็เพียงเพราะจำเป็นที่จะยืนยันทัศนคติต่อสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ (exist) เป็นการยอมรับในสิ่งที่ได้รู้มาโดยไม่สนใจในแง่คุณค่าทางคำสอน”

๕) ความตระหนักรู้ที่เหนือสิ่งใด (Sense of the Beyond) “ในชาโตริ มีสิ่งที่เรียกว่า ความตระหนักรู้ที่เหนือสิ่งใด อยู่เสมอ ประสบการณ์นี้ความจริงเป็นของเรา แต่เรารู้สึกว่ามันฝังรากลึกอยู่ที่ใดที่หนึ่ง บุคลิกของเราที่ซ่อนไว้อย่างมิดชิด จะเปิดเผยอย่างหมดสิ้นในขณะที่ได้รับ ชาโตริ ไม่จำเป็นว่าเราจะต้องหลอมรวมเข้ากับสิ่งที่ใหญ่กว่า แต่ความเป็นปัจเจกของเราทำให้เราแตกต่างจากผู้อื่น ในขณะเดียวกันเหมือนสูญเสียบางอย่างไปให้กับสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้ สูญเสียบางอย่างที่เราคุ้นเคย เป็นความรู้สึกที่ได้จากการปลดปล่อยหรือจากการพักผ่อนอย่างเต็มที่ --- ความรู้สึกที่ได้เดินทางไปถึงจุดหมาย...ชาโตริ ในมิติของจิตวิทยาถูกพิจารณาว่า เป็นความตระหนักรู้ที่เหนือสิ่งใด และคงอธิบายเป็นอย่างอื่นไม่ได้นอกจาก ‘เหนือสิ่งใด’ (Beyond) เป็นสิ่งสมบูรณ์ (Absolute) หรือพระเจ้า (God) หรือใครก็ตามที่ได้ประจักษ์ สิ่งเหนือประสบการณ์ประเภทศาสนศาสตร์ (Theology) หรืออภิปรัชญา (Metaphysics)”

๖) ไม่ใช่ความเห็นส่วนตัว (Impersonal Tone) “บางทีความโดดเด่นที่สุดของประสบการณ์เซน คือ การไม่มีความเห็นส่วนตัวใดๆ ในประสบการณ์นั้น ไม่เหมือนสิ่งที่พบเห็นได้ในประสบการณ์ทางศาสนาของศาสนาคริสต์”

๗) ความรู้สึกว่ามีจิตที่สูงขึ้น (Feeling of Exaltation) “คือความรู้สึกที่ติดพ่วงมากับชาโตริ จากความจริงที่ว่า ชาโตริทำลายข้อจำกัดในการเป็นตัวตน การทำลายนี้ไม่เพียงแต่ส่วนที่ไม่ดีเท่านั้น แต่รวมถึงส่วนดีที่สำคัญด้วย เพราะชาโตริหมายถึง การไม่มีข้อจำกัดในการเป็นปัจเจกบุคคล”

๘) ความเป็นช่วงขณะเดียว “ชาโตริเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะเดียวแบบทันทีทันใด (Sudden) เป็นประสบการณ์เพียงชั่วขณะเดียว ในความจริงถ้ามันไม่เกิดขึ้นแบบทันที และไม่เกิดขึ้นเพียงขณะเดียว สิ่งนั้นไม่ใช่ชาโตริ”^{๘๕}

จึงสรุปได้ว่า ชาโตริ เป็นภาวะที่รู้ได้เฉพาะตัว เป็นการมองเข้าไป สู่ธรรมชาติที่แท้จริงของตนเองด้วยจิตเดิมแท้ ที่สะอาดบริสุทธิ์ เป็นอิสระจากกิเลสตัณหา และความรู้ที่เคยถูกสอน หรือเรียนรู้มา (เช่น เรื่อง ทวิทัศน์ หรือ dualistic ถูกผิด ดีชั่ว) แล้วค้นพบ ความจริงตามความเป็นจริงซึ่ง

^{๘๕} Suzuki, D.T. *Zen Buddhism: Selected Writings of D.T. Suzuki*, (New York: Anchor Books, 1956), p. 103 – 108.

แปลกใหม่ อันจะรู้ได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง และสิ่งนั้นก็จะส่องประกาย ให้ชีวิตทั้งหมดของเขา แจ่มกระจ่าง สว่างไสวไปตลอด^{๘๖}

ความเชื่อที่โดดเด่นของเซน ก็คือข้อ ๘ ที่เชื่อว่าซาโตริจะเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะเดียว และเกิดขึ้นโดยทันที โดยไม่อาจคาดเดา หรือกำหนดเวลาได้เลย เซน จึงมีชื่อเสียงในเรื่องของการใช้วิธีการให้ศิษย์เห็นความจริงแท้ด้วยตัวเอง (self realization) เช่น การใช้โกอัน (Koan) เพื่อให้จิตหมกหมุ่นอยู่กับปริศนาธรรม ในทุกขณะไม่ว่าจะทำอะไรอยู่ หรือการใช้มอนโด (Mondo) ซึ่งคือการตอบคำถามแบบรวดเร็วโดยไม่ผ่านการคิดหรือไตร่ตรอง อันเป็นวิธีการที่เชื่อว่าจะจะเป็นภาวะที่ทำให้จิตเข้าถึงจิตเดิมแท้ได้ โดยไม่ใช้ความรู้ (knowledge) ที่ได้สั่งสมมาและไม่ทันได้สร้างการแบ่งแยก (Dualistic) ตามที่ได้เรียนรู้มา ส่วนวิธีการเขียนดี หรือการวาดด้วยเสียงดังนั้น ก็ล้วนแต่มีวัตถุประสงค์ในทางเดียวกันคือเพื่อให้เกิดการรู้แจ้งโดยจิตดั้งเดิม (ที่ยังไม่ถูกอวิชชา กิเลส ตัณหาปิดบังไว้) ทั้งสิ้น

แนวคิดเรื่องพุทธภาวะ (Buddhahood)

แนวคิดเรื่องความสามารถในสรรพสัตว์ (satient being) ที่จะตระหนักรู้บรรลุดุธรรมได้ด้วยจิตที่ปราศจากภาวะทวิคติ (Dualistics) ซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้มนุษย์เชื่อและยึดติดในตัวตน อัตตา นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญตัวหนึ่ง ในการทำให้พระพุทธศาสนาหายานเจริญเติบโตและเป็นที่ศรัทธาของประชาชนจำนวนมากในแถบประเทศจีน เกาหลี ญี่ปุ่น และทิเบต เพราะเชื่อกันว่าความสามารถนี้มีอยู่ในมนุษย์ทุกคน โดยไม่จำเป็นต้องบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ ความสามารถที่กล่าวถึงนี้เป็นภาวะของจิตอันบริสุทธิ์ที่ยังไม่ได้ถูกครอบงำด้วยความรู้อันเป็นสมมุติบัญญัติ

ในบันทึกของศาสนา ชิงจุง (Hsing Tsung) ได้อรรถาธิบายเรื่องความสามารถนี้ใจความว่า “ก่อนหน้านี้ในปรัชญาจีนมีเพียงคำว่า ‘จิต’ (Mind) เท่านั้น และแม้ว่าในปรัชญาเต๋าของเหล่าจื๊อ ‘เต๋า’ จะเป็น ‘ความลึกลับแห่งความลึกลับทั้งปวง (Mystery of Mysteries) ก็ตาม แต่ก็ยังไม่ใช่ ‘จิตสากล’ และในปรัชญาของเม้งจื๊อ มนุษย์ทุกคนมี ‘ธรรมชาติแห่งความดี’ (Goodness of Human-Nature) หรือ ‘ธาตุดี’ (Good Element) ติดตัวมาแต่เดิม แต่ก็ยังไม่ใช่ ‘ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ’ (Buddha Nature) หรือ ‘ธาตุรู้’ (Enlightening Elements) ดังนั้นในการนำเสนอทฤษฎีนี้ พุทธศาสนิกายชิงจุง ได้นำความคิดเรื่อง ‘จิตสากล’ หรือ ‘ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ’ เข้าสู่กระแสความคิดของจีน”^{๘๗}

พัฒนาการในพุทธปรัชญามหายานของทุกนิกาย ล้วนแต่มีพื้นฐานมาจาก ความสามารถที่เรียกว่า ‘พุทธภาวะ’ หรือ ‘ธรรมชาติแห่งพุทธะ’ (Buddhahood / Buddha Nature / Bodhi)

^{๘๖} พระมหาคะนอง เข้าวทองกลาง, “วิถีสู่การบรรลุดุธรรมในพุทธปรัชญารินไซเซน”, วารสารพุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๔๐): ๑๑.

^{๘๗} ดร. ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, ศาสนาและปรัชญา ในจีน ทิเบต และญี่ปุ่น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๙ - ๑๖๐.

ทั้งสิ้น โดยมีความเชื่อว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนแล้วแต่มี พุทธภาวะอยู่ในตน และพุทธภาวะนี้เองที่ทำให้สรรพสัตว์มีความสามารถที่จะพัฒนาจิตและปัญญา จนบรรลุธรรมได้ “เมื่อกล่าวว่าสรรพสัตว์มีความเป็นพุทธจิต (Buddha Essence) หรือที่เรียกว่า พุทธภาวะ (Buddha Nature) อยู่ภายในหมายความว่าสรรพสัตว์มีจิตที่สามารถพัฒนาให้เป็นจิตพุทธะ (Bhuddha's minds) ได้”^{๘๘}

ท่านอู๋เน้ง (เว่ยหลาง) ได้แสดงธรรมในเรื่องนี้ไว้ดังนี้ “ท่านผู้คงแก่เรียนทั้งหลาย ปัญญาที่ทำให้สัตว์ให้รู้ถึงการตรัสรู้นั้นมีอยู่ในตัวเราทุกๆ คนแล้ว แต่เป็นเพราะมีอวิชชาความมืดบอด ที่ครอบงำใจของเราไว้ เราจึงไม่มองเห็นมันด้วยตัวเอง จนเราต้องเที่ยวเสาะแสวงคำแนะนำตักเตือนจากผู้อื่น ที่เขาได้เห็นแจ้งแล้วก่อนหน้านี้ที่เราจะรู้จักจิตเดิมแท้ของเราเอง ท่านทั้งหลายควรจะทราบเอาไว้ว่า ถ้าธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะยังถูกห่อหุ้มเกี่ยวพันอยู่เพียงใดแล้ว มันไม่มีความแตกต่างอะไรกันระหว่างผู้ที่เห็นแจ้งกับผู้ที่มีตบอด ข้อที่แตกต่างกันนั้น มันอยู่ที่คนหนึ่งได้ตรัสรู้แจ่มแจ้ง (เพราะพุทธภาวะอันเกี่ยวกับผู้นั้น ถูกเพิกถอนเครื่องห่อหุ้มได้หมดจดแล้ว) ส่วนอีกคนหนึ่ง ยังมีตบอดอยู่”

“ท่านผู้คงแก่เรียนทั้งหลาย บรรดาพวกที่สวดร้องถึงคำว่า “ปรัชญาฯ” อยู่ตลอด ทั้งวันๆ ก็ดูเหมือนว่าเขาเหล่านั้นไม่ได้ทราบเลยว่าปรัชญานั้น มันมีอยู่ในธรรมชาติเดิม ของเขาเองแล้ว ก็การที่เพียงแต่พูดกันถึงอาหาร ย่อมไม่อาจบำบัดความหิวได้ฉับใด ในกรณีของ บุคคลผู้เอยถึงปรัชญาแต่ปาก ก็ไม่อาจขจัดความมืดบอดได้ฉับนั้น เราอาจพูดกันถึงเรื่องสุญญตา (ความว่าง) เป็นเวลาตั้ง แสนกัลป์ก็ได้ แต่ว่าลำพังการพูดอย่างเดียว ไม่สามารถทำให้เรา เห็นแจ่มแจ้งในจิตเดิมแท้ได้ และในที่สุดก็ไม่ได้อะไร ตามที่ตนประสงค์เลย”^{๘๙}

ท่านพุทธทาสเมื่อครั้งที่แปลสูตรของเว่ยหลาง (Platform Sutra) เป็นภาษาไทย ท่านได้ให้ความเห็นเรื่องพุทธภาวะ ไว้ดังนี้ “ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ (Buddha Nature) หรือพุทธภาวะ (Buddhahood) ซึ่งมีประจำอยู่ที่จิตเดิมแท้ สองคำนี้เป็นคำที่อธิบายยาก ท่าน (เว่ยหลาง) จึงต้องชี้ไว้ด้วยลักษณะอาการทำนองการอนุมานว่า เมื่อใดจิตสะอาดและฉลาดและสงบถึงขนาดที่มองเป็นว่า ความจริงกับความเท็จเป็นของไม่น่ายึดถือ เท่ากัน ความตรัสรู้ กับความโง่เขลา ก็เป็นของไม่น่ายึดถือเท่ากัน เมื่อนั้น ใจนั้นชื่อว่า อยู่ในมาตรฐานที่รู้จักพุทธภาวะอันมีอยู่เองแล้วในจิตเดิมแท้ของทุกคน”^{๙๐}

^{๘๘} Paul Williams, *Mahayana Buddhism : The Doctrinal Foundations*, 2nd Edition, (New York: Routledge, 2009), p. 113.

^{๘๙} ว่อง ภู ล้ำ, *สูตรของเว่ยหลาง*, แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๔๔.

^{๙๐} เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๐๔.

แนวคิดเรื่องจิตเดิมแท้ (Essence of Mind)

“จิตเดิมแท้ (Essence of Mind) ของเรา ซึ่งเป็นเมล็ดพืช หรือแก่นของ การตรัสรู้นั้น เป็นของบริสุทธิ์ตามธรรมชาติ (Pure by Nature) และต้องอาศัยจิตเดิมแท้นี้เท่านั้น มนุษย์เราจึงเข้าถึงความเป็นพุทธะได้โดยตรงๆ”^{๙๑}

ท่านหวางยัน (ฮ่งยืม) เป็นพระสังฆปริณายกแห่งนิกายเซนองค์ที่ ๕ และเป็นอาจารย์ของท่านเฉินชิวและท่านฮู่เน้ง ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับจิตเดิมแท้ ในคราวที่ต้องการหาผู้สืบทอดตำแหน่งพระสังฆปริณายกโดยการให้ศิษย์เขียนโคลกไว้ดังนี้ “ปัญหาแห่งการเวียนเกิดไม่มีที่สิ้นสุดเป็นปัญหาเฉพาะหน้าเวลานี้ วันแล้ววันเล่าแทนที่จะพยายามปลื้มตัวเองออกมาเสียจากทะเลแห่งการเกิดตาย อันขึ้นขม ดูเหมือนว่า พวกเธอกลับหมกหมุ่นอยู่ในบุญกุศล ชนิดที่ถูกตัณหาอุปถัมภ์เสียแล้ว อย่างเดียวเท่านั้น (กล่าวคือ บุญกุศลที่เป็นเหตุให้เกิดใหม่) ถ้าจิตเดิมแท้ ของพวกเธอยังมีดมัวอยู่ในบุญกุศลทั้งหลาย ก็ยังจะไม่ใช่ประโยชน์อะไรเลย จงตั้งหน้าค้นหาปรัชญา (ปัญญา) ในใจของเธอเอง แล้วเขียนโคลก (คาถา) มาให้เราโคลกหนึ่ง ว่าด้วยเรื่องจิตเดิมแท้ ผู้ใดเข้าใจได้ถูกต้องว่า จิตเดิมแท้นั้นเป็นอย่างไร ผู้นั้นจะได้รับมอบผ้ากาสาขาวพัสดุ (อันเป็นเครื่องหมายตำแหน่ง พระสังฆปริณายก) พร้อมทั้งธรรมะ (อันเป็นคำสอนเร้นลับของนิกายธยานหรือฉาน) และฉันจะ สถาปนาลูกศิษย์ผู้นั้นให้เป็นสังฆปริณายกองค์ที่หก (แห่งนิกายนี้) จงไปโดยเร็วอย่ารีรอในการเขียนโคลก การมัวตรึงตรองเป็นสิ่งไม่จำเป็นและไม่เป็นประโยชน์อะไร ผู้ที่รู้แจ้งชัดในจิตเดิมแท้จะพูดได้ทันที ที่มีใครมาชวนพูด ด้วยเรื่องนั้น และมันจะไม่ละไปจากคลองแห่งญาณจักขุของเขา แม้ว่าเขาจะกำลัง ครอบงำขุมอยู่ในกลางสนามรบก็ตามที”

นอกจากนี้ท่านยังได้วิจารณ์ โคลกของท่านเฉินชิวเอาไว้ว่า "การที่ใครจะบรรลุ อนุตรสัมโพธิ์ได้นั้น ผู้นั้นจะต้องสามารถรู้แจ้งด้วยใจเองในธรรมชาติแท้ของตนเอง หรือที่เรียกว่า จิตเดิมแท้ อันเป็นสิ่งที่ใครสร้างขึ้นไม่ได้ หรือทำลายให้สูญหายไปก็ไม่ได้ ช่วงเวลาขณะจิตเดียว เท่านั้น ผู้นั้นสามารถเห็นแจ้งจิตเดิมแท้ได้โดยตลอดกาลทั้งปวง ต่อจากนั้นทุกๆ สิ่งก็จะเป็นอิสระ จากการถูกกักขัง กล่าวคือ จะเป็นวิมุตติหลุดพ้นไป ตถตา (คือความเป็นแต่ที่เป็นอยู่ เช่นนั้น ไม่อาจเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นได้, ซึ่งเป็นชื่อของจิตเดิมแท้ชื่อหนึ่ง) ปรากฏขึ้นเป็นครั้งเดียว หรือช่วงขณะจิตเดียว ผู้นั้นก็จะเป็นอิสระจากความหลงได้ตลอดกาล ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ว่าสถานการณ์ รอบข้างจะเป็นเช่นไร ใจของผู้นั้นก็จะยังคงอยู่ในสภาพแห่ง "ความเป็นเช่นนั้น" สถานะเช่นนี้ ที่จิตได้รู้ถึงนั่นแหละ คือตัวสัจธรรมแท้ ถ้าเจ้าสามารถเห็นสิ่งทั้งปวง โดยลักษณะการ เช่นนี้ เจ้าจะได้รู้แจ้งจิตเดิมแท้ ซึ่งเป็นการตรัสรู้อันสูงสุด"

^{๙๑} เล่มเดียวกัน, หน้า, ๑๘.

เมื่อครั้งที่ท่าน ยังยึดถืออรรถาธิบายข้อความอันลึกซึ้งในวัชรสูตรให้ท่านอยู่เนืองพิง เมื่อมาถึงข้อความว่า “คนเราควรจะใช้จิตของตน ในวิถีทางที่มันจะเป็นอิสระได้จากเครื่องข้องทั้งหลาย” ทันใดนั้น ท่านอยู่เนืองก็ได้บรรลุการตรัสรู้ธรรมโดยสมบูรณ์ (ชาโคริ) และได้เห็น แจ่มชัดว่า “ที่แท้ทุกๆ สิ่งในสากลโลกนี้ก็คือตัว จิตเดิมแท้ นั้นเองมิใช่อื่นไกล” ท่านอยู่เนืองได้กล่าวว่า “แหม! ใครจะไปคิดว่า จิตเดิมแท้ นั้น เป็นของบริสุทธิ์อย่างบริสุทธิ์แท้จริง ใครจะ ไปคิดว่า จิตเดิมแท้ นั้น เป็นอิสระไม่อยู่ภายใต้อำนาจ ความต้องเป็นอยู่ หรือภายใต้ความดับสูญ อย่างอิสระแท้จริง ใครจะ ไปคิดว่า จิตเดิมแท้ นั้น เป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์อยู่ในตัวมันเอง อย่างสมบูรณ์แท้จริง ใครจะ ไปคิดว่า จิตเดิมแท้ นั้น เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความเปลี่ยนแปลง อย่างนอกเหนือแท้จริง ใครจะ ไปคิดว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏออกมานี้ ไหลเทออกมาจากตัวจิตเดิมแท้”^{๙๒}

แนวคิดเรื่องจิตหนึ่ง (One Mind)

ท่านฮวงโป อธิบายความหมายของจิตหนึ่ง (One Mind) ไว้หลายครั้ง และในหลายมิติ เช่น “พระพุทธเจ้าทั้งปวง และสัตว์โลกทั้งสิ้น ไม่ได้เป็นอะไรเลย นอกจากเป็นเพียง จิตหนึ่ง (One mind) นอกจากจิตหนึ่ง นี้แล้ว มิได้ มีอะไรตั้งอยู่เลย จิตหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ปราศจากการตั้งต้นนี้ เป็นสิ่งที่ ไม่ได้เกิดขึ้น และไม่อาจจะถูกทำลายได้เลย มันไม่ใช่ของ มีสีเขียวหรือสีเหลือง และไม่มีทั้งรูปไม่มีทั้ง การปรากฏ มันไม่ถูกนับรวมอยู่ ในบรรดาสิ่ง ทั้งที่มีการตั้งอยู่ และไม่มีที่ตั้งอยู่ มันไม่อาจจะถูกลง ความเห็นว่า เป็นของใหม่ หรือของเก่า มันไม่ใช่ของยาว ของสั้น ของใหญ่ ของเล็ก ทั้งนี้เพราะมันอยู่เหนือขอบเขต เหนือการวัด เหนือการตั้งชื่อ เหนือการทิ้งร่องรอยไว้ และเหนือการเปรียบเทียบ ทั้งหมดทั้งสิ้น”

“จิตหนึ่ง นี้ เป็นสิ่งที่เธอเห็นว่าดำตาเธออยู่แต่ๆ แต่จงลองไปใช้เหตุผล (ว่ามัน เป็นอะไร เป็นต้น) กับมันเข้าดูซิ เธอจักหล่นลงไปสู่ความผิดพลาดทันที สิ่งนี้เป็นเหมือนกับความว่าง อันปราศจากขอบทุกๆ ด้าน ซึ่งไม่อาจหยั่ง หรือวัดได้ จิตหนึ่งนี้เท่านั้นเป็นพุทธะ ไม่มีความแตกต่างระหว่างพุทธะกับสัตว์โลกทั้งหลาย เพียงแต่ว่าสัตว์โลกทั้งหลาย ไปยึดมัน ต่อรูปธรรมต่างๆ เสีย และเพราะเหตุนี้ จึงได้แสวงหาพุทธะภาวะจากภายนอก การแสวงหา ของสัตว์เหล่านั้นนั่นเอง ทำให้เขาพลาดจาก พุทธภาวะ การทำเช่นนั้นเท่ากับการใช้สิ่งซึ่งเป็น พุทธะ ให้เที่ยวแสวงหาพุทธะ และการใช้ จิตให้เที่ยวจับฉวยจิต แม้เขาเหล่านั้นจะได้พยายาม จนสุดความสามารถ ของเขาอยู่ตั้ง กลับหนึ่งเต็มๆ เขาก็จะไม่สามารถถึงมันได้เลย เขาไม่รู้ว่า ถ้าเขาเองเพียงแต่ หยุดความคิดปรุงแต่ง และหมดความ กระวนกระวายเพราะการแสวงหาเสียเท่านั้น พุทธะก็จะปรากฏ ตรงหน้าเขา เพราะจิตนี้ก็คือพุทธะ

^{๙๒} ดูรายละเอียดใน ว่อง มู ล่ำ, *สูตรของเว่ยหลง*, แปลโดย พุทธศาสนิกชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑ – ๒๙.

นั่นเอง และพุทธะก็คือสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ทั้งปวงนั่นเอง สิ่งๆ นี้เมื่อปรากฏ อยู่ที่สามัญสูตร จะเป็นสิ่งเล็กน้อยก็หาไม่ และเมื่อปรากฏอยู่ที่ พระพุทธเจ้า ทั้งหลายจะเป็น สิ่งใหญ่หลวงก็หาไม่”^{๙๓}

ท่านพุทธทาสได้อธิบาย เรื่องจิตหนึ่งของฮวงโปไว้ได้ชัดเจน ดังนี้ “จิตหนึ่ง หมายถึงสิ่งๆ หนึ่งซึ่งมีอยู่ก่อนที่จะเกิดมีจิตตามความหมายที่เรารู้จักกัน หรือยิ่งไปกว่านั้น ก็คือ ก่อนเกิดมีสิ่งทั้งปวงนั่นเอง ก่อนเกิดมีสังสารวัฏ และนิพพานตามความรู้สึกรู้สีกทั่วไป สิ่งที่เราเรียกว่าจิตหนึ่ง ก็มีอยู่แล้ว คือ มีตั้งแต่ไม่มีใครทราบ”

“สัตว์ทั้งหลายก็เป็นสิ่ง ๆ เดียวกันกับสิ่งที่เป็นจิตหนึ่ง หรือเป็นพุทธะอยู่เองแล้ว แม้สิ่งทั้งปวง ก็เป็นสิ่งเดียวกัน แต่สัตว์ทั้งหลายถูกกิเลสห่อหุ้ม หรือปรุงแต่ง ความรู้สึกเสียเรื่อย จิตเดิมแท้หรือจิตหนึ่งนั้นเหมือนกัน เมื่อสัตว์ทั้งปวงก็เป็นพุทธะอยู่แล้ว ก็ไม่จำเป็นที่จะต้อง มีการปฏิบัติอะไรอีก นอกจากการทำให้เห็นว่าตนเป็นพุทธะอยู่แล้ว และหาความเป็นพุทธะนั้นให้พบ เหมือนคนหาของที่ติดอยู่ที่หน้าผากของตนเองแล้ว การเที่ยวหาที่อื่น หรือทำการปฏิบัติอย่างอื่น ๆ อีกมากมายนั้น เป็นความบ้าคลั่งเปล่าๆ นี่คือใจความสำคัญของคำว่า การตรัสรู้ฉบับพลัน หรือการเดินทางลัด”^{๙๔}

โครงสร้างการอธิบายธรรมของท่านฮวงโป อธิบายว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ ล้วนเป็นมายาของจิต (อ่านรายละเอียดปรัชญาปารามิตาสูต) แท้จริงแล้วทุกสิ่งทุกอย่างสัมพันธ์กันหมดเป็นอย่างหนึ่งเดียว (โดยกฎของปฏิจจสมุปบาท หรือในภาษาสันสกฤตเรียกว่าปรติยสมุตปาต) คือจิตหนึ่งนี้ เปรียบเสมือนหากเราสามารถหยุดเวลาไว้ได้ ให้ทุกอย่างหยุดเคลื่อนไหวหมด แล้วมองลงมาจากห้วงเหนืออวกาศ แม้เพียงแค่เริ่มหายใจ ทุกสิ่งทุกอย่างจะเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ไปในทางที่มันเป็นของมันเองตามความสัมพันธ์ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ก็คือตถตา ความเป็นเช่นนั้นเอง (Suchness)

เป็นที่น่าสังเกตว่าการตีความของจิตหนึ่งมีสองสถานะ (ขึ้นกับนิยาย) กล่าวคือ “จิตหนึ่งของนิยายเทียบเท่า เหมือนกับจิตหนึ่งของสำนักอวตังสกะ (หวาเหยียน) ตรงที่บ่งถึง ‘ความเป็นที่สุด’ ด้วยกันทั้งคู่ แต่นัยยะการใช้ความเป็นที่สุดนี้ไม่เท่ากัน เทียบให้เห็นว่าความเป็นที่สุดหมายถึงสิ่งทั้งหลายต่างกันแต่ก็เชื่อมโยงแฝงอยู่ในกันและกัน (inter-penetration หรือ all in one and one in all) ส่วนนิยายอวตังสกะ (หวาเหยียน) นั้น ยอมรับความเป็นที่สุดในนัยะเดียวกับเทียบเท่า แต่ขยายขอบเขตของความเป็นที่สุดนี้ให้เท่ากับความเป็นหนึ่งเดียวด้วย (all is one and one is all)”^{๙๕}

ท่านรินไซ ซึ่งเป็นศิษย์โดยตรงของท่านฮวงโป ก็ได้อธิบายเรื่องจิตหนึ่งไปในแนวทางเดียวกันคือ เป็นสิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งใดๆ และเป็นต้นกำเนิดของทุกสิ่ง “จงเข้าใจให้แจ่มแจ้งว่า ธรรมชาติ

^{๙๓} John Bolfeld, แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, คำสอนฮวงโป, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓-๔

^{๙๔} John Bolfeld, แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, คำสอนฮวงโป, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า คำชี้แจง.

^{๙๕} สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖.

ของธรรมกายและพุทธภูมิเป็นเพียงมายาภาพในจิต” “สานุศิษย์ จงรู้ไว้ว่า จิตหนึ่ง ซึ่งเล่นกับมายาภาพเหล่านี้ คือต้นกำเนิดของพุทธะทั้งหมด (all in one) จงทำความรู้จักกับจิตหนึ่ง ไม่ว่าเจ้าจะอยู่ที่ไหน เจ้าก็คือบ้านของจิตหนึ่งนี้ (one in all) ร่างกายภายนอกของเจ้าประกอบไปด้วย ธาตุทั้ง ๔ ไม่สามารถเข้าใจธรรมที่เจ้ากำลังฟังอยู่ได้ ตับ กระเพาะ ตี หรือน้ำดี ช่องว่างๆ ของเจ้า ไม่สามารถเข้าใจธรรมได้ ใครเล่าที่สามารถเข้าใจธรรม สามารถได้ยินเสียงแห่งธรรม จิตหนึ่งคือจิตเดิมแท้ซึ่งอยู่ที่นี้ ก่อนที่เจ้าจะเห็น จิตหนึ่งชัดแจ้ง และฉายแสงปราศจากรูปแบบใด ๆ ที่นั่น จิตหนึ่งคือผู้ที่สามารถเข้าใจธรรมที่เจ้าได้ยิน ถ้าเจ้าสามารถซาบซึ้ง เข้าใจธรรมนี้ได้ เจ้าก็ไม่แตกต่างจากพระพุทธเจ้าและพระสังฆปริณายก จิตหนึ่งอยู่ที่นี้ตลอดเวลา ในปัจจุบัน ซึ่งเห็นได้อย่างชัดแจ้ง”

แนวคิดเรื่องตถตา (tathatā)

ในพระไตรปิฎก ใช้เป็นคำสรุปรวมเรื่องปฏิจจสมุปบาท หรืออิทัปปัจจยตา “เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุอันนั้น คือ ความตั้งอยู่ ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ความที่มีสิ่งนี้ เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้บรรลุธาตุนั้น ครั้นรู้ บรรลุแล้ว จึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย และกล่าว ว่า ‘เธอทั้งหลายจงดูเถิด’ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารทั้งหลายจึงมี ในกระบวนการนี้ ตถตา (ความเป็นอย่างนั้น) อวิตถตา (ความไม่คลาดเคลื่อน) อนัญญุธตา (ความไม่เป็นอย่างอื่น) อิทัปปัจจยตา (ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้) ดังพรรณนามาฉะนี้แล นี้เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท”^{๙๖}

ปฏิจจสมุปบาท หรือ อิทัปปัจจยตาซึ่งเป็นกฎสูงสุดของธรรมชาติ สรุปลงเหลือ อยู่เพียงว่า ตถตา ความเป็นอย่างนั้น คือความเป็นอย่างนั้น (Suchness or Thusness) ถือเป็นศูนย์กลางแนวคิดของพระพุทธศาสนาหายาน ซึ่งหมายถึง ธรรมชาติที่แท้จริงของทุกสิ่ง ทุกอย่าง โดยทั่วไป ตถตา อธิบายได้ว่าเป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่เคลื่อนไหว และอยู่เหนือ ความแตกต่าง และแนวคิดทั้งหมด ตถตา (Suchness) หรือ ความเป็นเช่นนั้นเอง คือสิ่งที่อยู่ด้านตรงข้ามกับ “สิ่งที่เห็นได้ชัด” (What is apparent) นั่นก็คือธรรมชาติของพุทธะ^{๙๗}

ดร. ซูชูกิ เห็นว่า ตถตา และ สุญญตา คือสิ่งเดียวกัน พร้อมทั้งอ้างถึงพระสูตรไว้ดังนี้ “เมื่อเกิดการรู้แจ้งจากภายใน (intuitive) หรือประสบการณ์ในการเข้าใจความจริงตามความเป็นจริง คือ “ทั้งหมดคือหนึ่งเดียว และหนึ่งเดียวคือทั้งหมด” (all in one and one in all จากสัทธรรมปรุณทริกสูตร, all is one and one is all จากอวตังสกะสูตร) ประโยคพื้นฐานนี้ถูกสอน ในสำนักสอนพระพุทธศาสนาหลายสำนัก ในแง่ของคำศัพท์ของผู้ศึกษาทางปรัชญาสิ่งนี้คือ สุญญตา (Sūnyatā)

^{๙๖} ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๔.

^{๙๗} Lok To, *The Seeker's Glossary of Buddhism*, 2nd Edition, (Taipei: The Corporate Body of The Buddha Educational Foundation, 2541), p. 734.

คือความว่าง คือ ตถตา (ความเป็นเช่นนั้น) และ ตถตา ก็คือ สุญญตา : สุญญตา ก็คือโลกของสิ่งสัมบูรณ์ (Absolute) และ ตถตา ก็คือโลกของของศาสตร์เฉพาะ (Particulars)

ในวิมลเกียรติคุณเทศสูตรตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า “พระพุทธองค์กล่าวไว้ว่า ทุกสรรพสิ่ง ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นเช่นนั้น (tathata) และทุกสรรพสิ่งอยู่ในความเป็นเช่นนั้น ไม่เพียงแต่ คนที่ฉลาด หรือเทพดาเท่านั้น แต่พวกเราทุกคน และแน่นอนรวมถึงตัวท่านด้วย ท่านศรีอารยเมตไตรย”^{๙๘}

ในพระสนทนาของพระพุทธทาส ท่านอธิบายไว้ว่า “หัวใจของพุทธศาสนา สรุปลงอยู่ที่คำว่าเช่นนั้นเอง อย่างนี้ หรือถ้าจะดูร้อยสัจ ที่ขยายออกไปยืดยาวเป็น ปฏิจจนูปบาท ๑๑ อาการ นี่ก็จัดเรียกว่า ตถตา หรือ ตถตาตา คือความเป็นเช่นนั้นเอง คือความที่เมื่อมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้ก็เกิดขึ้นและปัจจัยต้นตอที่สุด คือ อวิชชา หรือทำให้เกิดความรู้สึกลักษณะอย่างนั้นอย่างนี้ ตามอำนาจ ของอวิชชา มีความรู้สึกว่าตัวกูหรือของกู เป็นสิ่งสุดท้าย

“ปฏิจจนูปบาททั้งสาย คือความเป็นเช่นนั้นเอง แม้แต่ผลสุดท้ายของมันคือตัวกู มันก็เป็นเช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง ตามกฎของอิทัปปัจจยตา และเรียกว่าไม่มีอะไรที่ไม่ใช่เป็นเช่นนั้นเอง เราไปบัญญัติมันให้เป็นอย่างนั้นให้เป็นอย่างนี้ จนมันขึ้นอยู่กับเวลาหรือการกำหนดด้วยเวลา หรือการกำหนดด้วยพื้นที่ ทั้งทางฝ่ายร่างกายและฝ่ายจิตใจ ปัญหามันก็เกิดขึ้น ถ้าจะดูต่อไป ถึงลักษณะสำคัญของสังขารทั้งปวง ซึ่งแสดงไว้ในฐานะเป็นหัวใจธรรมะว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ลักษณะอนิจจัง ก็คือความเป็นเช่นนั้นเองของสังขาร ลักษณะทุกขัง ก็คือความเป็นเช่นนั้นเอง ของสังขาร ลักษณะอนัตตา ก็คือความเป็นเช่นนั้นเองของสังขาร”^{๙๙}

ตถตาในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา อธิบายว่าสังขารทั้งปวง ได้แก่ ชันธ์ ๕ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) และวัตถุสิ่งของที่ไม่มีวิญญาณครอง เป็น “ตถตา” ความเป็นเช่นนั้นเอง คือลักษณะที่ไม่มีใครเข้าไปเปลี่ยนแปลงกฎธรรมชาตินี้ได้ แต่สิ่งที่อยู่ใต้กฎอันได้แก่ สังขารทั้งปวง ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกฎไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) คือ เกิดในเบื้องต้น แปรปรวนในท่ามกลาง และดับไปในที่สุด ในคำไวพจน์ อวิตถตา คือไม่คลาดเคลื่อน หรือ ไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น เป็นอนัญญตตา คือไม่เป็นอย่างอื่นหรือไม่เป็นไปโดยประการอื่น เป็นอิทัปปัจจยตา คือ

^{๙๘} Daisetz T. Suzuki, *Zen and Japanese Culture*, (New York: Princeton University Press, 2513), p. 35-36, 413

^{๙๙} พุทธทาสภิกขุ, *การมีอายุครบรอบปี...เป็นเช่นนั้นเอง*, ธรรมะเล่มน้อย เล่มที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: สอนโมกข์กรุงเทพ, ๒๕๕๓), หน้า ๔-๖.

สังขารทั้งปวงเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นอย่างลอยๆ ไม่มีผู้บันดาล ให้เกิดขึ้น มันเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันอย่างนั้น^{๑๐๐}

สามารถสรุปได้ว่า ตามทัศนของเซนนั้น “สรรพสัตว์ในจักรวาลนี้มีพุทธภาวะ (Buddhahood) หรือศักยภาพที่จะรู้แจ้ง ซึ่งเป็นภาวะที่สะอาด สว่าง สงบ อยู่ในตัวแล้ว ภาวะดังกล่าว อาจเรียกชื่อแตกต่างกันออกไปบ้าง เช่นที่อาจารย์บางท่านเรียกว่า จิตหนึ่ง (One Mind) แต่บางท่านก็เรียกว่าจิตเดิมแท้ (Essence of Mind) แต่ไม่ว่าจะเรียกชื่ออย่างไรก็ตาม สิ่งนั้นก็ยังคงเป็นภาวะที่ไม่อาจเอาชื่อ หรือสัญลักษณ์ทางภาษาใดๆ ไปนิยามได้ เพราะเป็นภาวะที่อยู่เกินเลยขอบเขตของภาษา และไม่ใช้สิ่งที่จะเอาการใช้เหตุผล (Reasoning) ไปทำความเข้าใจได้”^{๑๐๑}

“คุณอาจารย์เซน จะเน้นย้ำอยู่เสมอให้เราเห็นว่า ธรรมชาติแห่งพุทธะ (จิตเดิมแท้ หรือจิตหนึ่ง พุทธจิต หรือตถตา) ไม่ได้เป็นทั้งฝ่ายชั่ว หรือฝ่ายดี จิตที่บริสุทธิ์หาพบได้ในจิตที่ไม่บริสุทธิ์ของเรานั้นเอง กรรมดีและกรรมชั่วเป็นเพียงผลของความคิดดีและคิดชั่วตามลำดับ เมื่อเราเอาตัวเองเข้าไปพัวพันกับอารมณ์ภายนอก จิตเดิมแท้ของเราก็ถูกบดบังด้วยความรู้สึที่ติดในรสของอารมณ์นั้น ซึ่งจะปิดกั้นความรู้แจ้งแห่งตลอด ความดีก็เป็นเช่นเดียวกับความชั่ว สิ่งนี้ย่อมเป็นเพียงหนทางที่เรียกกันว่า ‘ภาวะที่แท้แห่งจิต’ เท่านั้น โดยแท้จริงแล้วย่อมไม่อาจเรียกเป็นชื่อใดๆ ได้ ‘ธรรมชาติอันไม่เป็นของคู่’ นี้ ก็คือธรรมชาติแท้ หลักคำสอนทั้งหลายอาศัยมูลฐานมาจากตรงนี้ แต่มีได้มุ่งหมายเฉพาะแต่จะให้ลูกศิษย์ถอน คติทวินิยมเสียเพียงอย่างเดียว (ผิด หรือถูกนั้น เป็นคตินิยม คือเป็นมายา) ซ้ำยังต้องการให้ลูกศิษย์รู้จักการพูดที่ไม่ผิดทางตรรกะอีกด้วย”^{๑๐๒}

การที่สรรพสัตว์ที่มีความคิดคำนึง (Sentient Beings) มีพุทธภาวะ (จิตเดิมแท้ หรือจิตหนึ่ง พุทธจิต หรือ โพธิ) อยู่ในตัวนั้น ทำให้มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองให้ถึงเป้าหมายสูงสุด ของพระพุทธศาสนานิกายเซน ก็คือ การตระหนักรู้บรรลुरुธรรม มองเห็นความว่าง (สุญญตา) หรือความเป็นเช่นนั้นเอง (ตถตา) ซึ่งก็คือการเข้าสู่ ชาโตริ นั่นเอง

บทสรุปกำเนิดและแนวคิดของนิกายเซน พระพุทธศาสนาหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ส่วนใหญ่ก็มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา ๕ นิกายหลัก อันได้แก่ นิกายโจโด (Jodo/สุขาวดี) นิกายชิน

^{๑๐๐} พระสมเกียรติ ปริณญาโณ (เพชรอริยวงศ์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตถตา ในพระคัมภีร์ของพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า (๒).

^{๑๐๑} พระมหาคะนอง เขาวทองหลาง, “วิถีสู่การบรรลुरुธรรมในพุทธปรัชญารินไซเซน”, *วารสารพุทธศาสนศึกษา*, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๔๐): ๘.

^{๑๐๒} John Bolfeld, *คำสอนฮวงโป*, แปลโดย พุทธศาสนิกชน, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๗๓.

(Shin หรือ Jodo Shinสุขาวดีใหม่) นิกายชินงอน (Shingon/มนตรยาน) นิกายนิชิเรน (Nichiren/สัทธรรมปุณฑริก) และนิกายเซน (Zen)

นิกายเซน (Zen) มาจากพุทธศาสนานิกายฉาน (Chan) ของจีน รากศัพท์ของคำว่า “เซน” หรือ “ฉาน” มาจากคำว่า “ธยานะ” ในภาษาสันสกฤตซึ่งแปลว่า “สมาธิภาวนา” (Meditation) พระพุทธศาสนานิกายเซนเจริญเติบโตในประเทศจีนนับแต่พระโพธิธรรมเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนา และถ่ายทอดผ่านศิษย์ แนวการสอนไม่เน้นที่ปริยัติหรือคัมภีร์ แต่เน้นที่ประสบการณ์ตรงทางศาสนาหรือที่เรียกว่า “ซาโตริ” พระพุทธศาสนานิกายเซนยังเชื่อว่า พุทธภาวะอันเป็นภาวะอันบริสุทธิ์มาแต่ดั้งเดิม แต่ถูกอวิชชากำบังทำให้หลงผิดเข้าใจว่าตนนั้น เกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งเป็นความหลงผิด และต้องกำจัดอวิชชานี้ออกไปด้วยวิธีการทำ ซาเซน (Zazen) เพื่อทำฌานให้เกิดปัญญากับฌานจะแยกกันมิได้ ฌานที่ไร้ปัญญา ก็มีไฉฌานชนิดโลกุตระ ลักษณะที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนานิกายเซน คือ สมาธิภาวนา (Meditation) หรือ ที่เรียกกันว่า “ซาเซน” (Zazen) พระพุทธศาสนานิกายเซนได้สืบทอดประสบการณ์ ของการตรัสรู้ ด้วยการปฏิบัติสมาธิภาวนา จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และเชื่อกันว่าประสบการณ์ ของการ ตรัสรู้นี้ ได้รับการถ่ายทอดลงมาตามลำดับโดยไม่ขาดสาย นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าศากยมนี (Sakyamuni) เรื่อยมาจนถึงอาจารย์เซนในปัจจุบัน ในมุมมองของเซน ที่เป็นนิกายหนึ่งในพระพุทธศาสนา จึงมีเป้าหมายสูงสุดเหมือนกันคือ การออกจากกองทุกข์ ด้วยการตระหนักรู้ความจริง ตามความเป็นจริง จนสามารถเปลี่ยนทัศนคติ และท่าทีในการดำเนินชีวิต ที่เซนเรียกว่า ซาโตริ (Satori) โดยยึดอริยสัจ ๔ ไตรลักษณ์ และปัจจุสมุพบาทเป็นแกนหลักในการอธิบายธรรม โดยมี ศีล สมาธิ ปัญญา ความหลุดพ้น (วิมุตติ) และวิมุตติญาณทัสสนะเป็นแนวปฏิบัติคัมภีร์

การดื่มชาเพื่อ อายุยืนยาว (On Drinking Tea and Prolonging One's Life) พิธีชงชาได้ถูกออกแบบมาเพื่อดึงความสนใจให้อยู่กับปัจจุบันขณะ เพราะเชื่อว่าความจริงแท้จะปรากฏในเพียงขณะเดียวเท่านั้น พิธีชงชาถือได้เป็นจุดเริ่มต้นในการแทรกซึม เซน ให้เข้าไปอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนโดยทั่วไป จนเกิดเป็นวัฒนธรรมอื่นๆ ขึ้นอีกมากมาย เช่น การจัดสวน การจัดดอกไม้ การยิงธนู การต่อสู้ (ชามูโร) แท้ที่จริงกระบวนการทั้งหมดนี้เพื่อให้ชีวิตคนคนหนึ่ง ได้มีสติสัมผัสกับปัจจุบันขณะเท่านั้นเอง

๒.๒ ประวัติและวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่น

พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่น ตามประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยโบราณ ชื่อ นิฮอนโชกิ บันทึกไว้ว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ประเทศญี่ปุ่น ในวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๑๐๕๕ อันเป็นปีที่ ๑๓ ในรัชสมัยของพระเจ้าจักรพรรดิ กิมเมอิ ซึ่งเป็นจักรพรรดิ (มิกาโด) พระองค์ที่ ๒๙ ของญี่ปุ่นนี้เป็นบันทึกของราชการแต่ตามข้อเท็จจริงพระพุทธศาสนา คงจะได้มาถึงญี่ปุ่นก่อนหน้านั้นแล้ว

ตามบันทึกของราชการ เล่าว่า กษัตริย์เซเมโอแห่งแคว้นกูดาราได้ทรงส่งราชทูตชื่อนูริชิชิ เกอิมายราชสำนักญี่ปุ่น ทรงมอบให้ราชทูตนำพระพุทธรูปทองเหลืองหุ้มทองคำ ๑ องค์ ราชธำมรงค์พระสูตรต่างๆ พร้อมด้วยพระราชนิพนธ์นั้น พระเจ้าเซเมโอ ทรงพรรณนาคุณแห่งพระสัทธรรม แสดงอานิสงค์แห่งการบูชาพระพุทธรูป แดลงความเป็นมาแห่งพระพุทธศาสนานับแต่เผยแพร่ออกจากชมพูทวีปเข้าสู่ประเทศจีนไปถึงเกาหลี และประกาศพระราชประสงค์ว่า ได้ทรงส่งราชทูตมาครั้งนี้ เพื่อเผยแพร่มะเร็งพระสัทธรรมให้ปรากฏกว้างไกลออกไป สมตามพุทธทำนายว่า พระธรรมวินัยจักแพร่หลายมาทางทิศตะวันออก เหตุการณ์ครั้งนี้ นับเป็นการนำพระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่นเป็นครั้งแรกในทางราชการ

นิฮอนโชกิเล่าต่อไปว่า พระจักรพรรดิ กิมเมอิ ทรงพอพระทัยอย่างยิ่งถึงกับตรัสว่า “เรา ยังไม่เคยได้สดับคำสอนอันวิเศษอัศจรรย์อย่างนี้มาก่อนเลย เราไม่เคยได้เห็นสิ่งใดมีความงดงาม ผ่องใส น่าอัศจรรย์ เหมือนดังพระพักตร์ของพระพุทธรูปนี้

จากนั้น พระองค์ได้ตรัสขอความเห็นจากบรรดาข้าราชการสำนักท่าน โซคา-โน-อินา-เม สมุหนายก กราบทูลถวายความเห็น ว่า พระพุทธศาสนาจะต้องเจริญรุ่งเรืองด้วยดี ในประเทศญี่ปุ่น เช่นเดียวกับที่เคยเป็นมาแล้วในประเทศอื่นๆ แต่ท่านโมโนโนเบ-โน-โอโกชิ สมุหกลาโหม และท่านนา กาโตมิ-โน-กามาโก เสนาบดีฝ่ายศาสนพิธีในลัทธิชินโต ได้แสดงความเห็นคัดค้านอย่างรุนแรงว่า พระจักรพรรดิญี่ปุ่นได้ทรงบูชาเทพเจ้าประจำชาติมาแต่บรรพกาล หากมีสิ่งผิดแปลกเข้ามาในบ้านเมือง ก็จักก่อความพิโรธแก่เทพเจ้าประจำชาติ ที่ทรงพิทักษ์รักษาบ้านเมือง

เมื่อเกิดมีความเห็นขัดแย้งกันเช่นนี้ พระจักรพรรดิจึงได้ทรงตัดสินว่า ให้ทั้งสองศาสนา คงอยู่ร่วมกัน และได้พระราชทานพระพุทธรูปซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดความบาดหมาง ระหว่างตระกูลทั้งสองสืบมาเป็นเวลาเกือบ ๔๐ ปี

เมื่อพระเจ้าโยเมอิ สวรรคตแล้ว ตระกูลโวกา ได้อัญเชิญพระเจ้าซุนขึ้นครองราชย์ แต่พระองค์ครองราชย์ได้เพียง ๕ ปี ก็ถูกปลงพระชนม์เสีย เมื่อ พ.ศ. ๑๑๓๕

ครั้งนั้นเป็นยามวิกฤติ ขุนนางจึงได้อัญเชิญพระนางซุยโก มเหสีของพระเจ้าบิตทสุ และพระกนิษฐภคินีของพระเจ้าโยเมอิ ขึ้นครองราชย์เป็นมิกาโดพระองค์ที่ ๓๓ นับเป็นพระจักรพรรดินีพระองค์แรกในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น

พระจักรพรรดิซุยกุ ได้ทรงสถาปนาเจ้าชายโชโตกุ โอรสของพระเจ้าโยเมอิ พระชนมายุ ๑๙ พรรษา เป็นมกุฎราชกุมาร และเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน มีสิทธิขาดในการว่าราชการทั้งปวง และเจ้าชายพระองค์นี้เอง ที่ได้ทรงวางรากฐานการปกครองของประเทศญี่ปุ่น สร้างสรรค์วัฒนธรรม และเชิดชูพระพุทธศาสนา ทำประเทศญี่ปุ่นให้เจริญก้าวหน้าอย่างพิเศษ ตลอดระยะเวลาที่ทรงบริหารราชการแผ่นดินอยู่ ๓๐ ปี เจ้าชายได้ทรงตั้งโรงเรียน ประกาศธรรมนูญปกครองอาณาจักร ทรงส่งราชทูตและนักศึกษาไปศึกษาวิชาการจากประเทศจีน ทรงเร่งรัดการอุตสาหกรรมส่งเสริมการขนส่ง และการสื่อสาร การคุ้มครองสัตว์และโปรดให้รวบรวมประวัติศาสตร์ประเทศญี่ปุ่นขึ้นไว้

ในวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๑๑๓๗ พระองค์ได้ประกาศพระจักรพรรดิราชโองการเชิดชูพระไตรรัตน์ คราวนี้พระพุทธศาสนาที่ประดิษฐานมั่นคงในญี่ปุ่น ความขัดแย้งระหว่างตระกูล โมโนโนเบได้ยุติลง ประชาชนญี่ปุ่นรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในฐานะพุทธศาสนิกชนข้าราชการทหาร และพลเรือนทั้งปวง ต่างแข่งขันกันสร้างวัดพุทธศาสนา เพื่อแสดงกตัญญูตเวทีตาธรรมแด่พระจักรพรรดิและบรรพบุรุษ และได้สร้างสำนักปฏิบัติธรรมขึ้นเป็นอันมาก

เมื่อพระพุทธศาสนาผ่านสมัยราชวงศ์ถัง นิิกายเซนค่อยๆ ชบเซาลง จนกระทั่งถึงยุคราชวงศ์ซ่งก็มีพระภิกษุญี่ปุ่นสองรูปเดินทางไปศึกษาเซนในจีน ท่านแรกชื่อเออิไซ (Eisai) ท่านที่สองชื่อโดเงน (Dogen) สองท่านนี้เดิมเป็นพระในนิกายเทนได ท่านเออิไซเดินทางไปก่อน ส่วนท่านโดเงนตามไปที่หลัง ท่านเออิไซเลือกศึกษาเซนในนิกายหลินฉี เมื่อกลับมาญี่ปุ่นท่านได้สถาปนานิกายหลินฉีในประเทศญี่ปุ่น นิกายนี้เรียกตามสำเนียงญี่ปุ่นว่า นิกายรินไซ ส่วนท่านโดเงนเลือกศึกษาในนิกายเส้าตง เมื่อกลับมาญี่ปุ่นท่านได้สถาปนานิกายเส้าตงนี้ขึ้นในประเทศญี่ปุ่น นิกายนี้เรียกตามสำเนียงญี่ปุ่นว่านิกายโชโตสองท่านนี้จึงถือว่าเป็นผู้นำเซนเข้าไปเจริญเติบโตในญี่ปุ่นเป็นคนแรกและช่วงเวลาที่สองท่านนี้เดินทางไปจีนก็เหมาะสมพอดี ด้วยเวลานั้นเป็นช่วงที่นิกายเซนเริ่มชบเซา หากไม่มีสองท่านนี้ พระพุทธศาสนานิกายเซนอาจไม่สืบทอดมาถึงปัจจุบันอย่างที่เห็นนี้ก็ได้^{๑๐๓}

ความรู้เรื่องของพระพุทธศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่น

พระพุทธศาสนานิกายเซน เกิดขึ้นจากความคิดที่จะฟื้นฟูพระพุทธศาสนาปรับปรุงความประพฤติปฏิบัติให้กลับคืนสู่สภาพเดิมอย่างในสมัยพุทธกาล มุ่งปลูกพุทธภาวะอันมีอยู่แล้วในบุคคลทุกคนให้ฟื้นขึ้น ในบรรดาท่านที่พากเพียรเพื่อการนี้สามารถแบ่งได้เป็น ๒ พวก คือ

๑. พวกหนึ่งมุ่งต่อต้านศิลปะแบบมหายาน แห่งภูเขาสือเออิที่ตนเห็นว่าได้เสื่อมโทรมลงแล้ว
๒. พวกหนึ่งหาวิธีปรับปรุงชีวิตพระสงฆ์ ให้เป็นของศักดิ์สิทธิ์น่าเคารพขึ้น ด้วยข้อปฏิบัติ และคำสอนของพระพุทธศาสนานิกายฉานหรือเซน ที่นำมาจากประเทศจีนท่านเหล่านี้บางท่านก็มี

^{๑๐๓} สมภาร พรหมทา, **พุทธศาสนานิกายหลัก**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘๕.

ความเชื่อในคำสอนเรื่องแดนสุขาวิดี บางท่านเป็นผู้ต่อต้านนิกายโจโดอย่างรุนแรง ในที่นี้จะกล่าวเพียง ๒ ท่าน คือ

๑. ท่านโยไซ (พ.ศ.๑๖๘๔-๑๗๕๘) ได้ศึกษานิกายเทนไดและมิกเกียวที่ภูเขาสึเออิ และได้เดินทางไปประเทศจีน นำเอานิกาย รินไซเซน มาเผยแพร่ ท่านได้สอนเซนไปพร้อม ๆ มิกเกียวและเทนไดด้วย ท่านได้สร้างวัดนิกายที่เกาะกิวจิว ที่คามากุระและที่เกียวโต วัดที่เกียวโต ชื่อ เกนนินจิ ได้เป็นศูนย์กลางของนิกายรินไซเซนสาขาเกนนินจิสืบมา

๒. ท่านโดเกน (โดเกน) (พ.ศ. ๑๗๔๓-๑๗๙๖) ได้ศึกษา ณ ภูเขาสึเออิเช่นกัน ค้นเคยกับท่านโยไซ และต่อมาได้เดินทางไปประเทศจีนศึกษานิกายเซนกลับมาอยู่ที่วัดเกนนินจิ และตอนท้ายได้ตั้งวัด เออิเออิจิ ซึ่งปัจจุบันเป็นศูนย์กลางของนิกายโซโตเซน^{๑๐๔}

นิกายเซนได้เจริญแพร่หลาย มีปราชญ์สั่งสอนมากต่อมาก บางท่านได้รับสถาปนาจากพระจักรพรรดิเป็นโกกุชิ ซึ่งแปลว่า พระอาจารย์แห่งแว่นแคว้น หลายท่านได้ไปศึกษาในประเทศจีน และพระสงฆ์จีนที่เดินทางเข้ามาช่วยสั่งสอนก็มีตำแหน่งเกียรติยศที่พระจักรพรรดิพระราชทานแก่พระนิกายเซน เรียกว่า “เซนจิ” เกิดขึ้น ปราชญ์ในนิกายเซนเหล่านี้ได้นำเอาศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ของจีนเข้ามาในญี่ปุ่นหลายอย่างเช่น วรรณคดีจีน การคัดลายมืออย่างจีน การจัดดอกไม้ พิธีน้ำชาการวาดภาพด้วยหมึกดำ เป็นต้น ซึ่งได้แพร่หลายไปพร้อมๆ กับนิกายเซน

นิกายเซนเคารพบูชาพระศากยมุนีพุทธเจ้าพร้อมทั้งปราชญ์ผู้ตั้งและผู้เป็นอาจารย์ต่อๆ มาในสายแห่งนิกายของตน มีคำสอนว่า ทุกคนและทุกสิ่งมีธาตุแห่งพุทธะ หรือพุทธภาวะแฝงอยู่ในตนแล้ว การที่จะบรรลุถึงโพธิจึงต้องอาศัยการเกิดญาณบรรลุแจ่มแจ้งฉับพลันขึ้นในตนเอง ด้วยวิธีการอย่างใดก็ได้ สุดแต่อาจารย์จะใช้ตามที่เห็นเหมาะเป็นการถ่ายทอดโพธิโดยตรงไม่ต้องอาศัยคัมภีร์ในระบบการศึกษาอบรมสอนให้ปฏิบัติเข้มงวดในด้านระเบียบวินัยทางการและการฝึกอบรมจิตใจด้วยฌาน หรือ ฌยาน อันเป็นที่มาแห่งชื่อนิกายนี้ เพราะเหตุที่สอนให้ดำรงชีพอย่างง่ายๆ แต่เป็นผู้เพ่งพินิจและฝึกอบรมทั้งกายและจิตให้มีระเบียบวินัยเช่นนี้ นิกายเซนจึงแพร่หลาย และเป็นข้อปฏิบัติที่นิยมในหมู่ชนชั้นสูงตลอดถึงพระเจ้าจักรพรรดิ โดยเฉพาะในหมู่่นักรบหรือพวกซามูไร นั้นนับถือเป็นพิเศษ และคำสอนกับข้อปฏิบัติในนิกายนี้ก็ได้เป็นที่มาอย่างสำคัญของลัทธิบูชิโด รวมทั้งยูโด และเกนโด การจัดสวนญี่ปุ่น และละครที่เรียกว่า “โน” เป็นต้น^{๑๐๕}

ตามตำนานของชาวญี่ปุ่น มีการนำพระพุทธรูปเข้าไปในประเทศญี่ปุ่นเป็นครั้งแรก เต็มโตขึ้นในประเทศญี่ปุ่น และได้ลงรากฐานอย่างมั่นคงในสมัยที่เจ้าชายโชโตกุ ไทชิ (พ.ศ. ๑๑๑๕ - ๑๑๖๕)

^{๑๐๔} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๘๑.

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน.

เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่อมาในกลางคริสต์วรรษที่ ๑๒ ความรุ่งเรืองของพุทธศาสนานิกายเซนในประเทศจีนได้แผ่ขยายมาถึงญี่ปุ่น ทำให้พระพุทธศาสนาในญี่ปุ่นเจริญอย่างสูงสุด และมีอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรมของญี่ปุ่นในเวลาต่อมา ญี่ปุ่นได้รักษาแบบฉบับของเซนสืบทอดไว้ให้แก่โลกปัจจุบัน

สมัยคามาคุระ (พ.ศ. ๑๗๓๕-๑๘๗๔) นับเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองอันสูงสุดของพุทธศาสนานิกายเซน ในประเทศญี่ปุ่น นับตั้งแต่ท่านเอไซ นารินไซเซน (ลิน-ชิ) จากจีนมาเผยแพร่ในญี่ปุ่น และต่อมาท่านโดเกนได้นำโซโตเซน (เช่า-ทง) จากจีนมาสู่ญี่ปุ่นที่สำคัญเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่คำสอนของเซนในยุคนี้ก็ยังจำกัดอยู่ในหมู่ของพวกขุนนาง และชนชั้นนักรบเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาภายหลังมีการประกาศกฤษฎีกาสั่งสร้างวัดเซนทั่วประเทศในปี พ.ศ. ๑๘๘๑ นิกายเซนจึงแพร่หลายไปสู่ประชาชนญี่ปุ่นในทุกระดับ

สาขาที่สำคัญของพระพุทธศาสนานิกายเซนในประเทศญี่ปุ่น

๑) นิกายรินไซเซน

ท่านเอไซ (พ.ศ. ๑๖๘๔-๑๗๕๘)

เอไซได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนานิกายเซนในประเทศญี่ปุ่นอย่างแท้จริง ท่านออกบวชตั้งแต่อายุยังน้อย และฝึกฝนปฏิบัติอยู่ที่สำนักเทนไดบนภูเขาฮิเอะ ในปี พ.ศ. ๑๗๑๑ ท่านได้เดินทางไปยังประเทศจีนเพื่อเยี่ยมศูนย์พุทธศาสนาต่างๆ ในนิกายของตน แต่ขณะนั้นความสนใจของท่านมาอยู่ที่เซนจนเกือบหมดสิ้น ท่านรู้สึกประทับใจอย่างลึกซึ้งต่อจิตใจแบบเซน และค่อยๆ เกิดความเชื่อมั่นว่าพระพุทธศาสนาแบบเซนซึ่งรุ่งเรืองอยู่ในจีนขณะนั้น จะสามารถปลูกให้พุทธศาสนาในญี่ปุ่นต้นตอขึ้นได้

ในปี พ.ศ. ๑๗๓๐ ท่านเอไซเดินทางไปประเทศจีนเป็นครั้งที่สอง และครั้งนี้ท่านตั้งใจจะเดินทางต่อไปให้ถึงอินเดียอันเป็นแหล่งกำเนิดของพุทธศาสนา แต่เนื่องจากดินฟ้าอากาศไม่อำนวยและมีข้อขัดข้องบางประการจากเจ้าหน้าที่ของจีน ท่านจึงล้มเลิกแผนการที่จะไปอินเดีย และทุ่มเทความพยายามทั้งหมดให้กับเซนในประเทศจีน ภายหลังท่านได้บรรลุธรรม และได้รับตราแห่งการตรัสรู้ในสายของอาจารย์ฮวง หลักแห่งสาขาลินซี ในฐานะทายาทอันแท้จริงแห่งธรรม ท่านได้เดินทางกลับประเทศญี่ปุ่น เพื่อทำหน้าที่อันสำคัญต่อไปเมื่อกลับญี่ปุ่นท่านก็ได้สร้างวัดในไซเซนขึ้นเป็นวัดแรกในญี่ปุ่น^{๑๐๖} ชื่อ วัดโชฟูกุจิ เมืองฮาคาตะ เกาะกิวชิว ปี พ.ศ. ๑๗๓๔ ครั้งแรกเมื่อท่านนำนิกายเซนไปเผยแพร่ในญี่ปุ่นได้รับการคัดค้านจากพระในญี่ปุ่น แต่ก็ได้รับความคุ้มครองและการช่วยจาก โชกุน มินาโมโตะ โยริอิ ในปี พ.ศ. ๑๗๔๕ และได้สร้างวัดเคนนินจิ ขึ้นในเมืองเกียวโตและนิมนต์ท่านเอไซเป็นเจ้าอาวาส ท่านเอไซพยายามอย่างเต็มที่เพื่อเผยแพร่เซน และได้เขียนหนังสือเล่มหนึ่ง ชื่อ “ความแพร่หลายของเซนเพื่อการคุ้มครองประเทศ” ในเรื่องหนทางในการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความจริงแท้ของ

^{๑๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓.

เช่นนั้นก็ยังมีความยากและซับซ้อนในการทำความเข้าใจเป็นอย่างมาก โดยสาขาลิน-ซี ในเรื่องการบรรลุธรรมคือ จะอ้างถึงการรู้แจ้งอย่างฉับพลัน (Sudden enlightenment) ดังที่พระมหากัสสปะได้รับคำสอนจากพระพุทธเจ้า โดยถือว่าการตรัสรู้จะเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน โดยมีวิธีการหลักอยู่ที่การใช้ปริศนาธรรม (Koan) ต่างๆ ที่มีลักษณะที่ขัดแย้งในตัวเองและยากจะเข้าใจได้ในการขบคิด ความงุนงงสงสัยให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในจิต จนอึดตัว และเปิดออกสู่ความรู้แจ้งโดยฉับพลันในที่สุด

เพราะปริศนาธรรมถือว่าเป็นกุญแจสำคัญ ในการชี้นำบุคคลสู่การบรรลุความจริงแท้สูงสุด เพราะปริศนาธรรมเท่านั้นมีความลึกลับ ซับซ้อน ลุ่มลึก ยากต่อการทำความเข้าใจมีลักษณะแสดงออกค่อนข้างลักษณะเป็นปฏิทรรศน์ (Paradox) ในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็น ทางภาษาเหตุผล หรือสามัญสำนึก ทั่วๆ ไป จนดูเหมือนว่าเราจะไม่สามารถทำความเข้าใจเกี่ยวกับ ปริศนาธรรมได้เลย เช่น “อะไร คือ เสียงของมือข้างเดียว” “จงแสดงใบหน้าที่แท้จริงของท่านก่อนท่านเกิด” “จงตามหาวงกลมกลับหัว” เป็นต้น ดังนั้นถ้าหากเราทั้งหมดหาหนทางในการทำความเข้าใจปริศนาธรรมเหล่านั้นได้แม้เพียงเล็กน้อยย่อมจะเกิดประโยชน์อย่างมาก

ท่านเอไซได้นำพุทธศาสนาแบบเซนเข้าไปเผยแพร่ในเมืองคามาคูระ และได้เป็นเจ้าอาวาสของวัดแห่งรินไซเซนวัดที่สามชื่อจูฟูกิจิ นามของท่านเอไซนี้เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมญี่ปุ่นในเรื่องการชงชา ท่านได้นำเมล็ดพันธุ์ชาอย่างดีจากจีนมาปลูกภายในบริเวณวัดและเขียนหนังสือเกี่ยวกับเรื่องชา ท่านจึงได้รับยกย่องอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นบิดาแห่งวัฒนธรรมน้ำชาของญี่ปุ่น^{๑๐๗}

นิกายในไซเซน จะอ้างถึงการรู้แจ้งอย่างฉับพลัน (Sudden School) ซึ่งพระมหากัสสปะได้รับคำสอนจากพระพุทธเจ้า นิกายนี้ถือว่าการตรัสรู้เกิดขึ้นอย่างฉับพลันเสมอและไม่สามารถเข้าถึงด้วยการฝึกฝนหรือสั่งสมตามลำดับ มีวัดนิกายรินไซในญี่ปุ่นอยู่ประมาณ ๖,๐๐๐ วัด ตำรารินไซครอบคลุมเนื้อหาที่กว้างขวางของตำราจีนและแปลมาจากภาษาสันสกฤต รินไซเซนในประเทศจีนเรียกว่า นิกายหลินจี ซึ่งสำนักนี้ใช้โกอัน

การรู้แจ้งของรินไซ การรู้แจ้งรินไซมีดังนี้ เมื่อท่านได้มาอยู่สำนักของอาจารย์โอซากุ ท่านได้เข้าไป หาโอบากุเป็นการส่วนตัวและถามว่าอะไรคือแก่นแท้แห่งความจริงในคำสอนของพระพุทธเจ้า โอบากุไม่ตอบกลับตีท่านถึง ๒๐ ที ต่อมาพอท่านคิดจะลาออก โอบากุจึงใช้ให้ท่านไปหาอาจารย์อีกคนหนึ่งคือ ไตง เมื่อพบกับไตง (ตายี่) ไตงกล่าวว่าท่านได้รับตอบที่ถูกต้องแล้วสำหรับการรู้แจ้งของท่าน

^{๑๐๗} Heinich Dumoulin. *History of Zen Buddhism S.J., A history of Zen Buddhism*, translate from the German by Paul peachey, (Bosston, Beacon, Press, Random House, Inc 1969), p. 140-141. อ้างใน ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, หน้า ๑๓๒.

และคำตอบด้วยการจับคอริไนเซเย่า อย่างรุนแรง และปรามริไนเซด้วยถ้อยคำห้วนๆ คราวนี้ริไนเซจึง
โต้ตอบด้วยการชกโดงูเข้าที่ซี่โครง เหตุการณ์นี้แหละที่ทำให้ริไนเซเกิดความรู้แจ้งขึ้นในทันทีทันใด

จากนั้นในไซได้กลับมาหาโอบากุและเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้น แต่โอบากุกลับข่มขวัญริไนเซ
หนักขึ้นด้วยการตบหน้าริไนเซไปหนึ่งผาด จากนั้นแผดเสียงตวาดดังสนั่น ซึ่งเป็นถ้อยคำที่ไร้
ความหมายที่เรียกว่า “คัทซุ”

การปฏิบัติเช่นนี้มีจุดหมาย เพื่อหยุดความคิดเพื่อฝึกฝนฟุ้งซ่านของการเปรียบเทียบ (ที่พวก
เวทาคะเรียกว่า การให้เหตุผลลงความเห็น, อธิบาย) และโต้ตอบเขากลับด้วยถ้อยคำที่ตรงกับ
ประสบการณ์ตรง ซึ่งจะมีผลที่เดียวถ้าอาจารย์สามารถดำเนินการสอนของเขาต่อศิษย์ได้ในขณะเวลา
ที่ถูกต้อง อาจารย์อื่น แทบทั้งหมดชอบที่จะใช้วิธีการนี้จากธรรมชาติแห่งการสอนนี้อาจเปรียบเทียบ
ได้กับการสอนของแม่ต่อลูกน้อยในกรณีปัจจุบันเช่นเด็กได้ดั่งขาแมงมุมและเฝ้าดูผลด้วยการคุมมัน
เคลื่อนไหวอย่างใจจดใจจ่อ และอยากเพิ่มความสนุกสนานด้วยการวิ่งเข้าไปหาแม่และแสดงการดั่งขา
แมงมุมต่อหน้าแม่ “ดูสิแม่” เขาเร่งเร้าในขณะที่แม่อุทานด้วยเสียงดัง “อย่า อย่า ลูกกำลังทำร้ายแมง
มุม” จากพฤติกรรมคำพูด น้ำเสียงและท่าทางของหล่อน สถานการณ์นี้ทำให้ความเข้าใจเกิดขึ้นโดย
ทันที ลูกของหล่อนเข้าใจความจริงโดยทันทีว่าแมงมุมเป็นสิ่งมีชีวิตขณะที่บางคนอาจถูกล้อด้วยคำว่า
“เหมือนตัวเขาเอง”^{๑๐๘}

๒) นิกายโซโตเซน

โดเกน บิดาแห่งชาเซน (พ.ศ. ๑๗๔๓-๑๗๙๖)

การเดินทางของท่านโดเกนหรือ (โดเกน) (พ.ศ. ๑๗๔๓-๑๗๙๖) ได้เดินทางไปศึกษา ณ
ภูเขาคิเออิ เช่นกับเคยพบท่านโยไซ นับเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่ง อันก่อให้เกิดการของ
นิกายเซนสาขา เซ้า-ทง ซึ่งกำลังรุ่งเรืองอยู่ในประเทศจีนขณะนั้นไปยังประเทศญี่ปุ่น ซึ่งรู้จักกันต่อมา
ในนามของ นิกายโซโตเซน

ท่านโดเกนเป็นบุคคลที่ได้รับการเคารพยกย่องอย่างสูงสุดในประเทศญี่ปุ่น เป็นบุคคลแรก
ที่นำโซโตเซนเข้าไปในญี่ปุ่น ท่านเป็นอาจารย์แห่งวิปัสสนาผู้ยิ่งใหญ่ วิธีการของท่านคือ ชาเซน
(วิปัสสนา) เท่านั้น ท่านจึงได้รับการยกย่องว่าเป็น “บิดาแห่งชาเซน”^{๑๐๙}

ตามประวัติท่านเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งในประวัติศาสตร์นิกายเซน โดเกนเกิดในญี่ปุ่น
เมื่อ ค.ศ. ๑๒๐๐ (พ.ศ. ๑๗๔๓) มีชีวิตอยู่ ๕๓ ปี ได้ศึกษาเซนเป็นครั้งแรกกับอาจารย์ เออิไซ ในญี่ปุ่น
จากนั้นเมื่ออายุได้ ๒๔ ปี ได้ไปศึกษาตาม (เซน) ในประเทศจีน จนท่านมีความเชี่ยวชาญในการ

^{๑๐๘} จงชัย เจนหัตถการกิจ, แปลเรียบเรียง, **เรียงร้อยถ้อยเซน**, (พจนานุกรมเซน), (กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๖), หน้า ๒๐๑-๒๐๒.

^{๑๐๙} ทวีวัฒน์ ปุณทริกวิวัฒน์, **ประทีปแห่งเซน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่เซนเตอร์พับ
ลิคเคชั่น, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔๐.

ปฏิบัติาเซน ซึ่งเป็นวิธีการที่นิยมกันในนิกายเถาตัง ที่ประเทศจีน หลังจากนั้น ๔ ปี ท่านจึงกลับมาญี่ปุ่น และได้ก่อตั้งนิกายโซโต ขึ้น ซึ่งต่อมากลายเป็นนิกายเซนที่ใหญ่ที่สุดในญี่ปุ่น ปัจจุบันมีวัดประมาณ ๑๕,๐๐๐ วัดผู้้นับถือราว ๗,๐๐๐,๐๐๐ คน โดเกน เขียนคำสอนเพื่อเป็นเครื่องนำทางของนิกายนี้ ในปี พ.ศ. ๑๗๗๔ โดเกนเริ่มต้นเขียนบทแรกของหนังสือที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของท่านที่รู้จักกันดีคือ “โซโบเกนโซ”^{๑๑๐} มีความหมายว่า คลังแห่งความรู้เกี่ยวกับธรรมอันแท้จริง หรือดวงตาแห่งสังธรรม เป็นบทที่แนะนำการปฏิบัติาเซน

ต่อมาในปี พ.ศ. ๑๗๗๙ โดเกนย้ายไปอยู่ที่วัดโคโซโฮรินจิ ที่สร้างขึ้นใหม่ และได้วางระเบียบปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ศาสนิกษย์ผู้แสวงหาหนทางทุกคนจะต้องเป็นอิสระจากความคิดในเรื่องชื่อเสียงและลาภสักการะ จะต้องมีชีวิตอยู่กับปัจจุบันโดยไม่หวาดหวั่นต่ออนาคต ทุกคนจะต้องอยู่ด้วยกันอย่างสมัคสมานและปฏิบัติภาระหน้าที่บนหนทางแห่งความหลุดพ้น ในห้องกัมมัทฐานจะไม่อนุญาตอ่านพระสูตร ทั้งไม่มีการท่องบ่นพระนามของพระพุทธเจ้า ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนของผู้เป็นอาจารย์ และจะต้องพูดคุยด้วยเสียงอันเบา

ในช่วงที่ท่านโดเกนได้ประสบผลสำเร็จในการเผยแพร่ธรรมมีศาสนิกษย์ทั้งชายและหญิงได้มาฝึกฝนและปฏิบัติกับท่านโดยมอบความไว้วางใจทั้งหมดต่อคำสอนและคำแนะนำ ทำให้ชื่อเสียงของท่านได้แพร่กระจายไปทั่วประเทศ โซกุน โฮโจ โตคิโยริ ได้นิมนต์ท่านไปยังที่อยู่เมืองคามาคุระ และได้รับนิมนต์ให้ไปเทศน์ตามเมืองต่างๆ ในขณะที่เดียวกันสุขภาพของท่านเริ่มทรุดโทรม และเก็บตัวอยู่ในห้องแต่เพียงลำพัง ด้วยแรงดลใจเป็นครั้งสุดท้ายท่านได้เขียนหนังสือ “โวโบเกนโซ” บทสุดท้ายจบลง เป็นบทที่มีชื่อว่า “ความคิดแปดประการที่พระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ควรปลุกให้ตื่นขึ้น”^{๑๑๑} ท่านเดินทางไปยังเกียวโตเพื่อรักษาพยาบาล โดยมี อิโจ ศิษย์ผู้ซื่อสัตย์ติดตามไปด้วยและสุดท้ายท่านก็มรณภาพลงในวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๑๗๙๖

บทกวีสองบทที่ท่านเขียนขึ้นไม่นานก่อนที่จะจากไปได้สะท้อนถึงความรู้สึกและจิตใจของท่าน

“บนใบไม้และใบหญ้า
ที่กำลังรอรับแสงอาทิตย์ยามเช้า
หยดน้ำค้างเหือดแห้งไปอย่างรวดเร็ว
ไม่ต้องรีบหนีหรือกลัว โอ้ เจ้าลมแห่งฤดูใบไม้ร่วง
ที่กำลังพัดหมุนอยู่ในท้องทุ่ง
ฉันจะเหมือนกับอะไรดีหนอ
โลกและชีวิตของมนุษย์หรือ

^{๑๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑.

^{๑๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

อ้า ร่มเงาแห่งแสงจันทร์
เมื่อกระทบกบหยดน้ำค้าง
บนจะงอยปากของนกกริมน้ำ”^{๑๑๒}

ท่านโดเคนเป็นอาจารย์แห่ง “ซาเซน” (วิปัสสนาของเซน) ท่านเห็นว่า “ซาเซน” เป็นหนทางอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า และพระสังฆปริณายกทั้งหลาย แนวทางของท่านโดเคนเรียกว่า “ชิคานทาซา” (ซาเซนเท่านั้น) การฝึกฝนอบรมสานุศิษย์ด้วยการใช้ชีวิตเรียบง่ายและเคร่งครัด นอกจากนั้น ผู้ที่จะเข้าสู่ประตูลิขิตแห่งการพักผ่อนและความปรีเปรมอันยิ่งใหญ่ จะต้องผ่านการปฏิบัติอย่างเข้มงวดดังกล่าว และคำสอนของท่านโดเคน พอประมวลได้ดังนี้^{๑๑๓}

๑. การปฏิบัติและการตรัสรู้เป็นสิ่งอันเดียวกัน
๒. ทุกสิ่งทุกอย่างคือพุทธะ
๓. สังสารและนิพพานเป็นสิ่งเดียวกัน
๔. สรรพสิ่งคือกาลเวลา

โดเคนเป็นผู้เชื่อมต่อการเมือง หรือวิถีชีวิตประจำชาติญี่ปุ่นด้วยการสนับสนุนของท่านด้วยถ้อยคำว่า “ฟื้นฟูอำนาจสู่ราชบัลลังก์”^{๑๑๔}

ท่านอาจารย์โดเคน เป็นอาจารย์ที่เด่นที่สุดในพุทธศาสนาของญี่ปุ่น บุคลิกภาพของท่านนั้นเห็นอกเห็นใจและเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ท่านมีจิตใจที่ละเอียดอ่อน แหลคมลึกซึ้ง และจริงใจ คุณสมบัติอันงดงามเหล่านี้ทำให้ท่านชนะใจคนทั้งหลายแม้หลังจากท่านมรณภาพไปแล้ว ท่านเป็นบุคคลที่ยิ่งใหญ่แห่งการสรรค์สร้างสำหรับมนุษยชาติ

คำสอนของพระพุทธศาสนานิกายเซน ตามนัยของชาวญี่ปุ่น

พระพุทธศาสนานิกายเซนได้เป็นที่รู้จักทั่วไปในโลกเวลานี้มีความโดดเด่นอยู่ที่ทัศนะทางจิตวิทยาอันเป็นทัศนะที่นิกายเซนเน้นหนักจนกลายเป็นแหล่งกำเนิดทางวัฒนธรรมที่มีแบบอย่างเฉพาะจะเห็นจากการที่นิกายเซนไม่ใช่สูตรสำเร็จที่อาจารย์ท่านใดท่านหนึ่งก่อตั้งขึ้นแล้วคนอื่นๆ ก็สามารถปฏิบัติตามได้ หากแต่เป็นผลผลิตของอาจารย์เซนในแต่ละยุค โดยที่ท่านเหล่านั้นมีความเชื่อทางอภิปรัชญาตรงกัน^{๑๑๕}

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔.

^{๑๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕-๑๖๒.

^{๑๑๔} จงชัย เจนหัตถการกิจ, *เรียงร้อยถ้อยเซน (พจนานุกรม)*, หน้า ๘๑.

^{๑๑๕} สมภาร พรหมทา, *พุทธศาสนมหายานนิกายหลัก*, หน้า ๑๙๙.

วิธีการสอนของแต่ละท่านมีก็แตกต่างกัน ลักษณะพิเศษเฉพาะนี้เป็นเสน่ห์ของนิกายเซน เหมือนกรณีที่ท่านเว่ยหล่างสอนลูกศิษย์อยู่เสมอว่า^{๑๑๖} “นิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนา นั้นมีอยู่แล้วในตัวเราทุกคน พระอริยะกับปุถุชนต่างกันเพียงว่า คนแรกค้นพบนิพพานที่ซ่อนอยู่ในตัวเองแล้ว ในขณะที่คนหลังยังค้นไม่พบหรือไม่ใส่ใจที่จะค้นหา เทคนิคการสอนแบบนี้หากมองในแง่ อภิปรัชญาก็ไม่ต่างจากที่สอนกันในพุทธศาสนาแบบเดิม นิพพานในพุทธศาสนาแบบเดิมมีสอง ความหมาย ความหมายแรกหมายถึงเอาอาการที่จิตพ้นจากกิเลส นิพพานหรือสุภาติเสสนิพพาน ความหมายที่สองหมายถึงเอาอาการที่ขั้นห้าดับสนิท นิพพานในความหมายนี้เรียกชื่อว่าขั้นนิพพาน หรืออนุภาติเสสนิพพาน^{๑๑๗} นิพพานในความหมายแรกที่ท่านเว่ยหล่างสอนนั่นเอง เมื่อใดก็ตามที่สามารถจัดกิเลสออกไปจากจิตได้หมด เมื่อนั้นนิพพานก็ปรากฏ การที่ท่านเว่ยหล่างมีวิธีการพูดที่แปลกๆ อย่างเช่น การพูดว่า วิธีการเข้าถึงความรู้แจ้งก็คือการค้นหาหน้าตาดั้งเดิมของตนเอง สิ่งที่ท่าน เว่ยหล่างเรียกว่าหน้าตาตั้งเดิม คือ จิตเดิมแท้ หรือจิตในภาวะที่ปราศจากการคิดปรุงแต่งด้วย อำนาจของกิเลส การบอกว่าวิธีเข้าถึงความรู้แจ้งคือการค้นหาหน้าตาตั้งเดิมของตนก็คือ การบอกว่า นิพพานเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ด้วยการพยายามขัดเกลาจิตใจให้หมดจากกิเลส^{๑๑๘}

คุณลักษณะที่พิเศษของพุทธศาสนานิกายเซนจะเห็นได้จากคำกล่าวของนิกายเซนเองที่ว่า

“A special transmission outside the sutras

No dependence upon words and letters

Direct pointing to the essence of man

Seeing into one's own nature and the attainment of Buddhahood”.

“การส่งมอบพิเศษนอกหลักสูตร

ไม่ต้องอาศัยคำพูดและตัวหนังสือ

ชี้ตรงไปยังจิตของมนุษย์

เห็นแจ้งในภาวะที่แท้จริงของตัวเองและบรรลุความเป็นพุทธะ”

หลักพื้นฐานของพุทธศาสนานิกายเซนได้แก่เรื่อง “ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ” ซึ่งมีความสำคัญ คือ มนุษย์และสัตว์โลกทั้งหลายต่างก็มี “ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ อยู่ในตัวมาแล้วแต่ต้น กิเลสตัณหาซึ่งเกิดจากการคิดปรุงแต่งและอวิชชาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลัง และมาห่อหุ้มธรรมชาติของความเป็นพุทธะนั้นไว้ ทั้งหมดจึงตกอยู่ที่สังสารวัฏและความทุกข์

^{๑๑๖} Wong Mou-Lam, tr. The Sutra of Hui Neng, Berkeley: Shambhala, 1975. หน้า ๒๕ อ้างใน สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนมหายานนิกายหลัก, หน้า ๑๙๙.

^{๑๑๗} พุ. อิติ (บาลี) ๒๕/๒๒๒/๑๙๐.

^{๑๑๘} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนมหายานนิกายหลัก, หน้า ๒๐๐.

พุทธศาสนานิกายเซนพูดว่า ธรรมชาติของตัวเองอันแท้จริงของมนุษย์ หรือธรรมชาติที่แท้จริงของใครคนหนึ่งคือ ศูนย์ตา ธรรมชาติแห่งพุทธะ หมายถึง ผู้รู้ คือ รู้ความจริงของตัวเอง และสิ่งที่เขาเห็น รู้ศูนย์ตาของการมองและการรู้ที่ไม่สมบูรณ์ เช่น รู้ความว่างจากความจริง รู้ศูนย์ตาแห่งการมองและการรู้ที่สมบูรณ์ คือ รู้ความว่างจากความไม่สมบูรณ์ของสรรพสิ่ง หรือ สภาพที่ไม่เที่ยงเป็นอนัตตา ซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่พุทธศาสนาส่วนมากรวมทั้งเซนอธิบายไว้อย่างสั้นๆ ว่าไม่ใช่ตัวตน เป็นความคิดที่เกี่ยวกับธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า “ตัวฉัน” เป็นเพียงกลุ่มของสิ่งที่ปรากฏอยู่ ๕ ประการซึ่งเรียกว่า ชันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธความคิดที่เชื่อว่ามีตัวตนที่แท้จริง พระองค์ไม่เคยยึดถือว่ามีตัวตนหรือวิญญาณที่ไปเกิดในร่างใหม่ได้ มีแต่กลุ่มชันธ์เปลี่ยนแปลงไปจนกว่าสัจจะหรือความจริงจะเข้ามาแทนที่ เมื่อนั้นชันธ์ก็พร้อมที่จะเข้าสู่วิถีทางแห่งความจริง ซึ่งเป็นวิถีทางของตัวมันเองหรือที่เรียกว่า “ตถตา” ความเป็นเช่นนั้นเอง

อะไรก็ตามที่เป็นความจริง นิกายเซนค้นพบ “ความรู้แจ้ง” คือ รู้ถึง “ความเป็นเช่นนั้น” หรือ “ความเป็นเช่นนี้” ซึ่งเป็นเพียงความว่างเปล่า (สูญญตา, ศูนย์ตา) หรือ ความว่างเปล่าจากสิ่งหรือความคิดที่สามารถคิดถึงได้ทั้งหมด^{๑๓๙}

เมื่อเราสามารถขจัดกิเลสตัณหาและความคิดปรุงแต่งได้หมดสิ้นธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะก็จะปรากฏขึ้นมาในทันที เปรียบเหมือนกับดวงจันทร์วันเพ็ญที่ถูกปกคลุมด้วยเมฆหมอก แต่เมื่อเมฆหมอกทั้งหลายผ่านพ้นไป ดวงจันทร์ก็จะปรากฏเห็นสว่างไสวเช่นเดิม

ความคิดที่ปรุงแต่งที่ประกอบด้วยอวิชชาและนำมาซึ่งกิเลสตัณหา เซนจึงมุ่งที่จะขจัดความคิดปรุงแต่งเป็นสำคัญ เพื่อความเป็นพุทธะจะได้ส่องสว่างไสวขึ้นในฉัพพันธ์ ความพยายามที่มุ่งจะขจัดความคิดปรุงแต่งนั้นเรียกว่า “ซาเซน”

ในการขจัดความคิดปรุงแต่งนั้นสิ่งสำคัญที่สุดคือ “สติ” สติเป็นเครื่องมืออย่างเดียวของมนุษย์ที่จะเจาะทะลวงความคิดปรุงแต่งและอวิชชาให้ทำลายอวิชชาลงได้การที่เรามีสติหรือการเจริญสติจึงเป็นหัวใจของวิปัสสนาหรือ “ซาเซน” สติเป็นสิ่งที่ควบคู่กับปัญญา และการมีสติที่รู้ทันกับปัจจุบันกับสิ่งที่มากระทบ

ท่านโพธิธรรม สนทนากับท่านฮุย-เค้อ ตอนหนึ่งว่า คำสอนแห่งพุทธศาสนานี้หาที่เปรียบมิได้ “เป็นสิ่งที่เรารู้ได้ก็โดยผ่านการฝึกฝนมาอย่างหนัก จะต้องอดทนต่อสิ่งที่อดทนได้ยากที่สุด วิธีการอธิบายโศลกสั้นๆ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นของท่านโพธิธรรม ผู้ก่อตั้งนิกายเซน ซึ่งนำพระพุทธศาสนานิกายเซนมาจากอินเดียสู่ประเทศจีน

^{๑๓๙} จงชัย เจนหัตถการกิจ, *เรียงร้อยถ้อยเซน (พจนานุกรมเซน)*, หน้า ๒๓.

๑. การส่งมอบพิเศษนอกหลักสูตร
๒. ไม่ต้องอาศัยคำพูดและตัวหนังสือ
๓. ชี้นำไปยังจิตของมนุษย์
๔. เห็นแจ้งในภาวะที่แท้จริงของตนเองและบรรลุความเป็นพุทธะ”

การส่งมอบพิเศษนอกหลักสูตร

ตามธรรมเนียมฝ่ายเถรวาทนั้นพระพุทธเจ้าไม่มีผู้สืบทอดตำแหน่งพระวาทะครั้งสุดท้ายของพระพุทธองค์ตามที่บันทึกในมหาปรินิรวาณสูตร พระพุทธเจ้าตรัสแนะนำสาวกให้ถือคำสอนของพระพุทธองค์เป็นที่พึ่ง (พระธรรมที่ต่อมาบันทึกในพระไตรปิฎก) “จงเป็นประทีปให้แก่ตนเอง” พระองค์ทรงย้ำแต่ธรรม ครั้นนั้น พระพุทธเจ้ารับสั่งกับท่านพระอานนท์ว่า เมื่อเราปรินิพพานไปแล้ว บางทีพวกเธอมีความคิดว่า พระศาสนาของเราไม่มี ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมก็ดี วินัยก็ดีอันเราแสดงแล้ว ได้บัญญัติไว้แล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสนาแห่งพวกเธอโดยกาลล่วงไปแห่งเรา^{๑๒๐} ลำดับนั้น พระพุทธเจ้ารับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

“บัดนี้ เราขอเตือนพวกเธอทั้งหลายว่า

สังฆารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

พวกเธอจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด

นี่เป็นพระปัจฉิมวาจาของพระตถาคต”^{๑๒๑}

ตั้งแต่เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งพระมหากัสสปะให้เป็นพระสังฆปริณายกองค์แรกและทรงมอบมาตรและจีวรของพระองค์แก่ท่าน เรื่องราวของการส่งมอบเป็นเรื่องที่มีความสำคัญในตัวเอง พระพุทธเจ้าได้รับการกราบทูลได้ทรงแสดงธรรมต่อหน้าที่ประชุมใหญ่แห่งสงฆ์ และปวงเทพ แต่พระองค์มิได้ตรัสอะไร พระองค์เพียงแต่ทรงหมุนดอกไม้ระหว่างนิ้วแทน ไม่มีใครเข้าใจในความหมาย นอกจากมหากัสสปะผู้ซึ่ง “ยิ้มออกมา” พระพุทธเจ้าทรงสังเกตเห็นและทรงประกาศว่า “ตถาคตมีทรัพย์สินที่มีค่าที่สุดอันเป็นเรื่องทางจิตใจและเป็นโลกุตตระ ซึ่งขณะนี้ขอส่งมอบต่อเธอ โอ้ มหากัสสปะที่น่านับถือ” เมื่อพระมหากัสสปะชราภาพลงท่านได้ตั้งสาวกของท่านคนหนึ่งขึ้นเป็นพระสังฆปริณายกองค์ต่อไป และพระสังฆปริณายกองค์นั้นก็ได้ปฏิบัติเช่นเดียวกัน จนกระทั่ง พระโพธิธรรม พระสังฆปริณายกองค์ที่ ๒๘ เดินทางมาประเทศจีน ก็ได้ปฏิบัติเช่นเดียวกันจนกระทั่งถึงพระสังฆปริณายกองค์ที่ ๓๓ คือ ท่านฮุยเงิง หรือท่านเว่ยหลาง เป็นพระสังฆปริณายกที่ ๖ ในประเทศจีน และเป็นพระสังฆ

^{๑๒๐} สุริย์ มีผลกิจ, พระพุทธประวัติ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมฟอร์มจำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒๖-๒๒๗.

^{๑๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๘.

ริณายกองค์สุดท้าย อาจารย์เซนในปัจจุบันสามารถสืบสาวกส่งมอบทางธรรมกลับไปถึงท่านและจากท่านกลับไปถึงพระพุทธเจ้า

พระพุทธศาสนานิกายเซน ต่างจากพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ อาจารย์เป็นเรื่องสำคัญ ยิ่งกว่าคำสอนที่บันทึกไว้มากมายนัก ตัวพระสูตรเองอาจจะถูกเข้าใจผิดได้ง่ายเพราะจะยึดติดในความคิดที่แสดงไว้มากกว่าตัวประสบการณ์ที่ชี้ไปถึง อาจารย์เซนจะไม่ยอมให้สิ่งนั้นเกิดขึ้นอาจารย์รู้ว่าจุดมุ่งหมายของคำสอนทั้งหลายคือ การช่วยให้บุคคลมาถึงการรู้แจ้ง และท่านจะทำทุกสิ่งทุกอย่างที่จำเป็นเพื่อช่วยให้สิ่งนั้นเกิดขึ้น แม้ว่าจะหมายถึงการขัดแย้งกับพระสูตรก็ตาม นี่เป็นกรณีหนึ่งในไม่กี่กรณีที่จุดหมายตัดสิ้นความถูกต้องของวิธีการ จุดหมายคือการตรัสรู้ และจะสามารถเกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลไม่ยึดติดเท่านั้น^{๑๒๒} พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนอานนท์ ตถาคตได้หยั่งรู้ในข้อนี้เหมือนกันว่า ความสงสัยจะไม่มีในแม่แก่ภิกษุรูปหนึ่ง ก็ในบรรดาภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านี้ ภิกษุรูปที่ต่ำที่สุดก็เป็นโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง จะได้ตรัสรู้ในภายใน”^{๑๒๓}

แนวคิดของพระพุทธศาสนาดั้งเดิม ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่นั้น ทรงเน้นอยู่เสมอให้พุทธศาสนิกชนตระหนักถึงความสำคัญของการทำทุกขให้สิ้นไปจากชีวิต ความรู้แจ้งหรือที่เรียกตามศัพท์ในพุทธศาสนาว่าโพธิ์นั้น เป็นสิ่งเดียวกันกับการดับทุกขให้สิ้นไป ท่านเปรียบเหมือนเราจุดคบไฟขึ้นในที่มืด การเกิดขึ้นของไฟนั้นทำหน้าที่สองประการพร้อมกัน คือ การขจัดความมืด คือโพธิ์ เปรียบเทียบเหมือนคบไฟ เมื่อโพธิ์เกิดขึ้น ความสว่างไสวในใจย่อมเกิดขึ้นพร้อมกันนั้น ความมืดกล่าวคือตัณหาและอวิชชาที่เป็นสาเหตุของความทุกข์ในชีวิตก็จะถูกทำลายด้วยความรู้แจ้งกับความสิ้นทุกข์จึงเป็นกระบวนการเดียวกัน ในพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมได้จำแนกการรู้แจ้งออกเป็นสี่ขั้นตอน คือ

๑. พระโสดาบัน ละสังโยชน์ ๑-๓ ได้
๒. พระสกิทาคามี ละสังโยชน์ ๑-๓ ได้ และทำ ราคะ โทสะ โมหะให้เบาบาง
๓. พระอนาคามี ละสังโยชน์ ๑-๕ ได้
๔. พระอรหันต์ ละสังโยชน์ ได้ครบสิบข้อ

สรุปว่า การบรรลุธรรมในพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมนั้น มีขั้นตอนที่ชัดเจนและผู้ที่บรรลุธรรมขั้นสูงสุดกล่าวคือ อรหันต์นั้นไม่ปรากฏว่าดำรงเพศฆราวาสแม้แต่ท่านเดียว มีนักบวชนอกศาสนาคณะหนึ่งชื่อพาหิยะ ท่านผู้นี้เร่งร้อนไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรม ท่านได้พบพระพุทธเจ้าขณะที่พระองค์กำลังเสด็จบิณฑบาตอยู่กลางนครสาวัตถี เมื่อพบกัน ท่านได้ขอร้องให้พระพุทธองค์แสดงธรรมให้ฟัง พระพุทธเจ้าตรัสว่า เวลานั้นไม่เหมาะ เพราะเป็นเวลาเสด็จบิณฑบาต แต่ท่านพาหิ

^{๑๒๒} ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภุชฌน, ประทีปแห่งเซน, หน้า ๔๑.

^{๑๒๓} เรื่องเดียวกัน.

ยะได้แย้งว่าชีวิตนั้นไม่แน่นอน ถัดจากนี้ไม่ก่นาที่ท่านอาจตายก็ได้ เมื่อมีโอกาสเช่นนี้ ขอให้พระพุทธรองค์แสดงธรรมเถิด พระพุทธรองค์เห็นว่าเวลานั้นไม่เหมาะที่จะแสดงธรรมยาวๆ จึงตรัสสั้นๆ ไม่ก็คำว่า “พาหิยะ เธอพึงสำเหนียกเสมอว่า เมื่อเห็นก็สักรั้วแต่เห็น” เป็นต้น เท่านั้นเองท่านพาหิยะก็ได้บรรลุธรรมกลายเป็นพระอรหันต์ ท่านพาหิยะเมื่อบรรลุธรรมแล้วก็ทูลลาพระพุทธรองค์เข้าไปในเมืองเพื่อหาบาตรและจีวรเตรียมเพื่อขออุปสมบทระหว่างที่ท่านเที่ยวเก็บเศษผ้าอยู่ในตลาดนั้นเองท่านก็ถูกวัวบ้าชีวิตตาย^{๑๒๔} ส่วนพระอริยบุคคลระดับรองลงมามีส่วนหนึ่งดำรงเพศฆราวาส

แนวคิดเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาหายานไม่ถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิต คือ การบรรลุธรรมตามคำแนะนำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หากแต่ได้แก่การบำเพ็ญเพียรเองแนวคิดเรื่องพระอริยบุคคลสี่ระดับนี้จึงถูกละเลยไป การบรรลุธรรมเป็นในฝ่ายมหายานนั้นเป็นการเพียรพยายามแล้วบรรลุเอง แม้ว่าจะมีกิจกรรมกล่าวคือ การเทศน์การสอนในมหายาน แต่กิจกรรมที่ว่านี้ไม่มีจุดหมายจะให้เกิดผลคือ การรู้แจ้งตามคำเทศนานั้น

เรื่องพระอาจารย์เซนสมัยปลายราชวงศ์ถังรูปหนึ่งชื่อเคียวเงน สมัยที่บวชใหม่ๆ ท่านผู้นี้ได้ศึกษาคัมภีร์ต่างๆ เท่าที่มีเรียนกันในวัดเซนสมัยนั้นอย่างแตกฉาน ท่านมีชื่อเสียงตั้งแต่ยังหนุ่มในฐานะนักปริยัติที่สามารถอธิบายเนื้อหาของคัมภีร์ได้อย่างคล่องแคล่วชำนาญ ต่อมาท่านตระหนักว่าความรู้เชิงปริยัติไม่ช่วยให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ที่แฝงเร้นภายในใจ ท่านจึงละทิ้งตำราเดินทางไปขอเรียนเซนกับอาจารย์อิชัน เมื่อแรกที่มาฝากตัวเป็นศิษย์ ท่านเคียวเงนคาดหวังว่าจะได้รับการสั่งสอนหรืออธิบายธรรมจากท่านอิชัน แต่แล้วก็ไม่ปรากฏว่าท่านอิชันได้สอนอะไรแก่พระเคียวเงน เมื่อถูกรบเร้าให้สอน ท่านอิชันก็ให้ปริศนาธรรมข้อหนึ่งใจความว่า “อะไรคือตัวตนที่แท้ของเธอก่อนหน้านี้ที่เธอจะคลอດจากกรรมมารดาและก่อนที่จะเธอจะรู้จักสิ่งต่างๆ จากตะวันออกจรดตะวันตก^{๑๒๕}

เคียวเงนคุ้นเคยแต่กับตำรา ไม่คุ้นเคยกับปริศนาธรรม พยายามคิดด้วยเหตุผลก็แล้วพยายามคิดทบทวนตำราที่เลยเรียนมาแต่ก็ไม่มีผล จึงไปพบอาจารย์เพื่อขอร้องให้ท่านเฉลย แต่ก็ถูกปฏิเสธ พระเคียวเงนก็เลยหมดหวัง คิดว่าตัวเองไม่มีบารมีพอ จึงอำลาท่านอิชันไปพำนักอยู่ใกล้ๆ ฮวงซู่ชู่ของท่านอะซู และเลิกสนใจเซนปล่อยใจเบาสบาย ดูแลหลุมฝังศพแทน และท่านก็ปลอดโปร่งใจอย่างยิ่ง ใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติที่เรียบง่าย

มาวันหนึ่ง ขณะที่ท่านกำลังทำความสะอาดสวนอยู่ ท่านได้แบกขนตะกร้าขยะเพื่อนำไปเททิ้งในป่าไผ่หลังกระท่อม ก้อนหินเล็กๆ ก้อนหนึ่งซึ่งปนอยู่กับเศษขยะได้ไปกระทบกับลำต้นไผ่เสียดัง “แกร๊ก” จากเสียงนี้เอง ท่านรู้สึกว่ทั้งตัวท่านเองและจักรวาลทั้งหมดได้สูญหายไปและความมืด

^{๑๒๔} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนมหายานนิกายหลัก, หน้า ๒๑๗.

^{๑๒๕} Katsuki Sekida, tr., *Two Zen Classics*, P. 39 อ้างใน สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนมหายานนิกายหลัก, หน้า ๒๑๒.

คำที่มีอยู่ภายในใจได้จางหายไปอย่างสิ้นเชิง ท่านหัวเราะออกมาด้วยเสียงอันดัง นี่เป็นช่วงเวลาอันยิ่งใหญ่แห่งการตรัสรู้ ท่านได้สัมผัสถึงสัจจะแห่งธรรมชาติที่แท้ของตนอันมีอยู่ก่อนที่ตนจะเกิดมา เคียวเงนรีบไปเปลี่ยนเสื้อผ้าจัดรูปและคำนับทางทิศที่อาจารย์อิชันอยู่^{๑๒๖}

จากตัวอย่างนี้นิยายเซนถือว่า ตำราและลัทธิไม่อาจทดแทนขั้นตอนของการสอนเช่นนั้นได้ ดังนั้นที่สำคัญที่สุดสำหรับผู้ศึกษาเซนและอาจารย์เซน ท่านองเดียวกันสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับอาจารย์ก็คือ การหาการศึกษาที่ดี ผู้ซึ่งจะสามารถรู้แจ้งในสิ่งที่อาจารย์รู้แจ้งมาแล้ว เพื่อว่าธรรมเนียมอันมีชีวิตจะได้ไม่ตายไป การสืบทอดเช่นนี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในเซนเพราะแก่นแท้ของเซนอยู่ที่การตรัสรู้ลึกซึ้งของอาจารย์เซน มิใช่ในข้อเขียนหรือคำพูด ถ้าประสบการณ์มิได้กลับมาใหม่ในแต่ละชั่วตนของเซนก็ตาม และตำรากับคำสอนที่เหลืออยู่ก็กลายเป็นเพียงซากเท่านั้น^{๑๒๗}

ไม่ต้องอาศัยคำพูดและตัวหนังสือ

โตกุซัน (เต้-ซาน, พ.ศ. ๑๓๒๓-๑๔๐๘) ภิกษุผู้คงแก่เรียนเป็นผู้เชี่ยวชาญในวัชรสูตร แต่เมื่อท่านตรัสรู้ท่านได้เฝ้าชุดอรรถกถาของท่านทั้งหมดในกองไฟ โดยกล่าวว่า “ความเข้าใจของเราทั้งหมดเกี่ยวกับแนวคิดนามธรรมทางปรัชญาเปรียบเหมือนกับเส้นผมในที่ว่างอันกว้างใหญ่ ไม่ว่าความรู้ทางโลกของเราจะลึกซึ้งเพียงใดก็ตามเปรียบเทียบกับการตรัสรู้นี้แล้วก็เหมือนหยดน้ำกับมหาสมุทร การที่กล่าวว่าอาจารย์เซนไม่จำเป็นต้องเป็นผู้คงแก่เรียนนั้นเป็นคำกล่าวที่น้อยเกินไปเสียอีก ฮุย-เน้ง พระสังฆปริณายกองค์ที่ ๖ ของจีน บางทีจะเป็นอาจารย์เซนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด มีชื่อเสียงว่าเป็นผู้ไม่รู้หนังสือ”

เรื่องง่ายที่จะเข้าใจจากสิ่งที่ได้กล่าวมาแล้ว ด้วยการยึดติดในความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพุทธศาสนา การตรัสรู้และอื่นๆ ทำให้การตรัสรู้ของบุคคลถูกปิดกั้น ที่จริงแล้วความคิดที่อันตรายที่สุดอันหนึ่งก็คือความคิดที่ว่าบุคคลไม่ควรยึดติดกับความคิด นั่นเป็นตัวความคิดอันหนึ่งเหมือนกัน ซึ่งสามารถหลงเราเช่นเดียวกับความคิดอื่นๆ ข้อความต่อไปนี้มาจากงานซึ่งเชื่อกันว่าเป็นของโพธิธรรม การเห็นตรงเข้าไปในธรรมชาติดั้งเดิมของบุคคล นี่คือเซนแม้ว่าเธอจะเรียนรู้พระสูตรและศาสตรนัยร้อยๆ เป็นอย่างดีก็ตาม เธอก็คงเป็นคนโง่เขลาในพุทธศาสนาเมื่อเธอยังไม่มองเข้าไปในธรรมชาติดั้งเดิมของเธอ พุทธศาสนาไม่ได้อยู่ที่นั่น (เพียงในการเรียนรู้) ความจริงอันสูงสุดเป็นสิ่งที่ลึกจนไม่อาจหยั่งถึง มิใช่เป็นหัวข้อของการสนทนาหรือถกเถียง และแม้แต่พระคัมภีร์ทั้งหลายก็ไม่มีทางที่จะนำมาใช้ในการไขว่คว้าของเราได้ ขอให้เราเห็นเข้าไปในธรรมชาติดั้งเดิมของเราเองสักครั้งเถิดและเราจะมีสัจจะ แม้เมื่อเราไม่รู้หนังสือสักตัวก็ตาม

^{๑๒๖} เซนไค วิบายามะ, ดอกไม้ไม่จางจรรจ์, แปลโดย พจนา จันทรสันติ (กรุงเทพมหานคร: ลายสือไท, ๒๕๒๒), หน้า ๑๗๘, ๑๗๙. อ้างใน สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนามหายานนิกายหลัก, หน้า ๒๑๓.

^{๑๒๗} ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, ประทีปแห่งเซน, หน้า ๔๑-๔๒.

ชี้ตรงไปยังแก่นแท้ของมนุษย์

คำพูดและแนวคิดเป็นสื่อกลาง เกี่ยวกับ สัจจะ ขณะที่เซนไปตรงยังสัจจะ มันเป็นปัญหาเรื่องนี้ัวมือกับดวงจันทร์ คำสอนของเซนทั้งหมดเปรียบเหมือนนิ้วมือที่ชี้ไปยังดวงจันทร์แห่งการตรัสรู้ ความยากลำบากของเราอยู่ที่ว่าเรามักจะมองแต่เพียงนิ้วมือ และพลาดจุดที่มันชี้ไป “ใช่ นิ้วมือที่น่าสนใจอะไรเช่นนั้น” แต่รูปภาพของอาหารไม่สามารถบำบัดความหิวได้ คำพูดบางครั้งก็จำเป็นในการชี้ไปที่ข้อเท็จจริง มิฉะนั้นจะเป็นการยากอย่างยิ่งที่จะช่วยผู้อื่นให้ตื่นขึ้น แต่เราผิดพลาดตรงที่ไปยึดติดคำพูดเหล่านั้น

ฮยาคุโจ (ไปซาง) ต้องการคัดเลือกอาจารย์สำหรับวัดใหม่ที่ถูกสร้างขึ้น ดังนั้นท่านจึงกำหนดให้มีการแข่งขันทางธรรมระหว่างหัวหน้าศิษย์ของท่านและ อิซาน (เว่ย-ซาน) คนคร่ำ ท่านวางเหยื่อไก่ไว้ที่พื้นและบอกทั้งสองว่า “เธอไม่สามารถพูดว่านี่คือเหยื่อไก่ มันคืออะไร” หัวหน้าศิษย์ตอบว่า “ท่านไม่สามารถเรียกมันว่ารองเท้าไม้ครับ” แต่อิซานไม่พูดอะไร เขาเพียงแต่เดินตรงไปยังเหยื่อแกะมันล้มลงด้วยเท้า และกลับไปยังคร่ำ ฮยาคุโจ บอกว่า “คนคร่ำชนะ”

เห็นแจ้งในธรรมชาติของตนเองและบรรลุความเป็นพุทธะ

พระพุทธศาสนาเถรวาท ถือว่า อวิชชา ตัณหา อุปาทานเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์เวทนา และต้องเวียนว่ายตายเกิด และทนทุกข์ในสังสาระ เป้าหมายคือการหลีกหนี สู่นิพพาน แต่เซนได้พูดตามมหายานสำนักอื่นๆ ว่าสังสาระคือนิพพาน เป้าหมายของเซนไม่ได้อยู่ที่การบรรลุบางสิ่งที่ใหม่ หรือการหลีกหนีบางอย่าง แต่อยู่ที่การเห็นแจ้งธรรมชาติที่แท้จริงของเรา ตัวเราที่แท้จริงที่นี้และเดี๋ยวนี้คืออะไร จุดมุ่งหมายของการฝึกฝนของเซนไม่ใช่เป็นการทำตัวเราให้สมบูรณ์ แต่เป็นการรู้แจ้งถึงความสมบูรณ์มีอยู่แล้ว “เราถูกช่วยให้เป็นอย่างที่เราเป็น” อาจารย์เซนท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ที่ใต้ต้นโพธิ์นั้น พระองค์ทรงอุทานว่า บัดนี้ตถาคตรู้แจ้งว่าทุกชีวิตคือ พุทธะ เช่นที่มันเป็น (Suchness)^{๑๒๘}

การบรรลุความเป็นพุทธะ ประสบการณ์ของการตรัสรู้รวมถึงการเห็นแจ้งว่า เราแต่ละคนเป็นพุทธะอยู่แล้วเมื่อเราประสบการณ์แห่งความเป็นพุทธะของเรา เราไม่ได้รับอะไรใหม่ที่เราไม่เคยมีมาก่อน มันเป็นเพียงการเห็นแจ้ง “ธรรมชาติที่แท้จริง” หรือ “ธรรมชาติอันเป็นแก่นแท้” ของเราที่จริงแล้วความคิดที่ว่าบางสิ่งที่จะบรรลุถึงเป็นอุปสรรคอันสำคัญสำหรับผู้ศึกษาเซน ส่วนใหญ่ความต้องการที่จะตรัสรู้เป็นสิ่งที่ทำให้พ่ายแพ้ในตัว แต่ความต้องการนั้นก็เป็นสิ่งสำคัญในการผลักดันให้เราทำความเพียรอันยิ่งยวดซึ่งจำเป็นต่อการตรัสรู้ ขณะที่เรากวาวาจริง ๆ นั้น เราจะต้องไม่ยึดติด แต่เป็นการตามดูจิตที่มีสิ่งอื่นกระทบ โดยความเป็นเช่นนั้น

^{๑๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

การมองด้วยทัศนะที่รู้แจ้งนั้นอยู่เหนือเรื่องที่เป็นคู่ทั้งหลาย เช่น ดีกับชั่ว บริสุทธิ์ กับไม่บริสุทธิ์ เป็นต้น เมื่อเราสัมผัสโลกอย่างไม่ใช่เป็นแนวคิด ก็จะไม่มีส่วนแตกต่างใดๆ เหลืออยู่ระหว่างการตรัสรู้กับความหลง สังสาระ กับนิพพาน

“เมื่อคนธรรมดาเห็น เขาจะกลายเป็นมุนี

เมื่อมุนีเห็น เขาจะกลายเป็นคนธรรมดา”^{๑๒๙}

วิธีการสอนของพระพุทธศาสนานิกายเซนสู่ชาวญี่ปุ่น

ปรีศนาธรรมที่อาจารย์เซนใช้สำหรับลูกศิษย์ปรีศนาเหล่านี้อาจารย์ตั้งขึ้นไม่ใช่เพราะต้องการหาคำตอบ คำตอบไม่ใช่สิ่งสำคัญ สิ่งอาจารย์เซนต้องการก็คือให้ศิษย์ไตร่ตรองอะไรบางอย่างที่แฝงอยู่ในปรีศนาธรรม โดยศิษย์จะเป็นผู้ไตร่ตรองและขบคิดให้เห็นสัจจะบางประการเพื่อการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจ

การสอนธรรมทั้งหลายสามารถทำได้ด้วยการชี้แจงทุกอย่างให้กระจ่างชัด พระพุทธองค์ก็ทรงใช้วิธีนี้ ดังจะเห็นได้จากทุกครั้งที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมจบคนฟังจะสรรเสริญพระพุทธองค์ว่าทรงอธิบายธรรมอย่างแจ่มแจ้ง เปรียบเหมือนหงายภาชนะที่คว่ำอยู่ให้มองเห็นว่ามีอะไรอยู่ในภาชนะนั้นอย่างไม่มีที่ปกปิดซ่อนเร้น นอกจากนั้นพระพุทธองค์ยังเคยตรัสถึงคุณสมบัติของคนที่จะทำหน้าที่สอนธรรมว่าควรประกอบด้วยธรรมห้าประการ กล่าวคือ^{๑๓๐}

อานนท์ การแสดงธรรมให้คนอื่นฟังไม่ใช่สิ่งที่ทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่นฟังตั้งธรรมห้าประการต่อไปนี้ไว้ในใจ คือ

๑. เราจักชี้แจงไปตามลำดับ
๒. เราจักยกเหตุมาแสดงให้ผู้ฟังเข้าใจ
๓. เราจักแสดงด้วยความเมตตา
๔. เราจักไม่แสดงด้วยเห็นแก่สิ่งตอบแทน
๕. เราจักแสดงโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น^{๑๓๑}

วิธีการสอนธรรมของอาจารย์เซน บางท่านมีวิธีการสอนศิษย์ด้วยการใช้กำลัง จนบางครั้งผลของการสอนนั้นทำให้ศิษย์ได้รับอันตราย หรือแม้ไม่ได้รับอันตรายบาดเจ็บ แต่คนในสมัยนี้ก็ลงความเห็นว่าการสอนนั้นออกจะไม่สุภาพ ป่าเถื่อน

วิธีการสอนธรรมชนิดทำให้ผู้ถูกสอนได้รับอันตรายทางกาย หรือดูจะเป็นอาการที่ไม่สุภาพ เช่นตบหน้าหรือตีด้วยไม้เท้าเป็นต้นนี้ เป็นเรื่องที่เราต้องพิจารณาโดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมและ

^{๑๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

^{๑๓๐} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนamahayana นิกายหลัก, หน้า ๒๐๒.

^{๑๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๓.

ช่วงเวลาที่เหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้น เราไม่ควรเอาความรู้สึกจากยุคสมัยปัจจุบันและจากสภาพแวดล้อมของเราไปจับหรือวิจารณ์ ดร.ซูซูกิได้อธิบายถึงพื้นฐานการสอนแบบนี้ว่า^{๑๓๒} เช่นถือว่าการที่อาจารย์เซนตีลูกศิษย์ด้วยไม้เท้าหรือตบหน้าเป็นต้นเป็นการกระทำทางกาย แต่การกระทำนี้สามารถส่งผลให้เกิดความโพล่งทางจิต หากเราเชื่อว่ากายกับจิตเป็นสิ่งที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องถึงกันอย่าง ที่นิกายเซนเชื่อ เราย่อมมองเห็นเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการกระตุ้นทางกายเหล่านี้

หลักและวิธีการสอนธรรมของนิกายเซนที่มีความสำคัญ ประกอบด้วย :

๑. ซาโตริ (Satori)
๒. ซาเซน (Zazen)
๓. ปริศนาธรรม (Koan)
๔. มอนโด (Mondo)
๕. ซันเซน (San-Zen)

๑) ซาโตริ (Satori)

ซาโตริ คือ การรู้แจ้ง หรือการตรัสรู้ ในเซนเป็นสภาวะของความรู้น่าถึงพุทธจิต เป็นความรู้สึกนึกแห่งความรู้น่าถึงบริสุทธิโดยตัวเอง เช่น เป็นการรู้โดยปราศจากสิ่งที่ถูกรู้ทางจิตทางกาย แต่รู้ด้วยปัญญา

ถ้าปราศจากประสบการณ์หนึ่งสามารถถูกอธิบายลักษณะได้ว่าเป็นประสบการณ์ทางจิตหรือทางอารมณ์ ประสบการณ์นั้นไม่ใช่ซาโตริ ดังนั้น ประสบการณ์แห่งการรู้แจ้งหรือซาโตริ ท่านยาสุทานได้กล่าวไว้ว่า “การรู้แจ้งนั้นหมายถึงการรู้ถึงความจริงของธรรมชาติของตนด้วยความเป็นหนึ่งกับธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งมวล นั่นคือ ความเป็นเช่นนั้น หรือ ตถตา หรือธรรมชาติแห่งพุทธ หรือจิตหนึ่งนั่นเอง”^{๑๓๓} แม้ว่าบางครั้งก็สามารถใช้ถ้อยคำอย่างคร่าวๆ เพื่อแสดงจิตที่ยิ่งใหญ่หรือการทำอารมณ์ความรู้สึกให้แจ่มชัดขึ้นหรือการรู้ทันธรรมชาติแห่งการหยั่งรู้ หรือ การรู้แจ้ง คือ การมองเข้าไปในสสารแต่ละแห่งธรรมชาติแต่ละคนและค้นหาบางสิ่งบางอย่างที่แปลกใหม่ ในการหยั่งรู้นี้อาจแสดงประสบการณ์ภายในของซาโตริและซาโตริจะสาธตอภิพลของมันในทางที่แน่นอน ผู้ศึกษาเซนจะไม่รอคอยให้ซาโตริมาสู่ตน แต่จะมีการปฏิบัติสมาธิแบบพิเศษเฉพาะตัวของเขาเพื่อนำไปสู่ซาโตริ

^{๑๓๒} D. T. Suzuki, *Zen and Japanese Culture* (Princeton: Princeton University Press, 1973), pp. 3-18. อ้างในสมภาร พรหมทา, พุทธศาสนมหายานนิกายหลัก, หน้า ๒๐๔.

^{๑๓๓} Heinrich, Dumoulin, *Zen Enlightenment :Origins and Meaning*, (New York: John Weatherhill, 1979), P.152.

ท่านชูสุกิได้อธิบายเกี่ยวกับสถานะของชาโตริไว้ ๖ ประเด็นที่สำคัญ คือ^{๑๓๔}

๑. ชาโตริเป็นการมองโลกเดิมด้วยข้อมูลเดิมดังที่มันเป็นอยู่ แต่ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นดังที่เคยเป็นเช่น เมื่อเรารู้แจ้งแล้ว การรู้อารมณ์และนามก็ไม่มี มีแต่ความว่าง

๒. ถ้าไม่มีการบรรลุชาโตริ ก็ไม่สามารถเข้าถึงความจริงของเซนได้ ดังนั้น ชาโตริเป็นดังตะเกียงที่สาดส่องในความมืดที่เป็นอยู่หมื่นๆ ปีให้ส่องสว่างขึ้น

๓. ชาโตริเป็นเหตุผลที่สำคัญของพระพุทธศาสนานิกายเซน เพราะถือว่าเป็นจุดปลายทางแห่งเซน เพราะมีจุดหมายเดียวกัน เพราะสถานะของการรู้แจ้งชาโตริก็ยากที่จะเกิดขึ้นได้ ดังนั้น เซนและชาโตริจึงเป็นสถานะที่พึ่งพาอาศัยกันตามเหตุปัจจัยซึ่งไม่แยกจากกัน

๔. ชาโตริเป็นสถานะที่แสดงให้เห็นว่า เซนไม่ใช่ระบบการปฏิบัติทางสมาธิหรือวิปัสสนาเหมือนเถรวาททั่วไป มิใช่การเพ่งคิด หรือเพ่งพิจารณา แต่มุ่งไปที่ความไม่เที่ยงหรือความว่าง แต่ชาโตริคือการสร้างความรู้แจ้งอย่างฉับพลันอันเกิดจากการที่จิตผ่านการขบคิดพิจารณาในปริศนาธรรมอันไร้รูปแบบ

๕. ชาโตริเป็นสถานะแห่งความเป็นเสรีที่มีสภาพที่สมบูรณ์แบบที่สุด เป็นสถานะที่สามารถทำลายความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวงได้อย่างสิ้นเชิง ต่อหน้าผู้บรรลุชาโตริแล้ว ทุกสิ่งล้วนเป็นเพียงความว่าง เพราะว่า สมาธิแห่งความบริสุทธิ์ของตถาคตไม่ได้หมายความว่า มาจากแห่งใดหรือไปที่แห่งใด ไม่ได้หมายความว่ามีการเกิดหรือการดับธรรมทั้งหลายย่อมสงบและว่างเปล่า^{๑๓๕}

๖. ชาโตริเป็นสถานะที่สมบูรณ์ทางจิต ดังที่ท่านโจซูกกล่าวว่า “เซนคือความคิดประจำวันของเธอ” นั่นคือ การที่เราคิดว่าจิตของเราในขณะนี้ เป็นจิตที่เป็นปกติ ในขณะที่อาจารย์เซนทั้งหลายที่ขอบพูดอะไรไม่รู้เรื่องเป็นผู้มีจิตผิดปกติกัลยาณคนบ้านั้น การมองผิดจากความเป็นจริง เพราะจิตของเราถูกอวิชชาครอบงำด้วยกิเลส เกิดการยึดมั่นถือมั่นซึ่งทำให้เราเห็นโลกผิดเพี้ยนไปจากความจริง คือมีการปรุงแต่งยึดมั่น ว่า ตัวตน เราเขา ฯลฯ แต่เพราะทุกสิ่งล้วนเป็นความว่าง การที่รู้แจ้งในความว่างอันเป็นหนึ่งเดียวกันอย่างแท้จริงด้วยเหตุนี้ผู้ที่บรรลุตามเซนจึงเป็นผู้ที่ดำเนินชีวิตประจำวันไปได้อย่างปกติ

การรู้แจ้งแบบเซน นิกายเซนก็เหมือนกับพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม คือมีจุดหมายหมายที่ความรู้แจ้ง ดร.ชูสุกิ กล่าวว่า หากไม่มีการรู้แจ้งเซนก็ไม่มี ความหมาย^{๑๓๖} เพราะคำสอนทั้งหมดของ

^{๑๓๔} Suzuki, D.t., *An Introduction to Zen Buddhism*, (London: Anchor Press, 1972), p. 95-98.

^{๑๓๕} พุทธศาสนิกชน, (แปล), *สูตรเว่ยหล่าง*, หน้า ๑๒๖.

^{๑๓๖} D.T. Suzuki, *An Introduction to Zen Buddhism*, P. 88.อ้างในสมภาร พรหมทา *พุทธศาสนานิกายเซน*, หน้า ๒๐๖.

นิกายเซนมุ่งตรงไปที่ความรู้แจ้ง อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรมในนิกายเซน นั่นคือความรู้แจ้ง เปรียบเหมือนการจุดไฟขึ้นในที่มืด การเกิดขึ้นของไฟนั้นทำหน้าที่สองประการ คือ

๑. การให้ส่องแสงสว่าง เปรียบเหมือนโพธิ
๒. การขจัดความมืด เปรียบเหมือนการขจัดอวิชชา

ดังนั้น โพธิเปรียบเสมือนคบไฟ เมื่อโพธิเกิดขึ้น ความสว่างไสวในใจย่อมเกิดขึ้น พร้อมกันนั้นความมืดกล่าวคือ ตัณหาและอวิชชาเป็นสาเหตุของความทุกข์ในชีวิตก็จะถูกทำลายด้วยการรู้แจ้งกับความสิ้นทุกข์จึงเป็นการกระบวนการเดียวกัน^{๑๓๗}

ลักษณะพิเศษของชาโตริ

ลักษณะที่สำคัญของชาโตริมีความจำเป็นมาก ถ้าหากไม่เข้าใจอย่างชัดเจนเพื่อเข้าถึงจุดหมายปลายทาง ยากที่จะศึกษาเซนเข้าใจ เพื่อความกระจ่างของแนวคิดของเซนอย่างสมบูรณ์ได้นั้น ท่านซุสูกิได้ให้ลักษณะพิเศษดังนี้^{๑๓๘}

๑. การไม่เกี่ยวข้องกับเหตุผล
๒. การหยั่งรู้ภายใน
๓. การเป็นสภาวะที่ไม่ขึ้นกับสิ่งใด
๔. การเป็นสภาวะที่เช่นนั้นเอง
๕. การเป็นสภาวะของความจริงสูงสุด
๖. การเป็นลักษณะที่เกิดได้เฉพาะตนเท่านั้น
๗. การแสดงความรู้สึกที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น (ความรู้สึกแห่งการข้าม)
๘. การรู้แบบฉับพลัน

ระดับการบรรลุชาโตริ

ในการบรรลุจะเป็นขั้นเป็นตอน เพื่อจะทำความเข้าใจชาโตริให้ได้อย่างสมบูรณ์ตาม ระดับตามภูมิธรรม ๓ ระดับ คือ^{๑๓๙}

๑. ขั้นระยะแรก การแตกฉานในปริศนาธรรม เกิดปัญญาความรู้แจ้ง เป็นสภาวะที่เห็นถึงเป็นไปอย่างชัดเจนและเกิดความรู้แจ้งอย่างฉับพลัน

^{๑๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๖.

^{๑๓๘} Suzuki, D.T. The Zen Koan as a Means of Attaining Enlightenment : Vermont : Charles E. Tuttle, 1994, pp. 24-30. อ้างใน นายรอบทิศ ไวยสุศรี, “วิธีการเข้าใจปริศนาธรรมในพุทธปรัชญานิกายเซน”, *วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต*, (สาขาปรัชญา ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐.

^{๑๓๙} เสียร์ โพนินันทะ, *ปรัชญามหายาน*, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

๒. ขั้นระยะกลาง การใช้ปัญญาเพื่อกำจัดกิเลสอวิชชา ตัณหา อุปาทานให้หมดไป
๓. ขั้นระยะหลัง การทำลายกิเลสที่นอนเนื่องในจิตไม่ให้เหลือ คือการก้าวเข้าสู่การรู้แจ้งและการก้าวเข้าสู่สภาวะแห่งความไม่ยึดมั่นถือมั่น และเป็นสภาวะแห่งความว่าง

๒) ซาเซน (Zazen)

หมายถึงการนั่งสมาธิ ในนิกายเซนเป็นที่นิยมกันมาก เพราะซาเซนนั้น คือการสร้างสมาธิ หรือการสร้างกำลังให้แก่จิต เพื่อให้จิตมีพลังหรือมีความเพียรที่เพียงพอแก่การพิจารณาธรรมและปริศนาธรรม อย่างต่อเนื่อง การปฏิบัติสมาธิ ที่มีแบบแผน เริ่มจากการนั่งขัดสมาธิ หลังตรง หายใจเข้าออกอย่างสม่ำเสมอ ตาสีมเพียงเล็กน้อย นั่งเป็นเวลา นานจนกว่าจิตเข้าสู่ความสงบ ท่านอุย่เน้งมีอิทธิพลมากเกี่ยวกับเรื่องนี้ ท่านมีคำอธิบายของตัวเองท่านกล่าวว่า เมื่อปราศจากความคิดเกิดขึ้นในจิต ภาวะนั้นเรียกว่า การนั่ง (ซา) และการมองเข้าไปในธรรมชาติของใครคนหนึ่ง เรียกว่า สมาธิ (เซน)

จุดมุ่งหมายในการปฏิบัติซาเซน

ต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนก่อนว่าการปฏิบัติซาเซนมีวัตถุประสงค์อะไร ดังนั้นเพื่อให้การปฏิบัติซาเซนมีจุดมุ่งหมาย ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อให้จิตเป็นหนึ่งเดียว
๒. เพื่อการบรรลุธรรม (ซาโตริ)
๓. เพื่อให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ (การไม่ยึดมั่นถือมั่น)^{๑๔๐}

ขั้นตอนการปฏิบัติซาเซน

การปฏิบัติซาเซนอันเป็นหนทางในการรวมจิตให้เกิดกำลังเพื่อนำมาใช้ในการขบคิดพิจารณาปริศนาธรรมต่างๆ การกำหนดรูปแบบวิธีในการปฏิบัติซึ่งอาจสรุปได้ดังที่ท่านโดเก็น ได้อธิบายถึงการปฏิบัติซาเซนดังนี้^{๑๔๑}

ห้องที่เงียบสงบจะเหมาะสมสำหรับการปฏิบัติซาเซน ในที่นี้หมายถึง การปฏิบัติซาเซนภายใต้คำแนะนำของอาจารย์ กินและดื่มแต่พอประมาณ ละกิจการทั้งปวง อย่าคิดแยกแยะดีเลว อย่าคำนึงให้หมดอย่าตั้งความหวังเป็นพุทธะ ซาเซน ไม่เกี่ยวกับทำนั่งหรือทำนอนแม้แต่เล็กน้อย

ณ ที่นั่งประจำของท่าน ปูเสื่อหนาๆ แล้ววางหมอนลงบนเสื่อ นั่งขัดสมาธิเพชรหรือสมาธิดอกบัว ในท่าสมาธิเพชร ให้วางเท้าขวาบนขาซ้ายและเท้าซ้ายบนขาขวา ในท่าสมาธิดอกบัวท่านเพียงวางเท้าซ้ายบนขาขวาเท่านั้น ท่านควรห่มจีวรและคาดรัดประคดแต่หลวมๆ แต่เข้าที่ให้เรียบร้อย แล้ววางมือขวาบนขาซ้ายและวางฝ่ามือซ้ายในท่าหงายขึ้นบนฝ่ามือขวาให้ปลายนิ้วโป้งจรดกัน นั่งตรงใน

^{๑๔๐} Kapleau, Philip. *The Three Pillars of Zen*, (New York: Anhor press, 1980), P.49-52

^{๑๔๑} สุวรรณ ภาวนานันท์, ภูมิปัญญาวิชาเซนบทวิเคราะห์คำสอนปรมาจารย์โดเก็น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๔), หน้า ๔๙-๕๐.

ท่าที่ถูกต้อง อย่าเอียงไปทางซ้ายหรือทางขวา อย่าเอียงไปข้างหน้าหรือข้างหลัง ดูให้ตัวพวยอยู่ในระดับเดียวกับไหล่ จมูกอยู่ตรงกับสะดือ ให้ลิ้นแตะเพดานส่วนหน้าของปาก ฟันบนและฟันล่างจรดกัน ริมฝีปากบนสัมผัสริมฝีปากล่างควรเปิดตาอยู่ตลอดเวลาและควรหายใจทางจมูกเบาๆ

เมื่อนั่งถูกท่าเรียบร้อยแล้ว สูดหายใจลึกๆ หายใจเข้า หายใจออก โคลงร่างไปทางซ้ายที่ขวาทีแล้วปล่อยให้หยุดนิ่งสมดุลในท่านั่ง คิดถึงการไม่คิด จะคิดถึงการไม่คิดได้อย่างไร โดยปราศจากการคิด สิ่งนี้เองคือหัวใจแห่งศิลปะการนั่งชาเซน

๓) โกอาน (Koan)

โกอานหรือปริศนาธรรมมีจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการสร้างปริศนาธรรมก็คือ การพยายามหาทางแสดงออกซึ่งสภาวะแห่งความจริงแท้ เหมือนกับการขึ้นไม้ไปที่ดวงจันทร์ คือ เมื่อนี้วันขึ้นไม้ไปหาดวงจันทร์ สิ่งที่เราต้องการไม่ใช่การให้เราเพ่งมองที่มัน แต่เราต้องการให้เราหันไปมองดวงจันทร์ที่ส่องสว่างอยู่บนท้องฟ้า ดังนั้นจุดหมายที่แท้จริงของปริศนาธรรม จึงอยู่ที่การกระตุ้นให้ผู้ศึกษาเกิดความตระหนักในสภาวะแห่งความจริงแท้

การถือว่าปริศนาธรรมเป็นหลักที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาปฏิบัติเซน เป็นการแสดงออกทางธรรมะที่อยากจะเข้าใจ ดังนั้นหมายถึงเกร็ดเรื่องราวของอาจารย์โบราณ หรือบทสนทนา ระหว่างอาจารย์กับผู้ศึกษาเซน หรือถ้อยแถลง หรือปัญหาที่อาจารย์หยิบยกแสดงขึ้นมา^{๑๔๒}

ลักษณะของปริศนาธรรม เป็นการแสดงออกทางภาษา เพื่อแสดงถึงสภาวะแห่งชาโตริที่อยู่เหนือระบบความคิด เหตุผล ภาษา และตรรกะ

ดังนั้นความหมายของโกอาน หมายถึง การยืนยันถึงสภาวะแห่งพุทธะที่ถูกแสดงออกมาให้เห็น ดังนั้น ปริศนาธรรม จึงมีความหมายที่แท้จริงที่แสดงออกแห่งธรรมะอันเป็นกฎธรรมชาติที่แท้จริงสูงสุด^{๑๔๓}

สภาวะของชาโตริเป็นสภาวะแห่งความว่างอันเป็นหนึ่งเดียวของสรรพสิ่ง อันไร้ซึ่งการปรุงแต่งยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็นตัวตนเราเขา ปริศนาธรรมที่อาจารย์เซนทั้งหลายได้แสดงออกมาต่อศิษย์ เช่น

ครั้งหนึ่ง พระภิกษุรูปหนึ่งถามท่านเซา-โจว่า “ท่านอาจารย์ครับ กระผมยังเป็นเพียงผู้เริ่มต้นปฏิบัติ กรุณาชี้แนะหนทางให้กระผมด้วย”

เซา-โจ พูดยว่า “เธอกินอาหารเข้าแล้วหรือยัง” “กินเสร็จแล้วครับ” ภิกษุรูปนั้นตอบ

“ถ้าเช่นนั้นก็ไปล้างจานเสียสิ ภิกษุรูปนั้นได้บรรลุธรรมในทันที”

^{๑๔๒} Suzuki, D.t. *Sn Introduction to Zen Buddhism*, (London: Anchor Press, 1972), p. 102.

^{๑๔๓} Sasaki, Ruth Fuller, *The Zen Koan Its History and Use in Rinzai Zen*, (New York: Harcourt, Brace & world, 1965), p. 4-9

๔) มอนโด (Mondo)

มอนโด คือระบบการถามและการตอบที่แตกต่างจากโกอานตรงที่ต้องตอบโดยทันทีทันใด ไม่มีการใช้ความพยายามอย่างต่อเนื่อง ในการพิจารณาที่ไม่เกี่ยวกับจิตเหมือนกับกรณีของโกอาน คำตอบจะต้องตอบออกมาทันทีทันใดโดยปราศจากความคิดเป็นที่น่าสนใจกว่าวิธีการนี้เป็นวิธีการเลี่ยงกระบวนการทางความคิดที่สนับสนุนการพิจารณาอีกวิธีหนึ่ง อาการอย่างทันทีทันใด โดยแทบจะไม่เปิดโอกาสให้เวลาและความพยายามขบคิดพิจารณาเลย ครั้งหนึ่งอาจารย์เซนยกไม้ขึ้นแล้วพูดว่า “เรียกมันว่า ไม่ใช่ไม้ ถ้าเธอทำ เธอก็ยืนยัน หากเธอปฏิเสธว่า มันคือ ไม้ ถ้าเธอทำ เธอก็ปฏิเสธ ปราศจากการยืนยันและการปฏิเสธพูดสิ พูดสิ ศิษย์คนหนึ่งเดินออกมา แล้วฉวยเอาชิปเป่ย์ไปจาก อาจารย์จากนั้นจึงหักมันออกเป็นสองท่อน แล้วร้องขึ้นว่า แล้วนี่อะไร” เป็นต้น

๕) ซันเซน (SanZen)

หมายถึงการสนทนาแบบตัวต่อตัวระหว่างอาจารย์เซนกับศิษย์ เช่น พระสังฆปริณายก องค์ ที่ ๕ กับ (พระสังฆปริณายกองค์ที่ ๑) ได้ลอบมาที่โรงตำข้าวอย่างเงียบๆ ครั้นเห็นอาตมาตำข้าว อยู่ด้วยสากหิน ท่านกล่าวแก่อาตมาว่า “ผู้ค้นหาหนทางต้องยอมเสี่ยงชีวิตของตนเพื่อธรรมะ เขาควร ทำเช่นนั้นมิใช่หรือ” แล้วท่านถามอาตมาต่อไปว่า “ข้าวได้ที่แล้วหรือ” อาตมาตอบท่านว่า “ได้ที่นาน แล้ว” ยังรอคอยอยู่ที่แต่ตะแกรงสำหรับร่อนเท่านั้นท่านเคาะครกตำข้าวด้วยไม้เท้า ๓ ครั้ง แล้วก็ออก เดินไป

อาตมาทราบดีว่าการบอกใบ้เช่นนั้น หมายความว่าอะไร ดังนั้นในเวลาสามยามแห่งคืน นั้นอาตมาจึงไปที่ห้องท่าน ท่านใช้จี้วขึ้นจึงบังมิให้ใครเห็นเราทั้งสอง แล้วท่านก็ได้อธิบายข้อความอัน ลึกซึ้งในวัชรสูตรให้แก่อาตมา เมื่อท่านได้อธิบายมาถึงข้อความที่ว่า “คนเราควรจะใช้จิตของตน ใน วิถีทางที่มันจะเป็นอิสระได้จากเครื่องข้องทั้งหลาย” ทันใดนั้น อาตมาก็ได้บรรลุและตรัสรู้ธรรมโดย สมบูรณ์และได้เห็นแจ้งชัดว่า “ที่แท้ทุกๆ สิ่งในสากลโลกนี้ก็คือตัว จิตเดิมแท้นั่นเอง มิใช่อื่นไกล”

อาตมาได้ร้องขึ้นในที่เฉพาะหน้าพระสังฆปริณายก ในที่นั้นว่า “แหม ใครจะไปคิดว่า จิต เดิมแท้ นั้น เป็นอิสระไม่อยู่ภายใต้อำนาจความต้องการเป็นอยู่หรือภายใต้ความดับสูญ อย่างอิสระแท้จริง ใครจะไปคิดว่า จิตเดิมแท้ นั้น เป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์อยู่ในตัวมันเองอย่างสมบูรณ์แท้จริง ใครจะไป คิดว่า จิตเดิมแท้ นั้น เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความเปลี่ยนแปลง อย่างนอกเหนือแท้จริง คงจะไปคิดว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏออกมานี้ ไหลเทออกมาจากตัว จิตเดิมแท้”^{๑๔๔}

ซันเซน ถือว่าเป็นการปฏิบัติที่สำคัญมาก เพราะจะเป็นกระบวนการที่อาจารย์จะใช้ในการ สั่งสอนปริศนาธรรม รวมทั้งทดสอบความก้าวหน้าในการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงเซนด้วย อาจารย์สามารถ

^{๑๔๔} พุทธศาสนิกชน, (แปล), สูตรเว่ยหล่าง, หน้า ๑๒.

ทำได้ทุกอย่างที่จะกระตุ้นให้ศิษย์ได้ค้นหาหาวิชาไตรที่ซ่อนอยู่ และเกิดความรู้แจ้งในความจริงแท้ได้อย่างรวดเร็ว

๒.๓ วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่น

พระพุทธศาสนานิกายเซนมีอิทธิพลวัฒนธรรมของญี่ปุ่น วัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นในการสร้างชาติ ชาติใดไร้วัฒนธรรมของตนแล้ว จะเป็นชาติมหาอำนาจไม่ได้ แต่วัฒนธรรมก็เกิดจากศาสนาและปรัชญาเป็นส่วนใหญ่ จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมต่างๆ ที่ปรากฏในปัจจุบันไม่ว่าญี่ปุ่นส่วนหนึ่งก็ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาที่สำคัญในญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นศิลปะการฟันดาบ การชงชา หรือการจัดดอกไม้ การแต่งบทกวี การจัดสวน ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานิกายเซนแทบทั้งสิ้น ถ้าหากชาติใดไร้วัฒนธรรมอันมั่นคงของตนแล้ว แม้ชาตินั้นจะมีอาณาภาพทางอาวุธอันเกรียงไกร หากแต่ในที่สุดก็จะสูญเสียความเป็นชาติของตนอย่างที่ชาวสเปนที่ยึดครองอะเอนส์ และพวกชนชาวมองโกลที่เข้ายึดครองเมืองจีน แล้วตั้งราชวงศ์หงวนขึ้นได้ประสบมาแล้ว นั่นก็เพราะวัฒนธรรมของชาวสเปนสูญเสียวัฒนธรรมของชาวอะเอนส์ และวัฒนธรรมของมองโกลสูญเสียวัฒนธรรมของจีนไม่ได้เป็นการพิชิตอย่างสิ้นเชิง โดยที่ผู้ถูกพิชิตหาว่าตนถูกพิชิตไม่^{๑๔๕} อิทธิพลทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งออกเป็น สองประเภท คือ^{๑๔๖} วัฒนธรรมทางใจ และ วัฒนธรรมทางวัตถุ

วัฒนธรรมทางจิตใจเป็นการแสดงออกของผู้คนที่มีอุปนิสัยอ่อนโยน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน และกัน ทุกคนมีใบหน้าที่ยิ้มแย้มมีใบหน้าที่เอิบอิ่ม เป็นสุขกับการทำงาน ความสงบเย็นในใจของคนที่มีวัฒนธรรมและนอกนั้นก็ยังมีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมทางจิตใจและวัฒนธรรมทางวัตถุด้วย

ศาสนามีบทบาทที่ทำให้เกิดวัฒนธรรม และยังได้สอนให้คนเป็นผู้มีจิตใจที่งดงามใสสะอาด นี่ คือ การสร้างวัฒนธรรมทางใจ ยิ่งผู้ที่สามารถเข้าถึงหลักธรรมทางศาสนายิ่งจะเป็นผู้มีจิตที่ประณีตละเอียดอ่อน เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมเป็นพื้นฐานของการสร้างสรรค์วัฒนธรรมต่อไป ฉะนั้นทั้งสองวัฒนธรรมจะต้องดำเนินคู่กันไป เพื่อเป็นกรอบของสังคม ศาสนาจะอยู่ได้ก็ต้องมีผู้รักษา วัฒนธรรมทางวัตถุก็เปรียบเสมือนกับเปลือกไม้ และวัฒนธรรมทางใจก็เปรียบเสมือนแก่นไม้ ถ้าไม่มีเปลือกต้นไม้อาจสามารถยืนต้นได้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัยและขนบธรรมเนียมประเพณีสำหรับให้บริษัทยึดถือ เช่นพิธีการอุปสมบทพระภิกษุ เป็นต้น และพระสงฆ์ต้องทำสังฆกรรมก็ดี ขรวาสาต้องเคารพและให้การอุปถัมภ์ ก็ดี เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ จะอย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาได้แทรก อยู่ทั่วทุกแห่งใน

^{๑๔๕} จานงค์ ทองประเสริฐ, *เซนกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น*, เล่ม ๒ (แปล), (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๙), หน้า (ค-ง).

^{๑๔๖} สมภาร พรหมทา, *พุทธศาสนamahayana นิกายหลัก*, หน้า ๒๒๔.

ประเทศญี่ปุ่น จนไม่รู้ตัวว่าตกอยู่ในอิทธิพลของพระพุทธศาสนานับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่น ในพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เป็นต้นมา

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า วัฒนธรรมทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปรัชญาของเซน คือปรัชญาของพระพุทธศาสนามหายานโดยทั่วไป แต่โดยนิกายเซนก็รู้ได้เลยว่า ตัวความแท้จริงนั่นเอง ดังนั้นเซนจึงแนะนำไม่ให้เราถือคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ให้ปฏิบัติตามคัมภีร์ และจะเกิดจากการมีประสบการณ์ในสิ่งที่ภาษาญี่ปุ่น เรียกว่า ซาโตริ (หวู่ ในภาษาจีน) ถ้าไม่มีซาโตริ ก็ไม่มีเซน เซนกับ ซาโตริ เป็นไวพจน์ของกันและกัน หลักของ ซาโตริ มิได้ขึ้นอยู่กับมโนภาพเพื่อที่จะได้บรรลุถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย

๒.๔ ปัจจัยในนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น

อิทธิพลของพระพุทธศาสนานิกายเซนต่อศิลปะการฟันดาบ

ซามูไร (Samurai) เป็นชนชั้นนักรบในสังคมโบราณของญี่ปุ่น มีคำสอนสืบทอดกันมาในหมู่ซามูไรที่เรียกว่า ลัทธิบูชิโด (Bushido) or (way of Samurai) โดยสอนให้คนที่เขื่อนักรบไม่กลัวความตาย มีความจงรักภักดีต่อเจ้านาย เคารพในเกียรติและศักดิ์ศรีของตนเอง พระพุทธศาสนานิกายเซนอาจกล่าวได้ว่าเป็นนิกายของชนชั้นซามูไรก็ได้ เพราะได้รับการสนับสนุนจากชนชั้นซามูไรถึงจะเป็นกลุ่มน้อยแต่ก็มีอำนาจทางการเมือง การที่ให้การอุปถัมภ์เพราะคำสอนนี้เข้ากับอุปนิสัยของนักรบซามูไร เพราะนักรบซามูไร ไม่กลัวความตาย ทำไมคนเราจึงไม่ควรกลัวความตาย นิกายเซนสามารถให้คำตอบเป็นที่น่าพอใจ และสิ่งหนึ่งที่อาจารย์เซนสอนให้ทุกคนจะต้องรอบคอบสุขุม ถ้าจะทำอะไรต้องตัดสินใจอย่างเด็ดขาด ว่องไว และยินดีรับผลของการกระทำของตนไม่ว่าจะออกมาอย่างไร ลักษณะเช่นนี้สามารถเข้าได้กับอุปนิสัยของชนชั้นนักรบซามูไร เซนสอนให้นักรบซามูไรเป็นคนเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยวแต่ไม่บ้าบิ่น สอนให้เคารพศัตรูและไม่ผูกอาฆาต ซามูไรที่เข้าถึงเซนจะเป็นสุภาพบุรุษเป็นคนอดทน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอดทนต่อการถูกเหยียดหยาม ดังนั้นนักรบซามูไรจึงเป็นคนกล้าหาญเด็ดเดี่ยว แต่สุขุม มั่นคง^{๑๔๗} นิกายเซนไม่ได้สอนให้ใช้กำลัง หากแต่สอนให้เป็นคนรอบคอบและใช้ความรอบคอบนั้นแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ซามูไรที่ดีในทัศนะของเซนไม่ใช่สามารถสยบคู่ต่อสู้ด้วยกำลัง หากแต่คือคนที่เอาชนะตนเองได้และใช้ความสุขุมรอบคอบแก้ปัญหา ในพระพุทธศาสนาดั้งเดิมก็สอดคล้องกับเซน เพราะสอนให้เอาชนะตัวเอง

อิทธิพลของพระพุทธศาสนานิกายเซนต่อการแต่งบทกวีไฮกุ

พระพุทธศาสนานิกายเซนมีอิทธิพลต่อ บทกวีหรือที่เรียกว่า ไฮกุ คือ โคลงญี่ปุ่นชนิดหนึ่งประกอบด้วยคำสิบเจ็ดพยางค์ แบ่งเป็นสามบรรทัด บรรทัดแรกมีห้าพยางค์บรรทัดที่สองเจ็ดพยางค์

^{๑๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๗.

และบรรทัดสุดท้ายห้าพยางค์ ไฮกุ “ไฮกุ” ซึ่งมี ๑๗ พยางค์ (๕+๗+๕) เป็นแบบร้อยกรองที่ได้รับยกย่องมากที่สุด การพยายามใช้คำให้น้อยที่สุด แต่ให้อรรถาธิบายได้มากที่สุดมักเป็นบทร้อยกรองที่ผู้อ่านต้องคิดเอาเอง บทร้อยกรองนี้โดยมาก มักจะต้องมีผู้เขียนอธิบายเพิ่มเติมเป็นทำนองอรรถกถาจึงจะทำให้คนทั่วไปเข้าใจ ตัวอย่างบทกวีไฮกุ

โอะโตะโตะงิสุ

ร้อง กุกกุ กุกกุ

โอะโตะโตะวิสึ โตะเตะ

ตลอดทั้งคืน

อะเกะนิเกะริ

ในที่สุดก็รุ่งอรุณ

ไฮกุ เป็นบทร้อยกรองแบบที่สั้นที่สุด ที่เราอาจหาได้ในโลกวรรณกรรม ซึ่งสามารถจะบรรจุอารมณ์ได้ที่สูงสุดต่างๆ ที่มนุษย์สามารถจะมีได้ ตัวอย่าง ไฮกุ สักบทหรือสองบท บะโซ (พ.ศ. ๒๑๘๖-๒๒๓๗) ผู้ตั้งสำนักไฮกุ สมัยใหม่ขึ้นได้แต่งบทร้อยกรองนี้ ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นการเริ่มต้นขบวนการปฏิบัติของท่าน ข้อความนั้นมีดังนี้

“ฟรุ อิเกะ ยะ

อา, สระเก่า

คะวะสึ โทะบิโกะมุ

กบได้โดดลงไป

มิสึ โนะ โอะ โตะ

เสียงน้ำนั่น”

บทกวีนี้มีมาก่อนที่เซนจะเข้าไปในญี่ปุ่นหรือไม่เป็นปัญหาที่ถกเถียงกันอยู่ แต่อย่างไรก็ตามก็คือผลผลิตอย่างหนึ่งของเซน

จิโย (พ.ศ. ๒๒๔๖-๒๓๑๘) กวี ไฮกุ หญิงแห่งเมืองคะงะ ผู้ปรารถนาจะทำให้ตัวเองมีศิลปะดียิ่งขึ้น จึงได้ไปหาอาจารย์ ไฮกุ ผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งในสมัยนั้น

เมื่อกล่าวถึงเซนในจีน สมควรกล่าวถึงจนบางคนที่ยึดว่าได้รับอิทธิพลจากนิกายเซนมีสองท่านที่ยกมา คือ ชือ หวางเว่ย และ ฮั่นชาน

แว่วเสียงระฆังแผ่วมาจากหุบเขา

ชาวประมงและคนหาฟืนกลุ่มแล้วกลุ่มเล่า

ทยอยกลับจากหมู่เขายามเย็น

ตัวฉันผู้เดียวค้มเดินไปยังบ้านเมฆขาว

ดอกเกาลัดน้ำยั้งคงงดงามดังเดิม

ดอกหลิวพลิวลมดั่งจะโบยบิน

สีสนแห่งฤดูใบไม้ผลิอาบไฉ่ฝิ่งบึงตะวันออก

ใจฉันหดหู่ซึมเศร้าขณะเอื้อมมือไปปิดประตู^{๑๔๘}

(โดยหวางเว่ย)

^{๑๔๘} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนานิกายหลัก, หน้า ๒๓๓.

ดึกสัปดาห์นี้บรรยากาศวังเวงเจียบเงา
 แว่วเสียงใครคนหนึ่งตำข้าวแผ่วมาจากหมู่บ้าน
 หยาดน้ำค้างใสจากกิ่งไผ่หยดลงบนกองฟืน
 แมกไม้ในสวนต่างเปียกชื้นด้วยละอองน้ำค้าง
 ไกลออกไปในความมืดมิดของรัตติกาล
 แว่วเสียงกบเขียดระงมเซ็งแซ่ลอยมากับลมดึก
 หิ่งห้อยหมู่หนึ่งบินส่องแสงวับแวมเรี่ยปลายหญ้า
 สักครู่ก็พากันบินขึ้นสู่ยอดไม้
 ฉันทนอนไม่หลับ จิตใจว้าวุ่นล่องลอย
 หมอนน้อยแครงยังวางอยู่เช่นเดิม^{๑๔๙}

(โดยเรียวกัน)

ในคัมภีร์ของฝ่ายเถรวาท มีบทกวีเขียนขึ้นอย่างฉับพลันทันทีที่แบบโฮกุนี้อยู่จำนวนหนึ่ง
 บทกวีเหล่านี้เขียนโดยพระอรหันตสาวก เป็นบทกวีที่ท่านผู้แต่งแต่งขึ้นเพื่อบันทึกความรู้สึกนึกคิดต่อ
 ประสบการณ์ทางธรรมของตน คือ: ^{๑๕๐}

กระหม่อมของฉันทำด้วยใบตาลสามใบ
 ตั้งอยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำคงคา
 บาตรของฉันคือหม้อรดน้ำศพ
 จีวรของฉันคือผ้าห่อศพ
 ตลอดเวลาสองปีเต็ม
 ฉันเอ๋ยปากพูดเพียงครั้งเดียว
 ในปีี่สาม
 ความมีดมนในใจก็ถูกทำลาย

การแต่งบทกวีเพื่อบันทึกประสบการณ์ทางธรรมแบบนี้เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่พระสงฆ์
 สมัยพุทธกาลกระทำกัน

อิทธิพลของพระพุทธศาสนานิกายเซนต่อศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)

ในประเทศญี่ปุ่นได้รู้จักชากันตั้งแต่ยุคคามะคุระ (พ.ศ. ๑๗๒๘-๑๘๘๑) โดยมีอาจารย์ชื่อ
 เออิไซ (Eisai) (พ.ศ. ๑๖๘๔-๑๗๖๘) โดยนำพันธุ์จากเมืองจีนและปลูกไว้ที่ลานวัดของท่านพร้อมกับ

^{๑๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๔.

^{๑๕๐} ขุททกนิกาย เถรคาถา พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๖ ข้อ ๒๖๑ อ้างใน สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนามหายาน นิกายหลัก, หน้า ๒๓๕.

ชาจำนวนหนึ่งที่มาจากไร่ชาท่านโชกุน ท่านเออิไซ ถือว่าเป็นบิดาแห่งการปลูกชาในประเทศญี่ปุ่น ต่อมาเมื่อพระเซนที่นำเอาพิธีชงชาเข้ามาสู่ญี่ปุ่น คือ ท่านไดโอะ อาจารย์แห่งชาติ และมีอาจารย์ท่านอีก คิว (พ.ศ. ๑๙๓๗-๒๐๒๔) ได้สอนเทคนิคให้แก่ลูกศิษย์ผู้หนึ่งชื่อ ชูโก ซึ่งมีอัจฉริยะทางด้านศิลปะการชงชาพัฒนาและประสบผลสำเร็จ

พระพุทธศาสนานิกายเซนมีอิทธิพลเหนือศิลปะการชงชา เพราะศิลปะการชงชาถือว่าเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของญี่ปุ่น ท่านไดโอะเดินทางไปศึกษาที่เมืองจีน นำเอามาปลูกนิกายเซนที่มีอิทธิพลเหนือศิลปะการชงชา เพราะเป็นการรวมหรือการเฝ้าสังเกตความรู้สึกที่เล่นไปตามพิธีชงชา พิธีชงชา ตามความรู้สึกประกอบด้วย^{๑๕๑}

๑. ความบรรสาร หมายถึง ความสุภาพแห่งจิตใจ (หว่า)

๒. ความเคารพ หมายถึง ความตระหนักถึงการถูกจำกัดขอบเขตทางกายและพุทธิปัญญา (เคอิ)

๓. ความบริสุทธิ์ หมายถึง ความสะอาด ความมีระเบียบ (เซอิ)

๔. ความสงบ หมายถึง ความสงบเงียบ ความสงบสุข (ยะกุ)

ธาตุมูลทั้งสี่นี้เป็นสิ่งจำเป็นที่จะปรารถนาในอันที่จะทำให้ศิลปะการชงชาดำเนินไปจนถึงที่สุดด้วยความสำเร็จ นับว่าเป็นองค์ประกอบอันเป็นสาระสำคัญซึ่งจะทำให้เกิดที่มีรাত্রภาพและมีระเบียบ หลักการแห่ง “ชาโนะยู” หรือ ศิลปะการชงชา ก็ คือ เจตนารมณ์แห่งการทำฟ้าและดินให้กลมกลืนบรรสานกัน และอำนวยความสะดวกที่จะสร้างสันติสุขสากลขึ้นมา หรือการทำประสาททั้งหกให้หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง^{๑๕๒}

ลักษณะที่สำคัญของสุภาพแห่งจิตใจ (ยะวะระจิ) เป็นการพรรณนาถึงจิตใจที่ควบคุมการดำเนินการเกี่ยวกับศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) มีลักษณะที่สำคัญ มีความสุภาพแนบถึงความรู้สึกภายในบรรยากาศทั่วไป ไปในห้องชงชาที่มีแนวโน้มที่จะสร้างสรรค์ความสุภาพชนิดนี้ขึ้นมาคือ

ความสุภาพในการจับต้อง

ความสุภาพแห่งกลิ่น

ความสุภาพแห่งแสง

ความสุภาพแห่งเสียง

ท่านยกถ้วยชาซึ่งมนุษย์ได้ทำขึ้นด้วยมือของตน

และมีรูปร่างผิดปรกติธรรมดาขึ้น

ซึ่งบางวัตถุที่ใช้เคลือบถ้วยชานั้นก็เคลือบไว้ไม่สม่ำเสมอ

^{๑๕๑} จ้านงค์ ทองประเสริฐ, เซนกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น, เล่ม ๒ (แปล), หน้า ๙๐-๑๐๔.

^{๑๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ก-ข.

ถึงแม้ว่าจะมีความดีคำบรรพอย่างนี้ แต่ภาชนะเล็กๆ ก็มีเสน่ห์แห่งความสุภาพ
ความสงบและความไม่มีอะไรกีดขวางที่ธรรมดาสามัญอย่างหนึ่ง
เครื่องหอมที่เผาก็ไม่เคยมีกลิ่นแรงและรบกวนอารมณ์เลย หากแต่สุภาพและแผ่คลุมไป
ทั่วหน้าต่างและฉากเป็นแหล่งแห่งเสน่ห์ที่แผ่คลุมไปทั่วอย่างสุภาพอีกอย่างหนึ่ง
เพราะแสงที่ใช้ในห้องก็มักจะเป็นแสงอ่อนๆ เย็นตาและทำให้จิตเป็นสมาธิเสมอ
เพราะแสงที่ใช้ในห้องก็มักจะเป็นแสงอ่อนๆ เย็นตาและทำให้จิตเป็นสมาธิเสมอ
ลมเฉื่อยๆ ที่พัดผ่านใบสนเก่าๆ ก็จะมีผสมผสานกับเสียงน้ำเดือด บนเตาไฟได้อย่าง
กลมกลืน

ดังนั้นสิ่งแวดล้อมทั้งหมดจึงสะท้อนให้เห็นบุคลิกภาพของผู้ที่ได้สร้างสรรค์มันขึ้นมา
“สิ่งที่นับว่ามีค่าที่สุดก็คือ ความสุภาพแห่งจิตใจ สิ่งที่เป็นสาระสำคัญที่สุด ก็คือ
การไม่ขัดแย้งกับสิ่งอื่นๆ นี่คือนิยามที่เรียกว่า “รัฐธรรมนูญ ๑๗ มาตรา”^{๑๕๓}
ผู้ดื่มชาจะต้องเข้าใจจุดประสงค์พื้นฐานที่แท้จริง ของพิธีชงชา ซามูไรท่านหนึ่งชื่อ ฮิ
เดโยชิ ได้แต่งบทกวีแสดงทัศนะต่อเรื่องการกินชาเอาไว้ว่า

“เมื่อชาซึ่งทำจากน้ำ

หลั่งออกมาจากส่วนลึกของใจ

ใจซึ่งไม่อาจหยั่งถึงที่สุด

เราเชื่อว่าเข้าถึงสิ่งที่เรียกว่าชาโนยุแล้วอย่างแท้จริง”^{๑๕๔}

อิทธิพลของพระพุทธศาสนานิกายเซนต่อศิลปะการจัดสวนและดอกไม้

เมื่อพูดถึงญี่ปุ่นถือได้ว่าเป็นผู้รักธรรมชาติมาก เพราะคนญี่ปุ่นถือว่าธรรมชาติเป็นเสมือน
สหายที่ยั่งยืนของชาวญี่ปุ่น ถ้าหากว่าชาวญี่ปุ่นปีนเขาสูงๆ ได้สำเร็จ ก็ควรได้ชื่อว่า เป็นมิตรที่ดีของ
ภูเขา การมองว่าธรรมชาติมีบุญคุณอย่างใหญ่หลวงต่อชีวิตทั้งปวงบนพื้นโลก จึงนับว่าเป็นความ
เหมาะสมที่มนุษย์จะเข้าหาผู้มีความทุกชนิด ญี่ปุ่นรู้จักมองธรรมชาติในแง่สุนทรีย์และแง่ของปรัชญา
เช่น เมื่อพูดถึงต้นไผ่ มีรากหยั่งลงในดินอย่างมั่นคง ส่วนลำต้นกลวง อันนับว่าเป็นสัญลักษณ์
ของศูนยตาเป็นการสั่งสอนเพื่อสอนคนได้ศึกษาและรักธรรมชาติ และพยายามหันเข้าหาธรรมชาติ
เพราะป่าเป็นปัจจัยที่เอื้อประโยชน์มากมาย พระพุทธเจ้าประสูติในป่า ตรัสรู้ในป่า และนิพพานในป่า
และชีวิตส่วนใหญ่ก็อยู่ในธรรมชาติทั้งสิ้น

^{๑๕๓} จ้านงค์ ทองประเสริฐ, เซนกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น, เล่ม ๒ (แปล), หน้า ๕๑.

^{๑๕๔} “D.T. Suzuki , Zen and Japanese Culture, P. 280. อ้างในสมภาร พรหมทา, พุทธศาสนามหายานนิกายหลัก, หน้า ๒๓๘.

ท่านเซอร์ ชาร์ลส์ อีเลียต^{๑๕๕} ได้เขียนไว้ว่า “พระพุทธศาสนานิกายเซนได้มีอำนาจอย่างใหญ่หลวงในชีวิตด้านศิลปะ พุทธิปัญญา และแม้ในทางการเมืองของตะวันออกไกล เช่นได้มีส่วนหล่อหลอมอัตลักษณ์ของญี่ปุ่นอยู่มากไม่มีศาสนาใดที่จะเป็นญี่ปุ่นทุกกระเปียดนี้เหมือนพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนานิกายเซน ธรรมชาติไม่เคยเป็นศัตรูที่คอยขัดขวางเราหรือมีทัศนคติที่คุกคามเราอยู่เสมอเลยธรรมชาติมิใช่เป็นอำนาจที่จะบีบเราให้กลายเป็นผู้ผยอง ถ้าหากเราไม่บีบมันให้เป็นผู้ผยองหรือผูกมัดให้มันเป็นบ่าวคอยรับใช้

เซนมีวัตถุประสงค์ที่จะเคารพธรรมชาติ รักธรรมชาติ อาศัยธรรมชาติเป็นอยู่ เซนยอมรับว่าธรรมชาติของเราเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติในด้านสุนทรียะเมื่อเราเข้าใจธรรมชาติ เทนนิส^{๑๕๖} กล่าวว่า “ดอกไม้เล็กๆ แต่ถ้าหากข้าพเจ้าสามารถเข้าใจว่าเป็นอะไร รากเหง้าและทุกสิ่งทุกอย่าง และทุกอย่างในทุกๆ อย่างละก็ ข้าพเจ้าก็ควรจะทราบ ว่า พระเวทดาและมนุษย์คืออะไร”

“ข้าพเจ้าประหลาดใจว่า

ในราตรีที่หนาวเหน็บ

ทั้งพายุที่กำลังจะเริ่มต้นพัดกระหน่ำ

ผู้เดินทางโดดเดี่ยวอยู่ในโลกแห่งความมืดมิด เขาจะค้างคืน ณ ที่ใดหนอ”

เรื่องความรักต่อธรรมชาติ ในพระพุทธศาสนาต้องระมัดระวังตัวเองในการปฏิบัติต่อธรรมชาติ ในวินัยของพระสงฆ์นั้นมีข้อห้ามแม้กระทั่งว่าพระจะบ้วนน้ำลายใส่ต้นไม้ไม่ได้

การจัดดอกไม้และการจัดสวน ซึ่งเป็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนานิกายเซน ต่อการจัดดอกไม้ ให้ความหมายไม่น้อย คือแต่ละคนคิดว่าตัวเองจัดอะไรได้ตามที่ตัวต้องการในสิ่งที่ตัวต้องการ แล้วก็พอใจว่าจัดได้ๆ ที่จริงนั้นมันไม่เป็นอย่างนั้น เมื่อบุคคลคิดว่าจัดการกับสิ่งใด แต่ในภายในกิเลสมันจัดการกับบุคคลนั้น ให้คิดอย่างนั้น ให้คิดอย่างนั้น ให้ต้องการอย่างนั้น ให้ทำอย่างนั้น กิเลสที่ให้เกิดไปว่า ภูหรือตัวกูเป็นผู้จัดการ จัดการนั้นจัดการนี้ทุกสิ่งทุกอย่างเราทำได้ตามใจเราแต่ที่แท้นั้นเป็นเพราะการบงการจากกิเลส เป็นการบังคับบัญชาของกิเลส มีกิเลสบังคับอยู่รอบด้าน

การจัดดอกไม้หรือการจัดสวน เพื่อความเป็นระเบียบที่สวยงามและความเป็นระเบียบ ความร่มรื่นที่มองเห็นด้วยตา เหมือนการจัดดอกไม้ด้วยสติปัญญา หากแต่การจัดที่ไม่เป็นระเบียบ เหมือนกับคนโง่ที่จัดการทุกเรื่องด้วยอำนาจของกิเลส คนจัดตามอำนาจของกิเลส กับคนที่จัดไปตามอำนาจของสติปัญญา ผลที่ได้รับต่างกัน จะต่างก็มากน้อย แล้วแต่จะพอใจชนิด

ในการนำดอกไม้หลายดอกมาจัด คนธรรมดาที่คิดว่าเราจัดดอกไม้ตามความต้องการของเรา แต่ถ้ามีปัญญาลึกซึ้งก็จะรู้สึก ว่า ต้นหากิเลสต่างหากที่บังคับเราให้จัดดอกไม้เช่นนั้นอย่างนั้น

^{๑๕๕} จํานงค์ ทองประเสริฐ, *เซนกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น*, เล่ม ๒ (แปล), หน้า ๒๐๐.

^{๑๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๖.

เหมือนกับดอกไม้ที่มีความงามนั้นแหละทำให้เกิดกิเลสตัณหา แล้วจัดมันอย่างนั้นอย่างนี้ เราสามารถสรุปประเด็นไว้ว่า

๑. ดอกไม้ การรวบรวมดอกไม้ที่หลากหลายที่ยังไม่ได้มีการจัดการแต่อย่างใดที่มีหลากหลายสีหลากหลายพันธุ์ (อวิชชา)

๒. คนจัด การจัดตามเพื่อเกิดความงามและพอใจในการจัด (กิเลส)

๓. กิเลสตัณหาถ้าพอใจในการจัดก็เป็นการปรุงด้วยความต้องการ เราได้ถูกดอกไม้จัด และกิเลสปรุงความงามของดอกไม้มันอยู่ในใจของคนจัดตลอดเวลา ไม่ว่าจะจัดในรูปแบบใดๆ ก็ตาม (ตัณหา อุปาทาน การยึดมั่นถือมั่น)

๔. การจัดดอกไม้ควรจัดอย่างมีสติปัญญา (เห็นอย่างที่เห็น) ดังใจความที่ผูกไว้เป็นคำกลอน ว่า :-

คนนั่งจัด บุปผชาติ ก็คาดคิด
 ว่าพิชิต มันได้ ตามใจหวัง
 ความคิดนี้ ถูกดี แล้วหรือยัง
 มันจัดใคร เข้าให้มัน หยั่งคิดดู
 คิดดูเถิด พวกถนัด จัดมาลัย
 ลิงโลดใจ ว่าจัด ไปสวयหฺร
 ใครจัดใคร แยกไป ให้นึกดู
 อย่าหลงรู้ แต่ว่าตน จัดมาลัย
 ดูให้ดี พวกคน หลงดอกไม้
 มันมัดท่าน ใจใช่ อยู่ไหวไหว
 ในทันที ที่คนจัด ดอกไม้ไป
 มันรวบใจ คนมัด ในบัดดล
 ดอกไม้จัด คนบ้าง อย่างภาพนี้
 คือพวกที่ หลงมัน ทุกแห่งหน
 เด็กผู้ใหญ่ ไพรผู้ดี มีหรือจน
 ไม่เคยพ้น บุปผชาติ คาดมักเอย^{๑๕๗}
 ดังมีกลอนโบราณว่า ดังนี้ :
 “เมื่อบายศรีมีงานท่านถนอม

^{๑๕๗} พุทธทาสภิกขุ, ภาพผนังโรงมหรสพทางวิญญูญาณ สวนโมกขพลารามภาพปริศนาธรรม เซ็น, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

เป็นเครื่องหอมกระแจะจันทร์ให้หรรษา
เมื่อเสร็จงานก็โยนลงในคงคา
ให้ลอยมาลอยไปเหมือนใบตอง”

จากคำกลอนที่กล่าวไว้ข้างบน การจัดดอกไม้ มีความหมายว่า คนที่มีกิเลสเป็นตัวบงการทุกสิ่งทุกอย่าง และทุกกิเลสตรึงอยู่รอบด้าน เป็นภาพของการจัดดอกไม้โดยมากเพ่งไปที่ดูความสวยงาม จิตใจจึงหลงอยู่กับความสวย ความไม่สวยนั้น ถ้าสวย ก็พาให้ใจลิงโลดและถ้าไม่สวยก็ดูขบเซาและเหี้ยวห่างตามธรรมชาติ ความสวยและไม่สวย ไม่ได้อยู่ที่ดอกไม้ ในดอกไม้เหล่านั้นมีแต่ความเป็นธรรมชาติอย่างเดียว จะสวยหรือไม่สวยอยู่จิตใจ จัดดอกไม้เป็นศิลปะที่ละเอียดอ่อน มีสมาธิสติปัญญาสูงสุดที่ออกจากจิตใจ ไม่ได้เป็นไปตามอำนาจของกิเลส คือ ความพอใจของมนุษย์ และการจัดดอกไม้ย่อมแสดงให้เห็นสภาพความเป็นอนิจจัง ความไม่เที่ยง มันเป็นเช่นนั้นเอง เมื่อคนไม่รู้เท่าทันก็จัดดอกไม้อยู่เรื่อยไป บุคคลที่ฉลาดเมื่อเห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู ทำสักแต่ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยินเท่านั้น เมื่อบุคคลเขาอยากพ้นจากประสาทสัมผัสเขาจะประสบกับอภินิหารต่างๆ และการก้าวเข้าไปสู่ความว่างนั้นเอง และสุดท้ายก็ไม่มีอะไร ไม่ว่าจะมีดอกไม้หรือไม่ก็มีก็ตาม

ไดโตโคกุชิ กล่าวว่า :-

“ถ้าหากหูของท่านเห็น และตาได้ยิน

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ท่านจะต้องทะนุถนอม

ช่างเป็นเรื่องปรกติธรรมดาเพียงใดที่ฝนตกมาจากชายคา”^{๑๕๘}

๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ

วัฒนธรรมและบุคลิกภาพเป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกันระหว่าง ความรู้ด้านมานุษยวิทยา และจิตวิทยา หรือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างวิชามานุษยวิทยาวัฒนธรรมกับจิตวิทยาด้านบุคลิกภาพ

ผู้ที่ศึกษาด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรม หรือนักมานุษยวิทยาจะให้ความสนใจในเรื่อง วัฒนธรรมและชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมต่างๆ แต่นักจิตวิทยาจะศึกษาวิเคราะห์ถึงบุคลิกภาพของคน เพื่อให้เกิดความเข้าใจว่า ทำไมปัจเจกบุคคลจึงแตกต่างกัน ฉะนั้นในการศึกษาวิชาวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ จึงเป็นเสมือนหนึ่งการเชื่อมโยงความรู้ทางด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรมและจิตวิทยาเข้าด้วยกัน

ฉะนั้นยังวิชาทางสังคมศาสตร์อีก ๒ สาขา ที่เกี่ยวข้องในเนื้อหาด้วย คือวิชาสังคมวิทยา และจิตวิทยาสังคม แม้ว่าแต่เดิมวิชาสังคมวิทยาและจิตวิทยาสังคมจะผูกพันกับสังคมตะวันตกมาก่อน

^{๑๕๘} จานงค์ ทองประเสริฐ, เซนกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น, เล่ม ๒ (แปล), หน้า ๑๓๐.

แต่ปัจจุบันก็ได้สนใจหันมาศึกษาเกี่ยวกับจิตวิทยาบุคลิกภาพ ซึ่งเป็นการศึกษาในลักษณะการศึกษาเปรียบเทียบทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน (Cross Culture Studies)

นักมานุษยวิทยาศึกษาเรื่องราวต่างๆ โดยวิธีการสังเกต (Observation) และจากการสัมภาษณ์ (Interviewing) ทำการบันทึกและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม และการจัดองค์กรทางสังคม แต่ถ้าเป็นการศึกษาทางด้านวัฒนธรรมและบุคลิกภาพจะให้ความสนใจเกี่ยวกับพฤติกรรมที่แสดงออกของบุคลิกภาพของคน พอพิจารณาว่าโครงสร้างทางวัฒนธรรม และโครงสร้างทางบุคลิกภาพที่เกี่ยวข้องกันอย่างไรในสังคมนั้น สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่ง คือนักมานุษยวิทยามักไม่ใช้กลุ่มทดลองที่ควบคุมได้ (Controlled Experimental) และจะเข้าไปศึกษาในสังคมที่ไม่รู้หนังสือ (Non literate Societies) ซึ่งต่างจากนักจิตวิทยาที่จะทดลองกับกลุ่มควบคุม

นักจิตวิทยาไม่ว่าจะเป็นกลุ่มของ ฟรอยด์ (Freudian psychoanalysis) หรือกลุ่มของ พฤติกรรมศาสตร์ (Behaviorists) ต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่า วัยเด็กมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างบุคลิกภาพของบุคคล ด้วยเหตุนี้ต่างก็ให้ความสนใจที่จะศึกษาพัฒนาการของเด็กที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมต่างๆ เช่น เรื่องการอบรมเลี้ยงดู และการถ่ายทอดวัฒนธรรม (Enculturation) อันเป็นกระบวนการที่เด็กจะได้รับการถ่ายทอดในระหว่างที่เด็กกำลังเจริญวัย เพื่อจะได้คุ้นเคยกับวัฒนธรรมในสังคมของตน นักมานุษยวิทยาวัฒนธรรมจะเฝ้าสังเกตพฤติกรรมของเด็กว่า มารดาปฏิบัติต่อเด็กอย่างไร และเด็กปฏิบัติต่อมารดาอย่างไร เช่น เรื่องระยะเวลาการให้นมเด็ก วิธีการหย่านม การฝึกการขับถ่าย (Toilet training pactices) ทักษะเกี่ยวกับความสนใจในเรื่องเพศของเด็ก การบังคับของบิดามารดาที่จะให้เด็กประพฤติถูกต้อง ข้อมูลในเรื่องต่างๆ เหล่านี้จะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างในการให้การเลี้ยงดูเด็กในแต่ละสังคม และเป็นปัจจัยที่ทำให้เด็กๆ มีความแตกต่างกันเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่

ความรู้เกี่ยวกับบุคลิกภาพของคนส่วนใหญ่ได้มาจากจิตแพทย์ (Psychiatrists) และนักจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) เช่น ฟรอยด์ แม้ว่าความรู้ดังกล่าวจะมีคุณค่า แต่ก็มีข้อจำกัดอยู่ ๒ ประการ คือ ประการแรก เป็นข้อมูลที่ได้จากบุคคลที่มีความทุกข์และปัญหาจนต้องไปหาจิตแพทย์ให้ช่วย ซึ่งก็จะกลายเป็นข้อมูลที่ค่อนข้างจะมีอคติสำหรับการเอาไปอ้างอิงกับบุคคลทั่วไป ประการที่ ๒ คนไข้ที่มีปัญหาทางจิตส่วนใหญ่จะเป็นชาวตะวันตก ได้แก่ ชาวอเมริกันและยุโรป ซึ่งมีวัฒนธรรมต่างจากชาวตะวันออก แต่ในความเป็นจริงการศึกษาในเรื่องดังกล่าวไม่สามารถจะจำกัดอยู่แค่นั้น เราต้องการศึกษาบุคลิกภาพของคนทั่วไปที่ชีวิตประสบความสำเร็จ ไม่ได้ป่วยด้วยโรคจิต โรคประสาท

และขอบข่ายของการศึกษาก็ไม่ใช่ศึกษาเฉพาะในสังคมยุโรปและอเมริกาเท่านั้น แต่จำเป็นจะต้องทำการศึกษาเปรียบเทียบชีวิตของคนในวัฒนธรรมต่างๆ กัน^{๑๕๙}

นักมานุษยวิทยาจะศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ในลักษณะอิสระและเป็นธรรมชาติ ไม่ใช่ศึกษากันในคลินิก (clinic) หรือห้องทดลอง นักมานุษยวิทยา อาจจะใช้เวลาเป็นเดือนๆ ในการศึกษาพฤติกรรมของกลุ่มคนบางกลุ่ม ซึ่งกลุ่มคนที่ถูกศึกษานี้จะต่างจากคนไข้ที่ไปหาจิตแพทย์ เพราะบุคคลที่ถูกศึกษามักจะไม่บอกกล่าวปัญหาความเดือดร้อนของตนกับนักมานุษยวิทยาเหมือนอย่างที่คุณใช้พูดคุยกระทำกับจิตแพทย์ ฉะนั้น นักมานุษยวิทยาอาจจะต้องใช้เวลาที่จะศึกษาโดยวิธีสังเกตจากการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ปราศจากการปรุงแต่ง แต่จะเห็นภาพที่เป็นจริงๆ ในเรื่องกิจกรรม ประเพณี และวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้บางคนก็วิจารณ์ว่าข้อมูลที่ได้นักมานุษยวิทยาดังกล่าวมีความเป็นวิทยาศาสตร์หรือมีเหตุผล (scientific) น้อยกว่าสิ่งที่ได้จากนักจิตวิทยา ซึ่งทำงานทดลองกับกลุ่มที่ควบคุมได้

อย่างไรก็ตาม วิชาวัฒนธรรมและบุคลิกภาพนั้นได้รวมเอาการศึกษา อันมีค่าของนักมานุษยวิทยาและนักจิตวิทยาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและบุคลิกภาพเข้าไว้ด้วยกัน เพราะเป็นการศึกษาในเรื่องวัฒนธรรมอันเป็นส่วนหนึ่งของวิชามานุษยวิทยา และเป็นการศึกษาเรื่องบุคลิกภาพซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาจิตวิทยา

ความหมายของ “วัฒนธรรม” (Culture)

Edward B. Tylor เป็นผู้ที่ใช้คำว่า “วัฒนธรรม” (Culture) เป็นครั้งแรก ในปี ค.ศ. 1871 ซึ่งต่อมาก็เป็นที่ยอมรับของนักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยา Tylor ได้ให้คำจำกัดความ “วัฒนธรรม” ไว้ในหนังสือ Primitive Culture ว่า “วัฒนธรรมหมายถึงส่วนทั้งหมดที่ซับซ้อน ซึ่งรวมความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ กฎหมาย ศีลธรรม ประเพณี ความสามารถและนิสัยอื่นๆ ที่มนุษย์ได้รับในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม”^{๑๖๐}

Tylor กล่าวว่า วัฒนธรรมทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่น เพราะมนุษย์มีภาษา มีสถาบันต่างๆ มีศีลธรรม มีจารีตประเพณี มีการถ่ายทอดเพิ่มพูนสืบต่อกันมา และมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัย มนุษย์สามารถอธิบายความหมายของพฤติกรรมต่างๆ และสิ่งต่างๆ ด้วย การบอกเล่าหรือประดิษฐ์ขึ้นเป็นสัญลักษณ์

^{๑๕๙} Barnouw Victor, **Culture and Personality**, (Homewood Ill. Dorsey Press, NY, 1973), p. 5.

^{๑๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

ต่อมา Ralph Linton ได้ให้คำจำกัดความของ “วัฒนธรรม” ไว้ว่า วัฒนธรรมคือรูปแบบของพฤติกรรมที่ได้จากการเรียนรู้และเป็นผลของพฤติกรรม ซึ่งสาระที่ประกอบขึ้นมาเป็นพฤติกรรมดังกล่าวจะได้รับการถ่ายทอดและเป็นเจ้าของร่วมกันโดยสมาชิกในสังคมนั้น^{๑๖๑}

ดังนั้น ถ้าจะสรุปจะได้ความหมาย “วัฒนธรรม” ก็คือ วิธีการดำเนินชีวิตของคนหนึ่ง รูปแบบของพฤติกรรมจะได้อาจมาจากการเรียนรู้ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวอาจจะแสดงออกมา ในรูปแบบที่สังคมกำหนดไว้ หรืออาจจะผิดแผกแตกต่างไปบ้าง พฤติกรรมเรียนรู้ดังกล่าวจะส่งทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังลูกหลานโดยมีภาษาและการเลียนแบบเป็นสื่อ ไม่ใช่อาศัยสัญชาตญาณ (instinct) หรือพันธุกรรม^{๑๖๒}

การที่กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นรูปแบบของการดำเนินชีวิต (way of life) นั้น ย่อมจะเกี่ยวข้องกับความเป็นบูรณาการ (integration) และความยึดเหนี่ยวกัน (cohesion) ฉะนั้น วัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งที่ยึดหยุ่นและเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา ตัวอย่างเช่น วัฒนธรรมเกี่ยวกับการแต่งกาย โดยทั่วไปเป็นประเพณี สำหรับผู้ชายที่จะนุ่งกางเกงและผู้หญิงสวมกระโปรง แต่พฤติกรรมการแต่งกายดังกล่าวอาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้ คือ ผู้หญิงอาจจะชอบนุ่งกางเกง และผู้ชายเช่นชาวสก็อตก็มีชุดประจำชาติในลักษณะกระโปรง

อีกประการหนึ่ง วัฒนธรรมในแต่ละสังคม จะช่วยให้สมาชิกในสังคมสามารถแก้ปัญหาบางอย่างเกี่ยวกับชีวิตประจำวันได้ เพราะมีคำตอบไว้ให้สมาชิกแล้ว กล่าวคือ เด็กๆ ที่เติบโตขึ้นในสังคมจะเรียนรู้และเข้าใจสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยอาศัยวัฒนธรรม วัฒนธรรมจะช่วยให้สมาชิกของสังคมเข้าใจในการปรับตัวพร้อมกับสร้างความรู้สึกรู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง เพราะวัฒนธรรม รวมถึงศาสนา ประเพณี ความเชื่อ ระเบียบของสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะอบรมหล่อหลอมสมาชิกแต่ละคนให้เข้าใจในการมองโลก เป็นที่น่าสังเกตว่าคนส่วนใหญ่จะเข้าใจและยอมรับวัฒนธรรมของตน เขาจะไม่ตั้งคำถามว่าทำไมต้องทำอย่างนั้นอย่างนั้น ในทางกลับกันหากมนุษยชาติวัฒนธรรม ก็คงจะไม่ว่าจะทำอย่างไรในการอยู่ในสังคม คล้ายกับคนที่หลงทาง ฉะนั้นมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิดก็จะผูกพันกับสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรมล้อมรอบตัวอยู่ เมื่อเติบโตขึ้นมาเขาก็เรียนรู้ว่าจะมีรูปแบบพฤติกรรมอย่างไรในสังคม

มนุษย์กับวัฒนธรรม

มนุษย์เกิดมาพร้อมกับสิ่งที่เป็นมรดกตกทอดทางพันธุกรรม เชื้อชาติ และสัญชาตญาณ แต่สิ่งที่มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ คือมนุษย์มีความสามารถในการเรียนรู้ รู้จักเปลี่ยนแปลงปรับปรุง หรือ

^{๑๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๑๖๒} Wiggins James A, Wiggins, Beverly B. and Zanden, James Vander, **Social Psychology**, (New York: McGraw-Hill, Inc., 1994), p. 38.

สร้างสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมเพื่อสนองต่อการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม สิ่งเหล่านี้มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ จนกลายเป็นวิถีชีวิตของกลุ่ม

เด็กที่เกิดมาภายหลังในฐานะสมาชิกของครอบครัวและสังคมส่วนรวมย่อมจะได้รับการศึกษาอบรมและเรียนรู้วิถีชีวิต ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ หรือเรียกโดยรวมว่าวัฒนธรรม การเรียนรู้ดังกล่าว ไม่ใช่การเรียนรู้เพียงหนึ่งหรือสองคน แต่คนในสังคมจะเรียนรู้ร่วมกัน และร่วมกันรักษาวัฒนธรรม รวมทั้งสืบสานสู่สมาชิกรุ่นต่อๆ มา มนุษย์ในแต่ละชุมชน ภูมิภาค ประเทศ จึงเป็นเจ้าของวัฒนธรรมร่วมกัน

วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้าง มนุษย์เป็นเจ้าของ และมนุษย์เป็นผู้เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ขณะเดียวกันวัฒนธรรมก็สามารถสร้างหล่อหลอมสมาชิกของสังคมให้เห็นไปตามกรอบบรรทัดฐานต้องการ ฉะนั้นหากจะกล่าวถึงวัฒนธรรม อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมคือประเด็นต่างๆ เหล่านี้

- วัฒนธรรมคือสิ่งซึ่งเป็นนิสัยหรือความประพฤติที่เคยชินของคนในสังคม ซึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้างและปรับปรุงจากธรรมชาติ เรียนรู้จากกันและกัน

- วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง สร้างขึ้นเพื่อดำรงไว้ซึ่งชีวิตสังคมโดยรวม และถ่ายทอดสู่สมาชิกรุ่นต่อๆ มา

- วัฒนธรรมคือความคิดเห็น ค่านิยม ความประพฤติ การปฏิบัติใดๆ ของบุคคลในสังคม

โดยแสดงออกมาทางภาษาหรือทางด้านความเชื่อและประเพณี วัฒนธรรมคือ มรดกทางสังคม ที่มนุษย์ได้มาจากการเรียนรู้และส่งทอดสืบสานต่อไปให้กับลูกหลาน เพื่อดำรงอยู่ต่อไป

ความหมายของบุคลิกภาพ (Personality)

สำหรับความหมายของบุคลิกภาพได้มีผู้ให้คำจำกัดความเอาไว้มากมาย ทั้งซับซ้อนและไม่ซับซ้อน อย่างเช่น Morton Prince ให้ความหมายไว้ว่า บุคลิกภาพคือผลรวมด้านชีวภาพที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ดั้งเดิม แรงกระตุ้น ท่าทีที่บ่งบอก สัญชาตญาณ ซึ่งได้มาจากชีวภาพของบุคคลนั้น และรวมถึงอารมณ์และท่าทีในการปรับตัวที่ได้มาจากประสบการณ์^{๑๖๓}

Gordon W. Allport กล่าวว่า บุคลิกภาพ คือการจัดระบบกลไกของปัจเจกบุคคล ซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบการทำงานทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งจะเป็นเครื่องกำหนดการปรับตัวที่เป็นแบบเฉพาะของบุคคลนั้นต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งความหมายดังกล่าวนี้ Allport ได้เน้นที่องค์ประกอบของการบูรณาการที่มีอยู่ในบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล ซึ่งจะเชื่อมโยงไปสู่ความคงเส้นคงวาในพฤติกรรม

John B. Watson ให้ความหมายบุคลิกภาพไว้ว่า บุคลิกภาพคือผลรวมของกิจกรรม ซึ่งได้จากการเฝ้าสังเกตเป็นระยะเวลาอันพอที่จะเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือ

^{๑๖๓} Barnouw Victor, **Culture and Personality**, (Homewood Ill. Dorsey Press, NY, 1973).

จากคำอธิบายของนักวิชาการต่างๆ จะเห็นว่าความหมายหลากหลายของวัฒนธรรมและบุคลิกภาพนั้นมีความเป็นนามธรรมมาก และเป็นความหมายแบบสรุปรวม ซึ่งเน้นเรื่องการบูรณาการ (integration) ฉะนั้นการให้ความหมายที่แน่ชัดอย่างใดอย่างหนึ่งจึงเป็นไปได้ยากและความหมายของบุคลิกภาพตามทัศนะของนักจิตวิเคราะห์จะแตกต่างไปจากนักพฤติกรรมศาสตร์ นักจิตวิทยาชาวอเมริกันจะได้รับอิทธิพลจากกลุ่มพฤติกรรมศาสตร์ ส่วนนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมและบุคลิกภาพมากที่สุดได้รับอิทธิพลจากนักจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์กลุ่มยุโรป เช่น กลุ่ม Gestalt ซึ่งมีความเชื่อไปทางด้านที่ว่าบุคลิกภาพนั้นจะเน้นเกี่ยวกับลักษณะบูรณาการและการรวมตัวสร้างขึ้นมาเป็นนิสัยของบุคคล และให้ความสำคัญว่าบุคลิกภาพน่าจะเป็นสิ่งซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมากกว่ามีความสำคัญเท่าเทียมกัน

จากหนังสือ The Authoritarian Personality (1950) ของ T. W. Adorno, Else Frenkel Brunslvik, D.J. Levinson และ R. Nevitt Sanford ให้ความหมายของบุคลิกภาพไว้น่าสนใจและแตกต่างไปว่า บุคลิกภาพเป็นการจัดระเบียบของหลังภายในตัวบุคคลซึ่งจะมากหรือน้อยก็แล้วแต่บุคคลนั้น พลังดังกล่าวนี้จะช่วยกำหนดการตอบสนองในสถานการณ์ต่างๆ กัน และจะช่วยให้พฤติกรรมของบุคคลเป็นไปอย่างสอดคล้องกัน (consistency of behavior) ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกทางคำพูดหรือทางกาย ฉะนั้นพฤติกรรมแม้ว่าจะคงเส้นคงวาหรือสอดคล้อง แต่ก็ไม่ใช่สิ่งเดียวกันกับบุคลิกภาพ แต่บุคลิกภาพมีอยู่ในตัวบุคคลและอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของบุคคล พลังแห่งบุคลิกภาพไม่ใช่การตอบสนอง แต่เป็นสิ่งที่พร้อมสำหรับการตอบสนอง

เมื่อพิจารณาถึงความสอดคล้องหรือคงเส้นคงวา (consistency) ของพฤติกรรม น่าจะพาดพิงไปถึงวัฒนธรรมหรือบทบาททางสังคมของบุคคลมากกว่าจะไปเกี่ยวข้องกับเรื่องบุคลิกภาพแต่เพียงอย่างเดียว ตัวอย่างเช่น การที่เรามีพฤติกรรมทางวาจาเกี่ยวกับการใช้ภาษา พูด เช่น ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ได้ก็เป็นเพราะเราอยู่ในวัฒนธรรม ซึ่งสังคมกำหนดไว้ว่าเป็นเรื่องของวัฒนธรรมไม่ใช่เรื่องบุคลิกภาพ ความคงเส้นคงวาของพฤติกรรมทางกายที่แสดงออกให้เห็นได้ เช่น การนั่งบนเก้าอี้ในสังคมสมัยใหม่ หรือการนั่งบนพื้นในสังคมแบบดั้งเดิม ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม หรือการที่คนไปทำงานทุกเช้าตามเวลาที่เคย หรือกลับบ้านตอนเย็นตามเวลากำหนดก็เป็นพฤติกรรมคงเส้นคงวาที่เป็นผลมาจากระบบสังคมวัฒนธรรม ซึ่งกำหนดบทบาทคนในสังคมไว้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ส่วนที่เป็นความคงเส้นคงวาของบุคลิกภาพนั้นน่าจะเกี่ยวข้องกับการได้รับสั่งสมในเรื่องคุณค่า ทัศนคติของปัจเจกบุคคล เป็นการหล่อหลอมของโครงสร้างบางอย่างในเรื่องการรับรู้หรือการสำนึก (perception) และการมองโลก (cognition) ซึ่งทั้ง ๒ เรื่องต่างเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพของบุคคล

ฉะนั้นพอสรุปได้ว่าบุคลิกภาพคือการจัดระเบียบพลังภายในบุคคล ซึ่งประกอบด้วยความซับซ้อนของทัศนคติ ค่านิยม และการมองโลก ซึ่งจะก่อให้เกิดรูปแบบแห่งพฤติกรรมที่คงเส้นคงวาของปัจเจกบุคคล หรืออาจจะกล่าวได้ว่าบุคลิกภาพ คือ สภาพร่างกายที่เปลี่ยนแปลงได้ของปัจเจกบุคคล

โดยมีระบบทางจิตและกายที่กำหนดบุคคลนั้น มีการปรับตัวต่อสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้แตกต่างจากบุคคลอื่น

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ บุคลิกภาพของบุคคลนั้นมีอะไรเป็นตัวกำหนดจะเป็นสิ่งแวดล้อม หรือเป็นเรื่องของพันธุกรรม นักจิตวิทยารุ่นก่อนเน้นว่า บุคลิกภาพของบุคคลเป็นสิ่งที่ฝังลึกอยู่ภายใน จนบุคคลเติบโตใหญ่ สิ่งนั้นจะกำหนดความประพฤติ ทัศนคติ แต่จะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ เพราะการที่จะรู้ว่าใครมีบุคลิกภาพอย่างไร จะต้องดูเขาในหลายๆ สถานการณ์ เช่น คนที่มีความก้าวร้าวเป็นบุคลิกของเขา จะมีวิธีแสดงความก้าวร้าวได้หลายทาง เป็นต้นว่า ทางกำลัง ทางวาจา ทุกสิ่งที่บุคคลทำเมื่อรวมกันแล้วก็คือตัวบุคคลคนนั้น ฉะนั้นการที่จะกำหนดไปว่าใครมีบุคลิกภาพอย่างไรก็ต้องใช้เวลานานพอสมควร ไม่ควรพิจารณาเพียงส่วนเดียว หรือสถานการณ์เดียว

ฉะนั้นบุคลิกภาพซึ่งเกิดจากรูปแบบแห่งพฤติกรรมที่ประกอบด้วยทัศนคติ ค่านิยม และการมองโลกที่มีการปรับตัวต่อสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม ทำให้แตกต่างจากบุคคลอื่น สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมดังกล่าวนั้นก็เกิดมาจากวัฒนธรรมนั่นเอง

โดยสรุปมนุษย์กับวัฒนธรรมได้วิวัฒนาการควบคู่กันมาตลอด บางที่วัฒนธรรมก็เป็นส่วนที่สร้างให้มนุษย์มีวิวัฒนาการ บางที่มนุษย์ก็เป็นผู้สร้างวัฒนธรรม บุคลิกภาพกับวัฒนธรรม จึงมีส่วนเกี่ยวข้องกัน และร่วมกันที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้า บุคคลได้ฝังวัฒนธรรมไว้ในบุคลิกภาพส่วนหนึ่ง (เพราะอีกส่วนหนึ่งนั้นได้จากพันธุกรรม) ด้วยเหตุนี้ บุคลิกภาพจึงเป็นผลมาจากวัฒนธรรม ซึ่งได้รับการฝึกให้เรียนรู้ระเบียบ (socialization) และสร้างสมกันมาตลอดตั้งแต่วัยเด็ก และวัฒนธรรมนี้เองที่ทำให้ปัจเจกบุคคลแตกต่างกัน ทำให้กลุ่มชนในส่วนต่างๆ ของโลกแตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น นาย ก. ย่อมมีบางสิ่งบางอย่างแตกต่างจาก นาย ข. แม้จะเป็นคนชาติเดียวกัน แต่เนื่องจาก นาย ก. มาจากครอบครัวซึ่งมีปัจเจกวัฒนธรรม (individual culture) ที่แตกต่างจาก นาย ข. เช่น การอบรมเลี้ยงดูของครอบครัว (ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมย่อย) ตัวอย่างนี้เป็นการมองในระดับปัจเจกบุคคล ถ้าในระดับกลุ่มก็อาจจะเปรียบเทียบได้ในระดับในสังคมเดียวกัน เช่น บุคลิกภาพของคนไทยทางใต้ ทางอีสาน ทางเหนือ เป็นต้น หรือการเปรียบเทียบกันในระดับชาติ เช่น บุคลิกภาพของคนไทยกับบุคลิกภาพของคนตะวันตก เป็นต้น ก็เป็นการมองวัฒนธรรมในระดับสังคม (social culture) และระดับชาติ (national culture)

ความคงเส้นคงวาของบุคลิกภาพ (Consistency of Personality)

แนวความคิดของบุคลิกภาพเกี่ยวกับเรื่องความคงเส้นคงวาของบุคลิกภาพนั้นก็คือการที่บุคคลทำอะไรก็ตาม วิธีทางที่เขาประพฤติปฏิบัตินั้นจะแสดงให้เห็นถึงบุคลิกภาพของเขาในระดับหนึ่ง เป็นต้นว่า เราเคยสังเกตว่าเพื่อนบางคนจะมีลักษณะของพฤติกรรมและการแสดงออกเฉพาะตนเอง เช่น ท่าทางเดินหรือแม้แต่การกิน การพูด การแสดงออก หรือตัวอย่างงานศิลปะของศิลปินที่มี

ชื่อเสียง เช่น การประพันธ์เพลงของโมซาร์ท (Mozart) หรือรูปวาดของแวนโก๊ะ (Van Gogh) ซึ่งงานเหล่านี้จะสามารถถ่ายทอดและแสดงลักษณะที่เป็นของแต่ละบุคคลโดยเฉพาะและแตกต่างไปจากคนอื่น นอกจากนั้นบุคลิกภาพและวัฒนธรรมยังเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ดังจะเห็นตัวอย่างในเรื่อง การเลียนแบบในสิ่งเดียวกันของคนที่มีบุคลิกลักษณะต่างๆ กัน เป็นต้นว่า นักแต่งเพลงที่นิยมชมชื่นกับผลงานของโมซาร์ท ก็พยายามศึกษาและเลียนแบบดนตรีดังกล่าว ซึ่งแต่ละคนก็จะมีลักษณะเฉพาะของตนหรืออีกตัวอย่างหนึ่ง ก็คือ เด็กนักเรียนในห้องหนึ่งซึ่งได้รับเรียนรู้สอนจากครูคนเดียวกันก็จริง แต่แต่ละคนก็จะพัฒนานิสัยหรือลักษณะที่เป็นของตนเองออกมาให้เห็น เช่น ลายมือของนักเรียนแต่ละคนจะสังเกตได้ว่าแตกต่างกัน

ตามที่กล่าวว่าบุคลิกภาพของบุคคลจะมีลักษณะคงเส้นคงวาก็จริง แต่ก็ยังมีสิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ บุคลิกภาพนั้นอาจจะเกิดความขัดแย้งภายใน (internal conflicts) และความไม่คงเส้นคงวาได้ ตัวอย่างเช่น คนที่มีลักษณะโอ้อวดก็ไม่จำเป็นต้องเป็นคนที่มีความมั่นใจในตนเองสูง หรือเด็กชายที่รู้สึกว่าคุณมีปมด้อยทางกายก็อาจจะพัฒนาพฤติกรรมที่เข้มแข็งเพื่อเป็นการชดเชย กลไกดังกล่าวนี้จะได้พบในส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพรวม (total personality) นอกจากนั้นเรื่องของความไม่คงเส้นคงวาของพฤติกรรมนี้อาจจะเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขของสถานภาพและบทบาท (status and role) เช่น เด็กอาจจะประพฤติตนกับพ่อแม่อย่างหนึ่ง แต่กับเพื่อนเป็นอีกอย่าง ฉะนั้นเราก็อาจจะกล่าวได้ว่าบุคลิกภาพของบุคคลอาจจะเปลี่ยนแปลงได้ ขณะที่ตอนเป็นเด็กมีบุคลิกภาพอย่างหนึ่งแต่พอโตขึ้นก็เปลี่ยนไป

Gordon Allport ผู้ซึ่งให้ความสนใจในเรื่อง ความคงเส้นคงวาของบุคลิกภาพ เห็นว่าคนหนุ่มสาวอยู่ในวัยที่ให้ความสำคัญกับตนเองอย่างมีอิสระ แรงจูงใจของคนหนุ่มสาวจะเป็นอย่างไรนั้นจะก่อตัวมาจากชีวิตในวัยเด็ก แต่แรงจูงใจนี้ก็เป็นอิสระจากชีวิตในวัยเด็ก ดังนั้น บุคลิกภาพจึงมีลักษณะดังกล่าวด้วย

บุคลิกภาพและวัฒนธรรม (Personality and Culture)

บุคลิกภาพจะมีความเป็นบูรณาการ (integration) และความสอดคล้องภายใน บุคลิกภาพนั้น (internal consistency) นอกจากนั้นยังเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นให้เห็นได้จริง โดยผ่านทางพฤติกรรมที่แสดงออกของบุคคล Francis L.K. Hsu ได้เสนอแนวความคิดในงานเขียนของตนว่าควรเปลี่ยนชื่อเรียกเสียใหม่ว่า มานุษยจิตวิทยา (Psychological Anthropology) แทนคำว่า วัฒนธรรมและบุคลิกภาพ (Culture and Personality) เพราะคำว่า “บุคลิกภาพ” นั้นอาจจะทำให้เข้าใจความหมายว่ามันสมบูรณ์ในตัวเอง แต่อันที่จริงแล้ว “บุคลิกภาพ” เป็นกระบวนการของการมีความสัมพันธ์กันระหว่างปัจเจกบุคคล และสังคม ปัจเจกบุคคลและวัฒนธรรม ทั้ง “วัฒนธรรม” และ “บุคลิกภาพ” ต่างก็เป็นนามธรรม ซึ่งหมายถึงกระบวนการมากกว่าจะเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นเป็นตัวตน ฉะนั้นนักวิชาการบางท่านอาจจะให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรมมากกว่าบุคลิกภาพ อย่างเช่น

ความเห็นของ Leslie White ในหนังสือชื่อ Ethnological Theory หรือความเห็นของ Hsu ก็เช่นกัน ที่เห็นว่าถ้าใช้คำว่า บุคลิกภาพ (personality) จะจำกัดเกินไป

บุคลิกภาพน่าจะมีขึ้นก่อนวัฒนธรรม นักมานุษยวิทยาได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มไพรเมท (primate) ได้แก่พวก วานร และลิง ก็ปรากฏว่ารูปแบบของบุคลิกของสัตว์ตระกูลดังกล่าวได้รับการส่งทอดอย่างเห็นได้ชัด และได้มาจากกระบวนการปรับตัว (adaptive process) ซึ่งเป็นผลมาจากการเลือกสรรทางธรรมชาติ และความเด่นชัดทางด้านพันธุกรรม บุคลิกภาพจะเกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามเรื่องบุคลิกภาพของคนหรือสัตว์จะปรากฏมีความแตกต่างกันอย่างที่เราเรียกว่า ความแตกต่างเชิงปัจเจก (individual difference)

อย่างที่ Allport ได้กล่าวไว้นั้นน่าพิจารณาว่าคือ บุคลิกภาพของบุคคลเกิดขึ้นมาก่อนที่มนุษย์จะรู้จักภาษาหรือมีวัฒนธรรมที่จะพัฒนาเครื่องมือเครื่องไม้ต่างๆ เสียอีก ฉะนั้น บุคลิกภาพก็เกิดขึ้นในตัวบุคคลตั้งแต่อดีตโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยวัฒนธรรมมากำหนด วัฒนธรรมจะเป็นปัจจัยในการขัดเกลาพฤติกรรมของคนให้เป็นไปตามที่สังคมกำหนด แต่บุคคลก็จะมีแกนของบุคลิกที่เหนียวแน่นและความสอดคล้องอยู่ในตัวตลอดไป

ความหมายของบุคลิกภาพโดยนัยที่ว่า บุคลิกภาพหมายถึง “ทัศนคติ ค่านิยม ความคิดของบุคคลซึ่งสะสมและคงเส้นคงวาของบุคคล ซึ่งจะส่งผลให้เกิดพฤติกรรมที่คงเส้นคงวาของบุคคล” ถ้าหากทัศนคติและค่านิยมเหล่านั้นมาจากวัฒนธรรมซึ่งรวมถึงการใช้ภาษา ฉะนั้น แล้วเด็กทารกและลูกอ่อนของสัตว์ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่ามีบุคลิกภาพตามความหมายข้างต้นแต่ถ้าความหมายของบุคลิกหมายถึง สิ่งซึ่งมีขึ้นในตัวบุคคลก่อนที่บุคคลนั้นจะเรียนรู้ภาษาพูด หรือพัฒนาความสามารถอย่างเช่นแนวคิดของ Allport พวกสัตว์ในกลุ่มไพรเมท (ได้แก่ ชิมแพนซี กอริลล่า)

ฉะนั้นบุคลิกในอดีตไม่จำเป็นที่จะต้องเกิดจากวัฒนธรรม แต่วัฒนธรรมจะเป็นส่วนที่มีอิทธิพลต่อบุคลิกของแต่ละบุคคล บุคลิกภาพก็คือสิ่งที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลอย่างเหนียวแน่นและคงเส้นคงวาก็มีบุคลิกภาพได้เช่นกัน

วัฒนธรรม บุคคลและสังคม

โดยทั่วไปเมื่อเรากล่าวถึงวัฒนธรรมในกรอบความคิดที่ว่าเป็นรูปแบบของวิถีชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะตัวของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น วัฒนธรรมไทยย่อมมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นในบุคลิกภาพของคนไทยแต่ละคน ในแง่ของลักษณะทางจิตวิทยาและลักษณะร่วมกันทางบุคลิกภาพ ทำให้คนไทยโดยรวมมีลักษณะร่วมกันในเรื่องอุปนิสัยประจำชาติ ฉะนั้น วัฒนธรรมจึงมีส่วนอย่างยิ่งในการสร้างสมบุคคลและสังคม^{๑๖๔}

^{๑๖๔} David Ricky Matsumoto, **Culture and psychology**. (Pacific Grove: Brooks/Cole Pub.. London., 1996), p. 18.

อย่างไรก็ตามแม้ว่าบุคคลจะมีลักษณะร่วมกันในฐานะสมาชิกของสังคมนั้นๆ แต่ก็อาจเห็นความแตกต่างของปัจเจกบุคคลในส่วนของวัฒนธรรมได้เช่นกัน คือแตกต่างกันในเรื่อง ทักษะ ค่านิยม ความเชื่อ และพฤติกรรม และในทางกลับกัน เรื่องของทักษะ ค่านิยม ความเชื่อ และพฤติกรรมของบุคคลได้ถูกหลอมรวมเป็นวัฒนธรรมของสังคม ฉะนั้นสมาชิกของสังคมแต่ละคนจึงมีส่วนร่วมในการสร้างวัฒนธรรมและวัฒนธรรมก็สร้างสรรค์ให้สังคมดำรงอยู่ได้

บรรทัดฐานต่างๆ ที่ได้มาจากวัฒนธรรม นอกจากจะเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์กับสังคมโดยรวมแล้ว ยังเกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์กับบุคคลแต่ละคนในสังคม ดังนั้นหากพิจารณาในเชิงวิชาการ ส่วนหนึ่งวัฒนธรรมจะเกี่ยวข้องกับมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาในฐานะเป็นมหัพัตถัมภ์ (macro concept) และเกี่ยวข้องกับจิตวิทยาในฐานะเป็นส่วนที่สร้างปัจเจกบุคคล (individual construct) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือวัฒนธรรมมีความหมายในระดับมหัพัตถัมภ์ (macro level) ซึ่งจะมีอิทธิพลในระดับสังคม (social level) คือสะท้อนออกมาในบุคลิกภาพของคนในสังคม และมีความหมายในระดับปัจเจกบุคคล (individual level)

อิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่มีต่อบุคลิกภาพ

นักสังคมวิทยาและนักจิตวิทยาในปัจจุบัน ต่างให้ความสนใจและให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ไปสู่เป้าหมายตามที่สังคมกำหนด ซึ่งจะนำไปสู่ความเป็นระเบียบในสังคม^{๑๖๕}

นอกจากนั้น วัฒนธรรมยังเป็นตัวประกอบที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพของบุคคล Koller ได้ให้ทัศนะไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นอย่างมีกฎเกณฑ์และจะซึมซาบ (internalize) เข้าเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทที่คาดหวังของบุคคล (role expectation) ว่าเมื่ออยู่ในบทบาทใดจะมีพฤติกรรมอย่างไร จึงจะเป็นที่ยอมรับของสังคม ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่อยู่เบื้องหลังความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล คอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมให้เป็นไปในทางเดียวกันและสอดคล้องต้องกัน เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นส่วนผสมผสานของค่านิยม ทักษะ ความเชื่อ อุดมคติ เป็นต้น ฉะนั้น การศึกษาวัฒนธรรมจะช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมนั้นๆ รวมทั้งบุคลิกภาพทางสังคมของสมาชิกด้วย^{๑๖๖}

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เรียนรู้กันได้และเป็นสิ่งไม่คงที่ ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อบุคลิกภาพทางสังคมก็คือการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน (acculturation) และการ

^{๑๖๕} Broom, Leonard., and Selznick, Philip, (New York: Harper Row, 1963), p. 134.

^{๑๖๖} Koller, Mavin R. and Canse, Marvid C. **Modern Sociology**, (New York: Holt-Reinhart, 1965), pp. 66 – 67.

เผยแพร่วัฒนธรรม (cultural deffusion) ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมในระดับมหภาคและจุลภาค กล่าวคือทั้งในส่วนปัจเจกบุคคล และบุคลิภาพในสังคมโดยรวม

การผสมผสานทางวัฒนธรรม เป็นการรับเอาวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาปฏิบัติจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมที่ปฏิบัติกันปกติ การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างสังคมหนึ่งกับอีกสังคมหนึ่งเป็นช่องทางที่รับเอาวัฒนธรรมมาผสมผสานกันในแต่ละฝ่าย อย่างไรก็ตามแต่ละสังคมย่อมจะรักษาวัฒนธรรมของตนไว้เพื่อแสดงความเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติของตน

ส่วนการเผยแพร่วัฒนธรรม เกิดขึ้นเนื่องจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ トラバドที่มนุษย์ผู้สร้างวัฒนธรรมก็ไม่หยุดนิ่ง นอกจากนั้นด้วยเทคโนโลยีสื่อสารสมัยใหม่เป็นช่องทางช่วยให้การเผยแพร่วัฒนธรรมเป็นไปอย่างรวดเร็ว ดังที่เรียกกันว่า ยุคของโลกไร้พรมแดน การเผยแพร่วัฒนธรรมเป็นไปได้ทั้งด้านวัตถุและ อวัตถุ ฉะนั้นในปัจจุบันแม้จะมีความแตกต่างในเฉพาะสังคม แต่ก็อาจมองเห็นลักษณะร่วมที่เป็นสากลได้ ซึ่งสอดคล้องกับที่ Ralph Linton ให้ทัศนะไว้ว่า วัฒนธรรมพื้นเมืองหรือวัฒนธรรมดั้งเดิมของชนชาติใดก็ตาม จะมีอยู่เพียงไม่เกิน ๑๐ เปอร์เซ็นต์ของวัฒนธรรมที่ชาตินั้นมีอยู่ทั้งหมด

ผลของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่มีต่อบุคลิภาพอาจเป็นไปในทางบวกและลบ ในทางบวกนั้นจะส่งผลให้สมาชิกของสังคมมีความคิดกว้างไกล ไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องเลวร้ายหรือต้องต่อต้าน แต่กลับมองว่าการเปลี่ยนแปลงจะช่วยพัฒนาสังคมให้ดีขึ้นส่วนในทางลบนั้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจาวัฒนธรรมอาจทำให้จารีตประเพณีและข้อผูกมัดต่างๆ ที่บุคคลยึดถือปฏิบัติลดน้อยลง บุคคลจะรู้สึกขาดความมั่นใจ ไม่แน่ใจว่าอะไรถูกอะไรผิด เช่น ผลการศึกษาของอิมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) เรื่องการฆ่าตัวตาย สรุปได้ว่า สาเหตุสำคัญของการฆ่าตัวตายประการหนึ่งมาจากความไม่มั่นคงในวัฒนธรรม^{๑๖๗} ด้วยเหตุนี้ ในหลายๆ ประเทศ จึงให้ความสนใจว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับบุคลิภาพของสมาชิกในสังคม เช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น

ในระยะ ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา สภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และกระทบต่อบุคลิภาพของคนไทยโดยรวมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องจากเรารับเอาความเจริญและอารยธรรมตะวันตกเข้ามา และยอมรับแบบแผนต่างๆ ทั้งด้านการเมือง การปกครอง การศึกษา และเศรษฐกิจ เป็นต้น ปัจจัยดังกล่าวมีส่วนทำให้บุคลิภาพของคนไทยเปลี่ยนแปลง ดังจะเห็นได้จากกรณีดังต่อไปนี้

^{๑๖๗} Simpson, George, A Summary and Interpretation of Emile Durkheim, Le Suicide, (Glencoe: The Free Press, 1951), p. 342.

- การที่เด็กตัดสินใจด้วยตนเองในปัจจุบันมีจำนวนมากขึ้นและปรากฏเห็นได้ชัด โดยที่กลุ่มเด็กหรือกลุ่มวัยรุ่นหันมายึดถือรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบตะวันตก เนื่องจากวิธีการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัวสมัยใหม่รับเอารูปแบบตะวันตก และระบบการศึกษาในปัจจุบันเป็นการศึกษาเพื่อประชาธิปไตย จึงเปิดโอกาสให้เด็กหัดคิด หัดทำ และแสดงความคิดเห็นด้วยตนเอง ซึ่งแตกต่างจากคนรุ่นก่อนซึ่งจะพยายามรักษากรอบประเพณีเดิมของวัฒนธรรมแบบเชื้อพืงผู้อาวุโส เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่

- การลงโทษเด็กเมื่อกระทำผิดแต่ก่อนนิยมการเฆี่ยนตีเพื่อให้เด็กเข็ดหลาบ จะได้ไม่กระทำผิดซ้ำอีก ซึ่งมีคำพังเพยโบราณสนับสนุนว่า “รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี” แต่ในปัจจุบันนี้ ไม่ส่งเสริมการลงโทษโดยการเฆี่ยนตี แต่จะนำความรู้ทางด้านจิตวิทยาสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงจิตใจ และการพัฒนาการของเด็กๆ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั้งทางครอบครัวและทางโรงเรียนต่างๆ

- การปล่อยให้อิสระแก่เด็กสาวออกไปนอกบ้านลำพังในปัจจุบันค่อนข้างจะเป็นเรื่องปกติวิสัย ความคิดที่ว่าเป็นสาวเป็นนาง จะไปไหนต้องระวังตัวนั้นลดความสำคัญลงไป กลุ่มเด็กสาวสมัยใหม่ต้องการอิสรภาพตามแบบตะวันตก ค่านิยมของอิสรภาพกำลังเข้ามามีบทบาทกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทย และอีกประการหนึ่งเด็กสาวในปัจจุบันก็มีความจำเป็นที่จะต้องไปไหนมาไหนอย่างอิสระมากกว่าแต่ก่อน เช่น การไปเรียนหนังสือ ก็คุ้นเคยกับการไปกลับคนเดียว เนื่องจากผู้ปกครองไม่สามารถไปรับส่งได้เพราะก็มีหน้าที่การงานผูกมัดอยู่

จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่าค่านิยมบางอย่างที่เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตในสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งก็ส่งผลต่อรูปแบบของพฤติกรรมและบุคลิกภาพของสมาชิกในสังคม ฉะนั้นมนุษย์กับวัฒนธรรมย่อมเป็นของคู่กันแยกจากกันไม่ได้ มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรมและในทำนองเดียวกับวัฒนธรรมก็สร้าง (พฤติกรรม) มนุษย์

บุคลิกภาพและการปรับตัว

บุคคลจะปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมแตกต่างกัน เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากการมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น อิทธิพลจากการศึกษา อิทธิพลของภูมิหลังทางสังคมและครอบครัว บุคลิกภาพจึงเปรียบเหมือนเครื่องสะท้อนองค์ประกอบต่างๆ ของบุคคล ได้แก่ ด้านกายภาพ เช่น รูปร่างหน้าตา ด้านสังคม เช่น นิสัย ความสนใจ ค่านิยม ฯลฯ ฉะนั้นการที่จะเข้าใจบุคลิกภาพของบุคคลเราจะต้องเข้าใจปัจจัยด้านชีววิทยา และอิทธิพลทางสังคม ซึ่งถ่ายทอดสู่บุคคลโดยกระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคม (Socialization)

ข้อโต้แย้งระหว่างความคิดที่ว่าบุคลิกภาพถูกกำหนดโดยพันธุกรรม หรือโดยอิทธิพลของสังคม ยังคงเป็นเรื่องที่ถกเถียงกัน แต่สิ่งที่ควรยอมรับกันประเด็นหนึ่งก็คือความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะที่ได้มาแต่กำเนิดและสิ่งที่ได้จากสภาพการณ์ทางสังคมเป็นเรื่องที่ปรากฏอยู่ในแต่ละบุคคล ซึ่ง

เป็นเรื่องซับซ้อนและมีผลต่อความเจริญเติบโตและการพัฒนาการของบุคคล เพราะมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัย และได้รับการอบรมเลี้ยงดูเป็นระยะเวลาที่ยาวนานกว่าที่จะช่วยเหลือพึ่งพาตนเองได้ ไม่ใช่จะเจริญเติบโตตามธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว วิธีการที่แต่ละบุคคลรับรู้และโต้ตอบสิ่งต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อบุคคลนั้นมีความสำคัญและมีบทบาทอย่างมากต่อการกำหนดบุคลิกภาพ

ขณะที่วัฒนธรรมได้รับการกล่าวอ้างว่า เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ บุคลิกภาพของบุคคลก็เช่นเดียวกัน หากเราลองพิจารณาบุคลิกภาพของบุคคลคนหนึ่ง ก็จะเห็นการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น เช่น ความคิดเห็นทางการเมืองเปลี่ยนแปลงไป รสนิยมเปลี่ยนแปลงไป เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ขณะเดียวกันบางสิ่งบางอย่างของบุคลิกภาพจะคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งนั่นก็คือ ของบุคลิกภาพเฉพาะของบุคคลนั้น ซึ่งทำให้บุคคลมีพฤติกรรมคงที่และแสดงออกในทุกที่ทุกเวลา เช่น เป็นคนอารมณ์เสียง่าย เป็นคนใจเย็น เป็นต้น

อิทธิพลทางสังคม (Social Influences) ที่มีส่วนกำหนดรูปแบบและทิศทางพฤติกรรมของเรา เริ่มตั้งแต่แรกเกิด วัยเด็ก วัยรุ่นจนถึงวัยผู้ใหญ่ ในระยะวัยเด็ก อิทธิพลทางสังคมจะแสดงออกมาในรูปของการอบรมทางสังคม หรือการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) แต่พอถึง ระยะเข้าสู่วัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ อิทธิพลทางสังคม นอกจากจะได้รับจากการขัดเกลา ทางสังคมแล้ว ยังจะได้รับจากอิทธิพลของการทำตามกัน (Conformity) อีกด้วย ได้แก่ การทำตามค่านิยม บรรทัดฐาน พฤติกรรมของกลุ่มบุคคลหรือสังคม นั้นเอง ดังนั้นในบทนี้จะขอแยกการศึกษาออกเป็นสองหัวข้อใหญ่ๆ คือ หัวข้อว่าด้วยการขัดเกลาทางสังคม กับอีกหัวข้อหนึ่งว่าด้วยพฤติกรรมการทำตามกันของบุคคล

การอบรมทางสังคม

สำหรับหัวข้อแรกที่ว่าด้วยอิทธิพลของการอบรมทางสังคมนี้ จะพิจารณาถึงอิทธิพลของกลุ่มและวัฒนธรรมสามารถผลักดันให้บุคคลได้พบกับสภาพความเป็นจริงในการดำเนินชีวิตได้อย่างไร ทั้งนี้คนเรามีการพัฒนาแบบแผน ความนึกคิด และความเชื่อไม่เพียงแต่มาจากทางด้านสรีระแต่จะยังมาจากอิทธิพลพื้นฐานทางวัฒนธรรมอีกด้วยซึ่งมักจะออกมาในรูปของประสบการณ์ทางสังคมของบุคคลนั้นๆ อันที่จริงสภาวะความเป็นจริงทางสังคม (social reality) ได้มีส่วนกำหนดเสริมสร้างพฤติกรรมทางสังคมโดยมีบรรทัดฐานทางสังคม และการแสดงบทบาททางสังคม เป็นตัวช่วยสนับสนุนให้พฤติกรรมทางสังคมที่บุคคลจะแสดงออกมาต่อนั้นๆ อยู่ในขอบเขตเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม อิทธิพลทางสังคมแม้จะมีบทบาทกำหนดแบบแผน และทิศทางพฤติกรรมของคนเราโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ดีแต่การเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นบรรทัดฐาน ความเชื่อ ทศณคคิตค่านิยม หรือ

บทบาทก็ตามก็มีใช้ว่าบุคคลนั้นจะเรียนรู้และยอมรับเสียทั้งหมด หากยังขึ้นกับความสามารถในการคิดหาเหตุผลและความจำเป็นในประสบการณ์ต่างๆ ภายในบุคคลนั้นด้วย^{๑๖๘}

การอบรมทางสังคมจะหมายถึง กระบวนการเรียนรู้ของบุคคลที่จะทำให้เขาสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในกลุ่มสังคมได้ด้วยความปลอดภัย เช่น การเรียนรู้ที่จะหัดรับประทานด้วยความเรียบร้อย ไม่มูมมามเรียนรู้ที่จะควบคุมพฤติกรรมก้าวร้าวการยอมทำตามกลุ่ม การพัฒนาบทบาททางเพศที่เหมาะสม การพัฒนาด้านจิตใจและแรงจูงใจในการทำงานให้ได้บรรลุผลสำเร็จ เป็นต้น แม้ว่าการอบรมทางสังคมจะช่วยให้เราสามารถปรับตัวเข้าได้กับสภาพแวดล้อมทางสังคมก็ตาม แต่บางครั้งกระบวนการอบรมทางสังคมก็ไม่อาจที่จะมีอิทธิพลต่อคนทุกคนหรือทุกกลุ่มทุกกลุ่มให้แสดงพฤติกรรมทางสังคมที่เหมาะสมเป็นที่ยอมรับได้ทั้งหมด นั่นหมายความว่าอาจมีบางคน หรือกลุ่มบางกลุ่มไม่ยอมรับในวิธีการและกระบวนการ ขัดเกลาร่างกายทางสังคมไม่ยอมรับในบรรทัดฐาน และค่านิยมที่สังคมกำหนดไว้ แต่กลับพอใจที่จะแสดงพฤติกรรมทำตามค่านิยมสัญลักษณ์และบรรทัดฐานของตนที่ตนเองหรือกลุ่มตนเองมองเห็นว่าเหมาะสมสำหรับพวกเขามากกว่า เช่น กลุ่มวัยรุ่นที่รวมกันเป็นกลุ่ม หรือแก๊งค์ (gang) โดยแสดงพฤติกรรมทางสังคมตามที่กลุ่มเห็นว่าเหมาะสมเท่านั้น แต่ไม่คำนึงว่าจะเหมาะสมสำหรับคนทั่วไปหรือไม่

การขัดเกลาร่างกายทางสังคมแท้จริงแล้วไม่ใช่ว่าจะจำเป็นสำหรับวัยเด็กเท่านั้น แต่ทุกครั้งที่คนเราไม่ว่าจะเป็นวัยใดก็ตามที่ได้เข้ามาอยู่ในกลุ่มสังคมใหม่หรือมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมใหม่ ก็จะต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มสังคมที่เข้ามาอยู่ใหม่ เช่น เข้ามาอยู่ในสภาพแวดล้อมของรั้ววิทยาลัย มหาวิทยาลัยหรือเข้ากลุ่มสังคมอาชีพ เป็นต้น ซึ่งแต่ละกลุ่มสังคมจะมีพลังกดดันให้บุคคลยอมรับและเชื่อฟังในบรรทัดฐานและค่านิยมพร้อมกับให้แสดงบทบาทตามที่กลุ่มสังคมนั้นๆ ต้องการ ในหัวข้อการขัดเกลาร่างกายทางสังคมจะได้กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับการเรียนรู้แบบแผนพฤติกรรมของวัยเด็กในการที่จะปรับตัวเข้าสู่ภาวะสังคมที่เป็นจริงได้อย่างไร

การขัดเกลาร่างกายตนเอง (Internalization)

ปกติกลุ่มทุกกลุ่มจะมีอิทธิพลกดดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรม หรือบทบาทตามที่กลุ่มต้องการ และเราจะเป็นสมาชิกของกลุ่มนั้นเต็มตัวก็ต่อเมื่อเรายอมรับในบรรทัดฐานกลุ่มและทำตามบรรทัดฐานตามที่กลุ่มต้องการ ดังนั้นเราอาจให้ค่านิยมของการขัดเกลาร่างกายตนเองว่า “เป็นกระบวนการที่คนเราจะต้องเรียนรู้บรรทัดฐานและค่านิยมของสังคมเพื่อเป็นเครื่องนำทางในการแสดงพฤติกรรมที่

^{๑๖๘} A. Karp., David., and C. Yoels, William, **Sociology in everyday life**, (Ill.: F.E. Peacock Publishers., Inc., 1993), p. 36.

ตนเองเห็นว่าเหมาะสม” หรือฮอฟแมน (Hoffman) ได้กล่าวไว้ว่า “...คนเราไม่จำเป็นต้องกระทำทุกอย่างหรือยอมรับทุกอย่างในบรรทัดฐานตามที่สังคมกำหนดไว้”^{๑๖๙}

นักจิตวิทยาอารอนฟรีด (Aronfreed) ได้ให้ความหมายการขัดเกลาร่างตนเองว่า “เป็นการปรับตัวของเด็กต่อบทบาทและบรรทัดฐานของเขาเอง โดยมีกระบวนการใช้ภาษาและความนึกคิดเป็นสื่อกลางที่สลับซับซ้อนควบคุมพฤติกรรมของเขา”^{๑๗๐}

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น การขัดเกลาร่างตนเองจึงมีลักษณะสำคัญ ๒ ประการคือ ประการแรกบรรทัดฐานสังคมจากภายนอกจะต้องเป็นที่ยอมรับของบุคคลก่อน และในประการที่สองบรรทัดฐานจากภายในตัวบุคคลจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของเขา อันที่จริงคนเราจะขัดเกลาค่านิยมบรรทัดฐานของตนเองเพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติแม้ว่าจะไม่ได้รับรางวัลจากสังคม หรืออาจถูกทำโทษจากสังคมก็ตามแต่ก็เป็นที่ยอมรับว่าคนเรายอมรับเอาค่านิยมและบรรทัดฐานของสังคมส่วนใหญ่มากเพื่อหวังรางวัลจากสังคม และหลีกเลี่ยงการลงโทษจากสังคม ทั้งนี้เพื่อการคาดหวังจากสังคมในการสร้างพฤติกรรมที่มีคุณธรรม แต่คนเราจะสร้างและรักษาพฤติกรรมที่เป็นคุณธรรมไปได้มากน้อยเพียงใด หากสังคมปราศจากการควบคุมการลงโทษ เช่น ถ้าเราละเมิดเสียงดังขณะที่นั่งฟังคำบรรยาย แม้เราจะรู้ว่าไม่มีการลงโทษที่รุนแรง แต่เราก็ไม่ทำก็เพราะเรามีการขัดเกลาร่างในพฤติกรรมที่เป็นคุณธรรม ตรงกันข้ามการกระทำบางอย่างหากไม่มีการควบคุมการลงโทษเราก็จะกระทำโดยมิต้องคำนึงถึงพฤติกรรมคุณธรรม เช่น หากรัฐไม่มีมาตรการลงโทษกับบุคคลที่หลีกเลี่ยงการเกณฑ์ทหาร หลีกเลี่ยงการเสียภาษี หลีกเลี่ยงเสียค่าไฟฟ้า ประปา ก็คงจะไม่มีใครอยากถูกเกณฑ์ อยากเสียภาษี อยากเสียค่าไฟฟ้า ประปา เพื่อรักษาคุณธรรมในพฤติกรรมของตนเป็นแน่

ทฤษฎีว่าด้วยการขัดเกลาร่างตนเอง

ทฤษฎีที่อธิบายถึงการขัดเกลาร่างตนเอง ทฤษฎีเหล่านี้อย่างน้อยก็ช่วยตอบคำถามใน ๓ ประการดังนี้ ประการแรก การขัดเกลาร่างตนเองคืออะไร และเกิดขึ้นได้อย่างไร ประการที่สอง เราจะยอมรับและถือปฏิบัติบรรทัดฐานทางสังคมไปนานเท่าไรหากการกระทำนั้นก่อให้เกิดผลที่ไม่ดีและประการสุดท้าย ภายใต้สภาพเช่นไรที่บรรทัดฐานทางสังคมต้องเปลี่ยนแปลงไป และบุคคลจะควบคุมพฤติกรรมของตนเช่นไร ทฤษฎีที่จะอธิบายต่อไปนี้เป็นทฤษฎีของพรอยด์ ทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีการเสริมแรง และทฤษฎีการเลียนแบบ

^{๑๖๙} Hoffman, M.L., *Moral Development*, (New York : Wiley, 1970).

^{๑๗๐} Aronfreed, J. “The Concept of Internalization in D. Goslin, ed”, *Handbook of Socialization Theory and Research*, (Chicago : Rand - McNally, 1969).

ทฤษฎีการขัดเกลาร่างกาย

ทฤษฎีว่าด้วยการขัดเกลาร่างกายของ فروยด์ ได้เน้นหลักสำคัญของกระบวนการพิเศษนี้ว่า “identification” ซึ่ง فروยด์ ได้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ประเภทแรกคือ anacletic identification เป็นการขัดเกลาร่างกายของเด็กที่มีรางวัลของแม่มาเกี่ยวข้อง กล่าวคือ เด็กจะแสดงพฤติกรรมตามที่มารดาหรือคนอื่นให้รางวัล หรือเด็กยอมกระทำการทุกอย่างก็หวังเพื่อจะได้รับรางวัลประเภทที่สองเป็น defensive identification เป็นพฤติกรรมที่ค่อนข้างสลับซับซ้อนที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกทางเพศที่มีต่อบิดาหรือมารดา กล่าวคือ เด็กจะอิจฉาและเกลียดพ่อหรือแม่ที่เป็นเพศเดียวกับตน แต่เนื่องจากพ่อแม่มีอำนาจมากพอที่จะทำให้เด็กไม่กล้าคิดต่อสู้อย่างไรก็ตาม หากเกิดกับเด็กผู้ชาย เราเรียกว่า “ปมโอดิปุส” (Oedipal complex) และเนื่องจากความกลัวของเด็กที่มีต่อพ่อแม่ ทำให้เด็กต้องเลียนแบบพฤติกรรมของพ่อแม่โดยปริยาย ตัวอย่างเช่น เด็กเล็กๆ มักจะเอาอย่างพ่อของเขาดังในด้านคำนิยมและความคิด อันนี้เรียกว่า “ความคิดแห่งตน” (ego - ideal) ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานอันหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ขณะเดียวกัน เด็กๆ มักจะพยายามหลีกเลี่ยงทำสิ่งต่างๆ ที่พ่อแม่ห้าม อันนี้จะช่วยก่อให้เกิดมโนธรรม (conscience) ขึ้นในจิตใจเด็ก และเมื่อมีการรวมความคิดแห่งตนเข้าด้วยกันกับมโนธรรมแล้วก็จะก่อให้เกิดเป็นพลังจิตที่มีคุณธรรมหรือเป็นจิตใจที่ได้รับการขัดเกลาแล้ว (superego) พลังจิตคุณธรรมนี้จะทำหน้าที่ควบคุมความคิดอย่างมีเหตุมีผล ควบคุมมิให้อารมณ์หวั่นไหว ก้าวร้าว เกรี้ยวกราด แต่จะเป็นตัววิเคราะห์สถานการณ์ว่าอะไรเหมาะสมอะไรไม่เหมาะสมอะไรควรอะไรไม่ควร อะไรดีอะไรเลว แล้วจะเลือกกระทำในสิ่งที่ดีที่ควรและเหมาะสมเท่านั้น ตามแนวความคิดของ فروยด์ จะเห็นว่าการอบรมหรือการขัดเกลาทางสังคมนั้นเป็นผลของการเอาอย่างทั้งสิ้น

อย่างไรก็ดีการศึกษาของ فروยด์ ได้ละเอียดไปบางอย่าง กล่าวคือการเอาอย่างของเด็กที่มีต่อพ่อแม่อาจเป็นเพราะปัจจัยต่างๆ ดังต่อไปนี้ คือ

- ๑) พ่อแม่มีทรัพยากรที่มีคุณค่าในสายตาของเด็ก
- ๒) พ่อแม่ควบคุมทรัพยากรนั้นๆ

๓) พ่อแม่จะเป็นผู้ให้การเสริมแรงหรือรางวัลแก่เด็ก ยกตัวอย่างเช่น เด็กที่เชื่อฟังและเอาอย่างพ่อแม่ก็เพราะพ่อแม่จะเป็นผู้สรรหาหรือซื้อของเล่นให้เด็กได้ สิ่งที่มีคุณค่าในตัวเด็กมักจะเป็นของเล่นหรือไม่ก็ขนม การเล่นของเล่นนั้นพ่อแม่อาจร่วมเล่นกับลูก ซึ่งก็มีลักษณะการควบคุมการเล่นของเด็กไปในตัว และหากลูกเล่นของเล่นโดยไม่ทำลายลูกก็จะได้รับของเล่นในครั้งต่อไปที่พ่อแม่จะซื้อให้ ตรงข้ามหากลูกเล่นของเล่นโดยไม่เชื่อฟังพ่อแม่ พ่อแม่ก็อาจลงโทษด้วยการเลิกซื้อเพราะมองเห็นว่าถ้าซื้อให้ก็คงคิดจะเล่นทำลายอีก

ดังนั้นแบบแผนการขัดเกลาทางสังคมของเด็กๆ จึงอาจออกมาในรูปของการเห็นคุณค่าของทรัพยากร พ่อแม่มีส่วนร่วมในการควบคุมทรัพยากรนั้นๆ และมีการเสริมแรงหรือให้รางวัลกับ

พฤติกรรมที่พ่อแม่ต้องการการขัดเกลาทางสังคมที่อาศัยการเอาอย่างหรือเลียนแบบพ่อแม่ตามที่ฟรอยด์ได้กล่าวนั้น นักจิตวิทยาที่ให้ความสำคัญในเรื่องการเรียนรู้เห็นว่า เป็นเรื่องที่ค่อนข้างจะสังเกตได้ยาก พฤติกรรมการขัดเกลาทางสังคมน่าจะนำเอาเรื่องการเรียนรู้ซึ่งเกี่ยวข้องกับการให้รางวัลและการลงโทษ มาอธิบายจะช่วยให้สังเกตเห็นพฤติกรรมได้ชัดเจนกว่าและเข้าใจได้มากกว่า นั่นหมายความว่า การยอมรับพฤติกรรมที่สังคมต้องการเป็นผลเกิดจากการเรียนรู้ว่า หากเขาแสดงพฤติกรรมต่อตัวกระตุ้นเช่นนั้นเขาจะได้รับรางวัล และด้วยหลักวิธีนี้ทำให้เขาสร้างพฤติกรรมใหม่ๆ เป็นที่ยอมรับของสังคมต่อไปเรื่อยๆ จนกลายเป็นนิสัยเคยชิน (habit strength) อาจกล่าวได้ว่า พฤติกรรมการขัดเกลาทางสังคมนี้เป็นลักษณะการเชื่อมโยงตัวกระตุ้นและตอบสนองซึ่งเป็นผลมาจากการให้ตัวเสริมแรง (reinforcer)

ทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีการเสริมแรงและการเลียนแบบ

การเสริมแรงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้เกิดการสร้างพฤติกรรมที่ได้รับการขัดเกลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลของการเสริมแรงที่ได้จากการเรียนรู้ เช่นความต้องการยอมรับ ต้องการเงิน รางวัลตอบแทน ความต้องการที่จะลดความกลัวประหม่า ความต้องการความมั่นคง ประสบการณ์ใหม่ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นการเสริมแรงขั้นทุติยภูมิที่จะมีส่วนเสริมสร้างให้เกิดพฤติกรรม การขัดเกลาทางสังคมขึ้นมาใหม่

อย่างไรก็ดี การเรียนรู้การขัดเกลาพฤติกรรมบางครั้งไม่จำเป็นต้องมีการเสริมแรงหรือการให้รางวัลก็เกิดการเรียนรู้ได้ ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า “การเลียนแบบ” (modeling) การเรียนรู้โดยการเลียนแบบนี้อาจเกิดได้จากการกระบวนกร ๒ กระบวนการ ประการแรก คนเราสามารถเรียนรู้แบบแผนพฤติกรรมขัดเกลาอันใหม่ได้ด้วยการสังเกตคนอื่นและเลียนแบบทำตามนั้น ซึ่งเรียกกระบวนการนี้ว่า “การเรียนรู้จากการสังเกต” (Observational Learning) ประการที่สอง แม้ว่าคนเราจะรู้ดีว่าเราควรแสดงพฤติกรรมขัดเกลาในลักษณะเช่นไร แต่บางครั้งเมื่อเราต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่แปลกๆ เราอาจจะไม่สามารถกระทำในสิ่งที่เราพอใจ นั่นคือเราจะต้องรอดูคนอื่นว่าเขาทำกันอย่างไรแล้วจึงทำตาม เช่น การไปในงานพิธีต่างๆ ยิ่งเป็นพิธีหลวงด้วยแล้วแม้เราจะมั่นใจพอสมควรว่าควรทำอย่างนั้น แต่เราก็พอใจที่จะให้คนอื่นกระทำเสียก่อนแล้วเราจึงค่อยเลียนแบบตาม หรือเด็กที่พบคนแปลกหน้าเด็กจะสงวนท่าทีของตนพร้อมกับดูว่าคนแปลกหน้านั้น จะเป็นคนอย่างไรก่อนที่จะเลียนแบบ อีกตัวอย่างหนึ่งเมื่อนักศึกษาเข้ามายังร่วมหาวิทยาลัย วันแรกจะมีลักษณะการเลียนแบบลักษณะนี้เช่นกัน กล่าวคือจะไม่ค่อยกล้าตัดสินใจเด็ดขาดว่าจะกระทำอะไรที่เป็นตัวของตัวเองทันที แต่จะคอยดูว่าคนอื่นเขาทำกันอย่างไรและก็ทำตามผู้อื่น

สรุปแล้วผลของการขัดเกลาพฤติกรรมอาจเนื่องมาจากอิทธิพลปัจจัยภายในคือ พลังจิตคุณธรรมที่มีบทบาทกำหนดและเสริมสร้างแต่พฤติกรรมที่สังคมต้องการและจะลงโทษหากบุคคลกระทำในสิ่งที่สังคมยอมรับไม่ได้ แต่สำหรับทฤษฎี การเรียนรู้เชื่อว่าผลของพฤติกรรมขัดเกลา จะมา

จากอิทธิพลของแรงจูงใจในการเรียนรู้ในการเรียนรู้ที่จะกลัวเรียนรู้ที่จะต้องยอมรับ เรียนรู้ที่จะทำตามผู้อื่น ทั้งสามอย่างนี้เป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้คนเรารักษาและสร้างพฤติกรรมที่ถูกต้องเป็นที่ยอมรับของสังคม และทฤษฎีสุดท้ายได้อาศัยเรื่องการเลียนแบบมาเป็นตัวอธิบายผลของพฤติกรรมขัดเกลา หรืออาจกล่าวสั้นๆ ว่าพฤติกรรมขัดเกลานั้นส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเลียนแบบ จะสังเกตได้ว่าแนวคิดดังกล่าวข้างต้นได้เน้นการอธิบาย ถึงผลพฤติกรรมขัดเกลาในทางที่ดีซึ่งเป็นการเรียนรู้เลียนแบบจากผู้ใหญ่ที่ฉลาดกว่า และมีอำนาจมากกว่า ต่อไปจะได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกในด้านการอบรมขัดเกลาลักษณะต่างๆ

ความสัมพันธ์ในการอบรมขัดเกลาทางสังคม (The Socialization Relationship) อำนาจกับการพึ่งพาอาศัย (Power and Dependency)

ในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมพ่อแม่จะมีอำนาจในการกำหนดรูปแบบและทิศทางพฤติกรรมลูก หรืออาจกล่าวได้ว่าลูกจะต้องทำตามหรือขึ้นกับพ่อแม่ในบางเรื่อง ความสัมพันธ์ในการอบรมมักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องของอำนาจและการทำตาม และการอบรมเช่นนี้ถือเป็นกระจุกที่จะสะท้อนให้เห็นภาพพจน์ซึ่งกันและกัน เช่น หากนาย ก. ต้องพึ่งพาอาหาร คำแนะนำ รางวัล การยอมรับหรือแม้แต่การสนับสนุนจากนาย ข. แล้ว นาย ก. ก็เชื่อแน่ว่านาย ข. มีอำนาจเหนือเขา ภาพพจน์นี้นาย ข. ก็ต้องทราบดีว่าตนมีอำนาจเหนือนาย ก. เช่นเดียวกับพ่อแม่ที่มีอำนาจควบคุมความต้องการของเด็กในเรื่องการยอมรับหรือความต้องการในสิ่งของ ซึ่งพ่อแม่จะสร้างพฤติกรรมของลูกด้วยการใช้การเสริมแรงหรือให้รางวัล (reinforcement) เป็นตัวควบคุม อันที่จริงคนเรามีไม่น้อยที่ต้องยอมปรับและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนตามอำนาจของผู้อื่นที่มีอิทธิพลเหนือตน อำนาจดังกล่าวนี้มักจะเป็นอำนาจทางสังคม (Social power) ซึ่งเฟรนช์และราเวน (French and Raven) ได้แบ่งอำนาจทางสังคมออกเป็น ๕ ประเภทด้วยกันคือ อำนาจรางวัล (reward power) อำนาจบังคับ (coercion power) อำนาจชอบธรรม (legitimacy power) อำนาจอ้างอิง (reference power) และอำนาจจากความเชี่ยวชาญ (expertise power)^{๑๗๑}

อำนาจรางวัล หมายถึงอำนาจที่บุคคลมีเหนือคนอื่นได้เพราะมีการให้รางวัลแก่คนนั้นจนเป็นที่พอใจ ไม่ว่ารางวัลนั้นจะเป็นไปรูปวัตถุสิ่งของหรือไม่ใช่วัตถุ เช่น คำยกย่องชมเชย การพูดจาอ่อนน้อม ฯลฯ **อำนาจบังคับ** เป็นความสามารถที่บุคคลใช้ลงโทษผู้อื่นได้ **อำนาจชอบธรรม** เป็นอำนาจที่บุคคลมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นด้วยความถูกต้อง ยุติธรรมและผู้อื่นก็ยอมรับในอำนาจนี้ด้วยความศรัทธา **อำนาจอ้างอิง** หมายถึง อำนาจที่บุคคลมีฐานะด้อยกว่าต้องการอ้างแหล่งอำนาจแห่งใดแห่งหนึ่งเพื่อให้ตนมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นให้ได้ และอำนาจสุดท้ายคือ **อำนาจที่ได้มาจากความเชี่ยวชาญเฉพาะ**

^{๑๗๑} French, J.R. and Raven, B., "The Bases of Social Power," in D.J. Schneider, *Social Psychology*, (London : Addison - Wesley Publishing Company, 1976).

ด้านของบุคคล เมื่อบุคคลสามารถทำให้ผู้อื่นยอมรับในความรู้ความสามารถ หรือยอมรับว่าตนมีข้อมูลที่มากกว่าและดีกว่าด้วยแล้ว เขาก็จะมีอิทธิพลอำนาจเหนือผู้อื่นได้

ในสถานการณ์อบรมบุคคลนั้น บางสถานการณ์การใช้อำนาจรางวัลกับอำนาจบังคับอาจมีความหมายต่อพฤติกรรมทำตามของผู้คนมาก แต่บางสถานการณ์ก็อาจมีความหมายน้อย อย่างไรก็ตามก็ดีในครอบครัวทั่วไปพ่อแม่จะมีอำนาจทั้ง ๕ ประเภทครบถ้วนที่จะควบคุมลูกของตนให้มีพฤติกรรมเป็นที่ยอมรับของครอบครัวและสังคมได้ จะเห็นว่าในระยะวัยเด็กเล็กๆ อำนาจเชี่ยวชาญหรือการมีความรู้ดีกว่ามากกว่า จะเป็นอำนาจที่มีบทบาทสำคัญต่อเด็กในวัยนี้ เพราะวัยนี้เริ่มอยากรู้อยากเห็น อยากรลอง การได้ข้อมูลของเด็กจะเป็นการช่วยให้เด็กได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้วยเช่นการหยิบสิ่งของต่างๆ เข้าปากทดสอบดูรสชาติ การสำรวจรอบบ้านบางครั้งอาจไปจับกาน้ำร้อน หรือปลั๊กไฟฟ้า หรือเล่นของสกปรก หรือไม่ก็กัดสมุดเล่น พฤติกรรมเหล่านี้จะปรับเปลี่ยนไปเพราะได้รับข้อมูลหรือความรู้ที่ดีกว่าและถูกต้องกว่าจากพ่อแม่ แต่เมื่อเด็กโตขึ้น อำนาจรางวัลและอำนาจบังคับจะกลับเป็นตัวมีบทบาทสำคัญควบคุมพฤติกรรมการขัดเกลาของเด็ก

นอกจากนี้ปัจจัยเกี่ยวกับการยอมรับทางสังคม (social approval) ก็เป็นเครื่องมือสำคัญอันหนึ่งที่พ่อแม่ใช้ควบคุมพฤติกรรมของลูกๆ หรือแม้แต่บุคคลต่อบุคคลก็ใช้การยอมรับหรือไม่ยอมรับทางสังคมเป็นเครื่องมือในการสร้างและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามที่ตนต้องการได้ ทั้งนี้เพราะการยอมรับถือเป็นตัวเสริมแรงที่จะช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ในพฤติกรรมที่สังคมหรือครอบครัวต้องการ อย่างไรก็ตาม ปัจจัยในการยอมรับหรือไม่ยอมรับจะมีความหมายมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นกับเงื่อนไขสถานการณ์หลายอย่าง ยกตัวอย่างเช่น การยอมรับจะมีความหมายต่อการควบคุมพฤติกรรมของคนเราต่อเมื่อบุคคลนั้นไม่มีความกังวลใจ ตรงกันข้ามการไม่ยอมรับ จะมีความหมายหากบุคคลตกอยู่ในภาวะกังวลใจ เพราะบุคคลที่มีความวิตกกังวล อาจพยายามทำทุกอย่างเพื่อหลีกเลี่ยงจากการลงโทษหรือการไม่ยอมรับนั่นเอง ขณะที่บุคคลไม่มีความวิตกกังวลจะมีแรงจูงใจที่จะกระทำทุกอย่างเพื่อให้ได้รับรางวัลในรูปของการยอมรับมากกว่า

สำหรับในเรื่องการพึ่งพาอาศัยผู้อื่นนั้น (dependency) จะเห็นว่าผู้เป็นลูกมักจะต้องพึ่งพาอาศัยพ่อแม่ในเรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย ความปลอดภัย รวมทั้งการให้พ่อแม่ยอมรับการพึ่งพาอาศัยเช่นนี้อาจแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ การพึ่งพาอาศัยในฐานะที่เป็นเครื่องมือ (instrumental dependency) เช่น การพึ่งพาอาหาร บ้านพัก ยารักษาโรคจากพ่อแม่ เป็นต้น อีกลักษณะหนึ่งเป็นการพึ่งพาอาศัยทางอารมณ์ (emotional dependency) ซึ่งปกติเด็กจะเรียนรู้ที่จะอยู่ใกล้ๆ กับผู้ใหญ่ก็เพื่อลดความกลัวความเจ็บป่วยหรือความหวาด ดังนั้นความต้องการที่จะพึ่งพาอาศัยผู้ใหญ่จึงเป็นแรงจูงใจที่ได้มาจากการเรียนรู้ เพื่อแสวงหาสิ่งที่จะมาตอบสนองให้เกิดความพอใจทางอารมณ์ แต่ก็มีเหตุผลน่าเชื่อถือว่าความตึงเครียด ความวิตกกังวลมีส่วนผลักดันให้บุคคลต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นมากขึ้น ประกอบกับการถูกควบคุมพฤติกรรมจากคนอื่นมากขึ้นเช่นกัน

อย่างไรก็ดีการพึ่งพาอาศัยผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพาอาศัยที่เป็นเครื่องมือหรือวิธีการในการบรรลุเป้าหมายตามที่ตนต้องการก็ดี หรือแม้แต่การพึ่งพาอาศัยทางอารมณ์ก็ดีล้วนมีผลทำให้ผู้ใหญ่ หรือพ่อแม่มีอำนาจเหนือบุคคลอื่นหรือเด็กมากขึ้น ซึ่งหมายถึงอำนาจที่จะยอมรับและไม่ยอมรับในผลของพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมาอีกด้วย

ปัจจัยที่สำคัญอีกอันหนึ่งที่มีผลต่อการควบคุมพฤติกรรมการขัดเกลาของคนเราก็คือ “การติด” (attachment) ซึ่งมีลักษณะของการพึ่งพาอาศัยทางอารมณ์ที่เด็กหรือบุคคลมีต่อเฉพาะคนๆ นั้น เช่น ลูกติดพ่อ ลูกติดแม่ น้องติดพี่ เพื่อนติดเพื่อน เอนส์เวิร์ธ (Ainsworth) เชื่อว่าการติดจะเป็นปัจจัยพื้นฐานในการสร้างความรักและความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด^{๑๗๒} อย่างไรก็ตาม การติดอาจต่างจากการพึ่งพาอาศัยตรงที่การพึ่งพาอาศัยของเด็กหรือบุคคลเป็นเพราะเขายังไม่บรรลุวุฒิภาวะ (maturity) แต่การติดจะเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยให้เกิดการบรรลุวุฒิภาวะ ภาวะการติดในธรรมชาติของคนเรามักเป็นในช่วงอายุประมาณ ๖ เดือน เด็กช่วงนี้จะติดพ่อแม่ หากพ่อแม่ที่คิดจะเอาเด็กไปฝากให้ญาติช่วยเลี้ยงเพื่อว่าตนเองจะได้ไปทำธุระ หรือเที่ยวให้สนุกนั้นอาจจะต้องผิดหวัง เพราะเด็กจะร้องเอาเป็นเอาตายไม่ยอมห่างพ่อแม่โดยเด็ดขาด ทั้งนี้ก็เพราะการได้อยู่ใกล้ชิดกับพ่อแม่ ทำให้เด็กรู้สึกมั่นคงปลอดภัย การติดไม่จำกั่ว่าจะต้องเป็นลูกติดพ่อแม่ บางครั้งพ่อหรือแม่อาจติดลูกได้ หรือหนุ่มติดสาว สาวติดหนุ่ม หรือการติดเพื่อนสนิทก็ดี การติดเหล่านี้ล้วนมีผลต่อการกำหนดแบบแผนพฤติกรรมขัดเกลา เช่นลูกติดแม่ แม่ก็จะมีอิทธิพลเหนือลูก หรือหนุ่มที่ติดสาว หญิงสาวผู้นั้นก็จะมีอิทธิพลกำหนดพฤติกรรมตามที่ตนต้องการได้ในหลายเรื่อง เป็นต้น

ประเภทของพฤติกรรมพ่อแม่ (Types of parental behavior)

เหตุผลในการศึกษาพฤติกรรมพ่อแม่ก็เพราะบทบาทพฤติกรรมของพ่อแม่มีอิทธิพลต่อการอบรมขัดเกลาพฤติกรรมของเด็กโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักจิตวิทยาที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ต้องการที่จะมุ่งศึกษาประเภทของพฤติกรรมพ่อแม่ว่าประเภทใดที่จะมีผลการกำหนด และเสริมสร้างพฤติกรรมที่เป็นคุณธรรมของเด็ก และจากการศึกษาของเชเฟอร์ (Schaefer) เขาได้แบ่งประเภทของพฤติกรรมพ่อแม่ออกเป็น ๒ มิติ คือ มิติแรกเป็นพฤติกรรมในการให้อิสระกับการควบคุม (autonomy - control) กล่าวคือพ่อแม่ที่เน้นการควบคุม (control - oriented) จะมีแนวโน้มจับตาและสั่งการลูกในการทำกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่พ่อแม่ที่เน้นการให้อิสระแก่ลูก (autonomy - oriented) จะมีแนวโน้มลดการควบคุมลูก แต่จะปล่อยให้มให้อิสระในการเลือกทำกิจกรรมและเลือกตัดสินใจเองสำหรับมิติที่สองจะเป็นพฤติกรรมในการให้ความรักกับการขัดแย้งกัน (love - hostility)^{๑๗๓} อย่างไรก็ตามมิติทั้ง

^{๑๗๒} Ainsworth, M.D.S., “Attachment and Dependency: A Comparison”, in J. gewirtz, ed., *Attachment and Dependency*, (Washington: Winston, 1972).

^{๑๗๓} Schaefer, E.S. “A Circumplex Model for Maternal Behavior”, in D.J. Schneider, *Social Psychology*, (London: Addison – Wesley Publishing Company, 1976).

สอง อาจเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันด้วย เช่น พ่อแม่บางครอบครัวจะมีทั้ง ๒ มิติ คือ รักกับควบคุม (love - control) ซึ่งมักจะเป็นพ่อแม่ที่มีพฤติกรรมชอบปกป้องลูกจนเกินไป (over-protection) ตรงข้ามกับพ่อแม่แบบประชาธิปไตยจะมีพฤติกรรมทั้ง ๒ มิติ คือ รักกับการให้อิสระ (love - autonomy)

การกำหนดพฤติกรรมเด็ก (Determinants of behavior)

ในบางกรณีการอบรมขัดเกลาพฤติกรรมเด็กนั้นพ่อแม่มักจะโยนเอาบุคลิกลักษณะของตนเองให้กับลูก ซึ่งเป็นการสร้างอิทธิพลต่อลูก แต่อิทธิพลนี้ก็มีจุดหมาย เช่น พ่อแม่ที่มีจุดหมายให้ลูกเป็นตัวของตัวเองและมีความสุข พ่อแม่เหล่านี้ก็จะมีวิธีการในการให้รางวัลและลงโทษที่แตกต่างจากพ่อแม่ที่ต้องการให้ลูกเชื่อฟังและอยู่ในกรอบที่พ่อแม่ต้องการ ตัวอย่างเช่น เด็กคนหนึ่งกลับมาบ้านด้วยความตกใจและบอกกับพ่อแม่ว่าหลงทางเกือบกลับบ้านไม่ถูก ถ้าเป็นพ่อแม่ที่เน้นในเรื่องอิสระของลูกก็จะฟังดูแล้วน่าจะอ่อนโยนหรืออย่างน้อยก็มีความอดทนที่จะไม่ลงโทษเด็ก ตรงกันข้ามกับพ่อแม่ที่เน้นให้ลูกเชื่อฟังอยู่ในโอวาท (obedience - oriented) เมื่อลูกมาบอกเช่นนี้จะเป็นการท้าทายให้ใช้อำนาจลงโทษ เพื่อไม่ให้เด็กไปไหนมาไหนคนเดียวอีกต่อไป จะเห็นว่าจุดหมายที่ผู้ใหญ่กำหนดไว้นั้นมีผลทำให้การใช้เทคนิควิธีให้รางวัลหรือการลงโทษแตกต่างกันไป ในกรณีเช่นนี้พูดถึงพ่อแม่ที่มีความเห็นสอดคล้องในการอบรมลูกให้อยู่ในกรอบหรือต้องการให้ลูกเป็นตัวของตัวเอง แต่บางครอบครัวพ่ออาจจะต้องการเน้นอบรมลูกให้เป็นตัวของตัวเอง ขณะที่แม่ต้องการให้ลูกอยู่ในโอวาท และในกรอบที่แม่ต้องการ ความสัมพันธ์ในการอบรมเช่นนี้จะมีผลทำให้เด็กเกิดความสับสน การพัฒนาพฤติกรรมอบรมอาจจะไม่สมบูรณ์ดี

แนวโน้มการรับรู้ของพ่อแม่ที่มีต่อเด็ก ถ้าเป็นเรื่องสำคัญอันหนึ่งในการกำหนดพฤติกรรมเด็กโดยเฉพาะการรับรู้ในตัวเด็กว่าเป็นเด็กเกรี้ยวกราดด้วยแล้วก็คิดว่าวิธีจะปราบเด็กก้าวร้าวเกรี้ยวที่ต้องใช้การเขยียนตี การรับรู้ที่ผิดพลาดนี้ พ่อแม่ที่ไม่คำนึงความบกพร่องของตนเองว่าแท้จริงตนเองก็มีส่วนในการเข้มนวดและลงโทษเด็กรุนแรงเกินไป จนทำให้ผลของพฤติกรรมเป็นเช่นนั้น แต่กลับโยนเป็นความผิดของเด็กทั้งหมด ไม่คิดว่าพ่อแม่ก็เป็นต้นเหตุสำคัญวิธีการอบรมบุตรเช่นนี้จะยิ่งเพิ่มพฤติกรรมก้าวร้าว เกรี้ยวกราดขึ้นแทนที่จะเป็นการลด หรือลบพฤติกรรมที่ไม่ต้องการนั้นเสีย เป็นความจริงที่ว่ายิ่งคนเราใช้อำนาจลงโทษกับบุคคลอื่นมากเท่าไรจะยิ่งทำให้เรารับรู้เขาว่าเป็นคนด้อยความสามารถเท่านั้น ดังที่คิปนิส (Kipnis) ได้ศึกษาทดลองมาแล้วกับกลุ่มคนงาน พบว่า นายจ้าง ที่ใช้อิทธิพลอำนาจในการลงโทษคนงานมากเท่าไรก็ยิ่งทำให้คนงานเหล่านี้ด้อยความสามารถในการทำงานลง ทำนองเดียวกับพ่อแม่ที่ใช้วิธีการเขยียนตีลงโทษเด็กมากเท่าไรก็จะเป็นผลเสียกับพฤติกรรมของเด็ก^{๑๗๔}

^{๑๗๔} Kipnis, D. "Does Power Corrupt?", *Personality and Social Psychology*, 1972. in D.J. Schneider, *Social Psychology*, (London: Addison - Wesley Publishing Company, 1976), pp. 33-41.

อย่างไรก็ดีความสัมพันธ์ในการอบรมของพ่อแม่ที่มีต่อลูกนั้นเป็นลักษณะที่มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ไม่ใช่เป็นอิทธิพลของพ่อแม่ฝ่ายเดียว เพราะจริงอยู่แม้ว่าพ่อแม่จะได้รับความกดดันจากสังคมให้ควบคุมดูแลพฤติกรรมของลูก หรือแม้แต่ความนึกคิดของพ่อแม่ในการกำหนดอุปนิสัยใจคอของลูกก็ตาม แต่ลูกก็มีอิทธิพลต่อพ่อแม่ที่จะทำให้พ่อนำเอาเทคนิคและวิธีการอบรมประเภทใดมาใช้ เช่น ลูกที่มีพฤติกรรมก้าวร้าว และเคยถูกพ่อแม่ดุว่า เด็กก็อาจเปลี่ยนพฤติกรรมก้าวร้าวมาเป็นพฤติกรรมสุภาพเรียบร้อย อันนี้ก็เป็นอิทธิพลของเด็กที่จะมีต่อพฤติกรรมของพ่อแม่เหมือนกัน อย่างไรก็ตามในเรื่องความสัมพันธ์การอบรมขัดเกลาพฤติกรรมเด็กในแต่ละครอบครัวเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อนมากและนักจิตวิทยาสังคมก็ยังรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ไม่มาก ในเรื่องต่อไปจะได้กล่าวถึงผลของพฤติกรรมพ่อแม่ที่มีต่อการขัดเกลาพฤติกรรมของเด็กในรูปของการพัฒนาด้านจิตใจและการแสวงหาความสามารถทางสังคม

การพัฒนาด้านคุณธรรม (Moral Development)

การพัฒนาจิตใจของบุคคลให้มีมโนธรรม (conscience) ถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ในทุกสังคมจะมีกฎระเบียบพื้นฐานที่คนทุกคนในสังคมนั้นจะต้องถือปฏิบัติ ดังนั้น การเรียนรู้ในการพัฒนาด้านจิตใจก็คือการเรียนรู้ที่จะเข้ากับกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพได้นั่นเอง

พฤติกรรมที่ถือเป็นคุณธรรม (moral behavior) อาจแบ่งพิจารณาศึกษาออกเป็น ๔ องค์ประกอบใหญ่ คือ ๑) การตัดสินใจที่มีมโนธรรม (moral judgement) ในจิตใจที่มีมโนธรรมจะรู้ว่าอะไรควรอะไรไม่ควร อะไรเหมาะสมอะไรไม่เหมาะสม อะไรดีอะไรไม่ดี เป็นต้น ๒) พฤติกรรมคุณธรรม (moral behavior) ๓) ความรู้สึกผิด (guilt) และ ๔) การสารภาพ (confession) ทั้ง ๔ องค์ประกอบ มีความสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาเรื่องพัฒนาด้านจิตใจ

การตัดสินใจที่มีมโนธรรม (Moral Judgement)

การศึกษาเกี่ยวกับภาวะการตัดสินใจที่มีมโนธรรมของเด็กนี้ ได้มีนักจิตวิทยา ๒ ท่านที่ได้ทุ่มเทให้กับงานของเขา คือ พีเจ (Piaget) กับโคเบิร์ก (Kohlberg) ในช่วงแรกนี้จะได้กล่าวถึงผลงานของพีเจก่อน พีเจได้ศึกษาถึงสาระและรูปแบบของการตัดสินใจที่มีมโนธรรมว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปตามอายุของบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบของการตัดสินใจที่มีมโนธรรมนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาความนึกคิด (cognitive development) ในทางกลับกันระดับการพัฒนาความนึกคิดนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงการบรรลุภาวะ (maturation) กับประสบการณ์ทางสังคมของเด็กที่มีอยู่อีกด้วย

พีเจได้อธิบายถึงการทำตามกฎของกลุ่มเมื่อบุคคลเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มได้ดีเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับระยะการพัฒนาในตัวเด็ก ๒ ระยะด้วยกัน ระยะแรกเป็นระยะที่มองเห็นแต่ข้อเท็จจริง (moral realism) ซึ่งมักจะเกิดในช่วงเด็กเล็กจนถึงอายุ ๗ ปี ระยะที่สองเป็นระยะของการถ้อยทีถ้อยอาศัย (reciprocity) สำหรับระยะแรกที่มองเห็นแต่ข้อเท็จจริงก็คือ มองเห็นกฎของกลุ่มเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

ใครจะมาทำลายหรือเปลี่ยนแปลงกฎนั้นไม่ได้ และหากใครก็ตามที่พยายามจะทำลายกฎนั้นก็ต้องถูกประณามอย่างรุนแรงจากคนอื่น ๆ จะเห็นว่าเด็กจะตัดสินใจโดยดูจากปัจจัยภายนอกคือ ตัวกฎเกณฑ์ของกลุ่ม แต่เด็กจะยังไม่ดูจากปัจจัยภายในซึ่งได้แก่ความตั้งใจของบุคคลว่า บางครั้งความตั้งใจที่อยากจะเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์หรือกฎของกลุ่มนั้นมีใช้หมายความว่า จะเป็นการทำลายกฎนั้นเสีย แต่เด็กก็หาไม่ได้ตระหนักเช่นนี้

การตัดสินใจของเด็กบางทีอาจเป็นเพราะเอาแต่ใจตนเองเป็นใหญ่ (ego - centric) การตัดสินใจในกฎของกลุ่มหรือเรื่องอื่นๆ ก็คำนึงถึงความสำคัญของตนเองก่อนหาได้สนใจหรือเข้าใจในความแตกต่างของคนอื่นไม่คิดว่าการตัดสินใจของตนก็คงเหมือนกับการตัดสินใจคนอื่น ๆ เด็กวัยนี้จะยังไม่สามารถแยกความแตกต่างระหว่างเหตุกับผลได้นอกจากนี้การตัดสินใจของเด็กยังขึ้นกับอิทธิพลของเพื่อน เมื่อทุกคนเข้ามารวมกลุ่มทุกคนก็มีอำนาจเท่าเทียมกันในการตั้งกฎของกลุ่มเด็กในวัยนี้ (๗ - ๑๒ ขวบ) เริ่มมองเห็นว่ากฎเกณฑ์ต่างๆ สามารถตั้งขึ้นได้ก็สามารถทำลายได้เช่นกัน ขณะเดียวกันความสัมพันธ์ของกลุ่มจะสอนให้เด็กรู้จักร่วมมือกัน แต่ความร่วมมือจะเกิดขึ้นไม่ได้หากไม่เข้าใจซึ่งกันและกันดังนั้นความสำคัญในการตัดสินใจเกี่ยวกับกฎของกลุ่มว่าจะมีการ เปลี่ยนแปลงหรือไม่ ไม่ใช่จะดูแต่เพียงตัวกฎอย่างเดียวเท่านั้น แต่เด็กจะเริ่มรับรู้ในความสำคัญของความสัมพันธ์ที่จะก่อให้เกิดความร่วมมือ และความสำคัญที่สมาชิกจะต้องมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน และแทนที่จะตัดสินใจเอาแต่ใจตนเองก็เริ่มมีการคำนึงถึงความเห็นและจิตใจของคนอื่นๆ ดังนั้นเมื่อเด็กโตขึ้นๆ เด็กจะพัฒนาการรับรู้ที่ลึกซึ้งมากขึ้น มีการคิดหาเหตุผลมากขึ้นและคำนึงถึงความยุติธรรมมากขึ้น ซึ่งเรียกประเภทการตัดสินใจอย่างมีมโนธรรมนี้ว่า “ลำดับของความสอดคล้อง” (consistent sequences) อย่างไรก็ตามปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจอย่างมีมโนธรรมของเด็กยังขึ้นกับปัจจัยความนึกคิด ความสามารถในเชิงปัญญา (cognitive factors) อันนี้เป็นปัญหากรณีที่เด็กไม่ได้รับการพัฒนาการตัดสินใจอย่างมีมโนธรรมตามปกติที่ควรจะเป็น เนื่องจากเชิงปัญญาขณะที่เด็กเติบโตมาไม่สมบูรณ์หรือการติดอยู่กับการตามใจตนเองในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ก็มีผลทำให้การตัดสินใจอย่างมีมโนธรรมถูกจำกัดไปได้เหมือนกัน

สรุปแล้วพีเจได้ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยการบรรลุวุฒิภาวะทางความคิด (cognitive maturation) กับประสบการณ์ทางสังคมต่างๆ ไปนั้นจะเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจอย่างมีมโนธรรมของบุคคล

สำหรับโคลเบิร์ก (Kohlberg) แล้วเขาเชื่อว่าการพัฒนาจิตใจที่มีมโนธรรมของเด็กนั้นเป็นผลมาจากอิทธิพลการให้รางวัลและการลงโทษที่เด็กประสบมา โคลเบิร์กได้แบ่งระดับของการพัฒนาจิตใจออกเป็น ๓ ระดับ และแต่ละระดับก็ยังแบ่งย่อยออกเป็น ๒ ขั้นย่อย^{๑๗๕}

^{๑๗๕} Kohlberg, L. “Stage and Sequence: The Cognitive - Development Approach to Socialization”, in D. Goslin, ed., **Handbook of Socialization Theory and Research**, (Chicago: Rand - McNally, 1969).

ระดับแรก เป็นระดับก่อนที่จิตใจจะมีโนธรรม (premoral level) ในระดับนี้การให้รางวัลและการลงโทษจะเป็นตัวที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาจิตใจเด็กมาก การสร้างจิตใจที่มีโนธรรมก็มักจะมาจากปัจจัยภายนอก ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นพ่อแม่ ชั้นแรกของระดับนี้เด็กจะไม่ชอบการลงโทษและจำเป็นต้องทำทุกอย่างเพื่อหลีกเลี่ยงจากการลงโทษ ในขั้นที่สอง เป็นขั้นที่เด็กจะแสวงหาโอกาสที่กระทำเพื่อให้ได้รับรางวัล เป็นเครื่องสนองตอบสนองตอบความต้องการของตนให้เป็นที่พอใจ หรืออะไรก็ตามที่ทำให้พอใจก็จะเป็นความต้องการที่ดีหรือถูกต้อง

ระดับที่สอง เป็นระดับจิตใจที่ยอมรับในแบบแผนดั้งเดิม (conventional morality) ในระดับนี้เด็กให้ความสำคัญกับกฎเกณฑ์ของสังคม หรือกฎเกณฑ์ของกลุ่ม และพยายามควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้แต่เดิมนั้นแสดงว่าเด็กได้เล็งเห็นความสำคัญของตนเอง (egocentric) มาเป็นยอมรับระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคมหรือกลุ่มที่มีอยู่เดิมแทนในระดับนี้ยังแบ่งออกเป็น ๒ ขั้นย่อย ซึ่งจะอธิบายต่อจากระดับแรกคือ ขั้นที่สาม แม้ว่าเด็กจะยอมรับและทำตามกฎเกณฑ์ของสังคมหรือกลุ่มที่มีอยู่เดิมนั้นแต่ก็ไม่เกิดจากความพอใจ หรือเป็นการฝืนใจทำตาม ขั้นที่สี่ การทำตามถือเป็นหน้าที่ เนื่องจากเกรงกลัวในอำนาจหน้าที่และกลัวจะเสียระเบียบทางสังคมมากกว่า

ระดับที่สามเป็นระดับที่มีการขัดเกลาจิตใจของตนเองมากขึ้น (morality is much more internalized) ในระดับมาตรฐานของจิตใจจะมากจากการรู้จักใช้เหตุผลขัดเกลาจิตใจของตนเอง มากกว่าที่จะมาจากการต้องการและความคิดของผู้อื่น ระดับนี้ก็แบ่งเป็น ๒ ขั้นย่อย คือ ขั้นที่ห้า เป็นภาวะจิตใจที่รู้จักรับผิดชอบชั่วดี ใช้เหตุผลในการกำหนดพฤติกรรมและจิตใจของตนให้เข้ากับมาตรฐานทางสังคมที่วางไว้ และในขั้นที่หกเป็นการเน้นจิตใจที่มีโนธรรมสูงขึ้น เข้าใจในความถูกต้องความยุติธรรมว่าเป็นเช่นไร ในขั้นนี้หากบุคคลจะละเมิดกฎระเบียบหรือไม่เห็นด้วยกับกฎระเบียบของกลุ่ม หรือสังคมก็สามารถเปลี่ยนแปลงด้วยความไม่ลำบาใจ ทั้งนี้เนื่องจากบุคคลมีความเข้าใจดีในเรื่องของความถูกต้องและยุติธรรมนั่นเอง ทั้งหมดนี้ก็เป็นลำดับขั้นตอนการพัฒนาจิตใจของเด็ก ซึ่งโคลเบิร์กมีหลักฐานที่จะสนับสนุนความคิดในการพัฒนาจิตใจทั้ง ๖ ขั้นของเขา กล่าวคือ เด็กอายุ ๑๐ ปีจะมีถึง ๗๐% ที่ตกอยู่ภาวะของขั้นที่ ๑ และ ๒ แต่เด็กอายุ ๑๖ ปีจะตกอยู่ในขั้นนี้เพียง ๒๕% ในทางกลับกันเด็กอายุ ๑๐ ขวบจะมี ๐% ที่พัฒนาอยู่ในขั้นที่ ๕ และ ๖ แต่จะมีเกือบ ๔๐% ในเด็กอายุ ๑๖ ปี ที่อยู่ในขั้นที่ ๕ และ ๖ นี้ อย่างไรก็ตามโคลเบิร์กก็ไม่สามารถหาหลักฐานมาสนับสนุนได้ว่าเด็กทุกคนจะต้องพัฒนาจิตใจผ่านขั้นตอนจาก ๑ ถึง ๖ โดยไม่มีการข้ามขั้นตอน เพราะอาจเป็นไปได้ที่เด็กจะพัฒนาจิตใจข้ามขั้นตอนจาก ๑ ไป ๒ และก็ไป ขั้นที่ ๔ เลย โดยพัฒนาข้ามขั้นที่ ๓ ไป อันนี้ยังเป็นปัญหาอยู่

พฤติกรรมโนธรรม (Moral behavior)

การแสดงพฤติกรรมที่เป็นโนธรรมของเด็กหรือแม้แต่ผู้ใหญ่ก็ตามไม่จำเป็นว่าต้องสอดคล้องกับการตัดสินที่มีโนธรรม (moral judgement) บางทีอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องก็ได้

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อคนเราต้องฝืนใจทำในสิ่งที่เลว ทั้งๆ ที่ตนเองไม่ปรารถนาที่จะกระทำเกี่ยวกับเรื่องการฝืนใจทำ (resistance to temptation) หรือความไม่สอดคล้องระหว่างการตัดสินใจกับพฤติกรรมนี้อาจแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ คือ พ่อใจที่จะทำแต่ถูกห้ามไม่ให้ทำกับไม่พอใจที่จะทำแต่ถูกบังคับให้ทำ ยกตัวอย่างเช่น พ่อแม่ที่เน้นการอบรมแบบใช้อำนาจควบคุม และมักลงโทษลูกรุนแรงหากไม่เชื่อฟัง หรือทำอะไรผิดพลาด ในกรณีนี้พ่อแม่มักจะออกคำสั่งหรือบังคับให้ลูกทำกิจกรรมตามที่ตนเองต้องการมากกว่าจะคำนึงถึงความต้องการหรือความพอใจของลูก ดังนั้นเด็กๆ ที่ได้รับการขัดเกลาจิตใจ และพฤติกรรมจากครอบครัวแบบนี้จึงมักมีความรู้สึกที่ตนเองต้องฝืนใจทำตนเองจะไม่ได้ทำในสิ่งที่เป็นตัวของตัวเองเลย ซึ่งเท่ากับเป็นการอบรมให้เด็กต้องคอยฟังพาท้ายผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา ช่วยตัวเองไม่ได้ หากการพัฒนาจิตใจของเด็กต้องอยู่ในรูปแบบของการฝืนใจทำมากเท่าไร ความสมบูรณ์ทางจิตใจก็จะมีน้อยเท่านั้น ทำให้เด็กขาดความมั่นใจในตนเอง และอาจมีพฤติกรรมแสวงหาหรือซ่อนเร้นความในใจที่เป็นจริงอยู่ตลอดเวลา

ความรู้สึกผิด (Guilt)

การที่คนเราบางครั้งเกิดความรู้สึกผิด เนื่องจากตั้งใจจะกระทำบางสิ่งบางอย่างที่เลวร้ายหรือไม่ก็ทำในสิ่งที่สังคมยอมรับไม่ได้แล้ว หรือรู้สึกผิดที่ตนเองฝืนใจทำในสิ่งที่ไม่ดี ภาวะจิตใจที่รู้สึกผิดนี้ยังถือว่าจิตใจที่ได้รับการขัดเกลาหรือจิตใจที่มีมโนธรรมยังทำหน้าที่ได้ดีอยู่ หากไม่เช่นนั้นการฝืนใจทำในสิ่งเลวร้ายก็ดี หรือการตั้งใจทำสิ่งเลวร้ายก็ดีก็ไม่ช่วยให้บุคคลนั้นรู้สึกผิดชอบชั่วดี อันนี้แสดงให้เห็นว่าตราบใดที่คนเรายังมีความรู้สึกผิดเกิดขึ้นก็แสดงอย่างน้อยเขายังมีมาตรฐานจิตใจที่จะรู้ว่าอะไรดีอะไรไม่ดี อะไรควรอะไรไม่ควรอะไรเหมาะสมอะไรไม่เหมาะสม ความรู้สึกผิดอันนี้เองจะเป็นตัวที่ทำให้ประสบการณ์ของจิตใจได้รับการพัฒนาให้มีมโนธรรมสูงขึ้น

ฟรอยด์เชื่อว่าความรู้สึกผิดจะมีความสำคัญต่อการลงโทษตนเองโดยที่ไม่ต้องมีใครมาบอกกล่าว หรือความรู้สึกผิดช่วยให้คนเรารู้จักวิพากษ์วิจารณ์ในตัวเอง (self - criticism) ในทางที่ถูกต้องตามความเป็นจริง อย่างไรก็ตามก็เกี่ยวกับเรื่องนี้ก็มีหลักฐานการศึกษาพบว่า พ่อแม่ที่เน้นใช้อำนาจในการลงโทษบุตรบุตรของตนจะมีแนวโน้มความรู้สึกผิดต่ำกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับพ่อแม่ที่เน้นการอธิบายด้วยเหตุผลเมื่อเด็กกระทำความผิดเกิดขึ้น ความแตกต่างในความรู้สึกผิดนี้ เป็นผลมาจากการลงโทษของพ่อแม่ที่มีไม่เท่าเทียมกัน

การสารภาพ (Confession)

เด็กที่ได้รับการขัดเกลาทางด้านจิตเจ้านั้นก็คือผู้ที่กล้ารับผิดชอบต่อสิ่งที่กระทำผิดหรือไม่ก็สารภาพว่าตนเองเป็นฝ่ายผิด และแม้ว่าจะมีเหตุผลน่าเชื่อว่าการกล้าสารภาพจะเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการช่วยขัดเกลาตนเองการรู้จักสารภาพยังจะช่วยให้เขาใช้เป็นเครื่องมือบรรลุถึงจุดมุ่งหมาย นักจิตวิทยาได้ศึกษาเรื่องเกี่ยวกับการสารภาพโดยใช้วิธีการสำรวจพฤติกรรมของพ่อแม่กับลูก และให้พ่อแม่เป็นผู้รายงานการสารภาพของลูก ผลปรากฏว่า การสารภาพเนื่องจากการกระทำผิดของเด็กก็มี

ความสัมพันธ์กับมโนธรรมของจิตใจน้อยมาก หรือกล่าวได้ว่าการสารภาพผิดไม่ได้มาจากจิตใจที่มีมโนธรรม เพราะอย่างน้อยการสารภาพเกิดขึ้น เมื่อคนเรากระทำบางสิ่งบางอย่าง ล้มเหลวหรือผิดพลาด และยอมรับผลการกระทำนั้น อย่างไรก็ตามการสารภาพผิดมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากกับความรู้สึกผิด เพราะเมื่อไรที่คนเราเกิดความรู้สึกผิดในจิตใจขึ้นพฤติกรรมที่ตามมาจะมีแนวโน้มเป็นการสารภาพผิด แต่ก็มีบุคคลบางคนในบางครั้งเกิดความรู้สึกผิด แต่ก็ไม่กล้าสารภาพผิด แต่กลับแสดงพฤติกรรมกลบเกลื่อนแทน อย่างไรก็ตามกรินเดอร์ (Grinder) ได้ศึกษาพบว่า พ่อแม่ที่เน้นให้ความรักและความช่วยเหลือต่อลูก เมื่อลูกกระทำผิดพลาดหรือล้มเหลวจะกล้าสารภาพผลการกระทำของตนมาก อันนี้เป็นไปได้ว่าการให้ความรักความอบอุ่นกับลูกทำให้การสารภาพผิดนั้นเป็นไปได้ง่าย

ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมคุณธรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างการตัดสินใจที่มีมโนธรรม การผินใจทำ ความรู้สึกผิดและการสารภาพผิดนั้นหาได้มีความสัมพันธ์แบบง่าย ๆ ไม่ เราอาจมองเห็นว่าเมื่อภาวะการตัดสินใจที่มีมโนธรรมของคนเรามีมากขึ้น เขาก็น่าจะแสดงพฤติกรรมที่มีคุณธรรมมากขึ้นตามไปด้วย หรือบุคคลมีความรู้สึกผิดก็ย่อมจะนำไปสู่การสารภาพผิดในผลการกระทำนั้นด้วย แต่ความจริงแล้วความสัมพันธ์ในลักษณะเช่นนี้มีน้อยมาก ทั้งนี้ก็เพราะว่าพฤติกรรมที่เป็นคุณธรรมนั้นหาได้อยู่คงที่ไม่ว่าพฤติกรรมคุณธรรมของเราจะมีการเปลี่ยนแปลงและอาจไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ก็ได้ ซึ่งถ้าเป็นผลมาจากการพัฒนาทางร่างกายและจิตใจ ประกอบกับอิทธิพลภายนอกที่กดดันมายังบุคคล รวมทั้งปัจจัยภายในที่เป็นหัวใจ ปัญหา ความสามารถในการนึกคิดหาเหตุผลที่มีในแต่ละกาลเวลาและสถานการณ์ไม่เท่าเทียมกัน

การแสวงหาความสามารถทางสังคม

การอบรมขัดเกลาทางสังคมเป็นการช่วยเตรียมบุคคลให้สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมได้ ช่วยให้บุคคลรู้จักทำคุณประโยชน์และได้รับประโยชน์จากการติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เด็กจะต้องเรียนรู้ทักษะในด้านต่างๆ มากมาย เช่น เด็กจะต้องเรียนรู้ความประพฤติในทางที่เหมาะสม และรู้จักประเมินการพัฒนามหาพรหมทั้งการพัฒนาด้านจิตใจอย่างถูกต้องอีกด้วยเด็กจะต้องเรียนรู้ในค่านิยมต่างๆ เช่น พฤติกรรมการช่วยเหลือ เสียสละ ไม่ก้าวร้าวง่าย รู้จักให้ความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อื่นในเวลาและสถานการณ์ที่เหมาะสมและการไม่ทำให้อื่นต้องเสื่อมเสีย เป็นต้น นอกจากนี้เด็กยังต้องเรียนรู้ที่จะใช้อำนาจต่อคนอื่นได้อย่างถูกต้องเหมาะสมอีกด้วย การเรียนรู้ในทักษะต่างๆ นี้จะช่วยให้เด็กได้เพิ่มพูนความสามารถทางสังคม

บามริม (Baumrind) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาความสามารถทางสังคมของเด็กว่ามีลักษณะดังนี้ ๑) อารมณ์ร่าเริงสูง ๒) มีความเชื่อมั่นสูง ๓) เป็นการท้าทายประสบการณ์ต่างๆ หรือท้าทายการควบคุมตนเอง การพัฒนาความสามารถของเด็กส่วนหนึ่งมาจากการเลียนแบบพฤติกรรม

ต่างๆ ของผู้ใหญ่ที่พากัน และหากผู้ใหญ่หรือพ่อแม่ที่ให้ความใกล้ชิดกับลูกหรือมีเวลาให้กับลูกมาก การพัฒนาความสามารถทางสังคมของเด็กก็จะเป็นไปอย่างรวดเร็ว และอยู่ในขอบเขตที่ต้องการได้^{๑๗๖}

ในปี ๑๙๗๑ บามรินได้ศึกษาผลของพฤติกรรมเด็กที่มีวิธีการอบรมต่างกัน คือ พ่อแม่ที่ชอบใช้วิธียื่นคำขาดต่อเด็ก แต่ก็ส่งเสริมให้ลูกเป็นตัวของตัวเอง และไม่ยอมรับในพฤติกรรมที่ไม่ดีของลูก พ่อแม่ประเภทนี้จะได้ลูกที่มีความสามารถทางสังคมมากกว่าพ่อแม่ที่ชอบใช้วิธียื่นคำขาด และไม่ส่งเสริมให้ลูกมีอิสระเป็นตัวของตัวเอง หรือพ่อแม่ที่ยอมอนุญาตให้ลูกทำอะไรก็ได้ ไม่ยื่นคำขาด จากผลการศึกษาอันนี้ชี้ให้เห็นว่า การที่พ่อแม่เป็นคนเด็ดขาดหรือไม่อนุญาตอะไรง่าย ๆ นั้นมีผลต่อการพัฒนาความสามารถทางสังคมของเด็ก และที่น่าสนใจก็คือ พ่อ แม่ที่ใช้ระเบียบวินัยเข้มงวดกับลูกมากเกินไป หรือพ่อแม่ที่ไม่เข้มงวด อนุญาตให้ทำสิ่งต่างๆ ได้นั้นจะไม่ช่วยพัฒนาความสามารถทางสังคมของเด็กมากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับพ่อแม่ที่รู้จักเด็ดขาด และผ่อนสั้นผ่อนยาวตามสถานการณ์ที่เหมาะสมไม่ได้ อันนี้ก็คือหลักทางสายกลางนั่นเอง คือ ไม่ตึงกับลูกมากเกินไปหรือหย่อนยานการควบคุมจนเกินไปนั่นเอง

ปัจจัยที่สำคัญอีกอันหนึ่งที่จะช่วยเสริมสร้างการพัฒนาความสามารถทางสังคมของเด็กก็คือ ความเป็นที่นิยม (popularity) เพราะเด็กที่มีความสามารถทางสังคมสูงก็มักจะเป็นที่นิยมชมชอบของบรรดาเพื่อนๆ ขณะเดียวกันการที่เด็กรู้ว่าตนเองเป็นที่นิยมชมชอบของเพื่อนๆ มาก ผลอันนี้ก็จะ เป็นเหตุกระตุ้นให้การพัฒนาความสามารถของตนนั้นสูงขึ้นเรื่อยๆ และเป็นที่เชื่อว่าการได้รับการ นิยมชมชอบนั้นอย่างน้อยเด็กคนนั้นจะต้องมีความสามารถในการให้ความร่วมมือและเสียสละต่อกลุ่ม อย่างมาก

อย่างไรก็ดี วิธีการอบรมขัดเกลาของพ่อแม่ที่มีต่อเด็กก็มีส่วนทำให้ลูกของตนเป็นบุคคลที่ ได้รับความนิยมชมชอบจากเพื่อนๆ ของเด็กได้เหมือนกัน ดังผลการศึกษาของนักจิตวิทยาฮอฟแมน พบว่า เด็กที่เป็นที่นิยมชมชอบของเพื่อนฝูงจะมาจากครอบครัวที่พ่อเป็นใหญ่ในครอบครัวมากกว่า ครอบครัวที่มีแม่เป็นใหญ่ ฮอฟแมนยังศึกษาพบอีกว่า การให้ความรักความอบอุ่นกับลูกนั้นมีส่วนช่วย ให้เด็กได้รับความนิยมชมชอบอีกด้วย นักจิตวิทยาวินเดอร์และรัวได้ศึกษาเรื่องความนิยมชมชอบ พบว่าเด็กที่ได้รับความนิยมชมชอบสูงมักจะมาจากครอบครัวที่พ่อแม่เน้นไม่ให้ก้าวร้าว (nonaggressiveness) ต่อคนอื่น ทั้งนี้เพราะความก้าวร้าวของเด็กจะถูกเด็กคนอื่นๆ ที่ไม่ชอบความ ก้าวร้าวปฏิเสธไม่ให้เข้ากลุ่มนั่นเอง

^{๑๗๖} Baumrind, D. "Child Care Practices Antecedent Three Patterns of Preschool Behavior", 1967, in D.J. Schneider, **Social Psychology**, (London: Addison - Wesley Publishing Company, 1976), pp. 43 - 88.

นอกจากนี้นักจิตวิทยาวินเดอร์และราว (Winder and Rau) ยังพบอีกว่า พ่อของเด็กที่ได้รับความนิยมนิยมชมชอบสูงจะเป็นพ่อที่ยอมรับในความสามารถของลูก จากผลการศึกษาข้างต้นจะเห็นว่าหน้าที่พ่อแม่หรือผู้ใหญ่ที่รู้จักให้การส่งเสริมและการเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูกก็ย่อมจะมีผลต่อความเป็นที่นิยมนิยมชมชอบของเพื่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมให้รู้จักให้ความร่วมมือ เสียสละ และไม่ใช้อำนาจก้าวร้าวผู้อื่น เป็นต้น พ่อแม่ที่มีลูกเป็นที่นิยมนิยมชมชอบของเพื่อนนั้นยังต้องเป็นพ่อแม่ที่รู้จักสร้างค่านิยมในการคบเพื่อให้ลูกได้ยึดถือปฏิบัติได้อย่างถูกต้องอีกด้วย

นอกจากเด็กจะได้รับการขัดเกลาเสริมสร้างความสามารถทางสังคมจากพ่อแม่แล้ว อิทธิพลในการขัดเกลาและเสริมสร้างความสามารถทางสังคม อีกด้านหนึ่งนั้นจะมาจากเพื่อนของเด็กนั่นเอง เพราะจากการศึกษาของพีเจพบว่า พ่อแม่ที่ใช้อำนาจเป็นเครื่องมือในการอบรมกับเด็ก แต่เด็กก็ยังมีความประพฤติและค่านิยมของการให้ความร่วมมือ เสียสละ เห็นอกเห็นใจ และอื่นๆ ที่จะช่วยให้เด็กได้รับความนิยมนิยมชมชอบ จะเห็นพฤติกรรมเหล่านี้มาจากความสัมพันธ์ของเด็กต่อเพื่อนๆ รุ่นเดียวกันมากกว่าที่จะมาจากพ่อแม่ฝ่ายเดียว หรือแม้แต่ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องก็มีส่วนเสริมสร้างความสามารถทางสังคมเด็กเช่นกัน จะเห็นว่าลูกคนโตนั้นจะเป็นคนที่รู้จักรับผิดชอบและมีอำนาจเหนือน้องๆ มากกว่าและลูกคนโตยังต้องเรียนรู้ทักษะที่จะให้ความช่วยเหลือน้องๆ เป็นที่พึ่งพาอาศัยของน้องได้อีกด้วย

การอบรมขัดเกลาพฤติกรรมทางสังคม นอกจากจะเป็นผลมาจากการขัดเกลาจิตใจให้มีคุณธรรมแล้ว ยังจะเป็นผลมาจากการเรียนรู้ในระหว่างได้รับการขัดเกลา ซึ่งอย่างน้อยเด็กจะเรียนรู้ใน ๔ เรื่องใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้ เรื่องแรก เด็กจะเรียนรู้ในเป้าหมาย ค่านิยม บรรทัดฐานต่างๆ โดยเฉพาะการเรียนรู้ในค่านิยมจะเป็นตัวผลักดันให้เป้าหมายของเขามีสูงขึ้นตามลำดับ เรื่องที่สอง การเรียนรู้ถึงบรรทัดฐานและเป้าหมายต่างๆ ก็เพื่อช่วยให้ใช้เป็นเครื่องมือใน การประเมินผลตนเอง เรื่องที่สาม การเรียนรู้ที่จะใช้ความนึกคิดในการวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างถูกต้องเพื่อใช้เป็นหลักนำในการแสดงพฤติกรรมของตนให้สอดคล้องกัน และในเรื่องสุดท้าย การเรียนรู้ถึงผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำลงไปและศึกษาผลที่เกิดขึ้นเพื่อช่วยให้การสร้างเป้าหมายที่ตนต้องการสูงขึ้น

โดยสรุปกลุ่ม หรือสังคม มีอิทธิพลต่อการกำหนดมาตรฐานพฤติกรรม ไม่ว่าจะเป็นการให้รางวัล หรือการลงโทษก็ตามเพื่อสร้างพฤติกรรมทางสังคมที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของสังคม ปัจจัยที่มีส่วนกำหนดมาตรฐานพฤติกรรมอีกอันหนึ่งก็คือ การขัดเกลาตนเอง ซึ่งเป็นผลมาจากอิทธิพลของจิตใจที่มีคุณธรรมกับอิทธิพลของความนึกคิดในบุคคลนั้น และเชื่อว่าสองสิ่งนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของการใช้อำนาจกับความเป็นตัวของตัวเอง (dependency and power relationship) โดยการใช้อำนาจของพ่อแม่กับผลของความเป็นตัวของตัวเองกับลูก นอกจากนี้ก็มีค่านิยมและมาตรฐานของพ่อแม่และสังคมที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมพฤติกรรมขัดเกลาขึ้นมา โดยเฉพาะได้พิจารณาถึงเรื่องการตัดสินใจอย่างมีมโนธรรมกับพฤติกรรมคุณธรรมการฝึใจทำความรู้สึกผิดและการ

สารภาพผิดของบุคคลประการหนึ่ง กับเรื่องของความสามารถทางสังคมอีกประการหนึ่ง ในเรื่องของ การตัดสินใจอย่างมีมโนธรรมทั้งพีเจและโคลเบิร์ตต่างมีข้อเสนอแนะพฤติกรรมที่ได้รับการขัดเกลานั้นจะ เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของความสัมพันธ์ทางสังคม การบรรลุวุฒิภาวะในความนึก คิด รวมทั้งการเลียนแบบพฤติกรรมจากคนอื่น ๆ

สำหรับเรื่องเกี่ยวกับการแสวงหาความสามารถทางสังคมของเด็กนั้น อันที่จริงพ่อแม่ได้มี ส่วนในการกำหนด และเสริมสร้างพฤติกรรมที่ถือว่าเป็นความสามารถของเด็กอยู่ไม่น้อย แม้ว่าเพื่อน หรือพี่น้องมีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมความสามารถทางสังคมนี้ด้วยก็ตาม ในที่สุดแม้ว่า พฤติกรรมคุณธรรมของคนเราจะได้รับการพัฒนามาจากมโนธรรมก็ตามแต่ส่วนที่เราจะปฏิเสธไม่ได้ก็ คือว่า มาจากการเรียนรู้ในระหว่างที่ได้รับการอบรมขัดเกลา จากภาวะแวดล้อมรอบตัวเขา ซึ่งเป็น การเรียนรู้ในค่านิยม บรรทัดฐานและเป้าหมายเพื่อใช้เป็นหลักในการประเมินตนเองและวิเคราะห์ สถานการณ์ต่างๆ ที่เผชิญอยู่ได้อย่างถูกต้องในอันที่จะนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมที่มีเป้าหมายที่ดีกว่า ยิ่งๆ ขึ้นไป

การทำตามกัน

การทำตามกัน (Conformity) เกิดขึ้นกับทุกระดับช่วงชีวิตของคนเรา และเป็น กระบวนการที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะบุคคลที่อยู่ในสังคมหลักเสี่ยงไม่พ้นที่จะต้องทำตาม ค่านิยม ระเบียบ บรรทัดฐาน จารีตประเพณี ศีลธรรม กฎหมายของสังคมนั้นนอกเสียจากบุคคลนั้น จะอยู่ในป่า บนเกาะร้างหรือบนเขาสูงแต่เพียงผู้เดียวจึงจะหลุดพ้นจากอิทธิพลการทำตามกัน เมื่อ คนเรามีความต้องการที่จะอยู่ในสังคมเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานทางชีวภาพ และสังคมได้อย่าง สะดวก และปลอดภัยแล้ว เขาเหล่านั้นจำเป็นต้องทำตามสังคมในเรื่องต่างๆ ที่คนส่วนใหญ่ร่วมกัน กำหนดไว้ นักสังคมศาสตร์ต่างเชื่อกระบวนการทำตามกันจะช่วยให้สังคมนั้นมีระเบียบ เพราะเป็นไป ไม่ได้เลยที่ความเป็นระเบียบของสังคมจะเกิดขึ้นโดยที่ทุกคนต่างทำตามความต้องการอำเภอใจของแต่ละ คนในคนละทิศทาง นั่นคือความเป็นระเบียบของสังคมส่วนหนึ่ง จึงมาจากการถือปฏิบัติตามกันมา ตลอดอย่างต่อเนื่อง และหากปราศจากการทำตามกันบูรณภาพของสังคมนั้นก็คงอยู่ต่อไปได้ยาก และ ยิ่งนานวันเข้าก็จะถึงจุดเสื่อมโทรมได้

เราอาจพิจารณาการทำตามกันในลักษณะของรูปแบบพลึงอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลดึงดูดให้ บุคคลทำตามกลุ่มสังคมนั้นที่เห็นได้ชัดก็คือ การแต่งกาย การเลียนแบบ และทำตามในการสวมใส่ เสื้อผ้าไปทำกิจกรรมต่างๆ เช่น แต่งชุดนักเรียนไปเรียนหนังสือ แต่งชุดว่ายน้ำไปว่ายน้ำ แต่งชุดราตรี ไปงานราตรีสโมสรหรืองานแต่งงาน งานวันเกิด หรือแต่งชุดดำไปในงานศพ ก็คงจะไม่มีหญิงสาวคนใด สวมใส่กางเกงยีนส์ไปงานราตรีสโมสร หรืองานศพ ทำนองงานประสาทปริญาบัตร บัณฑิตก็จะแต่ง ชุดปริญญาตามสถาบันกำหนดเหมือนกัน กันหมด รวมทั้งรองเท้าวางผมก็จะจัดการให้เรียบร้อย มิใช่ ปล่อยาวแบบนักดนตรียุโรปอเมริกัน การทำตามนอกจากจะเป็นเรื่องการแต่งกาย ยังมีการทำตาม

ในความคิด ค่านิยมและพฤติกรรมอีกด้วย เช่น การมีแนวความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตย หรือมีแนวความคิดในระบอบสังคมนิยมตามๆ กัน ความเชื่อในลัทธิศาสนา ความเชื่อและศรัทธาในผู้นำประเทศ ศาสนา ผู้นำสมาคมหรือผู้นำกลุ่ม เป็นต้น เราอาจให้คำจำกัดความการทำตามกันว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลให้สอดคล้องกับการคาดหวังและความต้องการของคนอื่นๆ ทั่วไป ซึ่งเป็นความคาดหวัง และความต้องการแสดงออกให้เห็นเด่นชัดและเห็นว่าสำคัญการทำตามกันนี้บางครั้งทำให้บุคคลที่ต้องทำตามนั้นเกิดความรู้สึกขัดแย้งในพลังที่ตนต้องการแสดงออกกับพลังที่ถูกจำกัดขอบเขตและบางครั้งอิทธิพลของการทำตามกันก็มีพลังผลักดันให้บุคคลที่ไม่สมัครใจจะทำตามกันต้องฝืนใจทำตาม

ผลงานการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการทำตามกัน

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการทำตามกันนี้ในระยะต้นๆ ได้มีการศึกษาอิทธิพลทางสังคมที่มีผลต่อการทำตามกันในประเด็นการยอมรับในอิทธิพลความคิดเห็นของคนอื่นมาเป็นของตนได้อย่างไร

นักจิตวิทยาสังคมท่านแรกที่ได้ศึกษาในประเด็นนี้ ก็คือ เฮนรี ที มัวร์ (Herry T. Moore) ซึ่งได้เน้นศึกษาถึงอิทธิพลของชนส่วนใหญ่กับความคิดเห็นของผู้ที่มีผลต่อการตัดสินใจของบุคคล และผลก็ออกมาว่า คนเรามีการเปลี่ยนความคิดเห็น และเปลี่ยนการตัดสินใจเสียใหม่ตามครรลองของชนส่วนใหญ่กับตามความคิดเห็นของผู้รู้ในปี ค.ศ. ๑๘๙๖ หลังจากที่มัวร์ได้ศึกษาทดลองไปแล้วนั้น ก็มีนักจิตวิทยาสังคมอีกท่านหนึ่งชื่อ เออวิง ลอร์จ (Irving Lorge) ได้พยายามศึกษาถึงผลในเกียรติภูมิ (prestige effects) ที่มีต่อการทำตามกัน วิธีการทดลอง ก็ให้ผู้รับการทดลองตอบว่าเขาชอบนักเศรษฐศาสตร์การเมืองท่านใด ซึ่งได้แก่ คาร์ล มาร์ก จอห์น อัดัม และ โทมัส เจฟเฟอร์สัน ให้เลือกตอบว่าชอบคนใดมากที่สุด จากนั้นก็จะให้เลือกตอบข้อความที่กำหนดให้ว่าชอบข้อความใดมากที่สุด นักจิตวิทยาก็จะให้ผู้รับการทดลองที่เลือกตอบข้อความที่ชอบมากที่สุดว่าใครเป็นคนเขียนข้อความดังกล่าว โดยให้เลือกนักเศรษฐศาสตร์การเมืองท่านใดท่านหนึ่งในจำนวน ๒ ท่าน เช่น มาร์กกับอาดัม ปกติผู้รับการทดลองที่นับถือนักเศรษฐศาสตร์การเมืองท่านใดและได้เลือกข้อความที่ชอบมากที่สุด ก็มักจะคิดว่าข้อความที่ตนชอบมากที่สุดนั้นเป็นของนักเศรษฐศาสตร์การเมืองท่านนั้น และเมื่อได้รับหนังสือบอกว่าสิ่งที่เขาคิดนั้นไม่ผิด ผู้รับการทดลองก็ยิ่งเชื่อมั่นว่าความเห็นของเขาถูกต้อง จากนั้นได้มีการบอกกล่าวว่าเขาเชื่อเช่นนั้นไม่ถูกต้อง ผู้รับการทดลองเหล่านั้นก็กลับเปลี่ยนใจเชื่อตามบุคคลที่มาบอกที่หลัง จากการทดลองอันนี้ชี้ให้เห็นว่า อิทธิพลในเกียรติภูมิของบุคคลจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ โดยที่ผู้รับการทดลองจะเชื่อตามเกียรติภูมิของบุคคลมากกว่าอิทธิพลของข้อความที่เป็นลายลักษณ์อักษร

สำหรับนักจิตวิทยานิวกอมม์ (Newcomb) ได้สรุปผลการศึกษาวิจัยของเขาว่าการทำตามกันของบุคคลนั้น เป็นกลวิธีประเภทหนึ่งที่ต้องการให้คนอื่นยอมรับในตัวเขา (conformity as a kind of strategy for gaining acceptance) นั้นหมายความว่า กลุ่มอิทธิพลกดดันให้บุคคลทำตาม

กฎเกณฑ์ของกลุ่ม ซึ่งหากไม่ยอมทำตามกลุ่มก็อาจจะถูกกลุ่มตั้งข้อรังเกียจไม่ยอมรับหรือถูกกลืนโห่ได้ อย่างไรก็ตามการทำตามกลุ่มนั้นอาจมีเหตุผลอื่นๆ อีกก็ได้ ดังที่นักจิตวิทยาสังคม มูซิเฟอร์ เซริฟ (Muzifer Sherif) ได้ให้คำอธิบายว่า คนเราต้องทำตามคนอื่นๆ นั้นเหตุผลอันหนึ่งก็คือ บุคคลต้องการบรรทัดฐานที่จะช่วยนำทางในการแสดงพฤติกรรมของตน พร้อมๆ กับต้องการปรับทิศทางพฤติกรรมของตนให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงของโลกภายนอก ไม่ใช่บุคคลทำตามคนอื่นๆ เพราะความต้องการจะให้กลุ่มยอมรับอย่างเดียว จากการศึกษาของ เซริฟ เราอาจพิจารณาได้ว่า ความเป็นจริงทางสังคม (social reality) มีส่วนทำให้คนเราต้องทำตามคนอื่นๆ อย่างไรก็ตามก็เกี่ยวกับเรื่องนี้เราอาจกล่าวสรุปได้ว่าการทำตามกันของคนเรานั้นอาจเป็นเพราะความกดดันทางสังคมที่บีบบังคับให้เราต้องทำตามคนอื่นเพื่อให้เขายอมรับ หรืออาจทำตาม เพราะต้องการแสดงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคมก็ได้ หรืออาจทำตามเพราะเหตุผล ๒ ประการข้างต้นรวมกันก็ได้

นักจิตวิทยาสังคมอีกท่านหนึ่งที่ได้ศึกษาทดลองในเรื่องการทำตามกัน ก็คือ เอช (Asch) วิธีการทดลองก็ให้ผู้รับการทดลองนั่งรอบโต๊ะใหญ่ ซึ่งมีคนของผู้ทดลองนั่งปะปนอยู่ด้วย เพื่อคอยให้ข่าวเท็จ หรือทำให้ผู้รับการทดลองไขว้เขวและสับสน จากนั้นผู้ทำการทดลองก็จะนำแผ่นกระดาษมา ๒ แผ่น แผ่นแรกมีเส้นอยู่ ๓ เส้นคือ เส้นเอ บี และซี แต่ละเส้นมีความยาวไม่เท่ากัน ส่วนแผ่นกระดาษอีกใบหนึ่งจะมีอยู่เส้นหนึ่งคือเส้นเอ็กซ์ ซึ่งมีความยาวเท่ากับเส้นบี แต่จากการรับรู้ด้วยสายตาคาดตอบยากกว่า เส้นเอ็กซ์นั้นมีความยาวใกล้เคียงกับเส้นใด เมื่อให้ผู้รับการทดลองตอบว่าเส้นเอ็กซ์จะยาวเท่ากับเส้นใดของเส้น เอ, บี และซี ในกระดาษอีกแผ่น ผู้รับการทดลองบางคนแน่ใจว่ายาวเท่ากับเส้นบี และตอบว่า เส้นบี แต่เมื่อคนของผู้ทดลองที่นั่งปะปนกับผู้รับการทดลองอยู่ถึง ๔ คน นั้นต่างบอกว่าเส้นเอ็กซ์น่าจะยาวเท่ากับเส้นซี ก็มีผู้รับการทดลองหลายคนประมาณ ๓๕% ต่างตอบกันว่าเส้นเอ็กซ์ยาวเท่ากับเส้นซี

อย่างไรก็ดีผู้รับการทดลองอีก ๖๕% มิได้เชื่อตามใคร เขาเชื่อในสิ่งที่เขามองเห็น แม้ว่าบางคนจะบอกไม่ถูกว่าเส้นเอ็กซ์ยาวเท่ากับเส้นเอก็ตาม แต่เขาก็ยังคงยืนยันกรานตามนั้น หรือผู้รับการทดลองที่เห็นว่าเส้นเอ็กซ์ยาวเท่ากับเส้นบีซึ่งเขาเชื่อว่าถูกต้องและความจริงก็ถูกต้องตามนั้น ผู้รับการทดลองพวกนี้ยังคงยืนยันกรานตามความเห็นของตน จากผลการทดลองนี้แสดงให้เห็นว่า การทำตามกันของคนเรา หาได้ขึ้นกับความคิดเห็นของผู้อื่นแต่เพียงอย่างเดียวไม่ เพราะมีผู้รับการทดลองอยู่ถึง ๖๕% ที่ไม่ยอมตอบตามคนอื่น แต่ให้คำตอบที่เป็นตัวของเขาเอง

ประเภทของการทำตามกัน (Kinds of Conformity)

นักจิตวิทยาสังคมดุษต์และเจอร์ราด (Deutsch and Gerard) ได้แบ่งประเภทของการทำตามของคนเรออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ ประเภทแรกเป็นการทำตามที่เนื่องมาจากอิทธิพลบรรทัดฐานทางสังคม (Normative social influence) ประเภทที่สองเป็นการทำตามที่เนื่องมาจากอิทธิพลของข้อมูลข่าวสารทางสังคมที่บุคคลได้รับ (Informational social influence) การทำตามที่

เนื่องมาจากอิทธิพลบรรทัดฐานทางสังคมจะมีมากหากบุคคลตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของกลุ่ม ซึ่งต้องการการยอมรับจากผู้อื่น แต่จะมีน้อยกับบุคคลที่ไม่ได้เข้ากลุ่มสังคม สำหรับการทำตามที่เนื่องมาจากอิทธิพลข่าวสารข้อมูลนั้นจะมีมากเมื่อบุคคลตกอยู่ในภาวะที่ไม่แน่ใจในการตัดสินใจของเขา หรือเชื่อว่าคนอื่นเขาจะมีข้อมูลที่น่าเชื่อถือกว่า ดังจะได้อธิบายให้ละเอียดดังต่อไปนี้

การทำตามที่เนื่องมาจากอิทธิพลของบรรทัดฐานสังคม (Normative conformity)

การทำตามประเภทนี้จะมีมากก็ต่อเมื่อ ก) บุคคลมีทรัพยากรที่อาจเป็นวัตถุหรือไม่ใช้วัตถุ เช่น การยอมรับอยู่ในมือ และเป็นทรัพยากรที่บุคคลนั้นต้องการ ข) มีความเต็มใจที่จะแสวงหาการคาดหวังของตนว่าจะได้รับรางวัลหรือการลงโทษเป็นการตอบแทน ในกรณีเช่นนี้ หากคนเราเชื่อว่าในกลุ่มของตนมีอิทธิพลบรรทัดฐานกลุ่มสูงแล้ว สมาชิกในกลุ่มจะรู้สึกว่าการทำตามกลุ่มตนควรจะได้รับรางวัลตอบแทน แต่ถ้าหากไม่ทำตามก็จะได้ถูกลงโทษจากกลุ่ม ซึ่งอาจจะออกมาในรูปของการไม่ยอมรับว่าเป็นสมาชิกกลุ่มหรือเป็นที่รังเกียจของกลุ่มก็ได้ที่สำคัญก็คือ หากสมาชิกของกลุ่มต่างให้ความสำคัญกับเป้าหมายของกลุ่มมาก การจะกำหนดให้รางวัลหรือการลงโทษต่อสมาชิกกลุ่มนั้นจะเป็นไปอย่างระมัดระวัง และสมาชิกแต่ละคนจะระวังในการกระทำของตนเองต่อคนอื่นมากขึ้นก็เนื่องมาจากอิทธิพลบรรทัดฐานกลุ่มนั่นเอง เพราะมีเช่นนั้นแล้วบุคคลอาจถูกกลุ่มปฏิเสธได้ อย่างไรก็ตามหลักฐานจากการศึกษาพบว่าสมาชิกกลุ่มที่ถูกปฏิเสธหรือกลุ่มคิดว่าเขาเป็นคนเบี่ยงเบนจากบรรทัดฐานกลุ่มแล้วสมาชิกผู้นั้นก็จะลดการทำตามกลุ่มลง

การทำตามที่เนื่องมาจากอิทธิพลของข้อมูลข่าวสารทางสังคมที่บุคคลได้รับ (Informational conformity)

อิทธิพลของข้อมูลข่าวสารจะมีมากหากบุคคลตกอยู่ภายใต้สถานการณ์ที่คลุมเครือ และมีความต้องการที่จะรู้และเข้าใจความคลุมเครือของสถานการณ์นั้นเช่น นักศึกษาที่ไม่แน่ใจว่าตนเองจะตอบข้อสอบอัตนัยถูกหรือไม่ เขาก็จะพยายามตามหรือยอมทำตามเพื่อนของเขา ทั้งๆ ที่คำตอบของเพื่อนก็ผิดเช่นกัน หรือกรณีที่เราไม่แน่ใจว่าการตัดสินใจแก้ปัญหาในเรื่องหนึ่งนั้นจะมีผลกระทบออกมาเช่นไร แต่เราเห็นสมาชิกคนอื่นเขาคล้าตัดสินใจตามแนวความคิดของเขาเพราะเขามีข้อมูลมากกว่าและน่าเชื่อถือกว่าของเรา ดังนั้นในสถานการณ์เช่นนี้แนวโน้มที่เราจะตัดสินใจตามคนอื่นจึงมีมาก นอกจากนี้นักจิตวิทยาครุซฟีว (Crutchfield) ยังได้ศึกษาพบว่าการทำตามของเราจะมีมากหากงานที่กลุ่มทำอยู่นั้นยากขึ้นและคลุมเครือขึ้น

ในเรื่องเกี่ยวกับความสามารถของบุคคลก็เช่นกันมีผลต่อการทำตามกลุ่ม กล่าวคือ เมื่อบุคคลไร้ความสามารถในสายตาของกลุ่มแล้ว เขาจะพยายามดิ้นรนทำตามกลุ่มตรงกันข้ามกับบุคคลที่เชื่อมั่นในความสามารถ (competence) ของตนเองมาก บุคคลประเภทนี้จะไม่ค่อยยอมทำตามกลุ่มโดยไม่มีเหตุผล

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนิกชนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” โดยการศึกษาจะใช้ระเบียบวิธีการวิจัย ๒ วิธี คือ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) โดยมีขั้นตอนและวิธีการดำเนินงานวิจัย ตามลำดับดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

ในการดำเนินการศึกษาเรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนิกชนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” โดยภาพรวมของการกำหนดระเบียบวิธีวิจัย หรือ กระบวนการวิจัย (Methodology) ที่นำมาใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดระเบียบวิธีการวิจัย หรือกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ผู้ศึกษาได้กำหนดกรอบ และ ขอบเขตของระเบียบวิธีวิจัย หรือกระบวนการวิจัยดังกล่าว มาใช้ในการดำเนินการศึกษาดังนี้

๓.๒ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research)

สำหรับการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัย หรือกระบวนการวิจัย (Methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) นั้น โดยเบื้องต้นทางผู้ศึกษา ได้ดำเนินการกระบวนการศึกษา ตามระเบียบวิธีการวิจัย หรือกระบวนการวิจัย โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยกระบวนการศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร หรือการวิจัย เชิงเอกสาร (Documentary study) โดยการทบทวน แนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ ๑) พัฒนาการกำเนิดพระพุทธศาสนา ๒) ประวัติและวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนิกชนในญี่ปุ่น ๓) วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนา นิกายเซนในญี่ปุ่น ๔) ปัจจัยในนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น ๕) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ และ ๖) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับ “อิบะโซะ” ของประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น

๓.๓ การวิจัยเชิงคุณภาพด้วยกระบวนการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)

สำหรับการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัย หรือกระบวนการวิจัย (Methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกนั้น ในการกำหนดกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดให้มีกระบวนการวิจัย โดยการใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง ลักษณะเป็นการสัมภาษณ์โดยใช้คำถามเหมือนกันทุกคน เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบปลายเปิด ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยที่มีความยืดหยุ่นและเปิดกว้าง

๓.๔ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ศึกษา ได้แก่ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย ๑) ศิลปะการฟันดาบ ๒) ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ ๓) ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ) และ ๔) ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน ๑๐ คน กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ๑๐ คน โดยการเลือกเฉพาะเจาะจง ดังปรากฏ ในตารางที่ ๑ ดังนี้

ตารางที่ ๑ : ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่มเป้าหมาย

ชื่อ-นามสกุล	ภูมิลำเนาตั้งเดิม	อายุและระยะเวลาพำนัก ณ จ.เชียงใหม่	ตัวแทนด้าน
๑. Mr. Murase Seno	โตเกียว	๗๕ ปี / อยู่เกิน ๑๓ ปี	ศิลปะการฟันดาบ
๒. Mr. Kawashita Toshiki	โคเบะ	๖๗ ปี / อยู่เกิน ๕ ปี	ศิลปะการฟันดาบ
๓. Mr. Suzumura Yosaemon	มะสึยะมะ	๖๖ ปี / อยู่เกิน ๑๐ ปี	ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ
๔. Mr. Yoneda Kenji	อุสึโนะมียะ	๘๒ ปี / อยู่เกิน ๑๕ ปี	ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ
๕. Mr. Itakura Shinichi	คะวะงุชิ	๘๐ ปี / อยู่เกิน ๑๕ ปี	ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ)
๖. Mr. Shimizu Keita	มะสึโตะ	๔๑ ปี / อยู่เกิน ๓ ปี	ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ)
๗. Mrs. Koizumi Seki	คุระซึกิ	๔๐ ปี / อยู่เกิน ๑๐ ปี	ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ)
๘. Mrs. Shimizu Yukari	นิชิโนะมียะ	๔๐ ปี / อยู่เกิน ๑๕ ปี	ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ)
๙. Mrs. Tomita Ayako	คะนะซะวะ	๓๙ ปี / อยู่เกิน ๑๙ ปี	ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้
๑๐. Mr. Yoshihiro Kansai	นาระ	๔๘ ปี / อยู่เกิน ๑๒ ปี	ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้

๓.๕ ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

๓.๕.๑ ข้อมูลที่เป็นปฐมภูมิ (Primary Data) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกของประชากรกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้ โดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก

๓.๕.๒ ข้อมูลที่เป็นทุติยภูมิ (Secondary Data) ข้อมูลที่เป็นเอกสาร และงานวิจัย ที่มีผู้รวบรวมไว้เกี่ยวกับ ดังนี้ ๑) พัฒนาการกำเนิดพระพุทธศาสนา ๒) ประวัติและวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่น ๓) วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่น ๔) ปัจจัยในนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น ๕) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ และ ๖) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับ “อิมะโซ” ของประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น และพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย ๑) ศิลปะการฟันทาบ ๒) ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ ๓) ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) และ ๔) ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ เป็นต้น

๓.๖ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล เป็นเครื่องมือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยผู้วิจัยได้สร้างขึ้น โดยอาศัยกรอบแนวคิดทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามปัญหาวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตการวิจัย และการนิยามศัพท์ปฏิบัติการ ซึ่งมีขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

๓.๖.๑ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) ได้กำหนดประเด็นที่จะสัมภาษณ์ไว้เป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ : ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑. ชื่อ-สกุล
๒. อายุกี่ปี
๓. เพศ
๔. ภูมิลำเนาเดิมของท่าน ณ ประเทศญี่ปุ่น
๕. ระยะเวลาการพักอาศัย ณ จังหวัดเชียงใหม่
๖. พุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่านในด้านใด
 - ศิลปะการฟันทาบ
 - ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ
 - ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)
 - ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้

ตอนที่ ๒ : ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต

การให้คำนิยาม

- มีปรัชญาแนวความคิดเป็นอย่างไร กับศาสนาพุทธนิกายเซนที่แฝงไว้ในศิลปะ
- คิดอย่างไรกับอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่าน ในด้าน
 - ศิลปะการฟันทาบ

- ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ
- ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ)
- ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้

แนวทางการสั่งสอนที่แตกต่าง

- พุทธศาสนิกายเซนที่ท่านนับถืออยู่ มีลักษณะที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่านอย่างไร

การประพุดติปฏิบัติที่แตกต่าง

- ท่านเคยประพุดติปฏิบัติในแบบแผนการดำเนินชีวิตแบบอื่นๆ มาก่อนหรือไม่ ถ้าเคยมีแล้วได้รับประโยชน์อย่างไรบ้าง

การเลียนแบบ

- พ่อแม่ของท่านมีพฤติกรรมปฏิบัติหรือพฤติกรรมกระทำที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต แล้วท่านมีการทำตามหรือไม่อย่างไร

- ท่านคิดว่าพฤติกรรมปฏิบัติของท่านมีลักษณะที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตที่ทำตามกลุ่มใดมากที่สุด ระหว่างพ่อแม่ กลุ่มเพื่อน และสื่อต่างๆ อย่างไร

ค่านิยมในความสำเร็จ

- เป้าหมายหรือความต้องการที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่าน คืออะไร

- ความสำเร็จอะไรบ้าง ที่ท่านต้องการที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต

- หากท่านไม่สามารถประสบความสำเร็จในเป้าหมายที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตที่ต้องการได้ ท่านจะอย่างไร

การหลงใหลในกิเลส

- ท่านคิดว่าต้องมีเงินทองมากแค่ไหนถึงจะเป็นที่พอใจที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต
- สำหรับท่านกิเลสคืออะไร ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต

โอกาสในการประสบความสำเร็จ

- ท่านมีโอกาที่จะประสบความสำเร็จ หรือมีชีวิตที่ดีในด้านที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตมากน้อยเพียงใด

- ถ้าท่านมีโอกาสน้อยในการประสบความสำเร็จ ท่านจะมีแนวทางแสวงหาสิ่งที่ท่านต้องการที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตอย่างไร

ตอนที่ ๓ : ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ

- ท่านคิดว่าอะไรเป็นสาเหตุสำคัญให้ท่านเลือกที่จะนับถือ และประพุดติปฏิบัติในพุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตในด้านนี้

- ท่านนำหลักการหรือแนวคิดจากพุทธศาสนานิกายเซน ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่านในด้านนั้นๆ มาปรับประยุกต์ใช้กับบริบทของเมืองไทยอย่างไร

- ท่านคิดว่าปรัชญาแนวความคิดศาสนาพุทธนิกายเซนที่แฝงไว้ในศิลปะด้านต่างๆ นั้น ส่งผลต่อบุคลิกภาพของท่านหรือไม่อย่างไร

- ท่านคิดว่าลักษณะของพุทธศาสนานิกายเซนที่นับถือมีลักษณะอย่างไร ท่านคิดว่ามีความแตกต่างจากศาสนาอื่นๆ หรือไม่

- ท่านคิดว่าพุทธศาสนานิกายเซนมีการอบรมสั่งสอนอย่างไร

- ท่านคิดว่าลักษณะแนวคิดที่ได้รับการปลูกฝังและสั่งสอนมา ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่านอย่างไร

และมีแนวทางการหาคุณภาพของเครื่องมือ ดังนี้

๓.๖.๒ ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

๓.๖.๓ ร่างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ เพื่อให้ครอบคลุม และสามารถตอบวัตถุประสงค์ได้ แล้วให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องตามเนื้อหา และวัตถุประสงค์ในการวิจัย จำนวน ๓ ท่าน คือ

๑) ผศ.ดร. สมหวัง แก้วสุพอง หัวหน้าภาควิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๒) ผศ.ดร. เทพประวิณ จันทร์แรง อาจารย์ประจำบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

๓) ดร. พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ ผู้อำนวยการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

๓.๖.๔ นำร่างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ ที่ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ และเสนอแนะไปแก้ไขให้ถูกต้องตามเนื้อหา และวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้

๓.๖.๕ นำเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ ตามที่ผู้เชี่ยวชาญแนะนำ และแก้ไขแล้วเสนอต่อที่ปรึกษา ในการใช้สำนวนภาษา ตลอดจนพิจารณาถึงความเหมาะสมทั่วไปของเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ โดยให้ครอบคลุมถึงรายละเอียดของเนื้อหา เพื่อปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง

๓.๖.๖ นำไปใช้เก็บข้อมูลจริงกับกลุ่มเป้าหมาย โดยผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

๓.๗ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๗.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ พุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย ๑) ศิลปะการฟันทาบ ๒) ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ ๓) ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) และ ๔) ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ เป็นต้น ในระหว่างเดือนมกราคม ถึงเดือนธันวาคม ๒๕๖๑ โดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ที่เกี่ยวกับ ๑)

พัฒนาการกำเนิดพระพุทธศาสนาในมหานิกาย ๒) ประวัติและวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่น ๓) วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่น ๔) ปัจจัยในนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น ๕) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ และ ๖) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับ “อิบะโซ” ของประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัย ได้วางแผนปฏิบัติไว้ ดังนี้

๑) มีหนังสือขออนุญาต เก็บรวบรวมข้อมูล พร้อมแนบเอกสารที่เป็นเครื่องมือสัมภาษณ์เชิงลึก แบบมีโครงสร้าง ไปยังกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เตรียมตัว และกำหนดเวลาในการให้สัมภาษณ์

๒) ผู้วิจัยนำเครื่องมือไปเก็บข้อมูลตามวันและเวลาที่กำหนดไว้ พร้อมเตรียมอุปกรณ์ในการสัมภาษณ์ เช่น เทปบันทึกเสียง สมุดจดบันทึก

เมื่อได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แล้ว ทำการถอดเทปบันทึกเสียง แล้วนำมาวิเคราะห์ประมวลผล ตามกรอบแนวคิดที่กำหนดในการวิจัย และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในกรณีที่ข้อมูลไม่สมบูรณ์ ผู้วิจัยได้เก็บเพิ่มเติมในภายหลังจากกลุ่มเป้าหมาย

๓.๗.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ เป็นเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รายงานการวิจัย หนังสือวิชาการ บทความวิชาการ ตำรา สิ่งพิมพ์ต่างๆ รวมทั้งการค้นคว้าจากฐานข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

๓.๘ การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

ผู้วิจัย ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้อง โดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ที่เกี่ยวกับ ๑) พัฒนาการกำเนิดพระพุทธศาสนาในมหานิกาย ๒) ประวัติและวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่น ๓) วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนานิกายเซนในญี่ปุ่น ๔) ปัจจัยในนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น ๕) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ และ ๖) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับ “อิบะโซ” ของประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น แล้วนำตรวจสอบความถูกต้องตามขอบเขตการวิจัยด้านเนื้อหาครบถ้วนหรือไม่ ทั้งด้านพระพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย ๑) ศิลปะการฟันดาบ ๒) ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ ๓) ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ) และ ๔) ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ เป็นต้น และแสดงความคิดเห็นจากกลุ่มตัวอย่างอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา “ศึกษาพระพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” สามารถตอบโจทย์วิจัย และวัตถุประสงค์ของการวิจัยครบถ้วนหรือไม่ กรณีที่ข้อมูลไม่สมบูรณ์ไม่สามารถตอบโจทย์วัตถุประสงค์ได้ ผู้วิจัยได้เก็บเพิ่มเติม

๓.๙ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัย ได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย คือ ชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย

๑) ศิลปะการพันดาบ ๒) ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ ๓) ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ) และ ๔) ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ เป็นต้น แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ในแง่มุมต่างๆ ตามความเป็นจริง ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ออกมาในรูปเชิงพรรณนา และได้จัดหมวดหมู่ในประเด็นต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้ ดังต่อไปนี้

- ๑) แนวคิดพระพุทธศาสนาหายาน (นิกายเซน) เป็นอย่างไร
- ๒) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นเป็นอย่างไร
- ๓) ความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่เป็นอย่างไร

๓.๑๐ การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ตามวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

- ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดพระพุทธศาสนาหายาน (นิกายเซน)
- ๒) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น
- ๓) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่

ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย ๑) ศิลปะการพันดาบ ๒) ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ ๓) ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ) และ ๔) ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ เป็นต้น โดยแบ่งเป็น ๕ บท ดังนี้

- บทที่ ๑ บทนำ
- บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย
- บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล
- บทที่ ๕ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ดังนั้น ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการตอบประเด็นสัมภาษณ์ (Interview Research) และข้อมูลจากเอกสารต่างๆ (Document Research) จะถูกนำมาวิเคราะห์และประมวลผล โดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในแง่ต่างๆ ตามข้อเท็จจริงทั้งในเชิงเหตุและผล ซึ่งการวิเคราะห์จะออกมาในลักษณะของการพรรณนา นำไปสู่คำตอบในการศึกษาและสรุปตามหลักวิชาการ ประกอบการเขียนรายงานผลการศึกษาวิจัย เพื่อชี้ให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของเรื่อง “ศึกษาพระพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” ต่อไป

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพใช้ระเบียบวิธีการวิจัย ๒ วิธี คือ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) มีผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

๑ : ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๒ : ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต

การให้คำนิยาม

แนวทางการสั่งสอนที่แตกต่าง

การประพฤติปฏิบัติที่แตกต่าง

การเลียนแบบ

ค่านิยมในความสำเร็จ

การหลงใหลในกิเลส

โอกาสในการประสบความสำเร็จ

๓ : ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ

ซึ่งแต่ละตอนมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๔.๑ ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ชื่อ-นามสกุล	ภูมิลำเนาตั้งเดิม	อายุและระยะเวลาพำนัก ณ จ.เชียงใหม่	ตัวแทนด้าน
๑. Mr. Murase Seno	โตเกียว	๗๕ ปี / อยู่เกิน ๑๓ ปี	ศิลปะการฟันดาบ
๒. Mr. Kawashita Toshiki	โคเบะ	๖๗ ปี / อยู่เกิน ๕ ปี	ศิลปะการฟันดาบ
๓. Mr. Suzumura Yosaemon มะสึยะมะ		๖๖ ปี / อยู่เกิน ๑๐ ปี	ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ
๔. Mr. Yoneda Kenji	อุสึโนะมียะ	๘๒ ปี / อยู่เกิน ๑๕ ปี	ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ
๕. Mr. Itakura Shinichi	คะวะงุชิ	๘๐ ปี / อยู่เกิน ๑๕ ปี	ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)
๖. Mr. Shimizu Keita	มะสึโตะ	๔๑ ปี / อยู่เกิน ๓ ปี	ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)
๗. Mrs. Koizumi Seki	คุระซึกิ	๔๐ ปี / อยู่เกิน ๑๐ ปี	ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)
๘. Mrs. Shimizu Yukari	นิชิโนะมียะ	๔๐ ปี / อยู่เกิน ๑๕ ปี	ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)

๙. Mrs. Tomita Ayako	คณะชะวะ	๓๙ ปี / อยู่เกิน ๑๙ ปี	ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้
๑๐. Mr. Yoshihiro Kansai	นะระ	๔๘ ปี / อยู่เกิน ๑๒ ปี	ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้

ตารางที่ ๒ : ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๔.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ ๑ : ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑. ชื่อ-สกุล

๒. อายุกี่ปี

๓. เพศ

๔. ระยะเวลาการพักอาศัย ณ จังหวัดเชียงใหม่

๕. พุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่านในด้านใด

- ศิลปะการฟันทาบ
- ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ
- ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)
- ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้

๖. ภูมิลำเนาเดิมของท่าน ณ ประเทศญี่ปุ่น

๑. Mr. Murase Seno เพศชาย มาจากเมืองโตเกียว อายุ ๗๕ ปี / ระยะเวลาการพักอาศัย ณ จังหวัดเชียงใหม่ อยู่เกิน ๑๓ ปี พุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ศิลปะการฟันทาบ^๑ ภูมิลำเนาเดิม ณ ประเทศญี่ปุ่น เมืองโตเกียว แขวงพิเศษ (ญี่ปุ่น: 特別区 ทะเกะกุ เบะสึกุ) เป็นเขตการปกครองระดับเทศบาล ในมหานครโตเกียว ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด ๒๓ แขวง โดยในอดีตถือเป็นส่วนของเมืองโตเกียว อันเป็นเมืองเอกของจังหวัดโตเกียว (東京府 โตเกียว-ฟู) ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๙๔๓ ได้มีการจัดตั้งจังหวัดโตเกียวขึ้นเป็นเขตปกครองรูปแบบพิเศษ และมีการแบ่งเมืองโตเกียวออกเป็น ๒๓ แขวง แต่ละเขตมีสิทธิเลือกตั้งผู้ว่าแขวงและปกครองตัวเอง โดยอิสระจากกรุงโตเกียว ตามกฎหมายการปกครองส่วนท้องถิ่นของญี่ปุ่น (地方自治法 ชิโฮะ-จิชิ-โฮ) ชาวญี่ปุ่นมักเรียก ทั้งแขวงทั้ง ๒๓ อย่างง่ายๆ ว่า "นิจูซังกุ"

๒. Mr. Kawashita Toshiki เพศชาย มาจากเมืองโคเบะ อายุ ๖๗ ปี / ระยะเวลาการพักอาศัย ณ จังหวัดเชียงใหม่ อยู่เกิน ๕ ปี พุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ศิลปะการฟันทาบ^๒ ภูมิลำเนาเดิม ณ ประเทศญี่ปุ่น เมืองโคเบะ (ญี่ปุ่น: 神戸市 Kōbe-shi) เป็นเมืองเอก

^๑ สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันทาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๒ สัมภาษณ์ Mr. Kawashita Toshiki, ศิลปะการฟันทาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ของจังหวัดเฮียวโงะ ประเทศญี่ปุ่น เป็นเมืองขนาดใหญ่อันดับที่ ๕ และเป็นเมืองท่าที่สำคัญของญี่ปุ่น ตั้งอยู่ทางฝั่งใต้ของเกาะฮนชู ห่างจากโอซากะไปทางตะวันตกประมาณ ๓๐ กิโลเมตร มีประชากรประมาณ ๑.๕ ล้านคน และเป็นส่วนหนึ่งของมหานครเคฮันชิง โคเบะปรากฏในหลักฐานลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในพงศาวดารนิฮงโชกิ ที่กล่าวถึงการก่อตั้งศาลเจ้าอิคุตะ โดยพระเจ้าจักรพรรดิจิงกู เมื่อ ค.ศ. ๒๐๑ โคเบะไม่มีประวัติศาสตร์ที่สำคัญมากนัก แม้แต่เมื่อครั้งที่ท่าเรือโคเบะอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลโชกุนโทกูงาวะในสมัยเอโดะ จนกระทั่งมีการก่อตั้งเมืองขึ้นในปี ค.ศ. ๑๘๘๙ ในชื่อเมือง "คันเบะ" (神戸) เพื่อระลึกถึงผู้บริจาคในการสร้างศาลเจ้าอิคุตะ จากนั้น ในปี ค.ศ. ๑๙๕๖ รัฐบาลญี่ปุ่นได้จัดตั้งให้โคเบะเป็นหนึ่งในเมืองของประเทศ ที่มีเขตการปกครองรูปแบบพิเศษ

๓. Mr. Suzumura Yosaemon เพศชาย มาจากเมืองมะสึยะมะ ๖๖ ปี / อยู่เกิน ๑๐ ปี ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^๓ ภูมิลำเนาเดิม ณ ประเทศญี่ปุ่น เมืองมะสึยะมะ (ญี่ปุ่น: 松山市 Matsuyama-shi) เป็นเมืองหลักของจังหวัดเอฮิเมะบนเกาะชิโกกุ ประเทศญี่ปุ่น ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัด บริเวณที่ราบโคโงะ ใน พ.ศ. ๒๕๕๓ มีจำนวนประชากร ๕๑๖,๖๓๗ คน มัตสึยามะมีชื่อเสียงในเรื่องบ่อน้ำร้อน และเป็นที่ตั้งของบ่อน้ำร้อนโคโงะ โรงอาบน้ำที่เก่าแก่ที่สุดในญี่ปุ่น ซึ่งเป็นสถานที่ที่ได้รับความนิยมเป็นอันดับที่สองรองจากปราสาทมัตสึยามะ

๔. Mr. Yoneda Kenji เพศชาย มาจากเมืองอุตสึโนะมียะ อายุ ๘๒ ปี / ระยะเวลาการพักอาศัย ณ จังหวัดเชียงใหม่ อยู่เกิน ๑๕ ปี พุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^๔ ภูมิลำเนาเดิม ณ ประเทศญี่ปุ่น เมืองอุตสึโนะมียะ (ญี่ปุ่น: Utsunomiya 宇都宮市 Utsunomiya-shi) เป็นเมืองหลักและเมืองที่มีประชากรมากที่สุดของจังหวัดโทจิจิ ประเทศญี่ปุ่น มีขนาดพื้นที่ทั้งสิ้น ๔๑๖.๘๔ ตารางกิโลเมตร ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ คาดว่ามีจำนวนประชากรประมาณ ๕๑๐,๔๑๖ คน อุตสึโนะมียะตั้งอยู่ทางทิศเหนือของกรุงโตเกียวประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร สามารถเดินทาง ทางรถยนต์มาทางด่วนโทโฮกุ หรือทางรถไฟที่สถานีอุตสึโนะมียะ โดยโทโฮกุชิงกันเซ็ง หรือเดินทางจากท่าอากาศยานนานาชาตินาริตะโดยรถประจำทาง ใช้เวลาประมาณ ๓ ชั่วโมง นักท่องเที่ยวส่วนมากนิยมเดินทางมาที่อุตสึโนะมียะเพื่อผ่านไปยังเมืองประวัติศาสตร์นิกโก ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ๒๕ ประมาณกิโลเมตร อาหารที่ขึ้นชื่อของเมืองคือเกียวซ่า โดยมีร้านจำหน่ายเกียวซ่า มากกว่าสองพันร้าน ในเมืองอุตสึโนะมียะ

๕. Mr. Itakura Shinichi เพศชาย มาจากเมืองคะวะงูชิ อายุ ๘๐ ปี / ระยะเวลาการพักอาศัย ณ จังหวัดเชียงใหม่ อยู่เกิน ๑๕ ปี พุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ศิลปะ

^๓ สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๔ สัมภาษณ์ Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

การชงชา (ชาโนะยุ)^๕ ภูมิลำเนาเดิม ณ ประเทศญี่ปุ่น เมืองคะวะงุชิ (ญี่ปุ่น: 川口市 Kawaguchi-shi) เป็นเมืองในจังหวัดไซตามะ ประเทศญี่ปุ่น ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ จากการสำรวจประชากรเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๔ มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น ๕๑๗,๑๗๑ คน

๖. Mr. Shimizu Keita เพศชาย มาจากเมืองมะสึโดะ อายุ ๔๑ ปี / ระยะเวลาการพักอาศัย ณ จังหวัดเชียงใหม่ อยู่เกิน ๓ ปี พุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ)^๖ ภูมิลำเนาเดิม ณ ประเทศญี่ปุ่น เมืองมะสึโดะ (ญี่ปุ่น: 松戸市 Matsudo-shi) เป็นเมืองในจังหวัดชิบะ ประเทศญี่ปุ่น มีขนาดพื้นที่ทั้งสิ้น 61.33 ตารางกิโลเมตร ในปี 2011 มีจำนวนประชากร 484,578 คน

๗. Mrs. Koizumi Seki เพศหญิง มาจากเมืองคุระชิกิ อายุ ๔๐ ปี / ระยะเวลาการพักอาศัย ณ จังหวัดเชียงใหม่ อยู่เกิน ๑๐ ปี พุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ)^๗ ภูมิลำเนาเดิม ณ ประเทศญี่ปุ่น เมืองคุระชิกิ (ญี่ปุ่น: Kurashiki 倉敷市 Kurashiki-shi) เป็นเมืองในจังหวัดโอะกะยะมะ ประเทศญี่ปุ่น บนชายฝั่งแม่น้ำทะกะฮะชิและทะเลเซโตะ มีขนาดพื้นที่ทั้งสิ้น ๓๕๔.๗๑ ตารางกิโลเมตร ในปี ๒๐๑๐ มีจำนวนประชากร ๔๗๓,๓๕๒ คน

๘. Mrs. Shimizu Yukari เพศหญิง มาจากเมืองนิชิโนะมียะ อายุ ๔๐ ปี / ระยะเวลาการพักอาศัย ณ จังหวัดเชียงใหม่ อยู่เกิน ๑๕ ปี พุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ)^๘ ภูมิลำเนาเดิม ณ ประเทศญี่ปุ่น เมืองนิชิโนะมียะ (ญี่ปุ่น: Nishinomiya 西宮市 Nishinomiya-shi) เป็นเมืองในจังหวัดเฮียวโงะ ประเทศญี่ปุ่น ตั้งอยู่ระหว่างเมืองโอซากะและเมืองโคเบะ ในปี ค.ศ. ๒๐๐๘ มีจำนวนประชากรประมาณ ๔๗๖,๓๒๙ คน นิชิโนะมียะเป็นเมืองที่ตั้งของสนามเบสบอลโคชิเอ็ง ที่มีชื่อเสียงในการแข่งขันเบสบอลนักเรียนมัธยมปลายระดับประเทศของญี่ปุ่น

๙. Mrs. Tomita Ayako เพศหญิง มาจากเมืองคะนะซะวะ อายุ ๓๙ ปี / ระยะเวลาการพักอาศัย ณ จังหวัดเชียงใหม่ อยู่เกิน ๑๙ ปี พุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^๙ ภูมิลำเนาเดิม ณ ประเทศญี่ปุ่น เมืองคะนะซะวะ (ญี่ปุ่น: 金沢市 คานาซาวาชิ) เป็นเมืองในจังหวัดอิชิกาวะ ประเทศญี่ปุ่น มีขนาดพื้นที่ทั้งสิ้น ๔๖๗.๗๗ ตารางกิโลเมตร จากการสำรวจเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๓ มีจำนวนประชากร ๔๕๗,๘๓๑ คน

^๕ สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๖ สัมภาษณ์ Mr. Shimizu Keita, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ Mrs. Koizumi Seki, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์ Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^๙ สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

๑๐. Mr. Yoshihiro Kansai เพศชาย มาจากเมืองนาระ อายุ ๔๘ ปี / ระยะเวลาการพักอาศัย ณ จังหวัดเชียงใหม่ อยู่เกิน ๑๒ ปี พุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๐} ภูมิลำเนาเดิม ณ ประเทศญี่ปุ่น เมืองนาระ (ญี่ปุ่น: 奈良 Nara) เป็นเมืองเอกของจังหวัดนาระ ในประเทศญี่ปุ่น เป็นอดีตนครหลวงของญี่ปุ่นในช่วง ค.ศ. ๗๑๐ – ๗๘๔ ดังนั้นภายในเมืองจึงมีสิ่งก่อสร้างโบราณมากมาย ทั้งวัด, ศาลเจ้า และโบราณสถานต่างๆ ซึ่งทำให้นครนาระ ได้รับจดทะเบียนเป็น อนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์นาระโบราณในฐานะมรดกโลก อีกแห่งหนึ่งในญี่ปุ่น

ตอนที่ ๒ : ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต

การให้คำนิยาม

- มีปรัชญาแนวความคิดเป็นอย่างไร กับศาสนาพุทธนิกายเซนที่แฝงไว้ในศิลปะ
- คิดอย่างไรกับอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่าน ในด้าน
 - ศิลปะการพินดาบ
 - ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ
 - ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)
 - ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้

แนวทางการสั่งสอนที่แตกต่าง

- พุทธศาสนิกายเซนที่ท่านนับถืออยู่ มีลักษณะที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่านอย่างไร

การประพฤติปฏิบัติที่แตกต่าง

- ท่านเคยประพฤติปฏิบัติในแบบแผนการดำเนินชีวิตแบบอื่นๆ มาก่อนหรือไม่ ถ้าเคยมีแล้วได้รับประโยชน์อย่างไรบ้าง

การเลียนแบบ

- พ่อแม่ของท่านมีพฤติกรรมการปฏิบัติหรือพฤติกรรมกระทำที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต แล้วท่านมีการทำตามหรือไม่อย่างไร
- ท่านคิดว่าพฤติกรรมการปฏิบัติของท่านมีลักษณะที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตที่ทำตามกลุ่มใดมากที่สุด ระหว่างพ่อแม่ กลุ่มเพื่อน และสื่อต่างๆ อย่างไร

ค่านิยมในความสำเร็จ

- เป้าหมายหรือความต้องการที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่าน คืออะไร

^{๑๐} สัมภาษณ์ Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

- ความสำเร็จอะไรบ้าง ที่ท่านต้องการที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต
- หากท่านไม่สามารถประสบความสำเร็จในเป้าหมายที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตที่ต้องการได้ ท่านจะอย่างไร

การหลงใหลในกิเลส

- ท่านคิดว่าต้องมีเงินทองมากแค่ไหนถึงจะเป็นที่พอใจที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต
- สำหรับท่านกิเลสคืออะไร ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต

โอกาสในการประสบความสำเร็จ

- ท่านมีโอกาที่จะประสบความสำเร็จ หรือมีชีวิตที่ดีในด้านที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตมากน้อยเพียงใด
- ถ้าท่านมีโอกาสน้อยในการประสบความสำเร็จ ท่านจะมีแนวทางแสวงหาสิ่งที่ท่านต้องการที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตอย่างไร

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต และการให้คำนิยามของศาสนาพุทธนิกายเซนที่มีต่อในด้านต่างๆ พบว่า

ด้านศิลปะการฟันดาบ^{๑๑}

ด้านศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๒}

ด้านศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๓}

ด้านศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๔}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตการให้คำนิยามปรัชญาแนวความคิดศาสนาพุทธนิกายเซนที่แฝงไว้ในศิลปะด้านต่างๆ พบว่า

ศิลปะการฟันดาบ

“เซน-บุชิโด (ศาสนากับวิถีทางของนักรบ) “ความสงบ” กับ เหล่านักรบที่พูดถึง “การต่อสู้””^{๑๕}

“การฝึกสมาธิและการมีวินัย ต้องมีสมาธิในการใช้ดาบ และต้องมีวินัยในการครองตนควบคู่กันไป”^{๑๖}

^{๑๑} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ

“ความไม่สมบูรณ์และอนิจจัง ถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ของญี่ปุ่น”^{๑๗}

“การแสดงออกถึงปรากฏการณ์ทางจิต-วิญญาณ และความลึกซึ้งออกมาได้”^{๑๘}

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)

“มีความถ่อมตัว มีความเรียบง่าย และเป็นธรรมชาติ”^{๑๙}

“จะต้องมีสติและมีสมาธิอย่างเต็มเปี่ยม เพื่อเตรียมตัวและจิตใจเข้าสู่พิธีการชงชาที่แสนสงบ”^{๒๐}

“ความเรียบง่าย ที่แสดงสัจจะแท้จริงของธรรมชาติอย่างตรงไปตรงมา”^{๒๑}

“พลังของความสงบ ความเจียบสงบ ความสงบในจิตใจอันไม่ถูกเงื่อนไขใดไถ่ร้ายรัด”^{๒๒}

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้

“มีแนวคิดในการยึดมั่น ซึ่งสงบสันโดษ”^{๒๓}

“ชาวญี่ปุ่น มีความเชื่อว่า ธรรมชาติจะนำความอุดมสมบูรณ์มาให้ และมนุษย์นั้นก็เป็นอย่างหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ เกิด เติบโต และในท้ายที่สุด ก็กลับคืนสู่ธรรมชาติ”^{๒๔}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตในแนวทางการสั่งสอนที่แตกต่าง พุทธศาสนานิกายเซนมีลักษณะที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ที่พบว่า

“การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ก่อเกิดเป็นพื้นที่ของความมีสมาธิไม่เร่งรีบ การเรียนรู้ และซ่อนปรัชญาทางศาสนาเอาไว้”^{๒๕}

“เรื่องสรรพสิ่งนั้นไม่สมบูรณ์แบบ เป็นความงามที่ไม่ต้องการรูปแบบแห่งความสมบูรณ์ เพราะทุกสิ่งสมบูรณ์ในความไม่สมบูรณ์ของตัวเองแล้ว”^{๒๖}

^{๑๖} สัมภาษณ์ Mr. Kawashita Toshiki, ศิลปะการพินดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐} สัมภาษณ์ Mr. Shimizu Keita, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑} สัมภาษณ์ Mrs. Koizumi Seki, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒} สัมภาษณ์ Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๔} สัมภาษณ์ Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการพินดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๖} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

“ผู้ปฏิบัติธรรมปลีกตัวเข้าสู่ความเงียบในธรรมชาติ และทำสมาธิเพื่อให้เกิดปัญญา”^{๒๗}

“สงบสันโดษ เป็นสวณแบบจินตนาการ หรือการสมมุติ ที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาเชิงนามธรรม”^{๒๘}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตในการประพาศปฏิบัติที่แตกต่าง ตามแบบแผนการดำเนินชีวิตแบบอื่นๆ แล้วได้รับประโยชน์อย่างไร พบว่า

“ได้แนวคิดที่แตกต่าง นำไปสู่การค้นพบตัวตนที่ชัดเจน”^{๒๙}

“ได้เห็นการขัดเกลานิสสัย ที่สามารถเลือกสรรในสิ่งที่เหมาะสมกับตนเองได้”^{๓๐}

“ได้มุมมองของชีวิตที่เพิ่มมากขึ้น จนสามารถนำไปสู่การค้นพบตัวตน”^{๓๑}

“ได้เรียนรู้พฤติกรรมที่แตกต่าง และค้นหาตัวตนได้ชัดเจน”^{๓๒}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตในการเลียนแบบพ่อแม่ และมีพฤติกรรมกาปฏิบัติหรือพฤติกรรมกากระทำที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตมีการทำตาม พบว่า

“พฤติกรรมที่ได้มา ล้วนสืบทอดมาจากพ่อแม่ ได้อบรมสั่งสอนจนคุ้นชินนำมาสู่การปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน”^{๓๓}

“ได้เรียนรู้มาจากพ่อแม่ จนคุ้นชิน และประพาศปฏิบัติมาเป็นประจำ”^{๓๔}

“ได้รับการสั่งสอนจากพ่อแม่ จนจำและนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิต”^{๓๕}

^{๒๗} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๘} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๙} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการพันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๓๐} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๓๑} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๓๒} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการพันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๓๔} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๓๕} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

“ได้รับการสั่งสอนมาจากรุ่นสู่รุ่น ถือเป็นประเพณีปฏิบัติของตระกูล และนำมาปรับใช้ใน ชีวิต” ^{๓๖}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตในการเลียนแบบพฤติกรรมกาปฏิบัติมีลักษณะที่มี อิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ที่ทำตามกลุ่มใดมากที่สุด ระหว่างพ่อแม่ กลุ่มเพื่อน และสื่อต่างๆ พบว่า

“วิธีการดำเนินชีวิตที่มีอิทธิพลล้นส่งผลมาจากพ่อแม่” ^{๓๗}

“อิทธิพลที่ส่งผลต่อชีวิต ได้รับการปลูกฝังมาจากพ่อแม่” ^{๓๘}

“อิทธิพลที่มีผลต่อชีวิต ได้รับการปลูกฝังมาจากพ่อแม่ และสื่อในยุคปัจจุบันกระตุ้นให้ ปฏิบัติ” ^{๓๙}

“อิทธิพลที่ได้รับมาจากพ่อแม่ และสื่อมีส่วนช่วยกระตุ้นให้ปฏิบัติ” ^{๔๐}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ตามค่านิยมในความสำเร็จ ที่มีเป้าหมายหรือความ ต้องการ ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต พบว่า

“เป้าหมายและค่านิยมเพื่อต้องการฝึกให้เป็นคนที่มีความอดทนมากขึ้น มีวินัยมากขึ้น” ^{๔๑}

“เป้าหมายและค่านิยม เพื่อต้องการฝึกให้มีความละเอียดอ่อน มีความสงบมากขึ้น” ^{๔๒}

“เป้าหมายและค่านิยม เพื่อต้องการฝึกความสงบ และการใส่ใจในรายละเอียดมากขึ้น” ^{๔๓}

“เป้าหมายและค่านิยม เพื่อต้องการให้รักธรรมชาติ และเข้าใจในธรรมชาติ” ^{๔๔}

^{๓๖} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๓๗} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการพันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๓๘} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๓๙} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๔๐} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๔๑} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการพันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๔๒} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๔๓} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๔๔} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ตามค่านิยมในความสำเร็จ ที่ต้องการที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต พบว่า

“ค่านิยมตามความสำเร็จ ต้องการให้ชีวิตรู้จักความอดทน”^{๔๕}

“ค่านิยมตามความสำเร็จ ต้องการให้ชีวิตรู้จักความสงบร่มเย็น”^{๔๖}

“ค่านิยมตามความสำเร็จ ต้องการให้ชีวิตรู้จักคุณค่าและใส่ใจรายละเอียด”^{๔๗}

“ค่านิยมตามความสำเร็จ ต้องการให้ชีวิตรู้จักธรรมชาติ และวางแผนธรรมชาติ”^{๔๘}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ตามค่านิยมที่ไม่สามารถประสบความสำเร็จในเป้าหมายที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตที่ต้องการได้ พบว่า

“ทำให้ตระหนักรู้ได้ว่า ถ้าขาดความเพียรพยายามทำให้ชีวิตล้มเหลวได้”^{๔๙}

“ทำให้รับรู้ได้ว่า ถ้าขาดสมาธิ ทำให้ชีวิตยุ่งเหยิง”^{๕๐}

“รับรู้ได้ว่า ถ้าขาดวินัย ขาดความใส่ใจ ทำให้ชีวิตไม่สมบูรณ์”^{๕๑}

“รับรู้ได้ว่า ถ้าขาดการใส่ใจในธรรมชาติ ธรรมชาติจะให้โทษมากกว่าคุณ”^{๕๒}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ด้านการหลงใหลในกิเลส ที่ต้องมีเงินทองมากแค่ไหนถึงจะเป็นที่พอใจที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต พบว่า

“การได้รับถ่ายทอดอิทธิพลศิลปะจากการฟังดาบ ทำให้รู้ว่าไม่ควรทำตัวเป็นคนอันตพาล”^{๕๓}

“การได้รับถ่ายทอดอิทธิพลศิลปะจากบทกวี ทำให้รู้ว่าไม่ควรทำตัวเป็นคนไร้สมาธิ”^{๕๔}

^{๔๕} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๔๖} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๔๗} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๔๘} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๔๙} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๐} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๑} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๒} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๓} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

“การได้รับถ่ายทอดอิทธิพลศิลปะจากการชงชา ทำให้รู้ว่าไม่ควรทำตัวเป็นคนไร้ระเบียบ”

๕๕

“การได้รับถ่ายทอดอิทธิพลศิลปะจากการจัดสวน ทำให้รู้ว่าไม่ควรทำตัวเป็นคนไร้การใส่ใจดูแลสิ่งต่างๆ รอบๆ ตัว”^{๕๖}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ด้านการหลงไหลในกิเลส สำหรับคำว่ากิเลสคือ ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต พบว่า

“กิเลส ในนิยามของศิลปะพันดาบ คือ การบ้าอำนาจ การบ้ายศศักดิ์ การบ้าตำแหน่ง”^{๕๗}

“กิเลส ในนิยามของศิลปะบทกวี คือ การขาดสติ การเพ้อฝัน การไม่มีหลักการในชีวิต”^{๕๘}

“กิเลส ในนิยามของศิลปะชงชา คือ ขาดการใส่ใจ ขาดการให้ความรัก ขาดการเอาใจใส่”^{๕๙}

“กิเลส ในนิยามของศิลปะจัดสวน คือ ขาดความรัก ขาดความรับผิดชอบ”^{๖๐}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตตามโอกาสในการประสบความสำเร็จ ที่จะมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จ หรือมีชีวิตที่ดีในด้านที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตมาน้อยเพียงใด พบว่า

“การได้เรียนรู้ต่อศิลปะทางด้านพันดาบ ทำให้มีโอกาสพัฒนาชีวิตไปในด้านการมีความซื่อสัตย์”^{๖๑}

“การได้เรียนรู้ต่อศิลปะทางด้านบทกวี ทำให้มีโอกาสพัฒนาชีวิตไปในด้านการมีความสงบ และมีสติที่สมบูรณ์”^{๖๒}

^{๕๔} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๕} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๖} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๗} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการพันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๘} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๙} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๐} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๑} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการพันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๒} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

“การได้เรียนรู้ต่อศิลปะทางด้านงชา ทำให้มีโอกาสพัฒนาชีวิตไปในด้านการมีความ
ละเอียดอ่อน ใส่ใจต่อทุกๆ ชีวิต”^{๖๓}

“การได้เรียนรู้ต่อศิลปะทางด้านจัดสวน ทำให้มีโอกาสพัฒนาชีวิตไปในด้านการมีความ
รับผิดชอบ ทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม”^{๖๔}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตตามโอกาส ในการมีโอกาสน้อย ในการประสบ
ความสำเร็จ จะมีแนวทางแสวงหาสิ่งที่ต้องการ ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต พบว่า

“การได้มีหลักคิดและแนวทางจากศิลปะการพันดาบ ทำให้ชีวิตมีการค้นหาโอกาสต่างๆ
ได้มากขึ้น”^{๖๕}

“การได้มีหลักคิดและแนวทางจากศิลปะของบทกวี ทำให้ชีวิตมีการค้นหาโอกาสต่างๆ ได้
มากขึ้น”^{๖๖}

“การได้มีหลักคิดและแนวทางจากศิลปะการชงชา ทำให้ชีวิตมีการค้นหาโอกาสต่างๆ ได้
มากขึ้น”^{๖๗}

“การได้มีหลักคิดและแนวทางจากศิลปะการจัดสวน ทำให้ชีวิตมีการค้นหาโอกาสต่างๆ
ได้มากขึ้น”^{๖๘}

^{๖๓} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๔} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๕} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการพันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๖} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๗} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๖๘} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ตอนที่ ๓ : ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ

- ท่านคิดว่าอะไรเป็นสาเหตุสำคัญให้ท่านเลือกที่จะนับถือ และประพฤติปฏิบัติในพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตในด้านนี้

- ท่านนำหลักการหรือแนวคิดจากพุทธศาสนานิกายเซน ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่านในด้านนั้นๆ มาปรับประยุกต์ใช้กับบริบทของเมืองไทยอย่างไร

- ท่านคิดว่าปรัชญาแนวความคิดศาสนาพุทธนิกายเซนที่แฝงไว้ในศิลปะด้านต่างๆ นั้น ส่งผลต่อบุคลิกภาพของท่านหรือไม่อย่างไร

- ท่านคิดว่าลักษณะของพุทธศาสนานิกายเซนที่นับถือมีลักษณะอย่างไร ท่านคิดว่ามีความแตกต่างจากศาสนาอื่นๆ หรือไม่

- ท่านคิดว่าพุทธศาสนานิกายเซนมีการอบรมสั่งสอนอย่างไร

- ท่านคิดว่าลักษณะแนวคิดที่ได้รับการปลูกฝังและสั่งสอนมา ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่านอย่างไร

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ ว่าอะไรเป็นสาเหตุสำคัญให้เลือกที่จะนับถือ และประพฤติปฏิบัติในพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตในด้านนี้ พบว่า

“คุณค่าของศิลปะการฟันทาบ สอนให้รู้จักชีวิตที่ชัดเจนมากขึ้น” ^{๖๙}

“คุณค่าของศิลปะจากบทกวี สอนให้รู้จักชีวิตที่ชัดเจนมากขึ้น” ^{๗๐}

“คุณค่าของศิลปะการชงชา สอนให้รู้จักชีวิตที่ชัดเจนมากขึ้น” ^{๗๑}

“คุณค่าของศิลปะการจัดสวน สอนให้รู้จักชีวิตที่ชัดเจนมากขึ้น” ^{๗๒}

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ การนำหลักการหรือแนวคิดจากพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตในด้านนั้นๆ มาปรับประยุกต์ใช้กับบริบทของเมืองไทย พบว่า

“แนวคิดความศรัทธาและความเชื่อจากศิลปะการฟันทาบ นำเอามาใช้ในสังคมไทยในด้านการใช้ชีวิตแบบมีหลักการ ตรงต่อเวลา” ^{๗๓}

^{๖๙} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันทาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๗๐} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๗๑} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๗๒} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๗๓} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันทาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

“แนวคิดความศรัทธาและความเชื่อจากศิลปะจากบทกวี นำเอามาใช้ในสังคมไทยในด้านการใช้ชีวิตแบบมีสติและไม่ประมาท”^{๗๔}

“แนวคิดความศรัทธาและความเชื่อจากศิลปะการชงชา นำเอามาใช้ในสังคมไทยในด้านการใช้ชีวิตแบบมีความเอื้อเฟื้อ การใส่ใจต่อความรัก”^{๗๕}

“แนวคิดความศรัทธาและความเชื่อจากศิลปะการจัดสวน นำเอามาใช้ในสังคมไทยในด้านการใช้ชีวิตแบบการเคารพกฎกติกา มารยาทของสังคม การไม่ตื่นตระหนก”^{๗๖}

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ ว่าปรัชญาแนวความคิดศาสนา พุทธนิกายเซนที่แฝงไว้ในศิลปะด้านต่างๆ นั้น ส่งผลต่อบุคลิกภาพ พบว่า

“ศิลปะจากการพันดาบ ทำให้มีบุคลิกเป็นคนสุขุม นิ่ง และมีความอดทน”^{๗๗}

“ศิลปะจากบทกวี ทำให้มีบุคลิกเป็นคนนิ่ง มีสติ และมีความใจเย็น”^{๗๘}

“ศิลปะจากการชงชา ทำให้มีบุคลิกเป็นคนละเอียดอ่อน ใส่ใจทุกรายละเอียด”^{๗๙}

“ศิลปะจากการจัดสวน ทำให้มีบุคลิกเป็นคนเอาใจใส่ต่อความรู้สึก และใจกว้าง”^{๘๐}

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ ว่าพุทธศาสนานิกายเซนมีการอบรมสั่งสอน พบว่า

“ในบริบทของศิลปะด้านการพันดาบ เน้นการสอนให้เป็นคนที่มีความมานะและพยายามต่อการดำเนินชีวิต”^{๘๑}

^{๗๔} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๗๕} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๗๖} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๗๗} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการพันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๗๘} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๗๙} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๐} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๑} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการพันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

“ในบริบทของศิลปะด้านบทกวี เน้นการสอนให้เป็นคนที่มีสติและลุ่มลึกต่อการดำเนินชีวิต”^{๘๒}

“ในบริบทของศิลปะด้านการชงชา เน้นการสอนให้เป็นคนที่มีความปราณีตและเอาใจใส่ต่อการดำเนินชีวิต”^{๘๓}

“ในบริบทของศิลปะด้านการจัดสวน เน้นการสอนให้เป็นคนที่มีรักธรรมชาติ และเข้าใจชีวิตอย่างถูกต้อง”^{๘๔}

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความรู้สึกศรัทธาและความเชื่อ ว่าลักษณะแนวคิดที่ได้รับการปลูกฝังและสั่งสอนมาที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต พบว่า

“จากแนวคิดของศิลปะด้านการฟันทาบ ปลูกฝังให้เป็นคนที่มีความมุ่งมั่น และสร้างความตั้งใจที่ชัดเจนให้กับชีวิต”^{๘๕}

“จากแนวคิดของศิลปะด้านบทกวี ปลูกฝังให้เป็นคนที่มีสมาธิ และสร้างให้เกิดปัญญาที่ชัดเจนให้กับชีวิต”^{๘๖}

“จากแนวคิดของศิลปะด้านการชงชา ปลูกฝังให้เป็นคนที่มีความละเอียดละออ และสร้างความเข้าใจในชีวิตที่ชัดเจนมากขึ้น”^{๘๗}

“จากแนวคิดของศิลปะด้านการจัดสวน ปลูกฝังให้เป็นคนที่มีความสงบ และสร้างค่านึกคิดที่ลุ่มลึกที่ชัดเจนให้กับชีวิต”^{๘๘}

^{๘๒} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๓} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๔} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๕} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันทาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๖} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๗} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๘๘} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

๔.๓ การสรุปและอภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” สามารถสรุปและอภิปรายผล ได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ ๑ แนวคิดพระพุทธศาสนานิกายเซน (นิกายเซน)

พระพุทธศาสนานิกายเซน ไม่ต้องอาศัยตัวหนังสือหรือปริยัติธรรมใดๆ ไม่อยู่ในกรอบแห่งคำพูดใดๆ แต่ชี้ตรงไปยังจุดของจิตใจ และสอนคนให้มองย้อนเข้าไปในธรรมชาติของเขาเอง เพื่อเข้าถึงพุทธภาวะ พระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่นนั้น ได้รับการเผยแพร่มาจากประเทศจีนและประเทศเกาหลี ซึ่งนับว่าได้ผ่านการหล่อหลอมกลั่นกรอง จากความเชื่อและวัฒนธรรมจนเป็นพุทธศาสนาแบบจีนแล้ว เมื่อสืบทอดสู่ญี่ปุ่น จึงได้ผสมผสานกับลัทธิความเชื่อเดิมคือ ศาสนาชินโตอันเป็นศาสนาดั้งเดิม จึงก่อให้เกิดเป็นพระพุทธศาสนาแบบญี่ปุ่นขึ้น

“ธรรมของพระพุทธเจ้านั้น จะรู้ได้ก็ด้วยการฝึกตน ด้วยวินัยอันเคร่งครัด เป็นเวลานาน ต้องอดทน ต่อสิ่งที่อดทนได้ยาก และด้วยการปฏิบัติสิ่งที่ปฏิบัติได้ยาก คนที่มีบารมี และมีปัญญาไม่ถึง ก็จะไม่เห็นธรรมนั้น คนเช่นนั้นถึงจะพยายามอย่างไรก็ไม่ได้ผล”^{๘๙}

ลักษณะที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนานิกายเซน คือ สมาธิภาวนา (Meditation) หรือที่เรียกกันว่า “ซาเซน” (Zazen) จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และเชื่อกันว่าประสบการณ์ ของการตรัสรู้นี้ ได้รับการถ่ายทอดลงมาตามลำดับโดยไม่ขาดสาย

รินไซเซน เป็นสำนักที่มีบทบาทสำคัญของการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น เหตุผลหลักมาจากการประยุกต์หลักการเข้ากับวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ตั้งแต่การต่อสู้ การจัดดอกไม้ การดื่มชา การจัดสวน โดยการปฏิบัติเน้นไปที่การบรรลุธรรมแบบฉับพลัน และการใช้โกอัน (Koan) หรือปริศนาธรรม

ในมุมมองของเซน ที่เป็นนิกายหนึ่งในพระพุทธศาสนา จึงมีเป้าหมายสูงสุดเฉกเช่นกันคือ การออกจากกองทุกข์ ด้วยการตระหนักรู้ความจริง ตามความเป็นจริง จนสามารถเปลี่ยนทัศนคติ และท่าทีในการดำเนินชีวิต ที่เซนเรียกว่า ซาโตริ (Satori) โดยยึดอริยสัจจ์ ไตรลักษณ์ และปฏิจจสมุปบาท เป็นแกนหลักในการอธิบายธรรม โดยมี ศีล สมาธิ ปัญญา ความหลุดพ้น (วิมุตติ) และวิมุตติญาณทัสสนะ เป็นแนวปฏิบัติคัมภีร์^{๙๐}

^{๘๙} ศักดิ์ฤทธิ์ ปราโมช, นิกายเซน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๔), หน้า ๓๓-๓๔.

^{๙๐} ว่อง มู ลำ, สูตรของเว่ยหล่าง (Platform Sutra), แปลโดย พุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๙๘ – ๙๙.

ปัญญาที่จะบรรลุและตระหนักรู้ความจริงตามความเป็นจริงนั้น ไม่ได้เกิดจากสิ่งที่อยู่ภายนอก แต่อยู่ภายในตัวเราเอง ทุกสิ่งล้วนอยู่ภายใต้กฎปฏิจลสมุปบาท หรือ ตถตา คือ ความเป็นเช่นนั้นเอง เพราะมีเหตุ มีปัจจัย เพราะมีสิ่งนี้ จึงมีสิ่งนั้น

พระพุทธศาสนานิกายเซนทุกสำนัก เน้นการชี้ให้เข้าถึงสภาวะธรรมของจิตหรือความเป็นพุทธะโดยแท้จริง โดยการอาศัยวิธีจากภายนอกเข้ามาเป็นสิ่งที่พิจารณาเพื่อให้เกิดปัญญา เช่น มุ่งเน้นแต่เรื่องของความเป็นอริยบุคคล โดยไม่อาศัยรูปแบบและพิธีกรรม มุ่งเน้นให้อยู่กับความจริงทั้งปวงของชีวิต ความจริงทั้งทางด้านการปฏิบัติธรรม ความจริงของบุคคลที่เป็นอยู่^{๙๑}

รากฐานความคิดและความเชื่อ ที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการแสวงหาจิตเดิมแท้ (Essence of Mind) หรือจิตหนึ่ง (One Mind) ในปรัชญาเซน เมื่อจิตปราศจากกิเลสตัณหาแล้วจึงจะเป็นจิตที่ปราศจากทุกข์

วัตถุประสงค์ที่ ๒ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น

การดื่มชาเพื่อสุขภาพ การดื่มชาเพื่ออายุยืนยาว พิธีชงชาได้ถูกออกแบบมาเพื่อดึงความสนใจให้อยู่กับปัจจุบันขณะ เพราะเชื่อว่าความจริงแท้จะปรากฏในเพียงขณะเดียวเท่านั้น พิธีชงชานี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นในการแทรกซึมเซน ให้เข้าไปอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชน โดยทั่วไป จนเกิดเป็นวัฒนธรรมอื่นๆ ขึ้นอีกมากมาย เช่น การจัดสวน การจัดดอกไม้ การยิงธนู การต่อสู้ (ชามูโร) แท้ที่จริงกระบวนการทั้งหมดนี้ เพื่อให้ชีวิตคนคนหนึ่ง ได้มีสติสัมผัสกับปัจจุบันขณะเท่านั้นเอง

เซน มีวิธีการสอนด้วยการกระตุ้นจากปัญญาภายใน (intuitive) ไม่เน้นคัมภีร์ แต่เน้นการปฏิบัติ และประสบการณ์จากสภาวะธรรมโดยตรง ทั้งมีความเชื่อว่า ต้องมีมานเพื่อให้เกิดปัญญา ที่เซนเน้นมากอีกเรื่องหนึ่งก็คือ เซนอยู่ในชีวิตประจำวันจริงๆ และเชื่อว่า "ซาโตริ เป็นความหมายที่แทรกตัวอยู่ในประสบการณ์ชีวิตประจำวันของเราอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การกิน การดื่ม หรือแม้แต่ในการประกอบธุรกิจทุกอย่าง"^{๙๒}

การตระหนักรู้ถึงธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ ได้ วิธีการสอนเหล่านี้ ได้แก่ “การถ่ายทอดธรรมด้วยวิธีการตะโกน เพื่อปลุกให้ศิษย์ให้ตื่น มีการใช้คำสั้นๆ ตอบคำถามเพื่อให้หลุดจากกรอบของตรรกะ บ้างก็ใช้ไม้เท้าแสดงธรรม เรื่อยไปถึงการใช้วิธีรุนแรงต่างๆ”^{๙๓}

^{๙๑} นพ ทำพระจันทร์, กำเนิดแห่งเซน, (นันทบุรี: สำนักพิมพ์ธารบัวแก้ว, ๒๕๔๓), หน้า ๘.

^{๙๒} Daisetz T. Suzuki, *Zen and Japanese Culture*, Bollingen Series LXIV, (New York: Princeton University Press, 2513), p. 16.

^{๙๓} สุมาลี มหณรงค์ชัย, *พุทธศาสนา มหายาน (ฉบับปรับปรุงแก้ไข)*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔๘.

ในการทำความดีจะให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็ต้องมีอุปบายในการทำ ความดี คือทำ อย่างฉลาด รอบคอบ และรอบรู้ อีกทั้งต้องเข้าใจรู้จักสังเกตพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผล และทำให้ถูก ในเรื่องนั้นๆ

แม้จะสอนเหมือนกัน แต่คนต่างกัน ก็สามารถรับรู้และเข้าใจได้ไม่เท่ากัน ไหวพริบ ปฏิภาณ หากมีมากในผู้ใด และผู้นั้นใช้ไปในทางสร้างสรรค์ย่อมหาทางเรียนรู้ วิเคราะห์และทำงานให้ ลุล่วงได้มีประสิทธิภาพมากกว่า กุศโลบายจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งในการสั่งสอนคน เพราะแต่ละ บุคคลมีพื้นภูมิและสติปัญญาที่แตกต่างกัน ใช้สื่อการสอนให้เหมาะสมแก่ผู้นั้น เพื่อให้เหมาะสมกับ อุปนิสัยของผู้ที่จะทรงโปรดนั้นๆ

ในแง่จุดหมายแล้ว ประสบการณ์แห่งเซนก็คือ การตระหนักรู้ถึงรากฐาน แห่งการดำรงอยู่ เชน คือ การตื่นขึ้นสู่จิตอันล้ำลึกของมนุษย์ ซึ่งโดยภาษาแห่งเซน เราเรียกการตื่นขึ้นนั้นว่า ‘ซาโตริ’ ซึ่งแปลว่า การตรัสรู้ เพื่อหมายถึงสัจจะแห่งประสบการณ์ทางศาสนา”^{๙๔}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นการให้คำนิยามถึงปรัชญาแนวความคิด ศาสนาพุทธนิกายเซนที่แฝงไว้ในศิลปะ ในด้านต่างๆ เช่น

ศิลปะการฟันดาบ วิถีปฏิบัติตนแบบมีวินัย มีกฎภายใต้ชื่อ “บูชิโด” หรือ “วิถีแห่งนักรู้ (The Way Of The Warrior)” ซึ่งชาบูไรจะยึดถือเคร่งครัดราวศาสนา สิ่งหนึ่งซึ่งนักรู้ชาบูไรถือเป็นคติ ประจำใจก็คือ การตายเยี่ยงวีรบุรุษในสงครามนั้น เป็นจุดหมายอันทรงเกียรติสูงสุด^{๙๕}

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๙๖} ได้รับสาระสำคัญของการศึกษาเรื่องกลยุทธจากสัญญาตญาณ โดยตัวของเราเอง ศึกษาปรัชญาและหลักจิตวิทยาของกลยุทธจากประสบการณ์ ในการฝึกหัดคิดและ ตั้งใจ ในการที่จะเข้าถึงชีวิตของตนเองก่อน จึงจะไปประยุกต์เข้ากับทุกสิ่งที่เราทำอยู่ หรือเข้าใจบุคคล อื่น ดังนั้นปรัชญาในเรื่องกลยุทธการสงคราม หรือในธุรกิจก็ตาม หลักการรู้เขา รู้เรา จะประสบชัย ชนะนั้น คิดไม่เหมือนคนอื่นคิด กล่าวคือ จะรู้จักคนอื่นได้ดีไม่ได้ ถ้าไม่รู้จักตัวเองเป็นอย่างดีก่อน

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๙๗} การหยั่งรู้ (Insight) ทำให้มีแบบแผนความคิดที่จะมอง สภาวะต่างๆ ได้อย่างใสแจ้วเหมือนผลึก ถ้ามีการหยั่งรู้ลึกซึ้ง มันจะเกิดความคิดแผ่ๆ ความคิดริเริ่ม ความคิดที่จะทำให้นั้นแตกต่างไปจากสถานการณ์เดิม การมีความคิดสร้างสรรค์ การมีพลังเพื่อจูงใจ

^{๙๔} เชนโค ชิบายามะ, ดอกไม้ไม่จ้านรงค์, แปลโดย พจนา จันทรสันติ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕ - ๔๖.

^{๙๕} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๙๖} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๙๗} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

เอาชนะ และมุ่งความสำเร็จสูง รวมทั้งการมีความตั้งใจจริง ทำให้กลยุทธ์ที่วางไว้ส่งผลกระทบในเชิงการแข่งขันสูง สูงทั้งคุณค่าและความแปลกแหวกแนว

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๙๘} คนญี่ปุ่นแต่ละคนก็มีสไตล์ในการทำงานคนละอย่างก็จริง แต่ส่วนใหญ่แล้วมีหลายสิ่งหลายอย่างเป็นแบบฉบับเดียวกัน วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีในการทำงาน รวมไปถึงหลักพุทธศาสนานิกายเซน หรือชินโต และลัทธิบูชิโดก็สุดแล้วแต่

สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “อิทธิพลจากพระพุทธศาสนาที่สำคัญในญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นศิลปะการฟันดาบ การชงชา หรือการจัดดอกไม้ การแต่งบทกวี การจัดสวน ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานิกายเซนแทบทั้งสิ้น และวัฒนธรรมของมองโลกผู้วัฒนธรรมของจีนไม่ได้เป็นการพิชิตอย่างสิ้นเชิง โดยที่ผู้ถูกพิชิตหารู้ตัวว่าตนถูกพิชิตไม่”^{๙๙}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นแนวทางการสั่งสอนที่แตกต่างของพุทธศาสนานิกายเซน

ศิลปะการฟันดาบ ยึดหลักความจงรักภักดี การเสียสละ ความละเอียด ความมีมารยาท ความอ่อนน้อม เกียรติยศ และความรักผูกพัน เป็นแนวในการปฏิบัติตน^{๑๐๐}

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๐๑} สภาวะทางจิตอีกระดับหนึ่ง คือจิตหยั่งรู้ จิตที่มีความคิดจินตนาการ และมีอะไรแฝงๆ แต่มีพลังผลักดันมุ่งความสำเร็จ

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๐๒} จะปล่อยให้เป็นอิสระใช้จินตนาการ หรือวาดมโนภาพในการทำงานมุ่งสำเร็จอย่างเต็มที่ ใช้ความคิดความหลักแหลมทำงานเสมือนหนึ่งเป็นกิจการของตนเอง

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๐๓} เปรียบเสมือนพ่อ ที่มีลูกทุกคนช่วยกันทำงาน ทำเพื่อบ้าน เพื่อชื่อเสียงวงศ์ตระกูล ผู้เป็นพ่อเป็นผู้ให้คำแนะนำ เพราะมีประสบการณ์มาก ผ่านชีวิตการทำงานมากมาย รอบจัดพอสมควร จะปล่อยให้คนเบื่อง่ายเสนอแนวความคิดในการทำงาน

^{๙๘} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๙๙} จ้านงค์ ทองประเสริฐ, *เซนกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น*, เล่ม ๒ (แปล), (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๙), หน้า (ค-ง).

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ต่างๆ ตนคอยตัดสินคอยชี้แนะ บางครั้งไม่เห็นด้วยก็มี ถ้าไม่เห็นด้วยจะบอกว่าลองไปคิดดูใหม่ให้รอบคอบ เพราะเรื่องนี้มีข้อเสียอย่างนี้ ข้อดีอย่างนี้ ไปหาข้อมูลมา เช่นนี้เป็นต้น

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “อิทธิพลทางวัฒนธรรม สามารถแบ่งออกเป็น สองประเภท คือ ^{๑๐๔} วัฒนธรรมทางใจและวัฒนธรรมทางวัตถุ”

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นการประพฤติปฏิบัติที่แตกต่างในแบบแผนการดำเนินชีวิตแบบอื่นๆ

ศิลปะการฟันทาบ ^{๑๐๕} จุดกำเนิดจากการผสมผสานความเชื่อทางพุทธศาสนานิกายเซน คำสอนของขงจื้อ และศรัทธาในลัทธิชินโต ศาสนาพุทธเชื่อเรื่องการตายแล้วเกิดใหม่ ผู้ยึดถือบูชิโด โดยเฉพาะชาวมูโรวังไม่กลัวอันตรายและความตาย นิกายเซนเน้นการทำสมาธิเพื่อบรรลุนิพพาน เช่นสอนให้คนรู้จักตนเองและไม่ยึดติดกับตัวตน ชาวมูโรวังใช้เซนในการฝึกเพื่อขบไล่ความกลัว ความไม่แน่นอนใจและความผิดพลาด

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ ^{๑๐๖} แต่ทุกคนต้องทำเต็มที่ มีความผูกพันและรับผิดชอบ เพราะเป็นความคิดของพวกเขา เขาจึงต้องทุ่มเททุ่มความพยายามเต็มที่

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) ^{๑๐๗} ในโลกนี้ไม่มีอะไรเป็นเรื่องเล็กในทัศนะของคนญี่ปุ่น ทุกอย่างเป็นเรื่องใหญ่เหมือนกันหมด เหตุนี้คนญี่ปุ่นจึงซีเรียสกับทุกๆ เรื่อง “เราไม่มีคำว่า “ไม่เป็นไร” เหมือนที่พวกคนไทยชอบใช้ทุกอย่างต้อง เป็นไรหมด ไม่ว่าเรื่องเล็กหรือเรื่องใหญ่ อย่าลืมนะว่า รุเล็กรุเท่าตามด ก็อาจทำให้เรือล่มได้

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ ^{๑๐๘} คนญี่ปุ่นชอบคิด และชอบแก้ปัญหา แม้แต่สถานการณ์ปกติธรรมดา เราก็ไปค้นปัญหาขึ้นมาจนได้ เพราะเราคิดว่า อะไรที่มันติดอยู่แล้ว ก็น่าจะทำได้ ยิ่งขึ้นไปอีก เราเชื่อว่า ปัญหาทำให้เกิดความก้าวหน้า อย่างน้อยเราก็ต้องไปหาข้อมูลไปแก้ปัญหาให้ได้ ที่ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในตลาดทั่วโลกได้

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “วัฒนธรรมทางจิตใจเป็นการแสดงออกของผู้คนที่มีอุปนิสัยอ่อนโยน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกัน ทุกคนมีใบหน้าที่ยิ้มแย้มมีใบหน้าที่เอิบอิ่ม เป็นสุขกับการทำงาน

^{๑๐๔} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนมหายานนิกายหลัก, หน้า ๒๒๔.

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันทาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๗} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๘} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ความสงบเย็นในใจของคนที่มีวัฒนธรรมและนอกนั้นก็ยังมีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมทางจิตใจ และวัฒนธรรมทางวัตถุด้วย”^{๑๐๙}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นการเลียนแบบพ่อแม่ ที่ส่งผลต่อพฤติกรรม การปฏิบัติ

ศิลปะการฟันดาบ^{๑๑๐} หลักความยุติธรรม ความจริงใจ ความซื่อสัตย์สุจริต และการควบคุมตนเอง ความยุติธรรมถือเป็นหลักการสำคัญอันหนึ่งของชาмуไร ความกะล่อนและการประพฤติมิชอบเป็นการกระทำที่ต่ำช้าของมนุษย์ ชาмуไรเชื่อว่าความจริงใจและความซื่อสัตย์ทำให้ชีวิตมีคุณค่า

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๑๑} เราคิดทุกๆ อย่างในเชิงกลยุทธ์ตลอดเวลาพูดง่ายๆ คือ คิดเอาชนะให้ได้ในเชิงการแข่งขัน มิฉะนั้น เราจะค้าขายทั่วโลกได้อย่างไร การค้าต่างประเทศเป็นเส้นชีวิตเส้นเดียวของญี่ปุ่น ประเทศที่ไม่มีทรัพยากรอะไรเลยนอกจากคน ดังนั้นต้องค้าขายให้ชนะลูกเดียว

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๑๒} คัมภีร์ทั้ง ๕ มี ดิน น้ำ ลม ไฟ และความว่าง คัมภีร์น้ำสอนให้รู้จักตนเอง คัมภีร์ลม สอนให้รู้จักศัตรู คัมภีร์ไฟ กล่าวถึงกลยุทธ์ในการผสมผสานความรู้จากคัมภีร์น้ำและลมเข้าด้วยกัน เป็นแนวความคิดของเซ็นที่ฝังอยู่ในวัฒนธรรมและความเชื่อ โดยเน้นถึงการรู้จักตนเองให้มากกว่าคนอื่น เหตุนี้จึงทำให้เราชวนขวยหาความรู้ และอันนี้ก็เป็นเหตุผลอีกอันหนึ่งที่เราเป็นนักเก็บข้อมูลที่ดี

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๑๓} บุชิโด สอนให้เราถือศักดิ์ศรี มีความอดทน ไม่เผยไต๋ตัวเองให้ใครรู้ก่อน สิ่งเหล่านี้เราฝึกจนอยู่ในสายเลือด ส่วนเรามีเทคนิคในการใช้ความคิดในเชิงกลยุทธ์อย่างไร ลองลำดับเหตุการณ์ และขั้นตอนเอง เพราะคุณมีประสบการณ์กับเรานี่ คุณต้องรู้

สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “วัฒนธรรมทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปรัชญาของเซน คือ ปรัชญาของพระพุทธศาสนาหายานโดยทั่วไป แต่โดยนิกายเซนก็รู้ได้เลยว่า ตัวความแท้จริงนั่นเอง ดังนั้นเซนจึงแนะนำไม่ให้เราถือคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ให้ปฏิบัติตามคัมภีร์ และจะเกิดจากการมีประสบการณ์ในสิ่งที่ภาษาญี่ปุ่น เรียกว่า ซาโตริ (หวู ในภาษาจีน) ถ้าไม่มีซาโตริ ก็ไม่มีเซน เซนกับ ซา

^{๑๐๙} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

โตริ เป็นไวยากรณ์ของกันและกัน หลักของ ซาโตริ มิได้ขึ้นอยู่กับมโนภาพเพื่อที่จะได้บรรลุถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย”^{๑๑๔}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นการเลียนแบบที่คิดว่า พฤติกรรมการปฏิบัติ มีอิทธิพลตามกลุ่มใดระหว่างพ่อแม่ กลุ่มเพื่อน และสื่อต่างๆ

ศิลปะการฟันดาบ^{๑๑๕} บทบาทพฤติกรรมของพ่อแม่ นั้น มีอิทธิพลต่อการอบรมขัดเกลา พฤติกรรมโดยตรง

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๑๖} บทบาทพฤติกรรมของพ่อแม่ นั้น มีอิทธิพลต่อการอบรมขัดเกลาพฤติกรรมโดยตรง

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๑๗} พ่อแม่ที่ใช้อำนาจเป็นเครื่องมือในการอบรม แต่ก็ยังมี พฤติกรรมและค่านิยมของการให้ความร่วมมือ เสียสละ เห็นอกเห็นใจและอื่นๆ ที่จะช่วยให้ได้รับความนิยมนิยมชมชอบ จะเห็นพฤติกรรมเหล่านี้ มาจากความสัมพันธ์ของเด็กต่อเพื่อนๆ รุ่นเดียวกัน มากกว่าที่จะมาจากพ่อแม่ฝ่ายเดียว หรือแม้แต่ว่าความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องก็มีส่วนเสริมสร้างความสามารถทางสังคมเช่นกัน

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๑๘} ค่านิยมและมาตรฐานของพ่อแม่และสังคมที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมพฤติกรรมขัดเกลาขึ้นมา

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “พฤติกรรมพ่อแม่ออกเป็น ๒ มิติ คือ มิติแรกเป็นพฤติกรรมในการให้อิสระกับการควบคุม (autonomy - control) กล่าวคือพ่อแม่ที่เน้นการควบคุม (control - oriented) จะมีแนวโน้มจับตาและสั่งการลูกในการทำกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่พ่อแม่ที่เน้นการให้อิสระแก่ลูก (autonomy - oriented) จะมีแนวโน้มลดการควบคุมลูก แต่จะปล่อยให้ให้อิสระในการเลือกทำกิจกรรมและเลือกตัดสินใจเองสำหรับมิติที่สองจะเป็นพฤติกรรมการให้ความรักกับการขัดแย้งกัน (love - hostility)”^{๑๑๙}

^{๑๑๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๙} Schaefer, E.S., “A Circumplex Model for Maternal Behavior” in D.J. Schneider. **Social Psychology**. (London : Addison – Wesley Publishing Company, 1976).

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นค่านิยมในความสำเร็จที่มีเป้าหมายหรือความต้องการ คือ

ศิลปะการฟันทาบ^{๑๒๐} อำนาจรางวัล ถือเป็นอำนาจที่บุคคลมีเหนือคนอื่นได้ เพราะมีการให้รางวัลแก่คนนั้นจนเป็นที่พอใจ ไม่ว่ารางวัลนั้นจะเป็นไปรูปวัตถุสิ่งของหรือไม่ใช้วัตถุ

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๒๑} อำนาจชอบธรรม ถือเป็นอำนาจที่บุคคลมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นด้วยความถูกต้อง ยุติธรรมและผู้อื่นก็ยอมรับในอำนาจนี้ด้วยความศรัทธา

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๒๒} อำนาจอ้างอิง ถือเป็นอำนาจที่บุคคลมีฐานะด้อยกว่าต้องการอ้างแหล่งอำนาจแห่งใดแห่งหนึ่งเพื่อให้ตนมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นให้ได้

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๒๓} อำนาจที่ได้มาจากความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของบุคคล เมื่อบุคคลสามารถทำให้ผู้อื่นยอมรับในความรู้ความสามารถ หรือยอมรับว่าตนมีข้อมูลที่มากกว่า และดีกว่าด้วยแล้ว เขาก็จะมีอิทธิพลอำนาจเหนือผู้อื่นได้

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การอบรมขัดเกลาพฤติกรรมเด็กนั้นพ่อแม่มักจะโยนเอาบุคลิกลักษณะของตนเองให้กับลูก ซึ่งเป็นการสร้างอิทธิพลต่อลูก แต่อิทธิพลนี้ก็มีจุดหมาย เช่น พ่อแม่ที่มีจุดมุ่งหมายให้ลูกเป็นตัวของตัวเองและมีความสุข พ่อแม่เหล่านี้ก็จะมีวิธีการในการให้รางวัลและลงโทษที่แตกต่างจากพ่อแม่ที่ต้องการให้ลูกเชื่อฟังและอยู่ในกรอบที่พ่อแม่ต้องการ”^{๑๒๔}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นค่านิยมในความสำเร็จที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต คือ

ศิลปะการฟันทาบ^{๑๒๕} มนุษย์มีความสามารถในการเรียนรู้ รู้จักเปลี่ยนแปลงปรับปรุง หรือสร้างสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เพื่อสนองตอบต่อการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม สิ่งเหล่านี้มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ จนกลายเป็นวิถีชีวิตของกลุ่ม

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๒๖} ในฐานะสมาชิกของครอบครัวและสังคมส่วนรวม ย่อมจะได้รับการศึกษาอบรมและเรียนรู้วิถีชีวิต

^{๑๒๐} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันทาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันทาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๒๗} บรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ หรือเรียกโดยรวมว่าวัฒนธรรม

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๒๘} การเรียนรู้ ไม่ใช่การเรียนรู้เพียงหนึ่งหรือสองคน แต่คนในสังคมจะเรียนรู้ร่วมกันและร่วมกันรักษาวัฒนธรรม รวมทั้งสืบสานสู่สมาชิกรุ่นต่อๆ มา มนุษย์ในแต่ละชุมชน ภูมิภาค ประเทศ จึงเป็นเจ้าของวัฒนธรรมร่วมกัน

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “ความสัมพันธ์ในการอบรมของพ่อแม่ที่มีต่อลูกนั้นเป็นลักษณะที่มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ไม่ใช่เป็นอิทธิพลของพ่อแม่ฝ่ายเดียว เพราะจริงอยู่แม้ว่าพ่อแม่จะได้รับความกดดันจากสังคมให้ควบคุมดูแลพฤติกรรมของลูก หรือแม้แต่ความนึกคิดของพ่อแม่ในการกำหนดอุปนิสัยใจคอของลูกก็ตาม แต่ลูกก็มีอิทธิพลต่อพ่อแม่ที่จะทำให้พ่อนำเอาเทคนิคและวิธีการอบรมประเภทใดมาใช้”^{๑๒๙}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นค่านิยมในความสำเร็จที่ไม่สามารถประสพผลตามเป้าหมาย คือ

ศิลปะการฟันดาบ^{๑๓๐} วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้าง มนุษย์เป็นเจ้าของ และมนุษย์เป็นผู้เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๓๑} วัฒนธรรมก็สามารถสร้างหล่อหลอมสมาชิกของสังคมให้เห็นไปตามกรอบบรรทัดฐานต้องการ

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๓๒} นิสัยหรือความประพฤติที่เคยชินของคนในสังคม ซึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้างและปรับปรุงจากธรรมชาติ เรียนรู้จากกันและกัน

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๓๓} สิ่งที่มนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง สร้างขึ้นเพื่อดำรงไว้ซึ่งชีวิตสังคมโดยรวม และถ่ายทอดสู่สมาชิกรุ่นต่อมา

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๙} Kipnis, D. “Does Power Corrupt?”, **Personality and Social Psychology**. 1972 in D.J. Schneider, **Social Psychology**. (London: Addison - Wesley Publishing Company, 1976), PP. 33 – 41.

^{๑๓๐} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๑} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๒} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การพัฒนาจิตใจของบุคคลให้มีมโนธรรม (conscience) ถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ในทุกสังคมจะมีกฎระเบียบพื้นฐานที่คนทุกคนในสังคมนั้นจะต้องถือปฏิบัติ” ^{๑๓๔}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นการหลงใหลในกิเลส ที่คิดว่าต้องมีเงินทองมากแค่ไหนถึงจะเป็นที่พอใจต่อการดำเนินชีวิต

ศิลปะการฟันทาบ ^{๑๓๕} ความคิดเห็น ค่านิยม ความประพฤติ การปฏิบัติใดๆ ของบุคคลในสังคม โดยแสดงออกมาทางภาษาหรือทางด้านความเชื่อและประเพณี

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ ^{๑๓๖} มรดกทางสังคม ที่มนุษย์ได้มาจากการเรียนรู้และสั่งทอดสืบสานต่อไปให้กับลูกหลาน เพื่อการดำรงอยู่ต่อไป

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) ^{๑๓๗} การจัดระบบกลไกของปัจเจกบุคคล ซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบการทำงานทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งจะเป็นเครื่องกำหนดการปรับตัวที่เป็นแบบเฉพาะของบุคคลนั้นต่อสิ่งแวดล้อม

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ ^{๑๓๘} ผลรวมของกิจกรรม ซึ่งได้จากการเฝ้าสังเกตเป็นระยะเวลานานพอที่จะเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือ

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “พฤติกรรมที่ถือเป็นคุณธรรม (moral behavior) อาจแบ่งพิจารณาศึกษาออกเป็น ๔ องค์ประกอบใหญ่ คือ ๑) การตัดสินใจที่มีมโนธรรม (moral judgement) ในจิตใจที่มีมโนธรรมจะรู้อะไรควรอะไรไม่ควร อะไรเหมาะสมอะไรไม่เหมาะสม อะไรดีอะไรไม่ดี เป็นต้น ๒) พฤติกรรมคุณธรรม (moral behavior) ๓) ความรู้สึกผิด (guilt) และ ๔) การสารภาพ (confession) ทั้ง ๔ องค์ประกอบ มีความสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาเรื่องพัฒนาจิตใจ” ^{๑๓๙}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นการหลงใหลในกิเลส คือ

^{๑๓๓} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันทาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๙} เรื่องเดียวกัน.

ศิลปะการพันดาบ^{๑๔๐} การจัดระเบียบภายในตัวบุคคล ซึ่งจะมากหรือน้อยก็แล้วแต่บุคคลนั้น

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๔๑} ช่วยกำหนดการตอบสนองในสถานการณ์ต่างๆ กัน และจะช่วยให้พฤติกรรมของบุคคลเป็นไปอย่างสอดคล้องกัน ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกทางคำพูดหรือทางกาย

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๔๒} พฤติกรรมแม้ว่าจะคงเส้นคงวาหรือสอดคล้อง แต่ก็ไม่ใช่สิ่งเดียวกันกับบุคลิกภาพ

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๔๓} บุคลิกภาพมีอยู่ในตัวบุคคลและอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของบุคคล พลังแห่งบุคลิกภาพไม่ใช่การตอบสนอง แต่เป็นสิ่งที่พร้อมสำหรับการตอบสนอง

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “รูปแบบของการตัดสินใจอย่างมีโนธรรมนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาความนึกคิด (cognitive development) ในทางกลับกันระดับการพัฒนาความนึกคิดนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงการบรรลุภาวะ (maturation) กับประสบการณ์ทางสังคมของเด็กที่มีอยู่อีกด้วย”

๑๔๔

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นโอกาสในการประสบความสำเร็จในชีวิตที่ดี คือ

ศิลปะการพันดาบ^{๑๔๕} ความสอดคล้องหรือคงเส้นคงวาของพฤติกรรม น่าจะพาไปถึงวัฒนธรรมหรือบทบาททางสังคมของบุคคล มากกว่าจะไปเกี่ยวข้องกับเรื่องบุคลิกภาพแต่เพียงอย่างเดียว

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๔๖} ความคงเส้นคงวาของบุคลิกภาพนั้น น่าจะเกี่ยวข้องกับการได้รับสัมผัสในเรื่องคุณค่า ทศนคติของปัจเจกบุคคล

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๔๗} การหล่อหลอมของโครงสร้างบางอย่างในเรื่องการรับรู้หรือการสำนึก และการมองโลก ซึ่งทั้ง ๒ เรื่องต่างเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพของบุคคล

^{๑๔๐} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการพันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๒} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑, เมืองเชียงใหม่: เชียงใหม่.

^{๑๔๓} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๔๕} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการพันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๖} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๔๘} การจัดระเบียบพลังภายในบุคคล ซึ่งประกอบด้วยความซับซ้อนของทัศนคติ ค่านิยม และการมองโลก ซึ่งจะก่อให้เกิดรูปแบบแห่งพฤติกรรมที่คงเส้นคงวาของปัจเจกบุคคล

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การทำตามกฎของกลุ่มเมื่อบุคคลเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มได้ดีเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับระยะการพัฒนาในตัวเด็ก ๒ ระยะด้วยกัน ระยะแรก เป็นระยะที่มองเห็นแต่ข้อเท็จจริง (moral realism) ซึ่งมักจะเกิดในช่วงเด็กเล็กจนถึงอายุ ๗ ปี ระยะที่สอง เป็นระยะของการถ้อยทีถ้อยอาศัย (reciprocity) สำหรับระยะแรกที่มองเห็นแต่ข้อเท็จจริงก็คือ มองเห็นกฎของกลุ่มเป็นสิ่งสำคัญที่สุดใครจะมาทำลายหรือเปลี่ยนแปลงกฎนั้นไม่ได้ และหากใครก็ตามที่พยายามจะทำลายกฎนั้นก็ต้องถูกประณามอย่างรุนแรงจากคนอื่นๆ จะเห็นว่าเด็กจะตัดสินใจจากปัจจัยภายนอกคือ ตัวกฎเกณฑ์ของกลุ่ม แต่เด็กจะยังไม่ดูจากปัจจัยภายในซึ่งได้แก่ความตั้งใจของบุคคลว่าบางครั้งความตั้งใจที่อยากจะเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์หรือกฎของกลุ่มนั้นมีหมายความว่าจะเป็นการทำลายกฎนั้นเสีย แต่เด็กก็หาไม่ได้ตระหนักเช่นนี้”^{๑๔๙}

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นโอกาสในการประสบความสำเร็จที่มีโอกาสน้อย คือ

ศิลปะการฟันดาบ^{๑๕๐} สภาพร่างกายที่เปลี่ยนแปลงได้ของปัจเจกบุคคล โดยมีระบบทางจิตและกายที่กำหนดบุคคลนั้น มีการปรับตัวต่อสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้แตกต่างจากบุคคลอื่น

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๕๑} บุคลิกภาพของบุคคลเป็นสิ่งที่ฝังลึกอยู่ใน จนนบุคคลเติบโต สิ่งนั้นจะกำหนดความประพฤติ ทัศนคติ แต่จะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์

^{๑๔๗} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๘} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๙} Kohlberg, L., “Stage and Sequence: The Cognitive - Development Approach to Socialization”, in D. Goslin, ed., **Handbook of Socialization Theory and Research**, (Chicago: Rand - McNally, 1969).

^{๑๕๐} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๑} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๕๒} การที่จะรู้ว่าใครมีบุคลิกภาพอย่างไร จะต้องดูเขาในหลายๆ สถานการณ์ เช่น คนที่มีความก้าวร้าวเป็นบุคลิกของเขา จะมีวิธีแสดงความก้าวร้าวได้หลายทาง เป็นต้นว่า ทางกำลัง ทางวาจา ทุกสิ่งที่บุคคลทำเมื่อรวมกันแล้วก็คือตัวบุคคลคนนั้น

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๕๓} การที่จะกำหนดไปว่าใครมีบุคลิกภาพอย่างไรก็ต้องใช้เวลาานพอสมควร ไม่ควรพิจารณาเพียงส่วนเดียวหรือสถานการณ์เดียว

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การแสดงพฤติกรรมที่เป็นมโนธรรมของเด็กหรือแม้แต่ผู้ใหญ่ก็ตามไม่จำเป็นว่าจะต้องสอดคล้องกับการตัดสินใจที่มีมโนธรรม (moral judgement) บางทีอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อคนเราต้องฝืนใจทำในสิ่งที่เลว ทั้งๆ ที่ตนเองไม่ปรารถนาที่จะกระทำเกี่ยวกับเรื่องการฝืนใจทำ (resistance to temptation) หรือความไม่สอดคล้องระหว่างการตัดสินใจกับพฤติกรรมนี้อาจแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ คือ พอใจที่จะทำแต่ถูกห้ามไม่ให้ทำกับไม่พอใจที่จะทำแต่ถูกบังคับให้ทำ”^{๑๕๔}

วัตถุประสงค์ที่ ๓ ความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่

สิ่งที่เป็นลักษณะพิเศษโดยเฉพาะรูปแบบ ที่เรียกว่า “การคืบคลานเข้าไปหรือการเคลื่อนย้ายไปอย่างช้าๆ” ของชาวญี่ปุ่น ซึ่งเป็นนัยของการแสดงออกถึงความเท่าเทียมกันของทุกคน หลักการพื้นฐานของเซน ริคิว กำหนดโดยสรุปด้วยตัวอักษร 4 ตัว คือ Wa (和) Kei (敬) Sei (清) Jaku (寂) ซึ่งคือ ปรัชญาแนวคิดศาสนาพุทธนิกายเซน ที่แฝงไว้ในวิชา วิธีการพินดาบ วิธีการแต่งบทกวีไฮกุ และวิธีการจัดสวนและดอกไม้ เป็นต้น

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ ประเด็นสาเหตุสำคัญในการเลือกที่จะนับถือและประพฤติปฏิบัติในพุทธศาสนานิกายเซน

ศิลปะการพินดาบ^{๑๕๕} Wa (和): Harmony เป็นแนวคิดจากลัทธิเต๋าของจีนเกี่ยวกับความกลมกลืนระหว่างคนกับคน และความเป็นมนุษย์กับธรรมชาติ ความอ่อนโยนของจิตวิญญาณ (gentle of spirit) หรือ Yawaragi (和らぎ) ในที่นี้คือความกลมกลืนกับธรรมชาติ กล่าวคือ การแต่งกาย อุปกรณ์และการฝึกซ้อม รวมไปถึงทักษะที่ใช้ในการพินดาบ ของใช้ต่างๆ ที่ผู้เป็นนักรบจะเลือกสรร

^{๑๕๒} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๓} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๕๕} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการพินดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ทุกอย่าง ด้วยความใส่ใจ ทั้งหมดเหล่านี้ ล้วนมีความกลมกลืนสอดคล้องเกี่ยวพันกับธรรมชาติและฤดูกาล

ศิลปะการแต่งบทวิไฮกุ^{๑๕๖} Kei (敬): Respect การเคารพ มีที่มาจากแนวคิดปรัชญาขงจื๊อของจีน ที่ทุกคนเมื่อมาอยู่ร่วมกัน ต้องมีความจริงใจ ต้องเอื้ออาทรต่อกัน ในที่นี้หมายถึง แยกที่ได้รับเชิญต้องให้ความเคารพต่อทุกสิ่งที่อยู่ในวิถีของการแต่งบทวิไฮกุ ไม่ว่าแขกผู้หนึ่งจะมีตำแหน่งใหญ่โตเช่นไรในสังคม เมื่อเข้าสู่บริเวณพื้นที่การแต่งบทวิไฮกุ แยกทุกคนต้องก้มตัว เพื่อผ่านเข้าประตู ที่เรียกว่า Nijiriguchi (にじり口) ภายในห้องการแต่งบทวิไฮกุ ทุกคนต้องนั่งคุกเข่า และโค้งคำนับให้กันและกัน การเคารพยังหมายถึงกิริยาที่แขก จะถืบทวิไฮกุ และพินิจพิจารณาอย่างระมัดระวัง

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๕๗} Sei (清): Purity เป็นค่านิยมที่เกิดจากศาสนาชินโตและวัฒนธรรมญี่ปุ่น หมายถึง ความสะอาดบริสุทธิ์ ในการที่จะเข้าไปในห้องชงชา ผู้เข้าร่วมจะต้องทำจิตใจให้ผ่องใส ลืมเรื่องกังวลทั้งหลายไว้เบื้องหลัง ภายในห้องชา ที่เรียกว่า Chashitsu (茶室) จะเปรียบเสมือนอีกโลกหนึ่งที่แตกต่างจากโลกปัจจุบัน ทุกอย่างสัมผัสได้จะสงบเยือกเย็น สุขุม มีแต่ความสุขที่ได้พบปะเพื่อนๆ ในห้องนั้น ความสะอาดบริสุทธิ์ สะท้อนได้ทั้งจากก่อนที่ผู้เข้าร่วมจะเข้ามาในห้องชงชา จะต้องล้างมือและบ้วนปากจากน้ำสะอาด ในอ่างหินที่เตรียมไว้ในสวน และจากความสะดวกของถ้วยชา อุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีชงชา และกิริยาของผู้ชงชาที่ไม่ได้ชงชา เพราะการท่องจำแต่ประกอบพิธีชงชาด้วยความบริสุทธิ์ ด้วยใจที่ผ่องใส

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๕๘} Jaku (寂): Tranquility ความสงบ ความสมถะหลังจากที่ได้สัมผัสกับความกลมกลืนกับธรรมชาติ การให้ความเคารพต่อทุกสิ่งที่ พบเจอในการจัดสวนและดอกไม้ การทำจิตใจให้ผ่องใส แล้วผู้ร่วมในการจัดสวนและดอกไม้จะเกิดความสงบในจิตใจ

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “เซนถือว่ากายกับจิตเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก แม้แต่ซันห่าและแต่ละซันห่าแต่ละอย่างต่างก็เป็นอิสระแก่กัน การที่อาจารย์เซนตีลูกศิษย์ด้วยไม้เท้าหรือตบหน้าเป็นต้นเป็นการกระทำทางกาย แต่การกระทำนี้สามารถส่งผลให้เกิดความโพล่งทางจิต หากเราเชื่อว่า

^{๑๕๖} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทวิไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๗} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๘} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

กายกับจิตเป็นสิ่งที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องถึงกันอย่างที่นิกายเซนเชื่อ เราย่อมมองเห็นเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการกระตุ้นทางกายเหล่านี้”^{๑๕๙}

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ ประเด็นนำหลักการหรือแนวคิดจากพุทธศาสนานิกายเซน มาปรับประยุกต์ใช้กับบริบทของเมืองไทย

ศิลปะการฟันทาบ^{๑๖๐} สังคมญี่ปุ่นเป็นสังคมแห่งความเร่งรีบ ท่ามกลางสังคมปัจจุบันที่สับสนวุ่นวาย โลกของวิถีศิลปะการฟันทาบคือ ห้วงเวลาหนึ่งที่ทำให้ชีวิตของคนญี่ปุ่นเต็มไปด้วยความสงบนิ่ง

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๖๑} สังคมญี่ปุ่นเป็นสังคมแห่งความเร่งรีบ ท่ามกลางสังคมปัจจุบันที่สับสนวุ่นวาย โลกของวิถีศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุคือ ห้วงเวลาหนึ่งที่ทำให้ชีวิตของคนญี่ปุ่นเต็มไปด้วยความสงบนิ่ง

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๖๒} สังคมญี่ปุ่นเป็นสังคมแห่งความเร่งรีบ ท่ามกลางสังคมปัจจุบันที่สับสนวุ่นวาย โลกของวิถีชาคือ ห้วงเวลาหนึ่งที่ทำให้ชีวิตของคนญี่ปุ่นเต็มไปด้วยความสงบนิ่ง

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๖๓} สังคมญี่ปุ่นเป็นสังคมแห่งความเร่งรีบ ท่ามกลางสังคมปัจจุบันที่สับสนวุ่นวาย โลกของวิถีศิลปะการจัดสวนและดอกไม้คือ ห้วงเวลาหนึ่งที่ทำให้ชีวิตของคนญี่ปุ่นเต็มไปด้วยความสงบนิ่ง

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “โพธิเปรียบเสมือนคบไฟ เมื่อโพธิเกิดขึ้น ความสว่างไสวในใจย่อมเกิดขึ้น พร้อมกันนั้นความมืดมิดคือ ตัณหาและอวิชชาเป็นสาเหตุของความทุกข์ในชีวิตก็จะถูกทำลายด้วยการรู้แจ้งกับความสิ้นทุกข์จึงเป็นการกระบวนกรเดียวกัน”^{๑๖๔}

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ ประเด็นของปรัชญาแนวความคิดศาสนาพุทธนิกายเซนที่แฝงไว้ในศิลปะด้านต่างๆ นั้นส่งผลต่อบุคลิกภาพ

^{๑๕๙} D.T.Suzuki, *Zen and Japanese Culture*, (Princeton: Princeton University Press, 1973), pp. 3-18. อ้างในสมภาร พรหมทา, *พุทธศาสนมหายานนิกายหลัก*, หน้า ๒๐๔.

^{๑๖๐} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันทาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๑} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๒} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๓} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๖.

ศิลปะการพินดาบ^{๑๖๕} ๑. ความยุติธรรม ๒. ความกล้าหาญ ๓. ความเมตตากรุณา ๔. ความนับถือซึ่งกันและกัน ๕. ความซื่อตรง ๖. ความมีเกียรติ ๗. ความจงรักภักดี

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๖๖} ๑. ความศรัทธาอย่างแรงกล้าในครอบครัว และเผ่าพันธุ์ ๒. ความมีสติปัญญาเฉียบแหลม ๓. ดูแลสุขภาพของตนเอง

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๖๗} วิชาที่แฝงความคิดหลักปรัชญา Wa (和) คือ ให้ความเชื่อมั่นต่อกัน มีความไว้วางใจ มีการดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน Kei (敬) คือ การเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน Sei (清) คือ ความสะอาดบริสุทธิ์ ความจริงใจ และ Jaku (寂) คือ การปล่อยวาง ความสงบ ความสมถะ แล้วทำให้เข้าใจธรรมชาติของ “การบริการและการต้อนรับ” ของญี่ปุ่นที่เต็มไปด้วยความพิถีพิถัน การเอาใจใส่การอ่อนน้อมถ่อมตน การปฏิบัติต่อผู้เป็นแขกอย่างเสมอภาคกัน ไม่มีการแบ่งชนชั้น ทุกคนจะได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันไม่ว่าจะมีฐานะบรรดาศักดิ์หรือไม่ก็ตาม การต้อนรับที่เจ้าบ้านตระเตรียมไว้จะอยู่บนพื้นฐานของการให้เกียรติและพื้นฐานของการทำให้แขกผู้มาเยือนมีความสุขประทับใจ

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๖๘} คนญี่ปุ่นมีความพยายามทำสิ่งต่างๆ ด้วยความตั้งใจอันเด็ดเดี่ยว อะไรควรทำก่อน อะไรควรทำทีหลัง เมื่อได้ทำการใดๆ ลงไปแล้ว ก็ต้องทำจริงๆ จนกว่าจะสำเร็จ สิ่งใดที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติก็ยอมอุทิศชีวิตเพื่อสิ่งนั้น

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การนั่งสมาธิ ในนิยายเซนเป็นที่นิยมกันมาก เพราะชาเซนนั้นคือการสร้างสมาธิหรือการสร้างกำลังให้แก่จิต เพื่อให้จิตมีพลังหรือมีความเพียรที่เพียงพอแก่การพิจารณาธรรมและปริศนาธรรม อย่างต่อเนื่อง การปฏิบัติสมาธิ ที่มีแบบแผน เริ่มจากการนั่งขัดสมาธิหลังตรง หายใจเข้าออกอย่างสม่ำเสมอ ตาสีมเพียงเล็กน้อย นั่งเป็นเวลา นานจนกว่าจิตเข้าสู่ความสงบ ท่านอุย๋เน้งมีอิทธิพลมากเกี่ยวกับเรื่องนี้ ท่านมีคำอธิบายของตัวเองท่านกล่าวว่า เมื่อปราศจากความคิดเกิดขึ้นในจิต ภาวะนั้นเรียกว่า การนั่ง (ชา) และการมองเข้าไปในธรรมชาติของใครคนหนึ่งเรียกว่า สมาธิ (เซน)”^{๑๖๙}

^{๑๖๕} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการพินดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๖} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๗} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๘} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๙} Kapleau, Philip, *The Three Pillars of Zen*, (New York: Anhor press, 1980), P.49-52

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ ประเด็นลักษณะของพุทธศาสนานิกายเซนที่นับถือมีลักษณะหรือความแตกต่างจากศาสนาอื่นๆ

ศิลปะการฟันทาบ^{๑๗๐} วิธีการดำเนินชีวิตของคนญี่ปุ่น เราจะพบปรัชญาของศาสนาพุทธนิกายต่างๆ ที่แฝงอยู่ในรูปของภาษาและวัฒนธรรม เมล็ดพันธุ์แห่งวัฒนธรรมที่งดงาม มีชื่อเสียงดังขจรขจายไปทั่วโลกเหล่านี้ เติบโตและงอกงามออกมาจาก ผู้ปลูกที่มีจิตใจงดงาม ที่มองเห็นและเข้าใจโลกว่า ทุกสิ่งอย่างต้องเปลี่ยนแปลง แต่จะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี หรือไม่ดีขึ้นไม่ใช่เกิดจากธรรมชาติที่เป็นผู้เปลี่ยน

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๗๑} สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่า “มนุษย์ (แปลว่า ผู้มีใจสูง)” เป็นผู้เปลี่ยนแปลงโลกนั่นเอง เราทุกคนที่อยู่บนโลกใบนี้ ควรตระหนักว่า เราทุกคนล้วนมีส่วนทำให้ทุกอย่างมันเป็นไปอย่างนั้น ฉะนั้นจงเริ่มที่เปลี่ยนตัวคุณเองก่อนตั้งแต่วันนี้

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๗๒} สอนและฝึกให้คนมีความอดทนต่อความเจ็บปวด ทั้งทางร่างกายและทางใจ จะต้องสามารถซ่อนความรู้สึกไว้ภายในใจ ไม่มีความมักได้ รู้จักข่มใจตนเอง ไม่ยอมปล่อยร่างกายตกเป็นทาสของความต้องการ ไม่ยอมย่อท้อต่อความยากลำบาก มีความเห็นว่าเป็นอนาคตของเด็กทุกคน ต้องอยู่ในความรับผิดชอบของพ่อแม่ นิยายหรือนิทานใดๆ ที่จะนำมาเล่าให้เด็กฟังนั้น ต้องเป็นเรื่องแสดงความกล้าหาญของเหล่าทหารและบุรพชนของตน การฝึกให้เด็กไม่มีความหวั่นไหวต่ออันตราย โดยฝึกให้เด็กเดินไปสู่ที่มีดในตอนกลางคืนตามตรอก ซอย ต่างๆ ที่เปลี่ยว ป่าช้า หลุมฝังศพ และอื่นๆ

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๗๓} สอนให้คนมีความกล้าหาญ มีความเป็นสุภาพบุรุษ มีความรักชาติ มีความรักครอบครัวและเคารพต่อบรรพบุรุษ บูชิโดจึงเป็นดวงวิญญาณ เป็นธรรมจริยาของนักรบ อยู่เหนือการศึกษาทั้งหลายของญี่ปุ่น

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “โกอานหรือปริศนาธรรมมีจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการสร้างปริศนาธรรมก็คือ การพยายามหาทางแสดงออกซึ่งสภาวะแห่งความจริงแท้ เหมือนกับการขึ้นไปที่ดวงจันทร์ คือ เมื่อนี้วันขึ้นไปที่หาดวงจันทร์ สิ่งที่นี่ต้องการไม่ใช่การให้เราเพ่งมองที่นั่น แต่ที่นี่

^{๑๗๐} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันทาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๑} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๒} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๓} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ต้องการให้เราหันไปมองดวงจันทร์ที่ส่องสว่างอยู่บนท้องฟ้า ดังนั้นจุดหมายที่แท้จริงของปริศนาธรรม จึงอยู่ที่การกระตุ้นให้ผู้ศึกษาเช่นเกิดความตระหนักในสภาวะแห่งความจริงแท้”^{๑๗๔}

*ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ ประเด็นของพุทธศาสนิกาย
เซนมีการอบรมสั่งสอน*

ศิลปะการฟันดาบ^{๑๗๕} ชีวิตนี้สั้นนัก จงก้าวไปข้างหน้า อย่าหยุดยั้งในสิ่งที่ท่านพอจะทำได้

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๗๖} หากท่านยังไม่เข้าใจในเรื่องใด จงปรึกษาผู้ที่มีสติปัญญาดีกว่าท่าน แล้วท่านก็จะเป็นคนมีใจกว้าง และไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๗๗} อายุ ๕๐ ปี เป็นเวลาที่ดีที่สุดของการเริ่มต้นชีวิต เพราะเป็นช่วงชีวิตที่มีความมั่นคงและแน่นอน จงก้าวหน้าไปทีละน้อยไม่รวดเร็วนัก จะทำให้ท่านยืนหยัดอยู่บนพื้นที่อย่างมั่นคง ถ้ารีบร้อนเกินไป ในที่สุดก็จะสะดุดและล้มลง

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๗๘} การศึกษานั้น เป็นการยกใจของตนให้สูงขึ้นก็จริง แต่ผู้ที่ได้รับการศึกษา มักจะ “เกิน” อยู่เสมอ ความคิดที่เต็มไปด้วยการศึกษา มักจะเป็นความคิดที่มีเล่ห์เหลี่ยมอยู่ไม่ว่าเวลาใด

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “จิตเดิมแท้ นั้น เป็นอิสระไม่อยู่ภายใต้อำนาจความต้องการเป็นอยู่หรือภายใต้ความดับสูญ อย่างอิสระแท้จริง ใครจะไปคิดว่า จิตเดิมแท้ นั้น เป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์อยู่ในตัวมันเองอย่างสมบูรณ์แท้จริง ใครจะไปคิดว่า จิตเดิมแท้ นั้น เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความเปลี่ยนแปลง อย่างนอกเหนือแท้จริง คงจะไปคิดว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏออกมานี้ ไหลเทออกมาจากตัว จิตเดิมแท้”^{๑๗๙}

*ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ ประเด็นลักษณะแนวคิดที่ได้รับ
การปลูกฝังและสั่งสอนมา*

^{๑๗๔} Suzuki, D.t., *Sn Introduction to Zen Buddhism*, (London: Anchor Press, 1972), P.102.

^{๑๗๕} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๖} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๗} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๘} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๙} พุทธศาสนิกชน, (แปล), *สูตรเว่ยหล่าง*, หน้า ๑๒.

ศิลปะการฟันทาบ^{๑๘๐} แนวคิดหลักปรัชญาที่เป็นนามธรรม จึงไม่มีการคำนึงถึงผลตอบแทน

ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ^{๑๘๑} แนวคิดของการสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้มาเยือน ได้ฝังรากลึกลงไปในวัฒนธรรมการต้อนรับของญี่ปุ่น เป็นมารยาทที่ได้รับการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นศตวรรษ จนกลายเป็นรูปแบบของการต้อนรับแบบญี่ปุ่นที่เรียกว่า ไม่มีขีดจำกัด ขอเพียงให้แขกผู้มาเยือนมีความสุขและประทับใจ

ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)^{๑๘๒} การสื่อสารที่เกิดขึ้นในขณะร่วมพิธีชงชาแม้แต่ความเงียบโดยผู้เข้าร่วมจะแสดงออกถึงความพอใจจากสีหน้าที่เปี่ยมสุขต่อการดื่มชา หรือต่อการชื่นชมความงามของถ้วยชา ต่อความงามของอิเคบานะและแผ่นม้วนที่เขียนอักษรมงคลในห้องชงชา

ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้^{๑๘๓} เมื่อได้รับเชิญไปบ้านคนญี่ปุ่น เราจะได้การต้อนรับที่ดีเยี่ยม เริ่มจากการเลือกชาที่มีคุณภาพรับรองแขกที่มาเยือน พร้อมขนมหรืออาหารที่มาในภาชนะที่งดงามพิถีพิถันตามฤดูกาล หรือเมื่อต้องติดต่อด้วยเรื่องธุรกิจ สิ่งแรกที่ได้รับก่อนการประชุมหารือคือการต้อนรับด้วยน้ำชาร้อนๆ ให้แขกที่มาเยือน เป็นการแสดงถึงความยินดีที่พร้อมจะเจรจา พูดคุยในเรื่องของธุรกิจต่างๆ เป็นต้น

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “พระพุทธศาสนานิกายเซนมีอิทธิพลวัฒนธรรมของญี่ปุ่น วัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นในการสร้างชาติ ชาติใดไร้วัฒนธรรมของตนแล้ว จะเป็นชาติมหาอำนาจไม่ได้ แต่วัฒนธรรมก็เกิดจากศาสนาและปรัชญาเป็นส่วนใหญ่ จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมต่างๆ ที่ปรากฏในปัจจุบันไม่ว่าญี่ปุ่น ส่วนหนึ่งก็ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาที่สำคัญในญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นศิลปะการฟันทาบ การชงชา หรือการจัดดอกไม้ การแต่งบทกวี การจัดสวน ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากศาสนา”^{๑๘๔}

^{๑๘๐} สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปะการฟันทาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๑} สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๒} สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๓} สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘๔} พุทธศาสนิกชน, (แปล), สูตรเวทย์กลาง, หน้า ๑๒.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดพระพุทธรูปศาสนาพุทธ (นิกายเซน) ๒) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น ๓) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของพระพุทธรูปศาสนาพุทธที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มตัวอย่างที่ทำการเลือกโดยเฉพาะเจาะจง ประกอบด้วย ชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวนทั้งสิ้น ๑๐ คน ในการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์พรรณนา (Descriptive Method) ในประเด็นสำคัญมาเสนอ โดยจำแนกออกเป็น ๓ ส่วน คือ สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” สรุปและอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

๕.๑.๑ แนวคิดพระพุทธรูปศาสนาพุทธ (นิกายเซน)

พระพุทธรูปศาสนาพุทธ ไม่ต้องอาศัยตัวหนังสือหรือปริยัติธรรมใดๆ ไม่อยู่ในกรอบแห่งคำพูดใดๆ แต่ชี้ตรงไปยังจุดของจิตใจ และสอนคนให้มองย้อนเข้าไปในธรรมชาติของเขาเอง เพื่อเข้าถึงพุทธภาวะ การหล่อหลอมกลั่นกรองจากความเชื่อและวัฒนธรรม จนเป็นพุทธศาสนาแบบจีน เมื่อสืบทอดสู่ญี่ปุ่น จึงได้ผสมผสานกับลัทธิความเชื่อเดิมคือ ศาสนาชินโตอันเป็นศาสนาดั้งเดิม จึงก่อให้เกิดเป็นพระพุทธรูปศาสนาแบบญี่ปุ่นขึ้น

ลักษณะที่สำคัญที่สุดของพระพุทธรูปศาสนาพุทธนิกายเซน คือ สมาธิภาวนา หรือที่เรียกกันว่า “ซาเซน” จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และเชื่อกันว่าประสบการณ์ของการตรัสรู้ได้รับการถ่ายทอดลงมาตามลำดับโดยไม่ขาดสาย

การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทยญี่ปุ่น เหตุผลหลักมาจากการประยุกต์หลักการเข้ากับวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ตั้งแต่การต่อสู้ การจัดดอกไม้ การดื่มชา การจัดสวน โดยการปฏิบัติเน้นไปที่การบรรลุธรรมแบบฉับพลัน และการใช้โกอันหรือปริศนาธรรม

ในมุมมองของเซนเป็นนิกายหนึ่งในพระพุทธศาสนา จึงมีเป้าหมายสูงสุดเหมือนกันคือ การออกจากกองทุกข์ ด้วยการตระหนักรู้ความจริง ตามความเป็นจริง จนสามารถเปลี่ยนทัศนคติ และท่าทีในการดำเนินชีวิต ที่เซนเรียกว่า ซาโตริ โดยยึดอริยสัจจ์ ไตรลักษณ์ และปัจจุสมุปบาทเป็นแกนหลักในการอธิบายธรรม โดยมี ศีล สมาธิ ปัญญา ความหลุดพ้น (วิมุตติ) และวิมุตติญาณทัสสนะ เป็นแนวปฏิบัติคัมภีร์สาระ

พระพุทธศาสนานิกายเซนทุกสำนัก เน้นการชี้ให้เข้าถึงสภาวะธรรมของจิต หรือความเป็นพุทธะโดยแท้จริง โดยการอาศัยวิธีจากภายนอกเข้ามาเป็นสิ่งพิจารณา เพื่อให้เกิดปัญญา เช่น มุ่งเน้นแต่เรื่องของความเป็นอริยบุคคล โดยไม่อาศัยรูปแบบและพิธีกรรม มุ่งเน้นให้อยู่กับความจริงทั้งปวงของชีวิต ความจริงทั้งทางด้านการปฏิบัติธรรม ความจริงของบุคคลที่เป็นอยู่ รากฐานความคิดและความเชื่อ ที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการแสวงหาจิตเดิมแท้ หรือจิตหนึ่ง ในปรัชญาเซน เมื่อจิตปราศจากกิเลสตัณหาแล้ว จึงจะเป็นจิตที่ปราศจากทุกข์

๕.๑.๒ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น

พิธีชงชาถือเป็นจุดเริ่มต้นในการแทรกซึมนิกายเซนให้เข้าไปอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น โดยทั่วไปจนเกิดเป็นวัฒนธรรมอื่นๆ ขึ้นอีกมากมาย เช่น การจัดสวน การจัดดอกไม้ การยิงธนู การต่อสู้ (ซามูไร) แท้ที่จริงกระบวนการทั้งหมดนี้ เพื่อให้ชีวิตคนๆ หนึ่ง ได้มีสติสัมผัสกับปัจจุบันขณะเท่านั้นเอง

นิกายเซนมีวิธีการสอนด้วยการกระตุ้นจากปัญญาจากภายในไม่เน้นคัมภีร์ แต่เน้นการปฏิบัติ และประสบการณ์จากสภาวะธรรมโดยตรง ทั้งมีความเชื่อว่า ต้องมีฉันทะเพื่อให้เกิดปัญญาที่นิกายเซนเน้นมากอีกเรื่องหนึ่งก็คือ นิกายเซนอยู่ในชีวิตประจำวันจริงๆ และเชื่อว่า ซาโตริ เป็นความหมายที่แทรกตัวอยู่ในประสบการณ์ชีวิตประจำวันของคนเราอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การกิน การดื่ม หรือแม้แต่ในการประกอบธุรกิจทุกอย่าง การตระหนักรู้ถึงรากฐานแห่งการดำรงอยู่ของนิกายเซน คือการตื่นขึ้นสู่จิตอันล้ำลึกของมนุษย์ ซึ่งโดยภาษาแห่งเซน เราเรียกการตื่นขึ้นนั้นว่า ซาโตริ ซึ่งแปลว่า การตรัสรู้ เพื่อหมายถึงสัจจะแห่งประสบการณ์ทางศาสนา

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นการให้คำนิยามถึงปรัชญาแนวความคิดศาสนาพุทธนิกายเซนที่แฝงไว้ในศิลปะ ในด้านต่างๆ ที่สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “อิทธิพลจากพระพุทธศาสนาที่สำคัญในญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นศิลปะการฟันดาบ การชงชา หรือการจัดดอกไม้ การแต่งบทกวี การจัดสวน ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานิกายเซนแทบ

ทั้งสิ้น และวัฒนธรรมของมองโลกสู่วัฒนธรรมของจีนไม่ได้เป็นการพิชิตอย่างสิ้นเชิง โดยที่ผู้ถูกพิชิตหา
รู้ตัวว่าตนถูกพิชิตไม่” ศิลปะการฟันดาบ วิธีปฏิบัติตนแบบมีวินัย มีกฎภายใต้ชื่อ "บูชิโด" หรือ "วิถี
แห่งนักสู้" ซึ่งชาบูชิโดจะยึดถือเคร่งครัดราวศาสนา สิ่งหนึ่งซึ่งนักสู้ชาบูชิโดถือเป็นคติประจำใจก็คือ การ
ตายเยี่ยงวีรบุรุษในสงครามนั้น เป็นจุดหมายอันทรงเกียรติสูงสุด ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ ถือเป็น
สาระสำคัญของการศึกษาเรื่องกลยุทธจากสัญชาตญาณโดยตัวเอง ศึกษาปรัชญาและหลักจิตวิทยา
ของกลยุทธจากประสบการณ์ ในการฝึกหัดคิดและตั้งใจ ในการที่จะเข้าถึงชีวิตของตนเองก่อน จึงจะ
ไปประยุกต์เข้ากับทุกสิ่งที่ทำอยู่หรือเข้าใจบุคคลอื่น ดังนั้นปรัชญาในการคิด คือจะรู้จักคนอื่นได้ดี
ไม่ได้ ถ้าไม่รู้จักตัวเองเป็นอย่างดีก่อน ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) เป็นการหยั่งรู้ทำให้มีแบบแผน
ความคิด ที่จะมองสถานะต่างๆ ได้อย่างสดใสเหมือนผลึก ถ้ามีการหยั่งรู้ลึกซึ้ง จะเกิดความคิดริเริ่ม
ความคิดที่จะทำให้แตกต่างไปจากสถานการณ์เดิม การมีความคิดสร้างสรรค์ การมีพลังเพื่อมุ่งใจ
เอาชนะ และมุ่งความสำเร็จสูง รวมทั้งการมีความตั้งใจจริง ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ คนญี่ปุ่นแต่
ละคนก็มีสไตล์ในการทำงานคนละอย่าง แต่ส่วนใหญ่แล้วมีหลายสิ่งหลายอย่างเป็นแบบฉบับเดียวกัน
วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีในการทำงาน รวมไปถึงหลักพุทธศาสนานิกายเซน หรือชินโต
และลัทธิบูชิโด

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นแนวทางการสั่งสอนที่แตกต่างของพุทธ
ศาสนานิกายเซน ที่สอดคล้องกับแนวคิด “อิทธิพลทางวัฒนธรรม สามารถแบ่งออกเป็น สอง
ประเภท คือ วัฒนธรรมทางใจและวัฒนธรรมทางวัตถุ” ศิลปะการฟันดาบ ยึดหลักความจงรักภักดี
การเสียสละ ความละเอียด ความมีมารยาท ความอ่อนน้อม เกียรติยศ และความรักผูกพัน เป็นแนวใน
การปฏิบัติตน ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ เป็นสถานะทางจิตอีกระดับหนึ่ง คือจิตหยั่งรู้ จิตที่มีความคิด
จินตนาการ และมีอะไรแฝงๆ แต่มีพลังผลักดันมุ่งความสำเร็จ ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) จะปล่อยให้
เป็นอิสระใช้จินตนาการ หรือวาดมโนภาพในการทำงานมุ่งสำเร็จอย่างเต็มที่ ใช้ความคิดความหลัก
แหลมทำงานเสมือนหนึ่งเป็นกิจการของตนเอง ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ เปรียบเสมือนพ่อ ที่มีลูก
ทุกคนช่วยกันทำงาน ทำเพื่อบ้าน เพื่อชื่อเสียงวงศ์ตระกูล ผู้เป็นพ่อเป็นผู้ให้คำแนะนำ เพราะมี
ประสบการณ์มาก ผ่านชีวิตการทำงานมาหลายพอสมควร จะปล่อยให้คนเบื่อง่ายเสนอ
แนวความคิดในการทำงานต่างๆ ตนคอยตัดสินคอยชี้แนะ บางครั้งไม่เห็นด้วยก็มี ถ้าไม่เห็นด้วยจะ
บอกว่าลองไปคิดดูใหม่ให้รอบคอบ เพราะเรื่องนี้มีข้อเสียอย่างนี้ ข้อดีอย่างนี้ ไปหาข้อมูลมา เช่นนี้
 เป็นต้น

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นการประพฤติปฏิบัติที่แตกต่างในแบบ
แผนการดำเนินชีวิตแบบอื่นๆ ที่สอดคล้องกับแนวคิด “วัฒนธรรมทางจิตใจเป็นการแสดงออกของ
ผู้คนที่มียุติธรรมอันอ่อนโยน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกัน ทุกคนมีใบหน้าที่ยิ้มแย้ม มีใบหน้าที่เอิบอิ่ม เป็น
สุขกับการทำงาน ความสงบเย็นในใจของคนที่มีวัฒนธรรม และนอกนั้นก็ยังมีการผสมผสานระหว่าง

วัฒนธรรมทางจิตใจและวัฒนธรรมทางวัตถุด้วย” ศิลปะการฟันดาบ เป็นจุดกำเนิดจากการผสมผสานความเชื่อทางพุทธศาสนานิกายเซน คำสอนของขงจื้อ และศรัทธาในลัทธิชินโต ศาสนาพุทธเชื่อเรื่องการตายแล้วเกิดใหม่ ผู้ยึดถือบูชิโด โดยเฉพาะซามูไรจึงไม่กลัวอันตรายและความตาย นิกายเซนเน้นการทำสมาธิเพื่อบรรลุนิพพาน เช่นสอนให้คนรู้จักตนเองและไม่ยึดติดกับตัวตน ซามูไรใช้เซนในการฝึกเพื่อขบไล่ความกลัว ความไม่แน่นอนใจและความผิดพลาด ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ ที่ทุกคนต้องทำเต็มที่ มีความผูกพันและรับผิดชอบ เพราะเป็นความคิดของพวกเขา เขาจึงต้องทุ่มเททุ่มความพยายามเต็มที่ ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) ในโลกนี้ไม่มีอะไรเป็นเรื่องเล็กในทัศนะของคนญี่ปุ่น ทุกอย่างเป็นเรื่องใหญ่เหมือนกันหมด เหตุนี้คนญี่ปุ่นจึงซีเรียสกับทุกๆ เรื่อง “เราไม่มีคำว่า “ไม่เป็นไร” ไม่ว่าเรื่องเล็กหรือเรื่องใหญ่ อย่าลืมนะว่า รุเล็กรๆ เท้าตามด ก็อาจทำให้เรื้อลมได้ ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ คนญี่ปุ่นชอบคิด และชอบแก้ปัญหามาตั้งแต่สถานการณ์ปกติธรรมดา ก็ไปค้นปัญหาขึ้นมาจนได้ เพราะคิดว่าอะไรที่มันดีอยู่แล้ว ก็น่าจะทำให้ดียิ่งขึ้นไปอีก เชื่อว่าปัญหาทำให้เกิดความก้าวหน้าอย่างน้อยก็ต้องไปหาข้อมูลไปแก้ปัญหให้ได้

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นการเลียนแบบพ่อแม่ที่ส่งผลต่อพฤติกรรม การปฏิบัติ ที่สอดคล้องกับคำกล่าวว่า “วัฒนธรรมทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปรัชญาของเซน คือปรัชญาของพระพุทธศาสนาหายานโดยทั่วไป แต่โดยนิกายเซนก็รู้ได้เลยว่า ตัวความแท้จริงนั่นเอง ดังนั้นเซนจึงแนะนำไม่ให้ถือคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ให้ปฏิบัติตามคัมภีร์ และจะเกิดจากการมีประสบการณ์ในสิ่งที่ภาษาญี่ปุ่น เรียกว่า ซาโตริ (หวู่ ในภาษาจีน) ถ้าไม่มีซาโตริ ก็ไม่มีเซน เซนกับซาโตริ เป็นไวยากรณ์ของกันและกัน หลักของซาโตริ มิได้ขึ้นอยู่กับมโนภาพ เพื่อที่จะได้บรรลุถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย” ศิลปะการฟันดาบ เป็นหลักความยุติธรรม ความจริงใจ ความซื่อสัตย์สุจริต และการควบคุมตนเอง ความยุติธรรมถือเป็นหลักการสำคัญอันหนึ่งของซามูไร ความเกะลอนและการประพฤติมิชอบเป็นการกระทำที่ต่ำช้าของมนุษย์ ซามูไรเชื่อว่าความจริงใจและความซื่อสัตย์ทำให้ชีวิตมีคุณค่า ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ คิดทุกๆ อย่างในเชิงกลยุทธตลอดเวลาพุดง่าย ๆ คือ คิดเอาชนะให้ได้ในเชิงการแข่งขัน มิฉะนั้นจะค้าขายทั่วโลกได้อย่างไร การค้าต่างประเทศเป็นเส้นชีวิตเส้นเดียวของญี่ปุ่น ประเทศที่ไม่มีทรัพยากรอะไรเลยนอกจากคน ดังนั้นต้องค้าขายให้ชนะลูกเดียว ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) คัมภีร์ทั้ง ๕ มี ดิน น้ำ ลม ไฟ และความว่าง คัมภีร์น้ำ สอนให้รู้จักตนเอง คัมภีร์ลม สอนให้รู้จักศัตรู คัมภีร์ไฟ กล่าวถึงกลยุทธ์ในการผสมผสานความรู้จากคัมภีร์น้ำและลมเข้าด้วยกัน เป็นแนวความคิดของเซ็นที่ฝังอยู่ในวัฒนธรรมและความเชื่อ โดยเน้นถึงการรู้จักตนเองให้มากกว่าคนอื่น เหตุนี้จึงทำให้ชนขยายหาความรู้ และอันนี้ก็เป็นเหตุผลอีกอันหนึ่งที่เป็นนักเก็บข้อมูลที่ดี ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ บูชิโดสอนให้ถือศักดิ์ศรี มีความอดทน ไม่เผยไต๋ตัวเองให้ใครรู้ก่อน สิ่งเหล่านี้ฝึกจนอยู่ในสายเลือด ส่วนมีเทคนิคในการใช้ความคิดในเชิงกลยุทธ์อย่างไร ลองลำดับเหตุการณ์ และขั้นตอนเอง เพราะมีประสบการณ์กับเรานี้คุณต้องรู้

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นการเลียนแบบที่คิดว่าพฤติกรรมการปฏิบัติ มีอิทธิพลตามกลุ่มใดระหว่างพ่อแม่ กลุ่มเพื่อน และสื่อต่างๆ ที่สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “พฤติกรรมพ่อแม่ออกเป็น ๒ มิติ คือ มิติแรกเป็นพฤติกรรมในการให้อิสระกับการควบคุม กล่าวคือพ่อแม่ที่เน้นการควบคุมจะมีแนวโน้มจับตา และสั่งการลูกในการทำกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่พ่อแม่ที่เน้นการให้อิสระแก่ลูก จะมีแนวโน้มลดการควบคุมลูก แต่จะปล่อยให้ให้อิสระในการเลือกทำกิจกรรม และเลือกตัดสินใจเอง สำหรับมิติที่สองจะเป็นพฤติกรรมการให้ความรักกับการขัดแย้งกัน” ศิลปะการพินดาบและการแต่งบทกวีไฮกุ ยึดถือตามบทบาทพฤติกรรมของพ่อแม่ มีอิทธิพลต่อการอบรมขัดเกลาพฤติกรรมโดยตรง ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) พ่อแม่ที่ใช้อำนาจเป็นเครื่องมือในการอบรม แต่ก็ยังมีพฤติกรรมและค่านิยมของการให้ความร่วมมือ เสียสละ เห็นอกเห็นใจและอื่นๆ ที่จะช่วยให้ได้รับความนิยมชมชอบ จะเห็นพฤติกรรมเหล่านี้ มาจากความสัมพันธ์ของเด็กต่อเพื่อนๆ รุ่นเดียวกัน มากกว่าที่จะมาจากพ่อแม่ฝ่ายเดียว หรือแม้แต่ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องก็มีส่วนเสริมสร้างความสามารถทางสังคมเช่นกัน ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ เป็นค่านิยมและมาตรฐานของพ่อแม่ และสังคมที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมพฤติกรรมขัดเกลาขึ้นมา

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นค่านิยมในความสำเร็จที่มีเป้าหมายหรือความต้องการ คือสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การอบรมขัดเกลาพฤติกรรมเด็กนั้น พ่อแม่มักจะโยนเอาบุคลิกลักษณะของตนเองให้กับลูก ซึ่งเป็นการสร้างอิทธิพลต่อลูก แต่อิทธิพลนี้ก็มีจุดหมาย เช่น พ่อแม่ที่มีจุดหมายให้ลูกเป็นตัวของตัวเองและมีความสุข พ่อแม่เหล่านี้ ก็จะมีวิธีการในการให้รางวัลและลงโทษที่แตกต่าง จากพ่อแม่ที่ต้องการให้ลูกเชื่อฟังและอยู่ในกรอบที่พ่อแม่ต้องการ” ศิลปะการพินดาบ เป็นอำนาจรางวัล ถือเป็นอำนาจที่บุคคลมีเหนือคนอื่นได้ เพราะมีการให้รางวัลแก่คนนั้นจนเป็นที่พอใจ ไม่ว่ารางวัลนั้นจะเป็นไปรูปวัตถุสิ่งของหรือไม่ใช่วัตถุ ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ เป็นอำนาจชอบธรรม ถือเป็นอำนาจที่บุคคลมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นด้วยความถูกต้อง ยุติธรรมและผู้อื่นก็ยอมรับในอำนาจนี้ด้วยความศรัทธา ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) เป็นอำนาจอ้างอิง ถือเป็นอำนาจที่บุคคลมีฐานะด้อยกว่า ต้องการอ้างแหล่งอำนาจแห่งใดแห่งหนึ่ง เพื่อทำให้ตนมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นให้ได้ ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ เป็นอำนาจที่ได้มาจากความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของบุคคล เมื่อบุคคลสามารถทำให้ผู้อื่นยอมรับในความรู้ความสามารถ หรือยอมรับว่าตนมีข้อมูลที่มากกว่า และดีกว่าด้วยแล้ว เขาก็จะมีอิทธิพลอำนาจเหนือผู้อื่นได้

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นค่านิยมในความสำเร็จที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต คือสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “ความสัมพันธ์ในการอบรมของพ่อแม่ที่มีต่อลูกนั้น เป็นลักษณะที่มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ไม่ใช่เป็นอิทธิพลของพ่อแม่ฝ่ายเดียว เพราะจริงอยู่แม้ว่าพ่อแม่จะได้รับความกดดันจากสังคม ให้ควบคุมดูแลพฤติกรรมของลูก หรือแม้แต่ความนึกคิดของพ่อแม่ในการกำหนดอุปนิสัยใจคอของลูกก็ตาม แต่ลูกก็มีอิทธิพลต่อพ่อแม่ ที่จะทำให้พ่อแม่เอาเทคนิคและ

วิธีการอบรมประเภทใดมาใช้” ศิลปะการฟันดาบ มนุษย์มีความสามารถในการเรียนรู้ รู้จักเปลี่ยนแปลงปรับปรุง หรือสร้างสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เพื่อสนองต่อการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม สิ่งเหล่านี้มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ จนกลายเป็นวิถีชีวิตของกลุ่ม ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ ในฐานะสมาชิกของครอบครัวและสังคมส่วนรวม ย่อมจะได้รับการศึกษาอบรมและเรียนรู้วิถีชีวิต ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) เป็นบรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ หรือเรียกโดยรวมว่า วัฒนธรรม ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ เป็นการเรียนรู้ ไม่ใช่การเรียนรู้เพียงหนึ่งหรือสองคน แต่คนในสังคมจะเรียนรู้ร่วมกัน และร่วมกันรักษาวัฒนธรรม รวมทั้งสืบสานสู่สมาชิกรุ่นต่อๆ มา มนุษย์ในแต่ละชุมชน ภูมิภาค ประเทศ จึงเป็นเจ้าของวัฒนธรรมร่วมกัน

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นค่านิยมในความสำเร็จที่ไม่สามารถประสบผลตามเป้าหมาย คือสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การพัฒนาจิตใจของบุคคลให้มีมโนธรรม ถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ในทุกสังคมจะมีกฎระเบียบพื้นฐานที่คนทุกคนในสังคมนั้น จะต้องถือปฏิบัติ” ศิลปะการฟันดาบ เป็นวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้าง มนุษย์เป็นเจ้าของ และมนุษย์เป็นผู้เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ เป็นวัฒนธรรมก็สามารถสร้างหล่อหลอมสมาชิกของสังคม ให้เห็นไปตามกรอบบรรทัดฐานต้องการ ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) เป็นนิสัยหรือความประพฤติที่เคยชินของคนในสังคม ซึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้างและปรับปรุงจากธรรมชาติ เรียนรู้จากกันและกัน ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ เป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง สร้างขึ้นเพื่อดำรงไว้ซึ่งชีวิตสังคมโดยรวม และถ่ายทอดสู่สมาชิกรุ่นต่อมา

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นการหลงใหลในกิเลสที่คิดว่าต้องมีเงินทองมากแค่ไหนถึงจะเป็นที่พอใจต่อการดำเนินชีวิต ที่สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “พฤติกรรมที่ถือเป็นคุณธรรม อาจแบ่งพิจารณาศึกษาออกเป็น ๔ องค์ประกอบใหญ่ คือ ๑) การตัดสินใจที่มีมโนธรรม ในจิตใจที่มีมโนธรรมจะรู้อะไรควรอะไรไม่ควร อะไรเหมาะสมอะไรไม่เหมาะสม อะไรดีอะไรไม่ดี เป็นต้น ๒) พฤติกรรมคุณธรรม ๓) ความรู้สึกผิด และ ๔) การสารภาพ ทั้ง ๔ องค์ประกอบ มีความสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาเรื่องพัฒนาด้านจิตใจ” ศิลปะการฟันดาบ เป็นความคิดเห็นค่านิยม ความประพฤติ การปฏิบัติใดๆ ของบุคคลในสังคม โดยแสดงออกมาทางภาษาหรือทางด้านความเชื่อและประเพณี ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ เป็นมรดกทางสังคม ที่มนุษย์ได้มาจากการเรียนรู้และสืบทอดสืบสานต่อไปให้กับลูกหลาน เพื่อการดำรงอยู่ต่อไป ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) เป็นการจัดระบบกลไกของปัจเจกบุคคล ซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบการทำงานทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งจะเป็นเครื่องกำหนดการปรับตัวที่เป็นแบบเฉพาะของบุคคลนั้นต่อสิ่งแวดล้อม ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ เป็นผลรวมของกิจกรรมซึ่งได้จากการเฝ้าสังเกตเป็นระยะเวลานานพอที่จะเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือ

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นการหลงใหลในกิเลส คือที่สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “รูปแบบของการตัดสินใจอย่างมีมโนธรรมนี้ จะสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาความนึกคิด

ในทางกลับกันระดับการพัฒนาความนึกคิดนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงการบรรลุภาวะ กับประสบการณ์ทางสังคมของเด็กที่มีอยู่อีกด้วย” ศิลปะการพันดาบ เป็นการจัดระเบียบภายในตัวบุคคล ซึ่งจะมากหรือน้อยก็แล้วแต่บุคคลนั้น ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ ช่วยกำหนดการตอบสนองในสถานการณ์ต่างๆ กัน และจะช่วยให้พฤติกรรมของบุคคลเป็นไปอย่างสอดคล้องกัน ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกทางคำพูดหรือทางกาย ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) เป็นพฤติกรรมแม้ว่าจะคงเส้นคงวาหรือสอดคล้อง แต่ก็ไม่ใช่สิ่งเดียวกันกับบุคลิกภาพ ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ เป็นบุคลิกภาพมีอยู่ในตัวบุคคลและอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของบุคคล พลังแห่งบุคลิกภาพไม่ใช้การตอบสนอง แต่เป็นสิ่งที่พร้อมสำหรับการตอบสนอง

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นโอกาสในการประสบความสำเร็จในชีวิตที่ดีคือสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การทำตามกฎของกลุ่มเมื่อบุคคลเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มได้ดีเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับระยะการพัฒนาในตัวเด็ก ๒ ระยะด้วยกัน ระยะแรก เป็นระยะที่มองเห็นแต่ข้อเท็จจริงระยะที่สอง เป็นระยะของการถ้อยที่ถ้อยอาศัย” ศิลปะการพันดาบ เป็นความสอดคล้องหรือคงเส้นคงวาของพฤติกรรม น่าจะพาตึงไปถึงวัฒนธรรมหรือบทบาททางสังคมของบุคคล มากกว่าจะไปเกี่ยวข้องกับเรื่องบุคลิกภาพแต่เพียงอย่างเดียว ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ เป็นความคงเส้นคงวาของบุคลิกภาพนั้น น่าจะเกี่ยวข้องกับการได้รับสัมผัสในเรื่องคุณค่า ทศนคติของปัจเจกบุคคล ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) เป็นการหล่อหลอมของโครงสร้างบางอย่างในเรื่องการรับรู้หรือการสำนึก และการมองโลก ซึ่งทั้ง ๒ เรื่องต่างเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพของบุคคล ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ การจัดระเบียบพลังภายในบุคคล ซึ่งประกอบด้วยความซับซ้อนของทศนคติ ค่านิยม และการมองโลก ซึ่งจะก่อให้เกิดรูปแบบแห่งพฤติกรรมที่คงเส้นคงวาของปัจเจกบุคคล

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ประเด็นโอกาสในการประสบความสำเร็จที่มีโอกาสน้อย คือสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การแสดงพฤติกรรมที่เป็นมโนธรรมของเด็กหรือแม้แต่ผู้ใหญ่ก็ตามไม่จำเป็นที่จะต้องสอดคล้องกับการตัดสินใจที่มีมโนธรรม บางทีอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อคนเราต้องฝืนใจทำในสิ่งที่เลว ทั้งๆ ที่ตนเองไม่ปรารถนาที่จะกระทำเกี่ยวกับเรื่องการฝืนใจทำ หรือความไม่สอดคล้องระหว่างการตัดสินใจกับพฤติกรรมนี้อาจแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ คือ พอใจที่จะทำแต่ถูกห้ามไม่ให้ทำกับไม่พอใจที่จะทำแต่ถูกบังคับให้ทำ” ศิลปะการพันดาบ สภาพร่างกายที่เปลี่ยนแปลงได้ของปัจเจกบุคคล โดยมีระบบทางจิตและกายที่กำหนดบุคคลนั้น มีการปรับตัวต่อสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้แตกต่างจากบุคคลอื่น ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ บุคลิกภาพของบุคคลเป็นสิ่งที่ฝังลึกอยู่ภายใน จนบุคคลเติบโตใหญ่ สิ่งนั้นจะกำหนดความประพฤติทศนคติ แต่จะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) การที่จะรู้ว่าใครมีบุคลิกภาพอย่างไร จะต้องดูเขาในหลายๆ สถานการณ์ เช่น คนที่มีความก้าวร้าวเป็นบุคลิกของเขา จะมีวิธีแสดงความก้าวร้าวได้หลายทาง เป็นต้นว่า ทางกำลัง ทางวาจา ทุกสิ่งที่บุคคล

ทำเมื่อรวมกันแล้วก็คือตัวบุคคลคนนั้น ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ การที่จะกำหนดไปว่าใครมีบุคลิกภาพอย่างไรก็ต้องใช้เวลานานพอสมควร ไม่ควรพิจารณาเพียงส่วนเดียวหรือสถานการณ์เดียว

๕.๑.๓ ความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่

สิ่งที่เป็นลักษณะพิเศษโดยเฉพาะรูปแบบ ที่เรียกว่า “การคืบคลานเข้าไปหรือการเคลื่อนย้ายไปอย่างช้าๆ” ของชาวญี่ปุ่น ซึ่งเป็นนัยของการแสดงออกถึงความเท่าเทียมกันของทุกคน หลักการพื้นฐานของนิกายเซน ริคิกำหนดโดยสรุปด้วยตัวอักษร 4 ตัว คือ Wa (和) Kei (敬) Sei (清) Jaku (寂) ซึ่งคือ ปรัชญาแนวคตินิกายเซนที่แฝงไว้ในวิถีชีวิต การฝึกฝน การปฏิบัติ การแต่งบทรกวีไฮกุ และวิธีการจัดสวนและดอกไม้ เป็นต้น

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ ประเด็นสาเหตุสำคัญในการเลือกที่จะนับถือและประพฤติปฏิบัติในพระพุทธศาสนานิกายเซน สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “นิกายเซนถือว่ากายกับจิต เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก แม้แต่ชั้นหยาบ และแต่ละชั้นก็แต่ละอย่างต่างก็เป็นอิสระแก่กัน การที่อาจารย์เซนตีลูกศิษย์ด้วยไม้เท้าหรือตบหน้าเป็นต้นเป็นการกระทำทางกาย แต่การกระทำนี้สามารถส่งผลให้เกิดความโพล่งทางจิต หากเราเชื่อว่ากายกับจิตเป็นสิ่งที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องถึงกันอยู่ที่นิกายเซนเชื่อ เราย่อมมองเห็นเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการกระตุ้นทางกายเหล่านี้” ศิลปะการพินดาบ Wa : Harmony ความสามัคคี เป็นแนวคิดจากลัทธิเต๋าของจีน เกี่ยวกับความกลมกลืนระหว่างคนกับคน และความเป็นมนุษย์กับธรรมชาติ ความอ่อนโยนของจิตวิญญาณ ศิลปะการแต่งบทรกวีไฮกุ Kei : Respect การเคารพ มีที่มาจากแนวคิดปรัชญาขงจื้อของจีน ที่ทุกคนเมื่อมาอยู่ร่วมกัน ต้องมีความจริงใจ ต้องเอื้ออาทรต่อกัน ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) Sei : Purity เป็นค่านิยมที่เกิดจากศาสนาชินโตและวัฒนธรรมญี่ปุ่น หมายถึง ความสะอาดบริสุทธิ์ ในการที่จะเข้าไปในห้องชงชา ผู้เข้าร่วมจะต้องทำจิตใจให้ผ่องใส ลืมเรื่องกังวลทั้งหลายไว้เบื้องหลัง ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ Jaku : Tranquility ความสงบ ความสมถะหลังจากที่ได้สัมผัสกับความกลมกลืนกับธรรมชาติ การให้ความเคารพต่อทุกสิ่งที่พบเจอในการจัดสวนและดอกไม้

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ ประเด็นนำหลักการหรือแนวคิดจากพระพุทธศาสนานิกายเซน มาปรับประยุกต์ใช้กับบริบทของเมืองไทย สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “โพธิ์เปรียบเสมือนคบไฟ เมื่อโพธิ์เกิดขึ้น ความสว่างไสวในใจย่อมเกิดขึ้น พร้อมกันนั้นความมืดกล่าวคือ ตัณหาและอวิชชาเป็นสาเหตุของความทุกข์ในชีวิตก็จะถูกทำลายด้วยการรู้แจ้งกับความสิ้นทุกข์จึงเป็นการกระบวนการเดียวกัน” ศิลปะการพินดาบ โลกของวิถีศิลปะการพินดาบ ศิลปะการแต่งบทรกวีไฮกุ โลกของวิถีศิลปะการแต่งบทรกวีไฮกุ ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) โลกของวิถีชีวิต ศิลปะการจัด

สวนและดอกไม้ สังคมญี่ปุ่นเป็นสังคมแห่งความเร่งรีบ ท่ามกลางสังคมปัจจุบันที่สับสนวุ่นวาย โลกของวิถีศิลปะการจัดสวนและดอกไม้คือ ห้วงเวลาหนึ่งที่ทำให้ชีวิตของคนญี่ปุ่นเต็มไปด้วยความสงบนิ่ง

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ ประเด็นของปรัชญาแนวความคิดศาสนาพุทธนิกายเซนที่แฝงไว้ในศิลปะด้านต่างๆ นั้นส่งผลต่อบุคลิกภาพ สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “การนั่งสมาธิ ในนิกายเซนเป็นที่นิยมกันมาก เพราะชาเซนนั้น คือการสร้างสมาธิหรือการสร้างกำลังให้แก่จิต เพื่อให้จิตมีพลังหรือมีความเพียรที่เพียงพอแก่การพิจารณาธรรมและปรีชาธรรม อย่างต่อเนื่อง การปฏิบัติสมาธิ ที่มีแบบแผน เริ่มจากการนั่งขัดสมาธิ หลังตรง หายใจเข้าออกอย่างสม่ำเสมอ ตาลิมเพียงเล็กน้อย นั่งเป็นเวลา นานจนกว่าจิตเข้าสู่ความสงบ ท่านฮุยเง็งมีอิทธิพลมากเกี่ยวกับเรื่องนี้ ท่านมีคำอธิบายของตัวเองท่านกล่าวว่า เมื่อปราศจากความคิดเกิดขึ้นในจิต ภาวะนี้เรียกว่า การนั่ง (ซา) และการมองเข้าไปในธรรมชาติของใครคนหนึ่ง เรียกว่า สมาธิ (เซน)” ศิลปะการพินดาบ ๑. ความยุติธรรม ๒. ความกล้าหาญ ๓. ความเมตตากรุณา ๔. ความนับถือซึ่งกันและกัน ๕. ความซื่อตรง ๖. ความมีเกียรติ ๗. ความจงรักภักดี ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ ๑. ความศรัทธาอย่างแรงกล้าในครอบครัว และเผ่าพันธุ์ ๒. ความมีสติปัญญาเฉียบแหลม ๓. ดูแลสุขภาพของตนเอง ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) วิถีชาที่แฝงความคิดหลักปรัชญา Wa คือ ให้ความเชื่อมั่นต่อกัน มีความไว้วางใจ มีการดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน Kei คือ การเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน Sei คือ ความสะอาด บริสุทธิ์ ความจริงใจ และ Jaku คือ การปล่อยวาง ความสงบ ความสมถะ แล้วทำให้เข้าใจธรรมชาติของ “การบริการและการต้อนรับ” ของญี่ปุ่นที่เต็มไปด้วยความพิถีพิถัน การเอาใจใส่การอ่อนน้อม ถ่อมตน การปฏิบัติต่อผู้เป็นแขกอย่างเสมอภาคกัน ไม่มีการแบ่งชนชั้น ทุกคนจะได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันไม่ว่าจะมียศฐาบรรดาศักดิ์หรือไม่ก็ตาม การต้อนรับที่เจ้าบ้านตระเตรียมไว้จะอยู่บนพื้นฐานของการให้เกียรติและพื้นฐานของการทำให้แขกผู้มาเยือนมีความสุขประทับใจ ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ คนญี่ปุ่นมีความพยายามทำสิ่งต่างๆ ด้วยความตั้งใจอันเด็ดเดี่ยว อะไรควรทำก่อน อะไรควรทำทีหลัง เมื่อได้ทำการใดๆ ลงไปแล้ว ก็ต้องทำจริงๆ จนกว่าจะสำเร็จ สิ่งใดที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติก็ยอมอุทิศชีวิตเพื่อสิ่งนั้น

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ ประเด็นลักษณะของพุทธศาสนานิกายเซนที่นับถือมีลักษณะหรือความแตกต่างจากศาสนาอื่นๆ สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “โกอานหรือปรีชาธรรมมีจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการสร้างปรีชาธรรมก็คือ การพยายามหาทางแสดงออกซึ่งสภาวะแห่งความจริงแท้ เหมือนกับการขึ้นไต่ที่ดวงจันทร์ คือ เมื่อนี้วนั้นขึ้นไปหาดวงจันทร์ สิ่งที่นี่ต้องการไม่ใช่การให้เราเพ่งมองที่นั่นนั่น แต่นั่นนั่นต้องการให้เราหันไปมองดูดวงจันทร์ที่ส่องสว่างอยู่บนท้องฟ้า ดังนั้นจุดหมายที่แท้จริงของปรีชาธรรม จึงอยู่ที่การกระตุ้นให้ผู้ศึกษาเซนเกิดความตระหนักในสภาวะแห่งความจริงแท้” ศิลปะการพินดาบ วิธีการดำเนินชีวิตของคนญี่ปุ่น จะพบปรัชญาของศาสนาพุทธนิกายต่างๆ ที่แฝงอยู่ในรูปของภาษาและวัฒนธรรม เมล็ดพันธุ์แห่ง

วัฒนธรรมที่งดงาม มีชื่อเสียงดังขจรขจายไปทั่วโลกเหล่านี้ เติบโตและงอกงามออกมาจาก ผู้ปลูกที่มีจิตใจงดงาม ที่มองเห็นและเข้าใจโลกว่า ทุกสิ่งอย่างต้องเปลี่ยนแปลง แต่จะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีหรือไม่ดีนั้นไม่ใช่เกิดจากธรรมชาติที่เป็นผู้เปลี่ยน ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่า “มนุษย์ (แปลว่า ผู้มีใจสูง)” เป็นผู้เปลี่ยนแปลงโลกนั่นเอง เราทุกคนที่อยู่บนโลกใบนี้ ควรตระหนักว่า เราทุกคนล้วนมีส่วนทำให้ทุกอย่างมันเป็นไปอย่างนั้น ฉะนั้นจงเริ่มที่เปลี่ยนตัวคุณเองก่อนตั้งแต่วันนี้ ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) สอนและฝึกให้คนมีความอดทนต่อความเจ็บปวด ทั้งทางร่างกายและทางใจ จะต้องสามารถซ่อนความรู้สึกไว้ภายในใบหน้า ไม่มีความมักได้ รู้จักข่มใจตนเอง ไม่ยอมปล่อยร่างกายตกเป็นทาสของความต้องการ ไม่ยอมย่อท้อต่อความยากลำบาก มีความเห็นว่า อนาคตของเด็กทุกคนต้องอยู่ในความรับผิดชอบของพ่อแม่ นิยายหรือนิทานใดๆ ที่จะนำมาเล่าให้เด็กฟังนั้น ต้องเป็นเรื่องแสดงความกล้าหาญของเหล่าทหารและบุรพชนของตน การฝึกให้เด็กไม่มีความหวั่นไหวต่ออันตราย โดยฝึกให้เด็กเดินไปสู่ที่มีดในตอนกลางคืนตามตรอก ซอย ต่างๆ ที่เปลี่ยว ป่าช้า หลุมฝังศพ และอื่นๆ ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ สอนให้คนมีความกล้าหาญ มีความเป็นสุภาพบุรุษ มีความรักชาติ มีความรักครอบครัวและเคารพต่อบรรพบุรุษ บูชิโดจึงเป็นดวงวิญญาณ เป็นธรรมจริยาของนักรบ อยู่เหนือการศึกษาทั้งหลายของญี่ปุ่น

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความรู้สึกศรัทธาและความเชื่อ ประเด็นของพุทธศาสนานิกายเซนมีการอบรมสั่งสอน สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “จิตเดิมแท้ นั้น เป็นอิสระไม่อยู่ภายใต้อำนาจความต้องเป็นอยู่หรือภายใต้ความดับสูญ อย่างอิสระแท้จริง ใครจะไปคิดว่า จิตเดิมแท้ นั้น เป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์อยู่ในตัวมันเองอย่างสมบูรณ์แท้จริง ใครจะไปคิดว่า จิตเดิมแท้ นั้น เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความเปลี่ยนแปลง อย่างนอกเหนือแท้จริง คงจะไปคิดว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏออกมานี้ ไหลเทออกมาจากตัว จิตเดิมแท้” ศิลปะการฟันดาบ ชีวิตนี้สั้นนัก จงก้าวไปข้างหน้า อย่าหยุดยั้งในสิ่งที่ท่านพอจะทำได้ ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ หากท่านยังไม่เข้าใจในเรื่องใด จงปรึกษาผู้ที่มีสติปัญญาดีกว่าท่าน แล้วท่านก็จะเป็นคนมีใจกว้าง และไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู) อายุ ๕๐ ปี เป็นเวลาที่ดียิ่งที่สุดของการเริ่มต้นชีวิต เพราะเป็นช่วงชีวิตที่มีความมั่นคงและแน่นอน จงก้าวหน้าไปทีละน้อยไม่รวดเร็วนัก จะทำให้ท่านยืนยงอยู่บนพื้นที่อย่างมั่นคง ถ้ารีบร้อนเกินไป ในที่สุดก็จะสะดุดและล้มลง ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ การศึกษานั้น เป็นการยกใจของตนให้สูงขึ้นก็จริง แต่ผู้ที่ได้รับการศึกษา มักจะ “เกิน” อยู่เสมอ ความคิดที่เต็มไปด้วยการศึกษา มักจะเป็นความคิดที่มีเล่ห์เหลี่ยมอยู่ไม่ว่าเวลาใด

ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความรู้สึกศรัทธาและความเชื่อ ประเด็นลักษณะแนวคิดที่ได้รับการปลูกฝังและสั่งสอนมา สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “พระพุทธศาสนานิกายเซนมีอิทธิพลวัฒนธรรมของญี่ปุ่น วัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นในการสร้างชาติ ชาติใดไร้วัฒนธรรมของตนแล้ว จะเป็นชาติมหาอำนาจไม่ได้ แต่วัฒนธรรมก็เกิดจากศาสนาและปรัชญาเป็นส่วนใหญ่ จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรม

ต่างๆ ที่ปรากฏในปัจจุบันไม่ว่าผู้ป่วน ส่วนหนึ่งก็ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาที่สำคัญในผู้ป่วน ไม่ว่าจะเป็นศิลปะการฟันทาบ การชงชา หรือการจัดดอกไม้ การแต่งบทกวี การจัดสวน ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากศาสนา” ศิลปะการฟันทาบ แนวคิดหลักปรัชญาที่เป็นนามธรรม จึงไม่มีการคำนึงถึงผลตอบแทน ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ แนวคิดของการสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้มาเยือน ได้ฝังรากลึกกลงไปในวัฒนธรรมการต้อนรับของผู้ป่วน เป็นมารยาทที่ได้รับการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นศตวรรษ จนกลายไปเป็นรูปแบบของการต้อนรับแบบผู้ป่วนที่เรียกว่า ไม่มีขีดจำกัด ขอเพียงให้แขกผู้มาเยือนมีความสุขและประทับใจ ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ) การสื่อสารที่เกิดขึ้นในขณะร่วมพิธีชงชาแม้แต่ความเจียบโดยผู้เข้าร่วมจะแสดงออกถึงความพอใจจากสีหน้าที่เปี่ยมสุขต่อการดื่มชา หรือต่อการชื่นชมความงามของถ้วยชา ต่อความงามของโอเคบานะและแผ่นม้วนที่เขียนอักษรมงคลในห้องชงชาศิลปะการจัดสวนและดอกไม้ เมื่อได้รับเชิญไปบ้านคนผู้ป่วน เราจะได้รับ การต้อนรับที่ดีเยี่ยม เริ่มจากการเลือกชาที่มีคุณภาพรับรองแขกที่มาเยือน พร้อมขนมหรืออาหารที่มาในภาชนะที่งดงามพิถีพิถันตามฤดูกาล หรือเมื่อต้องติดต่อด้วยเรื่องธุรกิจ สิ่งแรกที่ได้รับก่อนการประชุมหารือคือการต้อนรับด้วยน้ำชาร้อนๆ ให้แขกที่มาเยือน เป็นการแสดงถึงความยินดีที่พร้อมจะเจรจา พุดคุยในเรื่องของธุรกิจต่างๆ เป็นต้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ข้อค้นพบจากการวิจัยเรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวผู้ป่วนที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” มีข้อเสนอแนะที่ควรนำไปใช้ใน ๒ ระดับ คือ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัย พบว่า

๑) รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดให้มี การศึกษาพุทธศาสนานิกายเซน ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวผู้ป่วนที่พำนักอาศัยในประเทศไทย โดยให้หน่วยงานองค์กร ทำการศึกษาอย่างเป็นระบบ จัดลำดับความสำคัญให้เป็นระบบและเผยแพร่ทางสื่อต่างๆ ทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ ซึ่งควรมีการบันทึก หรือเพิ่มรายละเอียดและข้อมูลเนื้อหาสาระให้มากขึ้น ทั้งนี้ “เพื่อให้ชาวพุทธได้รับความรู้อย่างเป็นระบบ ในบริบทเรื่องศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวผู้ป่วนที่พำนักอาศัยในไทย เพื่อเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธแบบเซน ต่อการดำเนินชีวิตในทางพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน และเป็นข้อมูลการเผยแพร่พัฒนาพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตอย่างเป็นระบบตามมาตรฐานสากล ในการนำเอาหลักการทางพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตมาปรับใช้และแก้ไขสภาพปัญหาต่างๆ ทางด้านการพัฒนาพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตต่อไป

๒) รัฐและมหาเถรสมาคม ควรร่วมกันกำหนดนโยบายให้พุทธศาสนิกชนมีการศึกษาพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตให้มากขึ้น เพื่อปลูกฝังให้คนไทยใกล้ชิดศาสนธรรม และสามารถนำหลักศาสนธรรมมาปรับใช้ในวิถีชีวิตตนได้ และควรให้สถาบันพระสงฆ์ทั่วไป พระสงฆ์ระดับพระสังฆาธิการ กำหนดนโยบายแผนและมาตรการในการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ให้เป็นผู้มีความพร้อม ในด้านการบริหารจัดการพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นแหล่งฟื้นฟูและพัฒนาจิตใจ และพัฒนาตนให้ถึงพร้อมในการปฏิบัติภารกิจของคณะสงฆ์ รวมทั้งเป็นกลยุธมิตรของศาสนิกชน สามารถปลูกฝัง และฝึกอบรมให้เยาวชนมีสัมมาทิฐิในการดำรงชีวิตที่งดงามตามพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตต่อไป

๓) วัดควรปรับเปลี่ยนบทบาทให้ทันกับสังคมในเชิงรุก คือ จัดโครงการและกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม และมีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยดึงเอาศาสนิกชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดและพระ เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาสังคมและชุมชนมีภาคีรัฐสนับสนุนงบประมาณ เพื่อการให้ยุติระบบพุทธพาณิชย์ อันเป็นการลดการเสื่อมศรัทธาจากศาสนิกชน และการทำลายในระบบทุนนิยม โดยวัดและพระสงฆ์มีส่วนอย่างไม่รู้ตัว ด้วยหลักการทางพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตต่อไป

๔) ควรมีนโยบายให้พระสงฆ์นำแบบอย่างที่ดีในด้านศีลธรรมและจรรยา เพื่อปลูกศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนในท้องถิ่น โดยดึงองค์ความรู้ในหลักศาสนพิธีในประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ของพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตให้เกิดขึ้น โดยกำหนดให้มีบทบาทการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และพัฒนาเยาวชนและศาสนิกชน ตามบทบาทหน้าที่ ภารกิจคณะสงฆ์ โดยการสนับสนุนด้านงบประมาณ การพัฒนาศักยภาพ และเชิดชูยกย่องให้เป็นที่ยอมรับแก่คณะสงฆ์ต่อการดำเนินการตามหลักพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตต่อไป

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัด ในการศึกษาที่เป็นการวิจัยเอกสารเป็นหลัก (Documentary Research) ในชั้นการศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ และชั้นทุติยภูมิเป็นการเสริมงานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกที่ยังไม่มีความลุ่มลึก และชัดเจนมากเท่าที่ควร ซึ่งในเรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่” ก็มีข้อมูลพื้นฐานที่จำกัด จึงทำให้การศึกษามีความลุ่มลึกเท่าที่ควรจะเป็น โดยผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจ และควรทำการศึกษา ตามข้อเสนอแนะดังนี้

๑) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบสภาพปัญหาและแนวทางการพัฒนาการศึกษาพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตทั้ง ๔ ภาค ในบริบทด้านต่างๆ กันไป

๒) ควรมีการศึกษาพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆ ว่ามีปัจจัยใดบ้างที่จะส่งผลให้เกิดกระบวนการสร้างพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตเหล่านั้นได้รับความนิยม ในการนำเอาหลักการศึกษาศาพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตไปปรับประยุกต์ในหมู่พุทธบริษัทต่อไป

๓) ควรมีการศึกษาเอกสาร การวิจัยเชิงสำรวจ การวิจัยเชิงคุณภาพ ที่มีความลุ่มลึกตามหลักการทางการศึกษาพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตให้มากยิ่งขึ้นต่อไป

๔) ควรมีการศึกษาเพื่อสรรหารูปแบบการสร้างการศึกษาพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตให้มีความหลากหลาย และในมิติต่างๆ ให้มากขึ้น

๕) ควรมีการศึกษาพุทธแบบเซนต่อการดำเนินชีวิต ให้เกิดรูปแบบที่ลุ่มลึก เกิดความชัดเจนที่จะสามารถนำไปบูรณาการ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมได้อย่างกว้างขวางต่อไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ว่อง มู ล้ำ. สูตรของเว่ยหล่าง (Platform Sutra). แปลโดย พุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗.

จอห์น โบลเฟลด์ (John Bolfeld). คำสอนของฮวงโป. แปลโดย พุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพมหานคร:

ธรรมบูชา, ๒๕๓๑.

เอี่ยมการ์ด ชเลอเกล (Irmgard Schloegl). บันทึกของรินไซ. แปลโดย จงชัย เจนหัตถการกิจ.

กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๘.

Irmgard Schloegl. The Zen Teaching of Rinzaï, The Clear Light Series, California:

Shambhala Publications, Inc., 1975.

Ruth Fuller Sasaki, The Record of Linji, Hawaii: University of Hawai'i Press, 2009.

Suzuki, Daisetz Teitaro. An Introduction to Zen Buddhism. New York: Grove Press

Inc., 1964.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

คึกฤทธิ์ ปราโมช. นิกายเซน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๑.

จงชัย เจนหัตถการกิจ แปล. ดวงตาแห่งสังขาร. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๘.

ชยโส ภิกขุ. เมื่อฉันเข้าโรงเรียน “เซ็น”. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฟาอภัย จำกัด, ๒๕๔๔.

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวัดน์. ประทีปแห่งเซน. พิมพ์ครั้งที่๓. กรุงเทพมหานคร : สุภาพใจ, ๒๕๓๐.

ดังตฤณ, เซนในการทำงานอย่างเซียน, สำนักพิมพ์ฮาวฟาร์ ๒๕๕๖.

บุรุษชัย จงกลนี้, เซน...ปฏิบัติ นิกายเซน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประกายเพชร, ๒๕๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๓..

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่๙. กรุงเทพมหานคร : บริษัท

เอส. อาร์. พรินตติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๖.

_____ . พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ร้อยคน ร้อยธรรม ๑๐๐ ปีพุทธทาส, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙.

พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ (วันจันทร์). พระพุทธศาสนาหายานในอินเดียพัฒนาการและสาระ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระธรรมธีรราชมหามุนี. เพชรในดวงใจ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษร, ๒๕๒๙.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). วิปัสสนานัย เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอ เซ็นเตอร์, ๒๕๕๐.

พุทธทาสภิกขุ. จิตนี้ประภัสสร. กรุงเทพมหานคร: สุภาพใจ, ๒๕๕๐.

_____ . จิตว่าง. กรุงเทพมหานคร : ไทยควอลิตี้บุ๊คส์ (2006), ๒๕๕๐.

_____ . ตถตา-เช่นนั้นเอง. กรุงเทพมหานคร : เพชรประกาย, ๒๕๔๙.

_____ . ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์. เล่ม ๓. รวบรวมโดยนายพินิจรักทองหล่อ กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.

_____ . การมีอายุครบรอบปี...เป็นเช่นนั้นเอง. ธรรมะเล่มน้อย เล่มที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: สวนโมกข์กรุงเทพ, ๒๕๕๓.

ธนิต อยู่โพธิ์. วิปัสสนานิยม ว่าด้วยทฤษฎีและการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ธีรวัสส์ บำเพ็ญบุญบารมี. พุทธศาสนานิกายมหายาน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเบญจนิกาย, ๒๕๔๘.

นพ ท้าพระจันทร์. กำเนิดแห่งเซน. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ธารบัวแก้ว, ๒๕๔๓.

วศิน อินทสระ. พุทธปรัชญามหายาน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑.

วศิน อินทสระ. สาระสำคัญแห่งพุทธปรัชญามหายาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙.

ว.วชิรเมธี. ขาล้นถั่ว. พิมพ์ครั้งที่ ๑. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ปรมาณู, ๒๕๕๖.

ส.ศิริรักษ์. ความเข้าใจในเรื่องมหายาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๔๕.

สมภาร พรหมทา. พุทธศาสนานิกายเซนการศึกษาเชิงวิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____ . พุทธศาสนาหายานนิกายหลัก. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย , ๒๕๔๑.

_____. **ปรัชญามหายาน**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____. **ชุมนุมพระสูตรมหายาน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๖.

สุวรรณา สถาอานันท์. **ภูมิปัญญาวิชาเซน : บทวิเคราะห์คำสอนของปรมาจารย์โตเกิน**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๔.

สุมาลี มหณรงค์ชัย. **พุทธศาสนมหายาน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร: มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

แสง จันทรงาม. **พุทธศาสนวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: อีระการพิมพ์, ๒๕๔๔.

ดร. ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. **ศาสนาและปรัชญา ในจีน ทิเบต และญี่ปุ่น**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. **พระพุทธศาสนมหายาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

อิสระมณี. **พลิกตำรา รินไซ นิกายเซ็น**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๐.

(๒) หนังสือแปล :

กัสติย ล. เฮอร์ลิเกล. **เซนในศิลปะการจัดดอกไม้**. แปลโดย วเนช. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, ๒๕๓๔.

ขุนริว ชูซูกิ. **จิตใหม่หัวใจเซน**. แปลโดย นรา สุภัคโรจน์. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ปรมาณู, ๒๕๕๗.

ขุนริว ชูซูกิ. **โซโตะ เซนที่ไร้นิพพาน**. แปลโดย อรรถธรรม พรหมมะ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ดอกหญ้า ๑๙๘๘.

เซนไค ชิบยามะ. **ดอกไม้ไม่จ้านรรค์**. แปลโดยพจนา จันทรสันติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมิต,
๒๕๓๖.

ติช นัทธัน. **กุญแจเซน**. แปลโดยพจนา จันทรสันติ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลทอง, ๒๕๔๘.

_____. **ปาฏิหาริย์แห่งการตื่นอยู่เสมอ**. แปลโดยพระประชา ปสนโน. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๗.

พระอุปัชฌายะ. **วิมุตติมรรค**. แปลโดย พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจตุโต) และคณะ. พิมพ์
ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๘.

พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพนมจารย์ (อาจ อาสภมหา
เถร). พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พอล วิลเลียมส์ (Pual Williams). **พระพุทธศาสนาหายาน พื้นฐานแห่งคำสอน**. แปลโดย สมหวัง แก้วสุฟอง. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖.

เรดพิน (Red Pin, ผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษ). **โพธิธรรมคำสอน (The Zen Teaching of Bodhidharma)**. แปลเป็นไทยโดยพุทธยานันท์ภิกขุ. ๘๙ กรุงเทพมหานคร : ไยใหม่, ๒๕๔๙.

เอี่ยมการ์ด ชเลอเกิล. **บันทึกของรินไซ**. แปลโดย จงชัย เจนหัตถการกิจ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐.

เดลลา, สันตินา ปีเตอร์. **ต้นไม้แห่งโพธิ = The Tree of Enlightenment : คำสอน แห่งพระพุทธศาสนา, หายาน, วัชรยาน**. แปลโดย สมหวัง แก้วสุฟอง. เชียงใหม่: แม็กซ์พริ้นติ้ง, ๒๕๕๓.

วอลเตอร์ ไอแซคตัน. **สติฟจีบส์**. แปลโดย ณงลักษณ์ จารุวัฒน์, นุชนาฏ เนตรประเสริฐศรี, วิริยา สังขนิม, วิโรจน์ รุจิจนากุล, อรยา เอี่ยมชื่น, สำนักพิมพ์เนชั่นบุ๊คส์, ๒๕๕๔.

Bhikkhu Dhammaviro, **ปรัชญาปารมิตา หฤทัยสูตร**, แปลโดย ละเอียด ศิลาน้อย, ชุตมรดกทางปัญญา, นนทบุรี: สำนักพิมพ์สายน้ำ, ๒๕๒๗.

Joe Hyams. **เซน ในศิลปะการต่อสู้**. แปลโดย วันทิพย์. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายใจ

Suzuki Daisetz Teitaro, **ปรัชญาแห่งเซน**, แปลโดย ละเอียด ศิลาน้อย และ ธาณินทร์ เหมบุตร, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๒๘.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

พระครูปริยัติคณานุรักษ์ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม). “การศึกษาเปรียบเทียบธรรมในพระพุทธ ศาสนาเถรวาทและมหายาน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระครูสุวรรณวิจิตร. “การศึกษาปฏิจางมูบาทกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาคะนอง เซารวทองกลาง. “วิถีสู่การบรรลุธรรมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทและรินไซเซน”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. ภาควิชาปรัชญา : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

พระมหาประสงค์ กิตติธำมโน (พรหมศรี). “การอธิบายความเรื่องจิตในพุทธศาสนานิกายเซน”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาวิเชียร ชุตินธโร (เส้นทอง). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุญญตาในคัมภีร์มหายาน : ศึกษาเฉพาะที่ปรากฏในคัมภีร์วัชรปรัชญาปารมิตาสูต”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหารุ่งเรือง รุกขิตธมโม (ปะมะชะ). “ผลการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน : ศึกษากรณีเยาวชน ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร. “จิตบริสุทธิ์โดยธรรมชาติ : ในทัศนะของเถรวาทกับมหายาน”. **รวบรวมบทความทางวิชาการเรื่องมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยโดยคณะกรรมการฝ่ายวิชาการ,** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง). “การศึกษาการบรรลุธรรมในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มรรควิธีแห่งโกอาณ (ปริศนาธรรม) ในพุทธศาสนานิกายเซน”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระทรัพย์ ชุมหาวิโร (บุญพิพา). “การศึกษาวิธีการเจริญสติในชีวิตประจำวันตามแนวทางของ ดิชนัทธันท์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระณัฐวัฒน์ ญาณปโปโก (ตั้งปฐมวงศ์). “ศึกษาข้อความสำคัญในพระพุทธรูป”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๘.

พระสมเกียรติ ปริณญาโน (เพชรอริยวงศ์). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตถตา ในทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระปริยงค์ เมธินอ (อาภรณ์สุวรรณ). “พัฒนาการสุญญตา (ความว่าง) ในพุทธศาสนา”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระปรียงค์ เมธิโน (อาภรณ์สุวรรณ). “การประยุกต์ใช้ความว่าง (สญญตา) ในชีวิตประจำวัน”. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระดณัย ธมมาราโม (แก้วโต). “การศึกษาความรู้เกี่ยวกับสญญตาในพระพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษานิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

แม่ชีสุดา โรจนอุทัย. “ศึกษาวิเคราะห์ปัจจุบันขณะในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ปรีชา มานะวานิชเจริญ. “จิตว่างในทัศนะของท่านพุทธทาส”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาปรัชญาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พิมพ์พรรณ รักแตงาม. “การศึกษาวิเคราะห์การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ดิชนัทธันท์”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

รัตนชัย บุญศรี. “อิทธิพลพุทธศาสนานิกายเซนในงานของท่านพุทธทาสภิกขุ”. ๙๐ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

รอบทิศ ไวยสุศรี. “ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุชะโตะกับการบรรลุนิพพาน”. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

วิระดา แก่นกระโทก. “ศึกษาวิเคราะห์การบรรลุธรรมของกลุ่มบุคคลหลากหลายอาชีพในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕

ศรีนวล ศรีจินดาภรณ์. “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องความหลุดพ้นตามทรรศนะพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท และนิกายเซน”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

สุมาลี มหณรงค์ชัย. “อภยวิษณฺณในพุทธปรัชญานิกายโยคจาร”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาปรัชญาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

อรรณี ฉัตรโชติธรรม. “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตประภัสสรในพุทธปรัชญาเถรวาท กับแนวคิดจิตเดิมแท้ของนิกายเซน”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

(๔) วารสาร:

พระมหาคณอง เชาว์ทองกลาง, “วิถีสู่การบรรลุธรรมในพุทธปรัชญารินไซเซน”, วารสารพุทธศาสน์
ศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๕๐).

(๕) สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, Mr. Shimizu Keita, Mrs. Koizumi Seki, Mrs. Shimizu Yukari,
ศิลปินช่างชา (ชาโนะยุ), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ Mr. Itakura Shinichi, ศิลปินช่างชา (ชาโนะยุ), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ Mr. Kawashita Toshiki, ศิลปินฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, Mr. Murase Seno, ศิลปินฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ Mr. Murase Seno, ศิลปินฟันดาบ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ Mr. Shimizu Keita, ศิลปินช่างชา (ชาโนะยุ), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, Mr. Yoneda Kenji, ศิลปินแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒
สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ Mr. Suzumura Yosaemon, ศิลปินแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ Mr. Yoneda Kenji, ศิลปินแต่งบทกวีไฮกุ, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปินจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ Mrs. Koizumi Seki, ศิลปินช่างชา (ชาโนะยุ), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ Mrs. Shimizu Yukari, ศิลปินช่างชา (ชาโนะยุ), ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, Mr. Yoshihiro Kansai, ศิลปินจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ Mrs. Tomita Ayako, ศิลปินจัดสวนและดอกไม้, ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Books :

ChonTri. “Zazen Practice – A Guideline for Beginners”, 2001 (e-book).

Douglas M. Burns. *Nirvāṇa, Nihilism and Satori*. Second Printing. Kandy : Buddhist
Publication Society, 1983.

Dumoulin, Heinrich. *A History of Zen Buddhism*. Translated from the German by
Paul Peachey. London : Faber and Faber, 1963.

Edward Irons, *Encyclopedia of Buddhism*, New York: Facts on File, Inc., 2008.

- Erich Fromm, D.T. Suzuki and Richard De Martino, **Zen Buddhism and Psychoanalysis**, New York: Harper & Row Publisher, B.E. 2503.
- Greg Dubs. “**Psycho-Spiritual Development in Zen Buddhism: A Study of Resistance in Meditation**”, The Journal of Transpersonal Psychology, 1987, Vol. 19.
- Jorn Borup. **Japanese Rinzai Zen Buddhism Myoshinji**, a living religion. Leiden : Koninklijke Brill NV, 2008.
- Lok To. **The Seeker’s Glossary of Buddhism**, The Second Edition, Taipei: The Corporate Body of The Buddha Educational Foundation, B.E. 2541.
- Paul Williams. **Mahayana Buddhism : The Doctrinal Foundations**. 2nd Edition. New York: Routledge, 2009.
- Philip Kapleau, **The Three Pillars of Zen**, Boston: Baecon Press, B.E. 2507.
- Robert E. Buswell. Jr., **Encyclopedia of Buddhism**, New York: Macmillian Reference USA, 2004.
- Stephen Batchelor, **The Awakening of the West**, Berkeley, 1994.
- Suzuki, Daisetz Teitaro. **An Introduction to Zen Buddhism**, Groove Press Inc., New York, 1934.
- _____. **Essay in Zen Buddhism**. First series, London: Rider, 1985.
- _____. **Manual of Zen Buddhism**. Third Series, London: Rider, 1985.
- _____. **Outline of Mahayana Buddhism**. Publishers to the University of Chicago, London :Luzac and Company, 1907.
- _____. **Zen and Japanese Culture**. Bollingen Series LXIV. Princeton University Press 1970.
- _____. **Zen Buddhism: Selected Writings of D.T, Suzuki**, New York: Anchor Books, 1956
- Suzuki, Shunryu. **Zen Mind, Beginner’s Mind**. Massachusetts: Weatherhill, 2005.
- Sutra Translation Committee of the United States and Canada, **The Seeker’s Glossary of Buddhism**, New York : 1998.
- Thomas Hoover, **The Zen Experience**, New York : Penguin Group.
- Tomio Hirai, M.D. **Zen Meditation Therapy**, Tokyo: Japan Publications, B.E. 2518.

ภาคผนวก

(สำหรับผู้เชี่ยวชาญ)

แบบประเมินความสอดคล้องของเครื่องมือกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

คำชี้แจง โปรดพิจารณาว่า คำถามแต่ละข้อมีความเหมาะสมตามที่ระบุไว้หรือไม่ โดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน

ช่องคะแนน โดยพิจารณาตามความเห็นของท่าน ดังนี้

ช่อง +1 ถ้าเห็นด้วย / เหมาะสม / ถูกต้อง

ช่อง 0 ถ้าเห็นไม่แน่ใจ

ช่อง -1 ถ้าไม่เห็นด้วย / ไม่เหมาะสม / ไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ข้อใดในแบบสัมภาษณ์ ที่ท่านเห็นสมควรปรับปรุง แก้ไขหรือตัดออก กรุณาให้ความเห็นในแบบสอบถามตามความเห็นของท่าน

ลำดับ	รายการประเมิน	คะแนนการพิจารณา			หมายเหตุ
		+1	0	-1	
1	คำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			ไม่เหมาะสม จริง อค/คท วิธี/แนวท ทำให้ง่าย ดีกว่าวิธี เก่า ภาษา/คำ พูด ไม่ชัด ไม่เข้าใจ ไม่เหมาะสม ไม่ถูกต้อง ไม่สอดคล้อง
2	การเลือกประชากรเหมาะสมกับงานวิจัย	✓			
3	การเลือกเครื่องมือเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
4	คำถามครอบคลุมขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย	✓			
5	ลักษณะรูปแบบของแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
6	จำนวนคำถามในแต่ละตอนเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
7	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ชัดเจนและเข้าใจง่าย		✓		
8	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
9	คำถามในแบบสัมภาษณ์กะทัดรัด สามารถตอบได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			
10	การเรียงลำดับคำถามสอดคล้องกับลำดับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
รวม					

ลงชื่อ.....ผู้ประเมิน

(รศ.ดร. ปัทมา ชูวงศ์สิน)

ตำแหน่ง.....อ.รศ.ดร. ปัทมา ชูวงศ์สิน ม.ว.

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑(๑๐)/ ว ๑๑๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

วัดสวนดอก พระอารามหลวง ต.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

โทร. (๐๕๓) ๒๖๘๖๖๓, ๒๖๕๑๔๕, ๒๖๐๔๕๑,
๒๖๐๓๓๕ มือถือ ๐๘๓-๑๘๕๖๓๓๓

โทรสาร. ๐๕๓-๒๖๐๔๕๒

๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุมัติเคราะหในการตรวจเครื่องมือวิจัย

เรียน ผศ.ดร.สยาม ราชวัตร

สิ่งที่ส่งมาด้วย	๑. โครงการงานวิจัย	จำนวน	๑ ชุด
	๒. เครื่องมือวิจัย	จำนวน	๑ ชุด

ด้วย นายเอกวุฒิ กาวิละ เลขประจำตัวนิสิต ๕๖๐๔๔๐๕๐๓๖ เป็นนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (ภาคสมทบ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "ศึกษาพุทธวิธีแนวคิดแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตกรณีศึกษา : ชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ STUDY THE WAY OF ZEN BUDDHIST CONCEPT TO LIVES CASE STUDY : JAPANESE RESIDENCE IN CHIANG MAI"

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ ทางบัณฑิตศึกษา ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขออนุมัติเคราะหจากท่านในการตรวจสอบ และให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องมือวิจัย ดังเอกสารแนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อขออนุมัติเคราะหในการตรวจเครื่องมือ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันยชัย)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
รักษาการเลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่ โทร. ๐-๕๓๒๖๗-๘๘๖๗ ต่อ ๓๑๑

ติดต่อนิสิต นายเอกวุฒิ กาวิละ โทร. ๐๘๒-๔๖๔๔๒๓๙

(สำหรับผู้เชี่ยวชาญ)

แบบประเมินความสอดคล้องของเครื่องมือกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

คำชี้แจง โปรดพิจารณาว่า คำถามแต่ละข้อมีความเหมาะสมตามที่ระบุไว้หรือไม่ โดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน

ช่องคะแนน โดยพิจารณาตามความเห็นของท่าน ดังนี้

ช่อง +1 ถ้าเห็นด้วย / เหมาะสม / ถูกต้อง

ช่อง 0 ถ้าเห็นไม่แน่ใจ

ช่อง -1 ถ้าไม่เห็นด้วย / ไม่เหมาะสม / ไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ข้อใดในแบบสัมภาษณ์ ที่ท่านเห็นสมควรปรับปรุง แก้ไขหรือตัดออก กรุณาให้ความเห็นในแบบสอบถามตามความเห็นของท่าน

ลำดับ	รายการประเมิน	คะแนนการพิจารณา			หมายเหตุ
		+1	0	-1	
1	คำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			
2	การเลือกประชากรเหมาะสมกับงานวิจัย	✓			
3	การเลือกเครื่องมือเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
4	คำถามครอบคลุมขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย	✓			
5	ลักษณะรูปแบบของแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
6	จำนวนคำถามในแต่ละตอนเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
7	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ชัดเจนและเข้าใจง่าย	✓			
8	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
9	คำถามในแบบสัมภาษณ์กะทัดรัด สามารถตอบได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			
10	การเรียงลำดับคำถามสอดคล้องกับลำดับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
รวม					

ลงชื่อ.....ผู้ประเมิน

(ผศ.ดร.ศุภมา ชาติดี)

ตำแหน่ง.....ผู้ทรงคุณวุฒิ

แบบสัมภาษณ์สัมภาษณ์เชิงลึก
เพื่อการวิจัยเรื่อง “ศึกษาพุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต
ของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่”

ตอนที่ ๑ : ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑. ชื่อ-สกุล.....
๒. อายุกี่ปี.....
๓. เพศ.....
๔. ภูมิลำเนาเดิมของท่าน ณ ประเทศญี่ปุ่น.....
๕. ระยะเวลาการพำนักอาศัย ณ จังหวัดเชียงใหม่.....
๖. พุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่านในด้านใด
 - ศิลปะการฟันทาบ
 - ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ
 - ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)
 - ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้

ตอนที่ ๒ : ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต

การให้คำนิยาม

- มีปรัชญาแนวความคิดเป็นอย่างไร กับศาสนาพุทธนิกายเซนที่แฝงไว้ในศิลปะ.....
- คิดอย่างไรกับอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่าน ในด้าน
 - ศิลปะการฟันทาบ
 - ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ
 - ศิลปะการชงชา (ชาโนะยู)
 - ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้

แนวทางการสั่งสอนที่แตกต่าง

- พุทธศาสนิกายเซนที่ท่านนับถืออยู่ มีลักษณะที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่านอย่างไร.....

การประพฤติปฏิบัติที่แตกต่าง

- ท่านเคยประพฤติปฏิบัติในแบบแผนการดำเนินชีวิตแบบอื่นๆ มาก่อนหรือไม่ ถ้าเคยมีแล้วได้รับประโยชน์อย่างไรบ้าง.....

การเลียนแบบ

- พ่อแม่ของท่านมีพฤติกรรมการปฏิบัติหรือพฤติกรรมกระทำที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต แล้วท่านมีการทำตามหรือไม่อย่างไร.....
- ท่านคิดว่าพฤติกรรมการปฏิบัติของท่านมีลักษณะที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตที่ทำตามกลุ่มใดมากที่สุด ระหว่างพ่อแม่ กลุ่มเพื่อน และสื่อต่างๆ อย่างไร.....

ค่านิยมในความสำเร็จ

- เป้าหมายหรือความต้องการที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่าน คืออะไร.....
- ความสำเร็จอะไรบ้าง ที่ท่านต้องการที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต.....
- หากท่านไม่สามารถประสบความสำเร็จในเป้าหมายที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตที่ต้องการได้ ท่านจะทำอย่างไร.....

การหลงใหลในกิเลส

- ท่านคิดว่าต้องมีเงินทองมากแค่ไหนถึงจะเป็นที่พอใจที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต.....
- สำหรับท่านกิเลสคืออะไร ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต.....

โอกาสในการประสบความสำเร็จ

- ท่านมีโอกาที่จะประสบความสำเร็จ หรือมีชีวิตที่ดีในด้านที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตมากน้อยเพียงใด.....
- ถ้าท่านมีโอกาสน้อยในการประสบความสำเร็จ ท่านจะมีแนวทางแสวงหาสิ่งที่ท่านต้องการที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตอย่างไร.....

ตอนที่ ๓ : ปัจจัยความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อ

- ท่านคิดว่าอะไรเป็นสาเหตุสำคัญให้ท่านเลือกที่จะนับถือ และประพฤติปฏิบัติในพุทธศาสนานิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตในด้านนี้.....
- ท่านนำหลักการหรือแนวคิดจากพุทธศาสนานิกายเซน ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่านในด้านนั้นๆ มาปรับประยุกต์ใช้กับบริบทของเมืองไทยอย่างไร.....
- ท่านคิดว่าปรัชญาแนวความคิดศาสนาพุทธนิกายเซนที่แฝงไว้ในศิลปะด้านต่างๆ นั้นส่งผลต่อบุคลิกภาพของท่านหรือไม่อย่างไร.....
- ท่านคิดว่าลักษณะของพุทธศาสนานิกายเซนที่นับถือมีลักษณะอย่างไร ท่านคิดว่าเป็นความแตกต่างจากศาสนาอื่นๆ หรือไม่.....
- ท่านคิดว่าพุทธศาสนานิกายเซนมีการอบรมสั่งสอนอย่างไร.....
- ท่านคิดว่าลักษณะแนวคิดที่ได้รับการปลูกฝังและสั่งสอนมา ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของท่านอย่างไร.....

หนังสือขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือเก็บข้อมูล

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑ (๑๐)/ว ๑๒๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

วัดสวนดอก พระอารามหลวง ต.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

โทร. (๐๕๓) ๒๖๘๖๖๖, ๒๖๕๑๔๕, ๒๖๐๔๕๑,

๒๑๐๓๖๕ มือถือ ๐๘๖-๑๘๕๖๓๖๓

โทรสาร. ๐๕๓-๒๖๐๔๕๒

๒๗ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือเก็บข้อมูลประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์

เรียน ชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน ๑๐ คน

ด้วย นายเอกภูมิ กาวิระ เลขประจำตัวนิสิต ๕๖๐๔๔๐๕๐๓๖ เป็นนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (ภาคสมทบ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาพุทธวิธีแนวคิดแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตกรณีศึกษา : ชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ STUDY THE WAY OF ZEN BUDDHIST CONCEPT TO LIVES CASE STUDY : JAPANESE RESIDENCE IN CHIANG MAI”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการเขียนวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ บัณฑิตศึกษา จึงขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือเก็บข้อมูลดังกล่าว โดยนิสิตจะเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

จึงมีสการ/เรียนมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ศศ.ดร.พูนชัย ปันยยะ)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

รักษาการเลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่

ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๔๖๗ ต่อ ๓๑๑

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑ (๑๐)/ว ๑๒๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

วัดสวนดอก พระอารามหลวง ต.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

โทร. (๐๕๓) ๒๖๘๖๖๖, ๒๖๕๑๔๕, ๒๖๐๔๕๑,
๒๑๐๓๖๕ มือถือ ๐๘๖-๑๕๕๖๓๖๓
โทรสาร. ๐๕๓-๒๖๐๔๕๒

๒๗ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุมัติขอความเห็นชอบให้บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เรียน

ด้วย นายเอกวุฒิ กาวิละ เลขประจำตัวนิสิต ๕๖๐๔๔๐๕๐๓๖ เป็นนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (ภาคสมทบ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาพุทธวิธีแนวคิดแบบเซนต่อการดำเนินชีวิตกรณีศึกษา : ชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ STUDY THE WAY OF ZEN BUDDHIST CONCEPT TO LIVES CASE STUDY : JAPANESE RESIDENCE IN CHIANG MAI”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการเขียนวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์บัณฑิตศึกษา จึงขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูลดังกล่าว โดยนิสิตจะเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

จึงมีสการ/เรียนมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันยยะ)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

รักษาการเลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่

ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๔๖๗ ต่อ ๓๑๑

ภาพการลงพื้นที่เก็บข้อมูลการวิจัย
จังหวัดเชียงใหม่

ภาพการลงพื้นที่เก็บข้อมูลการวิจัย
ประเทศญี่ปุ่น

สรุปแหล่งข้อมูลแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก
“ศึกษาพุทธศาสนิกายเซนที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต
ของชาวญี่ปุ่นที่พำนักอาศัยในจังหวัดเชียงใหม่”

- ชื่อ ผู้ให้การสัมภาษณ์ : นายเอกวุฒิ กาวิละ (Mr.Ekavuth Kawila)
- นิสิตปริญญาโท : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (Master’s Degree)
- Mahachulalongkornrajavidyalaya Buddhist University (Chiang Mai Campus)

รายชื่อ ผู้สัมภาษณ์

1. Mr. MURASE Seno	(75 Years Old / อยู่เกิน 13)
2. Mr. KAWASHITA Toshiki	(67 Years Old / อยู่เกิน 5)
3. Mr. SUZUMURA Yosaemon	(66 Years Old / อยู่เกิน 10)
4. Mr. YONEDA Kenji	(82 Years Old / อยู่เกิน 15)
5. Mr. ITAKURA Shinichi	(80 Years Old / อยู่เกิน 15)
6. Mr. SHIMIZU Keita	(41 Years Old / อยู่เกิน 3)
7. Mrs. KOIZUMI Seki	(40 Years Old / อยู่เกิน 10)
8. Mrs. SHIMIZU Yukari	(40 Years Old / อยู่เกิน 15)
9. Mrs. TOMITA Ayako	(39 Years Old / อยู่เกิน 19)
10. Mr. YOSHIHIRO Kansai	(48 Years Old / อยู่เกิน 12)

รายชื่อผู้ถูกสัมภาษณ์เชิงลึก

ชื่อ-นามสกุล	ภูมิลำเนาตั้งเดิม	อายุและระยะเวลาพำนัก ณ จ.เชียงใหม่	ตัวแทนด้าน
๑. Mr. Murase Seno	โตเกียว	๗๕ ปี / อยู่เกิน ๑๓ ปี	ศิลปะการฟันดาบ
๒. Mr. Kawashita Toshiki	โคเบะ	๖๗ ปี / อยู่เกิน ๕ ปี	ศิลปะการฟันดาบ
๓. Mr. Suzumura Yosaemon มะสึยะมะ		๖๖ ปี / อยู่เกิน ๑๐ ปี	ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ
๔. Mr. Yoneda Kenji	อุสึโนะมียะ	๘๒ ปี / อยู่เกิน ๑๕ ปี	ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ
๕. Mr. Itakura Shinichi	คะวะงุชิ	๘๐ ปี / อยู่เกิน ๑๕ ปี	ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ)
๖. Mr. Shimizu Keita	มะสึโตะ	๔๑ ปี / อยู่เกิน ๓ ปี	ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ)
๗. Mrs. Koizumi Seki	คุระชิกิ	๔๐ ปี / อยู่เกิน ๑๐ ปี	ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ)
๘. Mrs. Shimizu Yukari	นิชิโนะมียะ	๔๐ ปี / อยู่เกิน ๑๕ ปี	ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ)
๙. Mrs. Tomita Ayako	คะนะซะวะ	๓๙ ปี / อยู่เกิน ๑๙ ปี	ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้
๑๐. Mr. Yoshihiro Kansai	นาระ	๔๘ ปี / อยู่เกิน ๑๒ ปี	ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้

- ศิลปะการฟันดาบ

“อไอ”(居合) คือ หนึ่งในศิลปะดาบญี่ปุ่นชนิดหนึ่งซึ่งยังคงมีให้เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน

ภาพจาก <https://pantip.com/topic/34238795>

ศิลปะการฟันเสียมัดด้วยการลงดาบเพียงครั้งเดียว “ทาเมชิ giri” (試し斬り) เป็นการฟันที่ต้องใช้สมาธิและความแม่นยำในชั่วพริบตา ซึ่งอาจดูง่าย ๆ แต่ในความเป็นจริงแล้วต้องได้รับการฝึกฝนเป็นอย่างดีถึงจะทำได้ เป็นศิลปะที่ทดลองกันไม่ได้ง่าย ๆ เลย แม้แต่ในญี่ปุ่นเองก็หาโอกาสได้ไม่มากนักที่จะได้สัมผัสกิจกรรมศิลปะซามูไรที่มีความเป็นมาที่ยาวนานนี้

ภาพจาก <https://pantip.com/topic/34238795>

- ศิลปะการแต่งบทกวีไฮกุ

ที่เมืองนครเกียวโต มีวัดๆ หนึ่งชื่อ โตฟูโก-จิ (จิ = วัด) สร้างตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๓ และ ที่นั่นเองมีแผ่นหินสี่เทาแท่งหนึ่ง

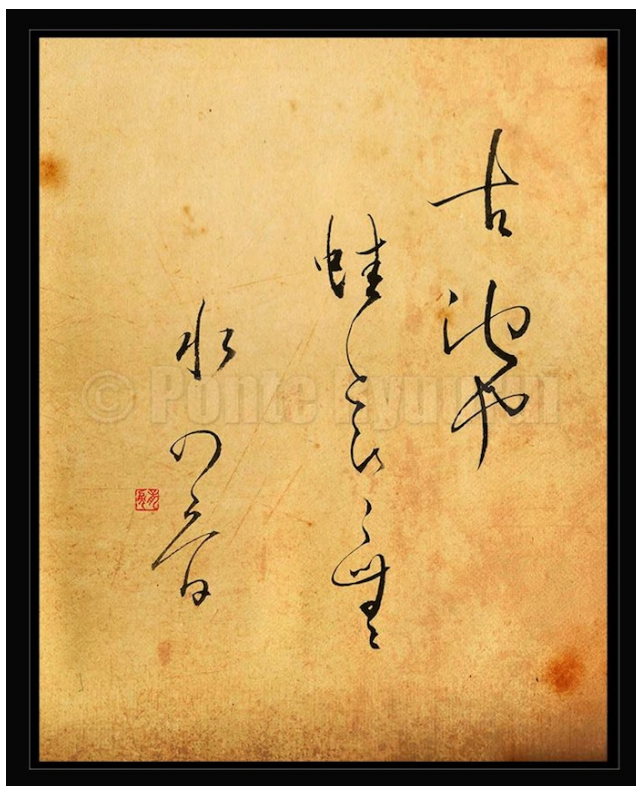
มีคำจารึกบทกวีไฮกุ ซึ่งขึ้นชื่อของบาโช กวีเอกแห่งศตวรรษที่ ๑๗ สลักบทกวีว่า

ฟูรูอิเกยา = สระโบราณ

กาวาซุโทมิโกโม = กบกระโจนลงไป

มิซุโนโอดะ = เสียงของน้ำ

ภาพจาก <https://www.bloggang.com/mainblog.php?id=haiku&month=14-01-2010&group=9&gblog=26>

ลายมือของบาชิตะที่ได้เขียนบทกวีนี้
ภาพจาก haikutopics.blogspot.com

ไฮกุบทนี้แสดงความเยื่อใย และอารมณ์
 ช่างหนักหนากระไร
 ที่จะจำนามดอกไม้
 ของฤดูใบไม้ผลิ
 ผีเสื้อขยับปีก
 ตื่นขึ้นจากหลับ

ภาพจาก haikutopics.blogspot.com

- ศิลปะการชงชา (ชาโนะยุ)

ศตวรรษที่ 16 ลัทธิเซนมีอิทธิพลต่อพิธีชงชาเป็นอย่างมาก พิธีชงชาที่เรียกกันว่า มีหลักคำสอนของพุทธศาสนานิกายเซนอยู่ด้วย ส่วนใหญ่จะใช้ชาเขียวผงในพิธีชงชาแทนชาเขียวธรรมดาแบบทั่วไป

ภาพจาก <https://livejapan.com/th/article-a0000304/>

วัฒนธรรมญี่ปุ่นแบบ “Wa” ที่เห็นได้ชัดเจนในพิธีชงชาของญี่ปุ่นถูกรังสรรค์ขึ้นโดยแฝงสัญลักษณ์ต่างๆ ที่แสดงเอกลักษณ์ของญี่ปุ่นไว้มากมาย

ภาพจาก <https://livejapan.com/th/article-a0000304/>

พิธีชงชา หมายถึง “วิถีแห่งชา” ชะโดจะเรียกอีกอย่างว่า “ชาโนะยู” ซึ่งเป็นประเพณีที่เก่าแก่ของญี่ปุ่น ต้นแบบของพิธีชงชาซึ่งความหมายว่าความสามัคคีในการเคลื่อนไหว

ภาพจาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/buzz/2018/01/16/entry-1>

- ศิลปะการจัดสวนและดอกไม้

Ikebana อิคะบานะ ศิลปะการจัดดอกไม้ที่มีต้นกำเนิดในประเทศญี่ปุ่นโบราณ เป็นศิลปะการจัดดอกไม้และองค์ประกอบทางธรรมชาติอื่น ๆ อยู่ในลักษณะที่รวบรวมความสามัคคีความสงบสุข และความงาม

ภาพจาก <https://japansamuraininja.com/warriors/ikebana-หรือจัดดอกไม้ญี่ปุ่น/>

Ikebana อิเคบานะ การจัดดอกไม้แบบดั้งเดิม ปรากฏในศตวรรษที่ 15 เป็นการจัดดอกไม้แบบ
ญี่ปุ่นซึ่งมุ่งสะท้อนถึงความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ ได้กำหนดเงื่อนไขไว้ว่าควรจัดดอกไม้เพื่อบรรยาย
ภาพภูเขาพระสุเมรุ ซึ่งถือเป็นภูเขาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
ทางพุทธศาสนา และถือเป็นสัญลักษณ์แห่งจักรวาลด้วย

ภาพจาก <http://www.okls.net>

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	: นายเอกภูมิ กาวิละ
เกิด	: ๔ เมษายน ๒๕๐๙
สถานที่เกิด	: ๑๕๙/๘๐ หมู่ที่ ๑๐ อนุสาวรีย์ล่ำ ตำบลป่าแดด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
การศึกษา	: ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต (พัฒนาการท่องเที่ยว) เกียรตินิยมเหรียญ เงิน มหาวิทยาลัยแม่โจ้ พ.ศ. ๒๕๔๕ : Diploma Degree (Japanese Linguistic) Tenri University Nara Japan 1990
อาชีพ	: นักบริหารธุรกิจ
ตำแหน่ง	: เจ้าของธุรกิจ
สถานที่ทำงาน	: เมเจอร์ทาว์ ๑๕๙/๘๐ หมู่ ๑๐ อนุสาวรีย์ล่ำ ตำบลป่าแดด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
ที่อยู่ปัจจุบัน	: ๑๕๙/๘๐ หมู่ ๑๐ อนุสาวรีย์ล่ำ ตำบลป่าแดด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่